

**Tomori Pál
Főiskola**

**TUDOMÁNYOS
MOZAIK**

14. kötet

2018

ISSN 2063-1227

ISBN 978-615-80727-2-4

Kiadó: Tomori Pál Főiskola

Felelős vezető: Dr. Meszlényi Rózsa

Tomori Pál Főiskola

TUDOMÁNYOS MOZAIK

14. kötet

*Regionális folyamatok a változó
világban és Magyarországon*

*Tanulmánykötet Enyedí György
professzor emlékére*

Budapest, 2018

Szerkesztette:

Dr. Fata Ildikó

Dr. Gajzágó Éva Judit

Dr. Schuchmann Júlia

Lektorálta:

Dr. Pál Monika Éva

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	11
PROF. DR. SZIRMAI Viktória	
Enyedi György és az európai regionális fejlődés térbeli társadalmi problémái	12
 1. REGIONÁLIS FOLYAMATOK MAGYARORSZÁGON	
 SCHUCHMANN Péter	
Regionális folyamatok változása: Budapest és várostérsége nemzetközi és országos szerepének alakulása	21
 DR. SCHUCHMANN Júlia	
A magyar nagyvárosi régiók demográfiai és társadalmi folyamatai – különös tekintettel a Budapesti metropolisztérségre.....	31
 DR. DÁNIEL Zoltán András – NÉMETH Ingrid	
Települések a TOP-on – a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program győztesei.....	39
 HAKSZER Richárd	
Az EU határon átnyúló fejlesztési programjai a magyar-szlovák határtérségben	50
 SIMÓ Balázs	
A magyar uniós területfejlesztési intézményrendszer reformja és versenyképességi kilátásai a regionális fejlesztési ügynökségek (RFÜ-k) szemszögéből	64

FILEPNÉ DR. NAGY Éva

A foglalkoztatási együttműködések (paktumok) szerepe
a térségfejlesztésben73

PÁSZTOR Márta Zsuzsanna – DR. BÉRES-VIRÁG Ágnes

Desztinációfejlesztés „okosan”83

2. REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK**Dr. ZSIBÓK Zsuzsanna**

Területi egyenlőtlenségek hosszú távon:
a nemzeti szintű előrejelzések regionalizálása91

PITLIK László (jun.) – DR. PITLIK László

Frauenanteil im Hochschulbereich – Eine komplexe Analyse von
internationalen Daten unter dem Gesichtspunkt der Regionalität
und von Zeitreihen100

DR. BÁN Attila

A telemedicina hatása az egészségügyi egyenlőtlenségekre.....110

BOGÁRDI Tünde

Falvaink sorsa a Közép-Tisza-vidéken.....116

ZLATICS József

Az időskori foglalkoztatás helyzete a Dél-Dunántúl régióban.....126

3. A TELEPÜLÉSHÁLÓZAT ÁTALAKULÁSA**GAJZÁGÓ Gergő**

A fejlesztési rezsim gyakorlata Dunaújvárosban.....137

DR. HEGEDŰS Szilárd – MOLNÁR Petronella – URBANICS Roxána	
Költségvetésen kívüli feladatellátók gazdálkodása	148
DR. KISSNÉ DR. BUDAI Rita	
A műemlékek szerepe a településfejlesztésben.....	159
LAKÓCAI Csaba	
Város- és kerületfejlesztés újfajta megközelítésben – Javaslatok egy esetleges zuglói helyi pénz bevezetéséhez	168

4. ÚJ GAZDASÁGI TÉR KIALAKULÁSA

DR. GAJZÁGÓ Éva Judit	
A régiók innovációs input tényezői, avagy hogyan járul(hat) hozzá a régió / a város az innováció támogatásához, az új gazdasági tér kialakításához?.....	178
DR. habil RÉGER Béla	
A negyedik ipari forradalom hatása az új gazdasági térre és ennek kihívásai a logisztikai képzésben.....	192
MESTER Éva – TÓTH Róbert – SZIJÁRTÓ Boglárka	
A fenntartható társadalmi fejlődés a versenyképesség, a negyedik ipari forradalom és a pénzügyi kultúra szemszögéből.....	202

5. FENNTARTHATÓ REGIONÁLIS FEJLŐDÉS

DR. UZZOLI Annamária – DR. BÁN Attila	
A hazai települési önkormányzatok adaptációs lehetőségei a klímaváltozás egészséghatásainak kezelésében.....	212
PROF. DR. Edita STOJIC KARANOVIĆ – PROF. DR. Kristijan RISTIC	
Regional and Inter-regional Processes for Sustainable Use of Natural Resources.....	220

PITLIK Marcell – DR. PITLIK László

Nemzetközi, nyers és modellezett vízgazdálkodási adatok
komplex értékelése idősoros és regionális szempontból.....230

DR. ZSARNÓCZKY Martin

A regionális klímaváltozás szerepe a fenntartható turizmusban.....241

6. ABSTRACTS

Abstracts.....253

7. ZÁRÓFEJEZET HELYETT

DR. GAJZÁGÓ Éva Judit – GAJZÁGÓ Gergő – DR. SCHUCHMANN Júlia

Enyedi György munkásságának rövid bemutatása.....266

ELŐSZÓ

Tisztelt Olvasó!

A Tomori Pál Főiskola *Tudományos Mozaik* című sorozatának 14. kötetét ajánlom figyelmébe.

A tanulmánykötet Enyedi György professzor úr munkásságának állít emléket, halálának ötödik évfordulója alkalmából.

Ez a szándék több ponton is megnyilvánul a kötetben: A bevezető tanulmányt *Prof. Dr. Szirmai Viktória* jegyzi, aki tudóstársa és kollégája volt Enyedi professzor úrnak. Az egyes fejezetek címei részben vagy egészben megegyeznek Enyedi professzor 1996-ban megjelent – és jelen kötetben többször (meg)idézett – *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában* című fő művének fejezetcímeivel. A tanulmányok egy része a professzorral kapcsolatos személyes emlékekkel és gondolatokkal kezdődik. A kötetet pedig Enyedi György munkásságát bemutató fejezet zárja.

Külön öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy a tanulmánykötetbe való publikálásra vonatkozó felkérést több neves hazai és nemzetközi szaktekintély elfogadta.

Bízunk abban, hogy jelen kötet hitelesen tükrözi a Tomori Pál Főiskolán folyó tudományos munka színvonalát, valamint azt a folyamatot is, amely során intézményünk bekapcsolódni kíván a nemzetközi tudományos vérkeringésbe.

Minden érdeklődő számára jó szívvel ajánlom az emlékkötetet.

Dr. Meszlényi Rózsa

főiskolai tanár

rektor

Budapest, 2018. február 1.

ENYEDI GYÖRGY ÉS AZ EURÓPAI REGIONÁLIS FEJLŐDÉS TÉRBELI TÁRSADALMI PROBLÉMÁI¹

Prof. Dr. Szirmai Viktória

(az MTA Doktora, kutatóprofesszor, MTA TK Szociológiai Intézet,
Kodolányi János Főiskola, tanszékvezető, egyetemi tanár)

A tanulmány fő célja Enyedi György munkássága szerint a magyar, illetve a kelet- és a közép-európai regionális fejlődés főbb trendjeinek jelzése, a fejlett nyugat-európai regionális fejlődéshez való viszony elemzése, a fontosabb hasonlóságok és a különbségek bemutatása a szocialista regionális fejlődéssel kapcsolatos vitakérdés általános keretein belül. A tények szerint az 1990-es évek rendszerváltó folyamatai különösképpen felerősítették a közeledés trendjeit. Miközben újabb különbségek is létrejöttek: egyrészt azért, mert a nyugati regionális modellek nem maradtak változatlanok, a keleti modellek közeledési folyamatai során számos új globális eredetű térbeli társadalmi trend tűnt fel. Másrészt pedig főképp azért, mert az utóbbi évtizedekben a kelet- és a közép-európai és a magyar regionális terek fejlődése lelassult a társadalmi problémák éleződése, a gazdasági nehézségek miatt.

Kulcsszavak: szocialista urbanizáció, globális urbanizáció, európai regionális fejlődés

1. Egy személyes hangvételű prologus

Nagyon sokat tanultam Enyedi György professzortól, aki a mentorom, a szerzőtársam és a barátom is volt. Az ő hatására elemzem a világot a korábbi szakmai éveimhez képest komplexebben: a társadalmi összefüggések mellett figyelek és érdeklődöm a regionális területi problémák, azok európai kontextusai iránt is. Másképp látom például a tér és a társadalom kapcsolatát, amely a geográfiában, a városszociológiában is mind a mai napig vitatott téma. Ezt az is bizonyítja, hogy egy friss, geográfiai tematikájú akadémiai doktori értekezésnek ez az egyik centrális problematikája ².

A Professzorral egy szakmai vita keretében találkoztunk először, az 1980-as évek elején. A beszélgetés fő témája keretében szó esett a lakóhelyi tér társadalmi jelentőségéről. A vita során az ő véleménye az volt, hogy a lakóhely a társadalmi magatartás legfontosabb változója, én viszont úgy gondoltam, hogy a társadalmi strukturális helyzet fontosabb meghatározó tényező.

¹ A tanulmány alapja egy plenáris előadás, amely a „Regionális folyamatok a változó világban és Magyarországon. Enyedi György emlékkonferencia” című konferencián hangzott el a Tomori Pál Főiskola szervezésében 2017. szeptember 8-án.

² Faragó László: „Téri lét. Társadalomtér-elméleti alapvetések” című akadémiai doktori értekezése. 2016. Kézirat.

Akkoriban már nemzetközi szinten is széleskörű szakmai viták voltak a kérdésben. A városszociológiai szakirodalomban az 1960-as évektől kezdve egyre inkább kétségbe vonták a humán ökológia elveit, vagyis azt a fajta térfelfogást, amely a (városi) társadalmi jelenségek értelmezésében a fizikai térszerkezetekből, az ún. ökológiai struktúrákból indult ki, miközben a városi jelenségeket a társadalmi-foglalkozási rétegződéssel magyarázták, vagyis a tér társadalmi jellegét emelték ki (Gans 1962; Castells 1972). Legújabban Saskia Sassen fogalmazta meg a klasszikus városszociológiai iskolák megújulásának a szükségszerűségét, mivel a klasszikus humán ökológiai szemlélet által képviselt tér és társadalom felfogás alapján már nem lehet értelmezni a mai, legújabb, globális városi folyamatokat (Sassen 2007). A klasszikus városszociológiai elméletek az urbanizáció korábbi szakaszait, az azokat indukáló gazdasági folyamatokat, a jelenkori globális kapitalizmus egy megelőző szakaszát írták le, azt értelmezték.

A fenti szociológiai álláspontok azonban nem teljesen negligálták a tér hagyományosabb, ha tetszik ökológiai felfogását, sokan, köztük szociológusok is ma is azt képviselik: az empirikus vizsgálatok jól használható módszeréről lévén szó. Ezzel együtt egyre többen vannak olyanok is, akik mindkét módszerben meglátják a lehetőségeket, akik nem foglalnak el a kérdésben szélsőséges véleményeket. Ezt tettük mi is: az évek alatt, a közös munkáink során közeledett Enyedi György és az én véleményem, mind a ketten, a korábbinál sokkal komplexebben, egymásra gyakorolt hatásaik, kölcsönösségük alapján elemeztük a tér és a társadalom viszonyát. Hogy a felfogásbeli közeledésben volt-e szerepem vagy sem, valójában nem fontos. Ami fontos, hogy Enyedi György – bár közgazdász és geográfus volt, de – első helyet foglalt el azon közgazdászok és geográfusok között, akik erős társadalmi szemlélettel rendelkeztek, akik a teret társadalmi egységként fogták fel, s akik mindig tudták, a területi folyamatok egyben társadalmi folyamatok is.

Alapvetően egy véletlen hozta, hogy közösen kezdtünk dolgozni, hogy tanulhattam tőle. 1988-ban jelent meg a Gyorsuló idő sorozatban a „Csinált” városok” című könyvem (Szirmai 1988). Akkoriban még nem szerveztem könyvbemutatókat, ezért néhány közeli kollégának postán küldtem el egy-egy példányt. A Professor azonban abban az időben nem volt Magyarországon, egy Los Angeles-i egyetemen tanított, egy teljes éven keresztül. Én pedig bizonytalan voltam abban, hogy mit tegyek a könyvvel, elküldjem, vagy ne küldjem el neki. Végül is (szerencsére) a postára adás mellett döntöttem. Nemsokára egy levelet kaptam tőle. (Sajnos nem tettem el, néha az ember nem tudja, milyen levelek az igazán fontosak az életben, köztük a szakmai karrier történetében is.) Ebben a levélben megírta, hogy tetszett neki a könyvem, és kért, hogy legyek társszerzője egy Budapestről szóló angol nyelvű könyvnek, amelynek a megírására akkor kapott ott egy kiadói felkérést. Ez a könyv el is készült, meg is jelent (Enyedi – Szirmai 1992). Ezt a könyvet még számos közös munka, közös publikációk sora és a két család közötti barátság is követte.

Mindig megtisztelt azzal, hogy a fontosabb szakmai eseményeimre eljött, és bemutatta az akkor megjelenő vagy új könyvemet, vagy az általam szerkesztett köteteket. (Ilyen volt „A környezeti érdekek Magyarországon” (Szirmai 1999), de ilyen

volt „*A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*” című kötet (Szirmai 2009), vagy a „*Közép-Dunántúl*” kötete (Szirmai 2012.) Az „*Urban Sprawl in Europe*” című, általam szerkesztett kötet számára (Szirmai 2011) egy tanulmányt is készített (Enyedi 2011: 45-63), sőt a kötetet bemutató budapesti konferencián – 2011. november 18-án – egy előadást is tartott a globális urbanizáció fő szakaszairól.

Utoljára a „*Városi világ*” című könyvének (Enyedi 2012) akadémiai bemutatóján találkoztam vele: 2012. július 5-én. Előtte még telefonon beszélünk. Akkor már nagyon beteg volt, ezért is tartott attól, hogy nem fogja tudni végigcsinálni, ahogy mondta: az utolsó könyvének a bemutatóját. Én ezt nem akartam, nem tudtam elfogadni. A beszélgetés során végül is abban maradtunk, jó, több könyvet már valószínűleg nem ír, hiszen ez egy összefoglalója az eddigi tudásának (ő legalábbis ezt állította), de azért tanulmányok még lesznek. Ezt az ígéretét sajnos nem tartotta be, a sikeres könyvbemutató után nem sokára végleg elment, orvosi értelemben, mert beteg volt, spirituálisan pedig valószínűleg elfáradt már, de az is lehet, hogy úgy látta, hogy már mindent átadott nekünk. És hogy ideje, hogy felnőjünk mi is, a következő, ha nem is olyan nagy generáció, mint az övé volt, de képzett nemzedék, olyan, akiknek tagjai immár maguk is a fiatalok mentorai lehetnek.

Bárhogy is volt, nem hagyott elvarratlan szálakat. Ebben a könyvben, amit utolsó művének nevezett (s amit, a rá jellemző humorral, nem hattyúdálnak titulált, mert „a hattyúnak szerfölött ronda a hangja”) városföldrajzi-urbanisztikai tanulmányait foglalta össze. Az érdeklődő olvasó, beleértve ebbe a szakembereket, az egyetemistákat, a doktoranduszokat, nem csupán képet kapnak szinte minden fontos, várossal összefüggő kérdésben, hanem egy elképesztő, hatalmas tudásmennyiséggel is találkozhatnak, egy nemzetközileg is kiemelkedő, itthon és külföldön is méltán szeretett és tisztelt tudós könyvéből.

Ezt a szeretetet és tiszteletet láttam és éreztem Párizsban is, ahol 2012. november 21-én a francia barátai, régi kollégái a Párizs8 egyetemen, a geográfiai tanszék szervezésében egy rá emlékező találkozót szerveztek. Nagyon sokan eljöttek, és sokan beszéltek róla, köztük olyan barátai, akikkel éveken keresztül együtt dolgozott. Engem arra kértek, hogy vezessem be az emlékező délutánt és beszéljek arról, milyen hatással volt Enyedi György a munkáimra, és mutassam be a legutolsó könyvét. Ezt meg is tettem. Ott is elmondtam, ahogy azt most itt is, ez a könyv egyértelműen arra törekszik, hogy összefoglaljon mindent, amit szerzője eddig olvasott, látott, kutatott, és hogy adjon egy általános, egy átfogó képet a „városi világról”. Amely ugyan sokrétű, és amely történetileg igencsak változó, de amely a nagy folyamatai alapján is leírható.

2. A magyar és az európai regionális folyamatok

Enyedi György műveinek központi törekvése az európai regionális, illetve urbanizációs folyamatokhoz való magyar felzárkózás, az integráció, a konvergencia jelenségeinek elemzése és bizonyítása. Ezt látni a „Regionális folyamatok

Magyarországon” című műve esetében is (Enyedi 1996).³ Ebben a művében három lényeges kérdést elemez: egyrészt azt, hogy az 1990-es évek rendszerváltó folyamatai hogyan módosították az ország településrendszerét, a társadalmi- gazdasági-területi egyenlőtlenségeket? Másrészt azt, hogy kialakulóban van-e egy új településrendszer, a gazdaság és a társadalom új területi szerkezete? És végül azt, hogy az új területi szerkezetnek milyen a viszonya az európai rendszerekhez?

A kérdéssort egy átfogó tematikába rendezte: a hazai regionális folyamatok szocialista jellegének a tisztázása érdekében azt a kérdést fogalmazta meg, hogy „Volt-e szocialista regionális fejlődés?” (11), vagy ahogy máshol, másképp fejezte ki: volt-e szocialista urbanizáció? Szerinte a kérdésre azért is nehéz a válasz, mert a kapitalista és a szocialista jellemzők különböznek egymástól, miközben a regionális fejlődés és az urbanizáció hasonlóságokat mutatnak (lásd uo. 11.) A „Városi világ” című monográfiájában azt is megtaláljuk, hogy miért tartotta szükségesnek ennek a kérdésnek a vizsgálatát: „Hogy volt-e szocialista urbanizáció? Ez nem csupán történelmi érdekesség. A kérdésre a válasz az európai kontinens városrendszerének integrációs lehetőségeiről is tájékoztat” (Enyedi 2012: 147).

A válasz azonban nem volt egyszerű, amit az is bizonyít, hogy a szocialista regionális és urbanizációs modellek természetéről, pontosabban a kelet- és közép-európai és a nyugat-európai modell viszonyáról máig el nem dőlt tudományos viták bontakoztak ki. Ennek két markáns álláspontját Enyedi György és Szelényi Iván nézetei képviselik a legutóbbiban. Szelényi állítása szerint „a kelet-európai szocialista városfejlődés különbözik a hasonló gazdasági fejlettségi szinten lévő nyugat-európai országok városfejlődésétől” (Szelényi 1996: 286). Ezzel szemben Enyedi szerint „a szocialista urbanizáció (pontosabban a kelet- és közép-európai országok urbanizációja) nem képez új globális urbanizációs modellt, inkább arról van szó, hogy városfejlődés globális szakaszai a kelet- és közép-európai szocialista országokban követő jelleggel megismétlődnek, mégpedig a késleltetett gazdasági és városfejődési modernizáció, illetve a szocialista politikai rendszer mechanizmusai okán” (Enyedi 1996: 102). A regionális trendek kapcsán hasonlóképpen fogalmaz akkor, amikor rámutat, hogy a szocialista országokban kialakult regionális szerkezet és urbanizációs típus nem önálló modell, a magyar regionális fejlődés az általános európai fejlődés egyik változata, a különbség oka a megkésétség és a szocialista politikai rendszer sajátosságai.

3. Felzárkózás vagy leszakadás az európai regionális trendekhez

Szerintem ma már a kérdés nemcsak az, hogy volt-e szocialista urbanizáció, hanem, hogy vannak-e máig érzékelhető hatásai a szocialista urbanizációnak? Jóllehet nyilvánvalóak azok a tények, amelyek szerint a szocialista országok urbanizációs folyamatai már az 1970-es évektől egyre több hasonlóságot mutattak a nyugat-európai folyamatokkal (Enyedi 1996: 147). Miközben a két rendszer, a

³ Az emlékkonferencia szervezőinek a kérése alapján ez a könyv szerepelt központi tematikaként.

kapitalizmus és a szocialista, kommunista rezsím alapvető politikai, gazdasági viszonyai lényegileg különböztek egymástól. A hasonlóság trendjei még erőteljesebben érzékelhetőek, amióta Kelet-Közép-Európa városfejlődése már a globalizált urbanizáció folyamatai alapján is szerveződik. A globális területi világrend azonban nem egyszerre épül ki, a globális hatások differenciáltan érik el a kelet- és a közép-európai városokat, egymás mellett, egyidőben is érvényesülhetnek a különböző urbanizációs ciklusok, a szuburbanizációs és a re-urbanizációs folyamatok is. A szocialista világrendszer történeti hatásai szintén hosszú ideig megnyilvánulnak, sőt visszarendeződések is történnek. Ezek a történeti adottságok és a globális gazdasági, társadalmi és politikai folyamatok párhuzamos érvényesüléseiből, azok szervesüléseiből, gyakran konfliktusaiból is fakadnak. Mindezek a jelenségek újabb, a legfrissebb térbeli folyamatokkal összefüggő különbségeket okoznak.

További lényeges szempont, hogy a nyugati modellek sem maradtak statikusak a poszt-szocialista átalakulás idején, nem „várták” be, hogy az átalakuló keleti modell jelenségei utolérjék őket, maguk is továbbfejlődtek, változtak. Ezért jogos az a kérdés, hogy milyen viszony van a mai nyugat-európai és a kelet-közép-európai urbanizációs modellek között? Mi jellemzőbb: a hasonlóságok vagy a különbségek? A véleményem az, hogy a nyilvánvaló hasonlóságok mellett ismételten megfigyelhetőek a különböző típusú különbségek.

3.1 A hasonlóságok trendjei

Az 1990-es évek polgári átalakulásai keretében a kelet-közép-európai országokban lezajlott politikai, társadalmi, gazdasági rendszerváltások során a kelet- és a közép-európai városi terekben csökkentek a fejlett nyugat-európai országok városcentrumaihoz képesti különbségek, és erősödtek a hasonlóságok. Ennek számos feltétele között kiemelt szerepet játszott a piaci társadalom, a piacgazdaság kiépülése, a magántőke, valamint a magántulajdon megjelenése, az állami szerepek visszaszorulása. A városi gazdaságok modernizációja, az intenzív fejlődés felgyorsítása, a modern iparágak megjelenése, a szolgáltató (főként az üzleti) szektor fejlődése, az ipari ágazatok dominanciájának az enyhülése szintén lényeges meghatározó tényezők voltak.

A hasonlóságokat erősítették az újonnan létrehozott polgári demokratikus intézmények, az Európai Unióhoz történő csatlakozások⁴ és azok következményei, az abból adódó pályázati lehetőségek és támogatások, a globalizációs mechanizmusok hatásai is. Az európai trendek kelet- és közép-európai érvényesülését jelzik a városi népesség, a gazdasági aktivitás és a globális tőke nagyvárosi térségekben történő koncentrációi is (Illés 2002: 74). Ebben az országok méretei szerint ugyan

⁴ A kelet- és a közép-európai országok esetében csak a négy Visegrádi ország, vagyis Csehország, Lengyelország, Szlovákia és Magyarország elemzését adom, ezek az országok 2004-ben csatlakoztak az Európai Unió tagállamaihoz.

különbségek vannak, például a nagyobb és a kisebb országok között. Az európai trendek szerinti fejlődést mutatja az is, hogy a kelet-közép-európai országok magasan urbanizáltak, a városi népesség aránya 58-74% között mozog, és ez megfelel Európa 74%-os urbanizációs szintjének. Jóllehet az urbanizációs átlagértékek mögött jelentős területi különbségek is találhatóak az egyes országok termelési sajátosságai, a demográfiai trendek, az országok méretei, a főbb vándorlási irányok szerint is.

A globális trendeknek megfelelően a kelet- és a közép-európai nagyobb városok, főként a fővárosok kiemelt szerepet töltenek be a gazdasági, társadalmi modernizációban (Weclawowicz 1998). A várospolitikai sajátosságok miatt már a szocialista rezsim idejében lehetővé vált, hogy megerősödjenek a fővárosok és a nagyvárosok is. Az ipari létesítményeket ide telepítették, a lakásépítkezések jelentős részét ide helyezték, a területi igazgatási sajátosságok szerint redisztributív központokká is váltak (Illés 2002: 76). A rendszerváltás gazdasági átalakulása is a nagyobb városokat támogatta, a fővárosok és a nagyvárosok fogadták be a legnagyobb mértékben a külföldi működő tőkét, itt volt a leggyorsabb a gazdasági szerkezetváltás. Ennek okai a külföldi működő tőke telephely-választási stratégiái, a nagyobb városokban élő, a vidékieknél jóval képzetesebb, egyben olcsóbb munkaerő jelenléte is.

A különböző kutatások szerint a társadalmi és a politikai rendszerváltás a kétféle modell térbeli társadalmi szerkezeti jellemzői esetében is erőteljes közeledést okozott, és nemcsak a folyamatok, hanem a meghatározó mechanikusok hasonlósága alapján is. A különböző kutatások szerint a nyugat-európai modelleknek megfelelő módon, a gazdagság és a felső osztályok a városközpontokban, illetve a jó elővárosokban, az alacsonyabb társadalmi osztályok részben a városközpontokban, részben a városkörnyéken koncentrálódnak (Weclawowicz 1998; Szirmai 2009).

3.2 Az új különbségek trendjei

A legújabb különbségek feltárása érdekében a nyugat-európai városfejlődés legújabb jellemzőit is jelezni kell. Ezek részben a globalizált urbanizáció kiteljesedett szakaszával, részben a globalizáció folyamatát, hierarchikus rendszerét vitató lokalizációs ellenérők szerveződésével kapcsolatosak. A globális hatások, illetve a jóléti államok gyengülése Nyugat-Európában komoly térbeli társadalmi problémákat is okoztak, térbeli, társadalmi megosztottságot, társadalmi kirekesztést, munkanélküliséget, szegénységet, a menekültáradat gondjait, társadalmi problémákat koncentráló városnegyedek feszültségeit. A globális erők nyomására, annak is ellenállva a nyugat-európai nagyvárosokban olyan helyi gazdasági és egyéb társadalmi erők szerveződnek, amelyek a lokális viszonyoknak megfelelő, a globálistól sok esetben eltérő városfejlődési trendeket hoztak létre (Kok 2004: 62). A jóléti államok gyengülését, a központi források csökkenését is kifejezve az 1990-es évek során megerősödött egy ún. versengő kapitalizmus (Harvey nyomán Kok 2004: 65), amelyben a helyi önkormányzatok a piaci szereplőkkel szoros gazdasági együttműködésekkel alakították ki: támogatták a lokális, a regionális, a nemzetközi

befektetéseket és a magánszektor. A helyi hatalmak a városi ingatlantulajdonaik révén képessé váltak a helyi tőkefelhalmozásra, következésképpen önálló városfejlesztésekre, de a globális városversenyben való aktív részvételre is. Ezzel annak vezető szereplőivé és nem elszenvetőivé váltak. A folyamatban az érintett civil társadalmak is részt vettek, a kölcsönös együttműködésben létrejött egy kölcsönös együttműködésű, participatív, tehát a társadalmi részvételt is magában foglaló piaci és társadalmi modell.

A kelet- és közép-európai országokban az 1990-es évek elején szintén lezajlik a szocialista rendszerekre jellemző jóléti állam lebomlása, majd a versengő kapitalizmus kialakulása. Ez azonban lényegesen különbözött a nyugati modelleknél látottakhoz képest. A városok közötti verseny, a küzdelem a külföldi működő tőkéért, a külföldi befektetőkért, a multinacionális cégek letelepedéséért itt is élessé vált, az elért eredmények nagyon eltérően alakultak, az országok, az egyes nagyvárosok pozíciói differenciálódtak. A verseny kooperáció nélküli, individuális versennyé alakult, az önkormányzati önállóság csupán deklarált, és nem valóságosan működővé vált. Az 1990-es évek során az önkormányzatok önállósága is szertefoszlott, a helyi települési források ismételt elvonásai és a nagyon limitált központi, állami vagy kormányzati érdekek szerinti visszaallokálásai következtében.

A két modell között az is különbségeket okozott, hogy a keleti modellekben a változások fő gyökere nem a külső globális gazdaságba történő integráció volt, hanem a történeti helyzet átforgatódása, a szocialista rendszerek mély társadalmi és gazdasági, politikai válsága, a megváltozott nagyhatalmi konstellációk: a volt Szovjetunió felbomlott, a kelet-berlini falat lebontották, a két német állam egyesült. Az országok szintjén bekövetkezett változásokat nem a helyi társadalmi erők, nem a civil társadalmi szervezetek és nem is a lakosság lakóhelyi érdekei mozgatták, hanem az elitcsoportok és a különböző tervezéshez kapcsolódó szakmacsoportok, de legfőképpen a pártérdekek alakították.

Hiába jöttek létre a civil társadalmi mozgalmak szerveződését biztosító törvények és intézmények, a civil társadalmi részvétel korlátozottan vagy egyáltalán nem működött, a pártérdekek erősebbnek bizonyultak (Szirmai 1999). A civil szervezetek a szükséges társadalmi bázis nélkül a helyi döntésekben csak legitimációs céllal voltak jelen. S ezzel a társadalmi részvétel a fejlesztési döntésekben formálissá vált. Így a participatív piaci és társadalmi modellek feltételei teljességgel hiányoztak. Mindez, de főképp a nemzeti tőke hiánya pedig megnyitotta a teret a globális gazdasági erőknek: a versenyképes kapitalista modell kiépítésének szükségességében elit konszenzus volt, s ehhez a városfejlesztéshez kötődő különböző szakmacsoportok, de a helyi társadalmak támogatása is megvolt.

Lényeges különbségeket látni a fejlett nyugati-európai, illetve a kelet- és a közép-európai országok között, ha a szegénységi és kirekesztettségi kockázatok területi elhelyezkedéseit nézzük. A globalizációs hatásoknak jobban kitett fejlett országokban a legnagyobb szegénységi és kirekesztettségi kockázat a nagyvárosokban jelentkezik. Eszerint a városi terekben a hátrányos helyzetűek koncentrációja erősebb, illetve a problematikus rétegarányok alacsonyabbak a kisebb

városokban, a nagyvárosi elővárosokban és a falusi térségekben. Ezzel szemben Csehországban, Lengyelországban, Magyarországon és Szlovákiában az előbb jelzett nyugati modelltől eltérő a fő irány: a szegénység és a kirekesztettség kockázata a legkisebb a nagyvárosokban, ezt követik a kisebb városok és a nagyváros elővárosok kockázati adatai, végül a legnagyobb kockázat a vidéki térségekben figyelhető meg (Urban Europe 2016).

A különbségeket főként a fejlett nyugati és a keleti, ún. poszt-szocialista országok közötti történeti és gazdasági fejlettségbeli különbségek (köztük a GDP eltérései), az urbanizációs jellegzetességek, a sajátos megosztottságok, a globalizációs folyamatokhoz való alkalmazkodás sajátosságai, a termelékenységi, valamint foglalkoztatottsági tényezők, az Európai Unióhoz tartozás, illetve a csatlakozás időpontjai, végül, de nem utolsósorban az európai kohéziós politikák működési zavarai okozzák (Horváth 2015). A kétféle európai modell eltérő trendjének további lényeges oka, hogy a kelet- és a közép-európai nagyvárosoknak még korlátozott az integrációjuk a globális rendszerekhez, gazdasági és társadalmi viszonyaik a történetileg szerveződött hatások szerint is alakulnak. A nyugati modellekben a területi elhelyezkedés folyamatait az erősebb globális jelleg, a globális gazdaság társadalmi igényei eredményezik.

4. Összegzés

Az elemzések alapján a kelet- és közép-európai országok urbanizációja valóban nem képez új globális urbanizációs modellt, a városfejlődés globális szakaszai a kelet- és közép-európai szocialista országokban követő jelleggel ismétlődnek meg, mégpedig a késleltetett gazdasági és városfejlődési modernizáció, köztük a szocialista politikai rendszer és legújabbban a mai kapitalista átalakulás elmaradottságai okán. Ez utóbbi eset arra utal, hogy minden történeti szakaszban vannak a két modell között különbségek és hasonlóságok is, de a követő jelleg a kapitalista viszonyok között is megmarad, újratermelődik. Ma még nem tudni, hogy ezek a különbségek a későbbiekben eltűnnek-e a két modell közötti követő jelleg ismételt érvényesülése, netán a felgyorsulása miatt, illetve, hogy a jelzett különbségek továbbra is megmaradnak, sőt erősödnek.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Castells, M. (1972): *La question urbaine*. Paris: Maspéro.
- Gans, H. J. (1962): *The Urban Village: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. New York: The Free Press.
- Enyedi Gy. (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Enyedi Gy. (1996): *Urbanization under Socialism*. In: Andrusz, G. – Harloe, M. – Szelényi, I. (Eds.): *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflicts in Post-Socialist Societies*. Oxford: Blackwell, pp. 100–119.

- Enyedi Gy. (2011): The Stages of Urban Growth, in. Szirmai, V. (Ed.) (2011): Urban Sprawl in Europe: Similarities or Differences? Budapest: Aula Kiadó, 45-62.
- Enyedi Gy. (2012): Városi világ. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Enyedi Gy. – Szirmai V. (1992): Budapest. A Central European Capital (World Cities Series). London: Belhaven Press, 183 p.
- Horváth Gy. (2015): Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Illés I. (2002): Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Kok, T. T. (2004): Budapest, Istanbul and Warsaw. Institutional and spatial change. Eburon Delft.
- Sassen, S. (2007): Urban Sociology in the 21 Century. in: 21st Century Sociology, Handbooks Edited by: Clifton D. Bryant & Dennis L. Peck
- Szirmai V. (1988): "Csinált" városok. Budapest: Magvető Kiadó. (Gyorsuló Idő sorozat)
- Szirmai V. (1999): A környezeti érdekek Magyarországon. Budapest: Pallas Stúdió.
- Szirmai V. (szerk.) (2009): A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői. Hogyan lehetnek a magyar nagyvárosok versenyképesebbek? Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Szirmai V. (szerk.) (2012): Közép-Dunántúl. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Szirmai V. (Ed.) (2011): Urban Sprawl in Europe: Similarities or Differences? Budapest: Aula Kiadó.
- Szelényi I. (1996): Cities under Socialism and After. In: Andrus, G. – Harloe, M. – Szelényi I. (1996): *Cities After Socialism, Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*. Blackwell, 286-318.
- Urban Europe (2016): Statistics on cities, towns and suburbs. Eurostat Statistical Book.
- Weclawowicz, G. (1998): The changing socio-spatial patterns in Polish cities. In. Kovács, Z. – Wieber, R.: *Prozesse und Perspektiven der Stadtentwicklung Ostmittel-Europa*. Passau: L. I. S. Verlag, 75-81.

1. REGIONÁLIS FOLYAMATOK MAGYARORSZÁGON

REGIONÁLIS FOLYAMATOK VÁLTOZÁSA: BUDAPEST ÉS VÁROSTÉRSÉGE NEMZETKÖZI ÉS ORSZÁGOS SZEREPÉNEK ALAKULÁSA

Schuchmann Péter

*(Pro-régió díjas területi tervező,
a Budapesti Corvinus Egyetem címzetes egyetemi tanára,
a PESTTERV Kft vezetője,
az Enyedi György Regionális Tudományi Alapítvány kuratóriumának tagja)*

Jelen tanulmány a Tomori Pál Főiskolán 2017. szeptember 8-án megtartott ENYEDI GYÖRGY EMLÉKÜLÉS regionális szekciójában megtartott előadás legfontosabb gondolait foglalja össze. A tanulmány – hűen Enyedi professzor úr 1995-ben megjelent „REGIONÁLIS FOLYAMATOK MAGYARORSZÁGON” című kötet szellemiségéhez – felvázol néhányat az azóta eltelt évtizedek legjelentősebb regionális változásai - közte a népesség országon belüli területi elhelyezkedésében bekövetkezett változások – közül. Ezzel összefüggésben a tanulmány bemutatja a területfejlesztés szempontjából meghatározó jelentőségű humán tőke területi elhelyezkedésében bekövetkezett változásokat. Budapest és várostérsége (régiója) súlyának jelentős növekedését.

Kulcsszavak: regionális egyenlőtlenségek, humán tőke, területfejlesztés, Budapesti metropolisz térség

1. Bevezető, az előadás célja

Az előadás tisztelgés volt Enyedi György munkássága előtt. Az előadás keretében – hűen Enyedi professzor úr 1996-ban megjelent „REGIONÁLIS FOLYAMATOK MAGYARORSZÁGON” című kötet szellemiségéhez – céлом volt felvázolni néhányat az azóta eltelt évtizedek legjelentősebb regionális változásai közül. E változások közül - a főváros és térsége egyik terület tervezőjeként - fontosnak tartottam bemutatni a népesség országon belüli eloszlásában bekövetkezett változásokat, kiemelten Budapest várostérsége (a Közép-Magyarországi Régió) országon belüli súlyának változását.

Ezzel összefüggésben - a hatályos területfejlesztési dokumentumok tükrében - céлом volt értékelni az Enyedi György által a hivatkozott kötetben felvázolt fejlődési forgatókönyvek relevanciáját, illetve a reálfolyamatok ismerete tükrében felvázolni a folyamatok tendenciája megváltoztatásának esélyeit.

Az előadás mottója
„OPTIMIZMUSUNK MÉRSÉKELT”

Az előadás két fő kérdéskörre koncentrált:

1./ Milyen folyamatok és változások regisztrálhatók az elmúlt két évtizedben a magyar népesség térbeli elhelyezkedésében, melyek azok a folyamatok, amelyek meghatározzák az Enyedi György által is a legfontosabb fejlődési tényezők egyikének tartott népességnek (humán tőkének) a területi elhelyezkedését?

Ennek figyelembevételével hogyan alakul az egyes térségek fejlődési potenciálja, és ez hogyan alakította (alakítja) kiemelten Budapest várostérsége (másik oldalról a jelentős népességvesztést elszenvedő térségek) további regionális fejlődése lehetőségeit és hogyan reagált (reagál) ezekre a változásokra a területfejlesztési politika?

2./ Az Enyedi György által felvázolt lehetséges forgatókönyvek tükrében hogyan alakult Budapest, illetve várostérsége (a Közép-Magyarországi Régió) helyzete Közép-Kelet-Európán, illetve az országon belül.

E kérdéskörhöz kapcsolódóan kérdés, hogyan tükröződnek ezek a változások a vonatkozó – értékrendjében, térszemléletében és tartalmában időben jelentősen átalakult – városfejlesztési és területfejlesztési dokumentumokban?

Milyenek ma a városfejlesztés legfontosabb célkitűzései és milyenek a jövő kilátásai a hatályos fejlesztési dokumentumok tükrében, illetve a területfejlesztési célú beavatkozások mennyiben segítik, vagy gátolják a hosszú távú fejlesztési dokumentumokban rögzített és elfogadott célkitűzések elérését (*megközelítését*)?

2. Enyedi György a regionális különbségek növekedéséről (1996)

Enyedi György szerint a piacgazdasági átalakulás fő jellemzője a területi differenciálódás, a regionális különbségek növekedése volt. Ennek elsődleges okát Enyedi professzor úr nem a korábbi szocialista kiegyenlítő politika megszűnésében látta, hanem abban, hogy a rendszerváltozás előtt Magyarország valóságos regionális különbségei nem jelentek meg az akkor döntően állami tulajdonú, nem profitorientált, a költségekre érzéketlen gazdaságban.

Amikor ezek a – régiók földrajzi helyzetében, infrastrukturális ellátásában, az ott élő népesség iskolázottságában, a polgári fejlődés iránti fogékonyságában rejlő – különbségek felszínre kerültek és fokozatosan érvényesültek, a területi differenciálódás felgyorsult, a regionális különbségek pedig növekedtek.

Utólag megállapítható, hogy ezek a különbségek az ezt követő évtizedek területi kiegyenlítésre törekvő fejlesztéspolitikája eredményeként sem mérséklődtek jelentősen, a legutóbbi évtizedekben pedig tovább növekedtek.

A regionális átalakulások lehetségesnek tartott forgatókönyvei 1996-ban, amelyek alapvetően a területi egyenlőtlenségek mértéke szerint különböznek (*Enyedi György*)

1. A polarizált regionális fejlődés forgatókönyve (amelyben a népességmozgás az egész országból a budapesti agglomerációba és Nyugat-Magyarországra irányul, az „agyelszívás” az országon belül is érvényesül.) E forgatókönyv megvalósulása esetén Enyedi György növekvő területi egyenlőtlenségeket és Budapest kiemelkedő szerepét prognosztizálta.
2. A közepesen koncentrált regionális fejlődés forgatókönyve (amelyben az országon belüli vándorlások kis léptékűek és inkább régiókn belül maradnak és a helyi központok felé irányulnak). E forgatókönyv érvényesülése esetén a dinamikus regionális központok megerősödését, illetve a hanyatló periféria képét prognosztizálta.
3. A dekoncentrált regionális fejlődés forgatókönyve (amely együtt jár a gazdaság dinamikus fejlődésével, a népesség életszínvonala legerőteljesebb növekedésével és a területi különbségek mérséklődésével.) E forgatókönyvben a népességmozgás – a szakmai mobilitást és az időskorúak vidékre való visszaszorulását leszámítva – Enyedi professzor úr feltételezése szerint a kistérségeken belül maradt volna. Ez a nagyvárosok népessége csökkenését, az agglomerációs gyűrűk kibővülését, az urbanizációs tengelyek összeépülését eredményezte volna. E forgatókönyv a térségeken belül erőteljes, számos településre kiterjedő és többirányú népességmozgást prognosztizált.

Enyedi György szerint utóbbi forgatókönyv megvalósulása esetén lenne – utólag mondhatjuk, hogy lett volna – lehetséges kiegyenlített a regionális fejlődés Magyarországon.

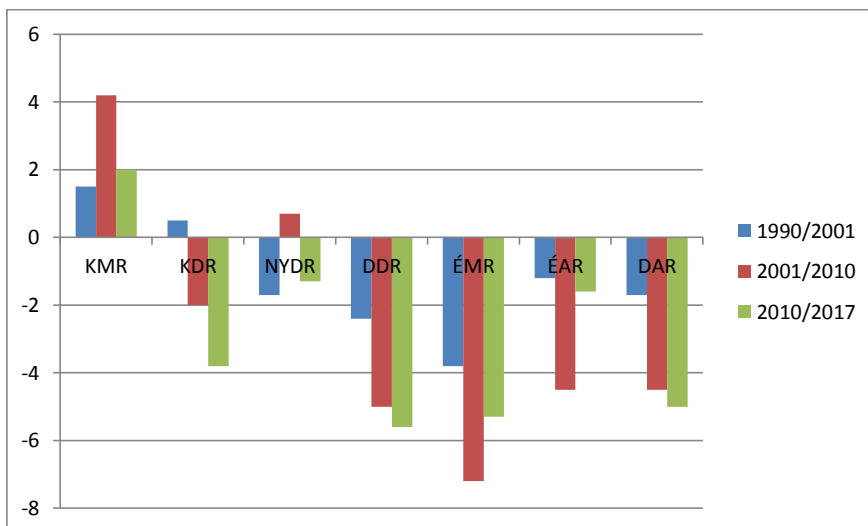
3. Mi történt ezzel szemben az eltelt több mint két évtizedben?

A népesség területi elhelyezkedésében történt változások egyértelműen az Enyedi György által a legkevésbé kívánatosnak minősített első forgatókönyv érvényesülését, a területi különbségek jelentős növekedését és Budapest és térsége kiemelkedését mutatják. Miközben Magyarország népessége lassú iramban csökken, az elöregedés folytatódik, a lakosság földrajzi elhelyezkedése hosszabb ideje koncentrációkat mutat.

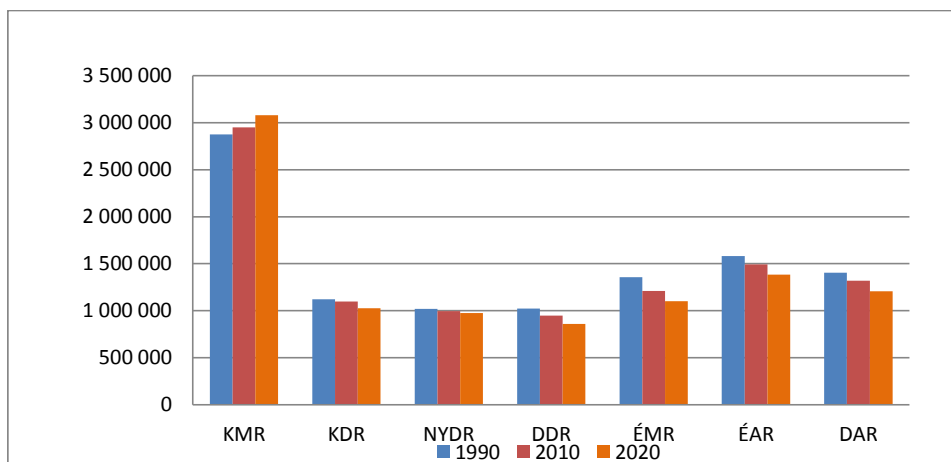
Enyedi György 1996-ban még úgy értékelte (mivel az akkori adatok ezt mutatták), hogy ez a (perifériákról a budapesti agglomeráció, illetve az ipari tengelyek felé irányuló) átrendeződési folyamat mérséklődik.

A regionális folyamatok alakulásában kiemelkedő jelentősége van annak, hogy az elmúlt évtizedekben hogyan alakult a magyar régiók népessége, mik a jellemző tendenciák.

1. ábra: A népességszám változása 1990-2017 között Magyarország régióiban

Forrás: KSH Népszámlálási adatok, saját szerkesztés

2. ábra: A népességszám alakulása Magyarország régióiban 1990-2020 között (előszámítással)¹

Forrás: KSH Népszámlálási adatok, saját szerkesztés

Az összességében folyamatosan csökkenő magyar népesség területi elhelyezkedésének változását (és Budapest térségébe való gyorsuló koncentrációját) mutatja fenti ábra, amely szerint leginkább a nyugat-magyarországi, illetve a közép-dunántúli régió képes népességszáma megőrzésére (itt a csökkenés kisebb, mint az

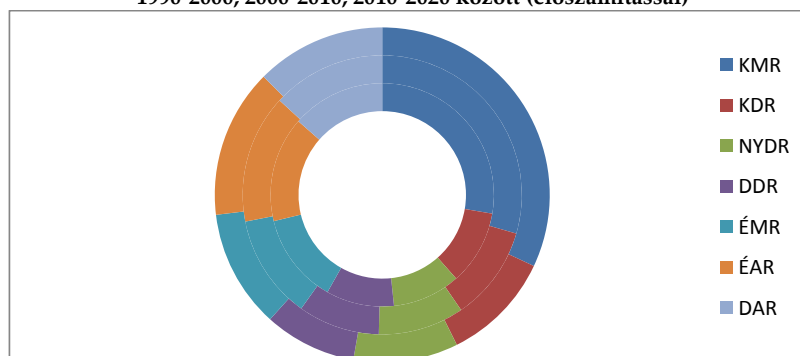
¹ Megjegyzés: A 2010-2020 közötti évtized adata előbecslés, amely a népességszámra vonatkozó 2017 évi KSH tényadatok ismertetében azt feltételezve került kiszámításra, hogy a népességszám alakulásában az elmúlt 7 évben megfigyelt tendenciák az évtizedből még hátralévő 3 évben is érvényesülni fognak.

országos átlag) és csak a Közép-Magyarországi régióban nő az előző évtizedekben regisztrálnál is nagyobb mértékben a népességszám.

A többi régió (ugyan különböző mértékben) de egyre nagyobb ütemben veszít népességéből. A népesség területi elhelyezkedésében bekövetkezett változások egyedüli nyertese így a Budapest várostérsége. A legkedvezőtlenebb a helyzet – a legerőteljesebb a népességszám-csökkenés – a dél-dunántúli és az észak-magyarországi régiókban, amelyek kistérségeiben ez a változás egyértelműen a területi potenciál csökkenését, az érintett kistérségek fenntartható fejlődését veszélyezteti.

Fentiek következtében az ország népességének mind nagyobb aránya él, illetve koncentrálódik Közép-Magyarországon.

3. ábra: A magyar népesség megoszlása a régiókban
1990-2000, 2000-2010, 2010-2020 között (előszámítással)

Forrás: KSH Népszámlálási adatok, saját szerkesztés

4. A humántőke jelentősége a térségformálásban

A népesség (a humántőke) a térségformálásban a legfontosabb tényezők egyike.

A népességkoncentráció dinamizmusának növekedése együtt járt a humán tőke (azon belül a jövő szempontjából meghatározó fiatalabb és képzettebb rétegek) fokozott koncentrációjával.

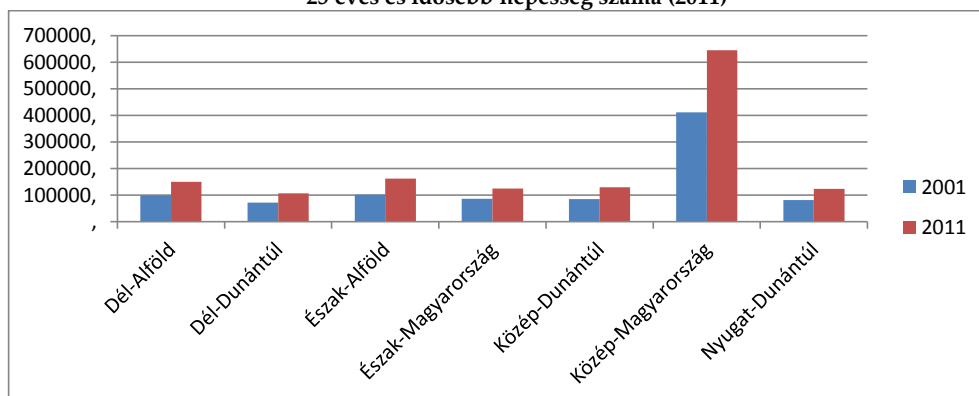
Miközben 2011-ben az ország területének mindössze 7,4%-án Közép-Magyarországon a népesség 30%-a élt, az egyetemi, főiskolai, egyéb oklevéllel rendelkezőknek már a 45%-a (közel a fele) itt koncentrálódik, ami kiemelkedő mértékű és ráadásul erősödő koncentrációt jelent a humán erőforrások eloszlásában. Ez a főváros térsége számára jelentős potenciáltöbblet, a többi régió számára viszont egy olyan veszteség és veszély, amelyet a hatályos területfejlesztési dokumentumok – véleményem szerint – nem a jelentőségüknek megfelelő súllyal vették (és veszik) figyelembe.

2000 óta az egész országban jelentős mértékben nőtt az egyetemi, főiskolai, egyéb oklevéllel rendelkezők száma, de a legjelentősebb változás a Közép-Magyarországi régióban következett be. A jobb elhelyezkedési lehetőségek és a jobb

jövedelmek reményében a képzettebb népesség elsősorban a főváros térségében keres új lakóhelyet, aminek következtében 2011-ben már az egyetemi, főiskolai, egyéb oklevéllel rendelkező magyar népesség 45%-a (*közel a fele*) a Közép-Magyarországi régióban élt. A növekedés dinamikája is ebben a térségben a legerőteljesebb.

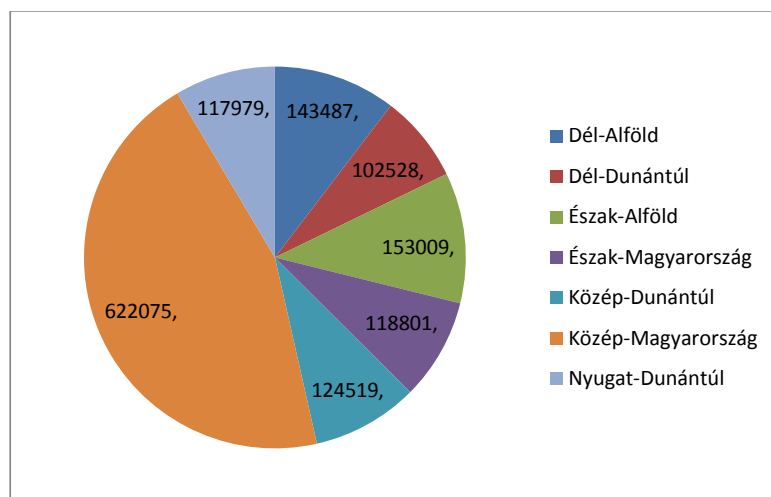
Az alábbi ábra pontos képet ad a területfejlesztés szempontjából kiemelkedő jelentőségű humán erőforrások területi elhelyezkedéséről:

4. ábra: Egyetemi, főiskolai, egyéb oklevéllel rendelkező
25 éves és idősebb népesség száma (2011)

Forrás: KSH Népszámlálási adatok, saját szerkesztés

5. ábra: Egyetemi, főiskolai, egyéb oklevéllel rendelkező, 25 éves és idősebb népesség száma és megoszlása Magyarország régióiban (2011)

Forrás: KSH Népszámlálási adatok, saját szerkesztés

5. Hogyan jelenik meg ez a változás – Budapest és térsége súlyának erőteljes növekedése – az időben változó területfejlesztési politikában?

Kétségkívül mérséklődött a korábban erőteljes Budapest ellenesség. Már Enyedi György is megállapította 1995-ben megjelent (hivatkozott) kötetében, hogy „a rendszerváltozás óta eltelt időszakban Budapesti agglomeráció kiemelkedése megerősödött és nemzeti érdekeink azt kívánják, hogy azt senki ne próbálja korlátozni. A magyar főváros olyan mértékig az innováció, a fejlett országok gazdasági, kulturális mintái, a polgárosodás befogadó kapuja, megteremtő hely, hogy az ország többi részének modernizációja is részben attól függ, mennyire képes Budapest az európai folyamatokat befogadni, továbbítani”

„A piactgazdasági, önálló önkormányzati viszonyok között amúgy is reménytelen minden állami korlátozás. Az egyes vonatkozásokban valóban egészségtelen budapesti koncentrációt a vidéki központok támogatott fejlesztése enyhítheti.”

6. Milyen lehetséges fejlődési pályákat vázolt fel 1996-ban Budapest számára Enyedi György?

A főváros és térsége számára 1996-ban az akkor belátható jövőre a közép-európai fővárosok versenyének és városrendszerbeli integrációjának négy forgatókönyvét rajzolta fel, amelyek szerint az első kettő a települési integráció sikerét, a másik kettő – teljes vagy részleges – kudarcát jelenti.

Ugyanakkor egyik forgatókönyv szerint sem válik Budapest európai (kontinentális jelentőségű) központjává – amire vonatkozó célkitűzések még a rendszerváltozás utáni időszak optimista hangulatában megfogalmazódtak – legfeljebb a regionális alközpont szerep célozható meg.

7. Budapest fejlődésének forgatókönyvei (Enyedi 1996)

- Budapest Béccsel együtt csatlakozik az európai városhálózathoz. Budapest Bécs keleti kapu szerepét is részben elhódíthatja.
- Erős közép-európai városintegráció következik be, amelyben a nagyvárosok partnerségre lépnek. E hálózat központja a világvárossá váló Berlin lenne, de nemcsak a közép-, de az észak-európai városok egy része is csatlakozna.
- Mivel Közép-Európa belső kohéziója az ezredforduló előtt is gyenge volt, joggal volt feltételezhető, hogy a közép-európai fővárosok egyenként igyekeznek majd kapcsolódni az európai városhálózathoz.
- Budapest elsősorban Kelet- és Délkelet-Európa felé fordul. Budapest, mint e régió legnyugatibb nagyvárosa, amely közvetítői előnyököt, de a bevándorlók és menekültek tömeges megjelenésének hátrányát is jelentené.

A negyedik forgatókönyv a leálló vagy elhúzódó integrációé. A korábbi bezárkózás ugyan nem ismétlődik meg, de Budapest szerepei döntő mértékben Magyarországra terjednek ki, nem bontakoznak ki számottevő nemzetközi funkciók.

Enyedi Györgynek 1996-ban még nem volt oka a pesszimista forgatókönyvektől tartani, mivel akkor Budapest európai városhálózathoz való integrációja az első forgatókönyv szerint haladt, ezért joggal feltételezhette, hogy ez így is folytatódni.

Az elkövetkező évtizedek azonban – e vonatkozásban – nem igazolták optimizmusát. Miközben a főváros és térsége fejlesztésére készült és elfogadott fejlesztési dokumentumok kiemelt jelentőséget tulajdonítanak Budapest nemzetközi szerepének növelésének, az európai városhálózathoz való csatlakozásnak a reálfolyamatok nem mutatják a közeledés jeleit, egyre több a leszakadást igazoló tény.

8. Budapest (hatályos, 2030-ig szóló) városfejlesztési koncepciójának célkitűzései a főváros európai városhálózatban betöltendő szerepeiről

A globalizációs folyamatok egyik következménye, hogy a nagyvárosok között felerősödött, globális, kontinentális, regionális és agglomerációs léptékekben zajló verseny az erőforrásokért, a lakókért és a kapcsolatokért. A részvétel ebben nem döntés kérdése, ellenben a siker alapvető feltétele az intelligens stratégiai együttműködések, hálózatos partnerségek kialakítása helyi, regionális, országos és nemzetközi léptékben.

A globális gazdasági válság és az erőforrások átstrukturálódása szemléletbeli fordulatot tesznek szükségessé a fejlesztésekben. Alapvető körülményként kell figyelembe venni a fejlesztési forráskészletek tartós hiányát és ebből következően a rendelkezésre álló eszközök átalakulását. Szükség van a helyi erőforrások feltérképezésére és az ezekre építkező, több léptékben gondolkodó, a többféle területet integráló politikák kialakítására az energiaforrások, a városi rendszerek és a gazdaság területén egyaránt.

„A koncepció alapcélja Budapest következő két évtizedében olyan város létrehozása, ami méretében, gazdasági és innovációs teljesítményében, de vezetésében és gazdálkodásában, épített és természeti környezetének állapotában, valamint lakóinak tudásában, életmódbeli és szakmai lehetőségeiben is a világ vezető településeihez tartozik.”

A dokumentum megállapítja, hogy „ahhoz, hogy Budapest az európai városhálózat erős csomópontjává válhasson, elsősorban a meglévő erőforrásait kell feltérképezni és körültekintően hasznosítani. Ha ezeket tekintjük a városfejlesztés alappilléreinek, a rájuk alapozó, értékeiket szem előtt tartó lépések mindenkor a város és a benne élők közös lehetőségeit gazdagítják majd. Ez a két szempont csak egymást kiegyensúlyozva érvényesülhet: bármelyik mellőzése kudarchoz és a jövő generációk örökségének elvesztéséhez vezet.”

„Cél, hogy 2030-ra Budapest az európai városhálózat erős tagja legyen. Közép-Európa déli régiójának legnagyobb városaként Budapest a térség gazdasági tevékenységeinek, céges tudásának és szolgáltatásainak központja kell, hogy legyen. A tudományos, kulturális és politikai folyamatokban hasonlóképpen el kell érnie a városnak, hogy találkozópont legyen a kontinens egyes térségei közötti kapcsolatokban.”

Ehhez a szerephez nem csak a hasonló méretű városokkal, hanem az országos, megyei és agglomerációs térség szereplőivel is szoros partnerségeket kell teremteni. A közös fejlődési pályák kialakítása kulcsfontosságú az infrastruktúrafejlesztések, a kiegyenlített elérhető szolgáltatások és a mindenki számára előnyös gyarapodás lehetőségeinek kiaknázásához.

A koncepció szerint fontos célkitűzés Budapest kapcsolódási pont, illetve transzfer szerepének erősítése a Nyugat-Kelet, illetve az Észak-Dél irányú innovációs, gazdasági, kulturális és döntéshozatali folyamatokban. Az ehhez szükséges nemzetközi regionális partnerségek és helyi szolgáltatások felépítése, különös tekintettel a közlekedési kapcsolatokra”.

A hatályos városfejlesztési koncepciójában tehát visszatükröződnek azok a célkitűzések, amelyeket Enyedi György az európai rendszerbe való integrálódó főváros kívánatos jövőképében megfogalmazott.

A koncepció szakmailag is támogatott célkitűzései és a reálfolyamatok ma sincsenek összhangban. Így összességében ma is az Enyedi György által megfogalmazott leginkább pesszimista forgatókönyv látszik beigazolódni, (hogy Budapest szerepei Magyarországra terjednek ki, nem bontakoznak ki számottevő nemzetközi funkciók) annak ellenére, hogy a Főváros fejlesztési dokumentumaiban valóban vannak erre irányuló célkitűzések.

A magyar területfejlesztési dokumentumokban – legalábbis véleményem szerint – hiányzik a szembenézés a reálfolyamatokkal, e dokumentumok nem tartalmazznak reális – és társadalmilag elfogadható – megoldást az országban folyó erőteljes népességkoncentráció és humán erőforrás koncentráció kezelésére, illetve a koncentrációból adódó erőforrások kihasználására.

A 2020-2027 közötti időszak előkészítése érdekében napirenden van az OFTK felülvizsgálata, de még nem látszik, hogy megtörténik-e a szembenézés és a területfejlesztésért felelős politika levonja-e a megfelelő következtetéseket a területi folyamatok kezelésére.

Mondandóm összefoglalásaként – az Enyedi Györgytől megszokott szarkasztikus humorral élve és Őt idézve – ma sem mondhatok mást, mint Ő 1996-ban: „OPTIMIZMUSUNK MÉRSÉKELT”.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Enyedi, Gy. (1996): Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
KSH Népszámlás adatai (1991, 2001, 2011)

Budapest 2030 Budapest Városfejlesztési Konceptiója. Budapest Főváros Városépítési Tervező Kft, 2013. (Vezető tervező: Albrecht Ute). A főváros nemzetközi szerepköre fejlesztésére vonatkozó fejezet készítésében közreműködött a PESTTERV Kft, tervező: Schuchmann Péter

A MAGYAR NAGYVÁROSI RÉGIÓK DEMOGRÁFIAI ÉS TÁRSADALMI FOLYAMATAI – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BUDAPESTI METROPOLISZTÉRSÉGRE

Dr. Schuchmann Júlia

(főiskolai adjunktus, Tomori Pál Főiskola)

Jelen tanulmány tárgya a százezer főnél népesebb magyar nagyvárosi régiók társadalmi és demográfiai jellemzőinek bemutatása. A tanulmány kiemelt célja, hogy hogy két különböző időpontban (2005 és 2014-ben) végzett empirikus kutatás kérdőíves adatai alapján bemutassa nyolc magyar nagyváros-térség (győri, székesfehérvári, pécsi, debreceni, szegedi, nyíregyházi, kecskeméti, miskolci) és a budapesti metropolisztérség társadalmi-demográfiai helyzetében megjelenő közeledés vagy éppen távolodás folyamatait. Végül a tanulmány a kapott eredményeket összeveti Enyedi György professzor 1998-ban publikált „Regionális folyamatok Magyarországon” című könyvének akkor felvázolt jövőképével.

Kulcsszavak: regionális egyenlőtlenség, magyar nagyváros-térségek, társadalmi-demográfiai jellemzők

1. Bevezetés

A rendszerváltozást követően a globális gazdasági hatások felerősödése megváltoztatta a magyar területi fejlődés folyamatait. Az elmúlt két évtized vonatkozó hazai kutatásai kimutatták, hogy hasonlóan a nyugat-európai folyamatokhoz, a globális tőke érkezése felerősítette (a már korábban is jelen levő) regionális egyenlőtlenségeket (Nemes Nagy 1998; Barta 2002; Rechnitzer 1998). A regionális egyenlőtlenségek legerőteljesebben a főváros és a magyar vidéki nagyvárosok között, a város-vidék, valamint az ország történetileg is fejlettebb nyugati, középső és elmaradottabb keleti, északkeleti, délkeleti régiói között jelentkeztek. Enyedi György 2000-ben publikált „Globalizáció és a magyar területi fejlődés” című tanulmányában kiemeli, hogy a globális tőke jellemzően a fővárosba és agglomerációjába, a nagyobb vidéki városokba és az úgynevezett dinamikus régiókba áramlott. Hiszen – ahogy ő fogalmaz –, „a globális tőke nem települ mindenhova”, csak oda, ahol megtalálja a működéséhez legoptimálisabb környezetet. Vonzó tényezők Enyedi szerint a kedvező elérhetőség, a jó közlekedésföldrajzi helyzet, a fejlett infrastruktúra, a településkörnyezet minősége és a munkaerő minősége, ára (Enyedi 1996, Enyedi 2000). Mindezek megmagyarázzák, hogy az elmúlt két évtizedben a gazdasági és a társadalmi fejlődés legfontosabb színterei a nagyvárosi régiók lettek, ide koncentrálódott a gazdasági növekedés súlypontja. A legújabb kutatások szerint az utóbbi években növekedett a távolság a főváros és vidéki nagyvárosi régiók között (Szirmai et al. 2014).

Jelen tanulmány célja, hogy a fentebb röviden vázolt regionális folyamatok tükrében bemutassa a hazai nagyvárosi régiók (100 ezer főnél népesebb és a korábban már leírt kilenc magyar nagyváros valamint térségük társadalmi és demográfiai jellemzőinek alakulását, feltárja a változások okait. Ehhez a tanulmány részben társadalomstatisztikai adatokat (népességszám-változás, migráció, iskolázottsági adatok, gazdasági aktivitás), részben pedig egy 2005-ben, majd 2014-ben megismételt, kilenc hazai, százezer főnél nagyobb népességgel bíró nagyváros-térségben megvalósított reprezentatív empirikus kutatás vonatkozó adatait használja fel¹.

2. Enyedi György regionális fejlődési forgatókönyvei

Enyedi György a szakma által máig alapműként tartott, s 1998-ban megjelent a „Regionális folyamatok Magyarországon” című művében részletesen feltárja a kilencvenes évtized első felére jellemző regionális fejlődési folyamatokat, és az azokat meghatározó legfontosabb hatásmechanizmusokra is kitér. Elemzi a kezdődő és egyre erősödő globális és európai gazdasági hatások területi fejlődésre gyakorolt hatásait, a növekvő egyenlőtlenségek társadalmi területi hatásait is. Enyedi a kilencvenes évek közepének regionális fejlődési trendjeit alapul véve 2005-ig regionális forgatókönyveket is felvázol. Elsőként megállapítja, hogy az ország népességének már a kilencvenes évtized elején is jellemző fogyása tovább fog folytatódni, ezzel együtt pedig az előregedés is. Enyedi a népesség fogyását 2005-ig 2-5% között jósolta meg.

Enyedi professzor nem volt idealista a regionális egyenlőtlenségek alakulását illetően sem, amikor könyvében azt írta: „A lakosság földrajzi eloszlása hosszabb ideje koncentrációkat mutat (...) a periféria régióiból a budapesti agglomeráció és a nyugati országrészbe irányul (Enyedi 1998: 43). Valószínűsítette, hogy a globális gazdaság erőteljes nagyvárosi és városi koncentrációja okán a jövőben is „a legsúlyosabb a foglalkoztatási válság az észak-keleti periferián, ahol a fiatalabb munkaerő elvándorlása a budapesti agglomerációba és Nyugat-Magyarországra valószínű” (44). Szerinte az országon belüli vándorlás felélénkülése várható, amely egyértelműen tovább fogja erősíteni a centrum-periféria relációkat társadalmi és gazdasági vonatkozásban is. Enyedi idézett könyve még az Európai Unió csatlakozás előtt jelent meg, ám az előcsatlakozás már megkezdődött, s ezért a megnyíló határok lehetséges hatásait is érintve, a professzor szerint ennek erőteljes hatásai lesznek a határon átnyúló migrációra, főképpen az elvándorlásra.

Enyedi György 2000-ben megjelent – sajnos utolsó – könyvében, a „Városi világ”-ban felülvizsgálta a városnövekedés szakaszmodelljének negyedik

¹ TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 2013-15 között: Társadalmi konfliktusok, társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés. A kutatási projekt konzorciumban valósult meg, a konzorciumvezető a Kodolányi János Főiskola volt, részt vevő intézmények: MTA Regionális Kutatások Központja, NYUTO, Széchenyi István Egyetem. A kutatási projektet Prof. Dr. Szirmai Viktória vezette.

(reurbanizáció) szakaszát, és úgy vélte, hogy a globalizáció egyre erőteljesebb érvényesülésével a nagyvárosi agglomerációk, metropolisztérségek dinamikus fejlődése jellemzi leginkább a negyedik szakaszt, vagyis amit Enyedi globalizált urbanizációnak nevezett el. Ebben a szakaszban nemcsak a várostérségen belül történik meg a népesség és gazdaság dekoncentrációja, hanem egyszersmind egyre erősödő népességi és gazdasági koncentrálódást mutatnak tágabb régiójukban, térségükben is. Ennek alapján Enyedi azt is feltételezi, hogy a magyar térszerkezetben is egy erőteljes metropolisztérségi koncentrálódási folyamat fog egyre jobban érvényesülni.

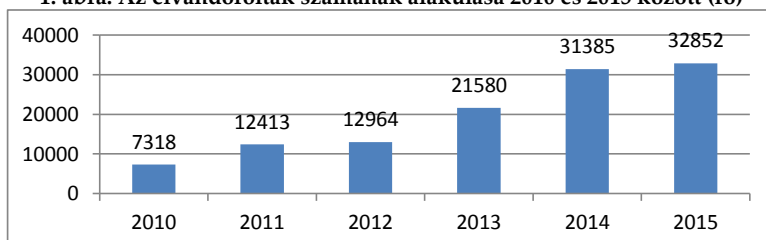
Enyedi fent röviden vázolt forgatókönyvei, melyek a népesség területi-társadalmi lehetséges alakulását írták le a kilencvenes évek közepén, érdemesek arra, hogy megvizsgáljuk és összevegyük a mai nagyváros-térségeket leginkább jellemző területi, társadalmi és demográfiai folyamatokkal.

3. Általános demográfiai trendek

Tény, hogy az ország népességfogyása az elmúlt közel másfél évtizedben tartósan bizonyult, s az utóbbi években ez a trend felgyorsulni látszik. A népesség fogyása egyfelől a magyar lakosság kedvezőtlen mortalitási mutatóiból (többen halnak meg, mint ahányan születnek) másfelől pedig a negatív vándorlási különbözetből származik. 1980-ban a magyar lakosság száma még 10.709.463 fő volt, 1990-ben már 10.374.823, 2001-ben 10.198.315, 2011-re pedig a magyar lakosság száma tíz millió fő alá csökkent, 9.937.628 fő volt (Népszámlálás 2011). Az előrejelzések alapján pedig 2030-ra 9.575.000 fő lesz a magyar lakosság száma.

A magyar népesség felgyorsuló elöregedése tény. A legutóbbi két népszámlálás időpontja között az időskorúak aránya a teljes népességen belül 32,4%-ról, 37,8%-ra növekedett (Váradi – Schuchmann 2014). Az alábbi ábrán jól látható, hogyan nőtt meg az utóbbi öt évben az országból történő elvándorlások száma (lásd 1. ábra). Míg az elvándorlások száma 2010-ben 7318 fő volt, addig ez a szám alig 5 év alatt négyszeresére növekedett. A szakirodalmak alátámasztják, hogy az elvándorlás jellemzően a fiatal, munkaképes korú és képzetesebb csoportokat érinti, és ezért különösen negatív hatása van az adott ország nemcsak demográfiai, de gazdasági viszonyaira is (Blaskó – Ligeti – Sík 2014: 351).

1. ábra: Az elvándoroltak számának alakulása 2010 és 2015 között (fő)

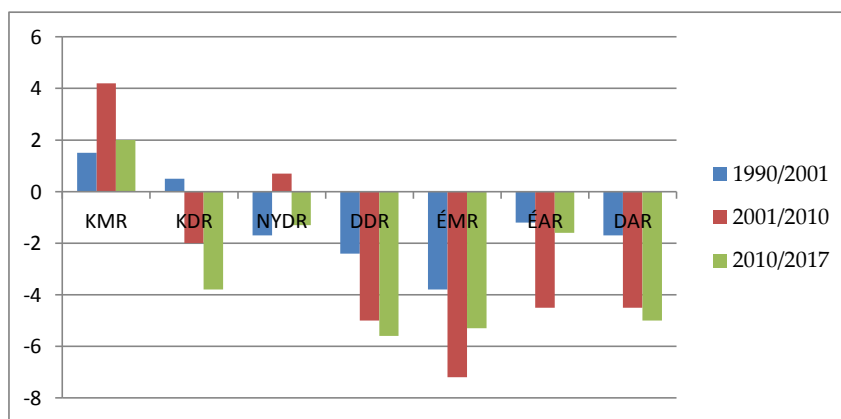

Forrás: KSH adatok

Az előzőekben már megemlítettük, hogy Enyedi professzor egyik forgatókönyve épp arra vonatkozott, hogy egy erőteljes népességkoncentráció megindulni a nagyvárosi régiók és kiemelten a budapesti metropolisztérség irányába. A népességszám alakulását tekintve azt láthatjuk, hogy az 1990 és 2017 között eltelt időszakban egyre erősödött a népességfogyás dinamikája az ország egyes régióiban, jellemzően a keleti, dél- és északkeleti, valamint északi régiókban. Erőteljes és növekvő népességfogyás jellemzi az észak-magyarországi régiót, az észak-alföldi régiót, a dél-alföldi és a dél-dunántúli régiót is. A Dunántúl helyzete azért érdekes, mert a kilencvenes évtizedben még tartotta népességszámát, sőt kicsit növelni is tudta. Ez az állapot a kétezres évtized közepére megváltozik, és mind a közép-dunántúli, mind pedig a nyugat-dunántúli régió népessége fogyó lesz. Persze a népességfogyás korántsem olyan jelentős, mint a keleti országrészben. Tulajdonképpen miközben az elmúlt két évtizedben az ország összes régiójában csökkenésbe fordult a népességszám, addig az ország egyedüli régiója, amely folyamatosan és növekvő dinamikával tudta növelni a népességét az a fővárosi metropolisztérséget is magába foglaló közép-magyarországi régió (lásd 2. ábra). Ez nem meglepő annak ismeretében, hogy az országos GDP közel 40%-a itt termelődik meg, és Budapest az ország egyetlen globális léptékű nagyvárosa.

A trend azonban arra is rávilágít, hogy a gazdaság dinamikája és az életszínvonal jelentős regionális egyenlőtlenségeket mutat a budapesti metropolisztérség javára, amit követ a népesség mozgása is.

2. ábra: Népességszám-változás a hazai régiókban 1990 és 2017 között

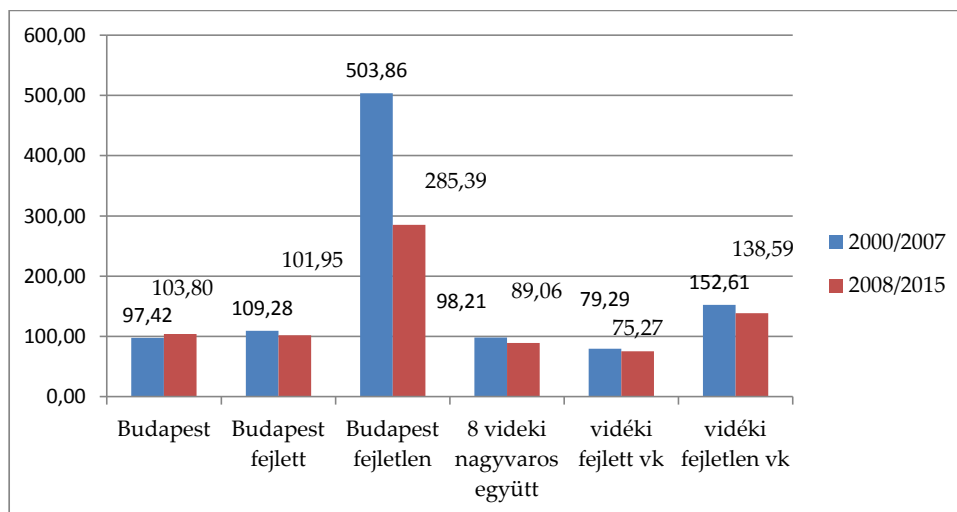
Forrás: TeIR adatok

A vizsgált magyar nagyváros-térségek népességszám-alakulásában azt láthatjuk, hogy illeszkedik az országos trendekhez, másrészt kissé árnyaltabb képet kapunk. A népességszám alakulásában 2008 előtt és után némiképp eltérő folyamatokat láthatunk. Szembetűnő, hogy a főváros, Budapest népességszáma, mely 2007 előtt csökkent, 2007 után ismét elkezd növekedést mutatni. A főváros vonzáskörzetében vagy agglomerációjában még mindig erőteljesen növekszik a

népességszám, de 2007 után mind a fejlett, mind pedig a fejletlen városkörnyéken visszaesett a növekedés dinamikája, ami egyben a lassuló lakóhelyi szuburbanizációt is jelzi (Schuchmann 2015). Az elmúlt években tapasztalható lassuló dinamikájú kiköltözés okai közt vannak az alacsony költözési hajlandóság, az elővárosi élet közismert problémái (ingázás, egyre dráguló közlekedési költségek), illetve a lakosság jelentős részének a 2008-as gazdasági válság utáni eladósodottsága, de szerepet játszottak ebben a belváros fizikai megújulása, új lakónegyedek épülése, sikeres városrehabilitációs beavatkozások is (Kovács – Szirmai 2006). Mindezek ellenére a fővárosi agglomeráció és tágabb térsége összességében erőteljes népességvonzó erővel bír, és jelentősen növeli az országon belüli népességi súlyát.

A budapesti várostérséggel ellentétben a nyolc vidéki nagyváros-térség esetében azt láthatjuk, hogy a városközpontok népessége Budapesttel ellentétben nem növekedett, hanem csökkent, s csökkent a vidéki nagyvárosok esetében a fejlett városkörnyékbéli települések népességszáma is. Ezzel szemben azt is tapasztalhatjuk, hogy a népesség mind 2007 előtt, mind utána a vidéki várostérségek környékén a gazdasági és társadalmi vonatkozásban is fejletlenebb településeken növekedett jelentős dinamikával. A vidéki nagyvárosok népességcsökkenése jellemzően a lakosság fokozódó elvándorlásával függhet össze. A városkörnyéki települések kiemelten a fejletlen városkörnyékek népességszám-bővülésének hátterében pedig vélhetően az alacsonyabb ingatlanárak állhatnak, és a vidéki városok szűkebb térségükre gyakorolt vonzásának érvényesülése érzékelhető.

3. ábra: A népességszám alakulása Budapesten, a budapesti fejlett, illetve fejletlen városkörnyékeken és a vidéki nagyvárosokban, illetve fejlett és fejletlen környékükön

Forrás: Támop-kutatás adatai alapján

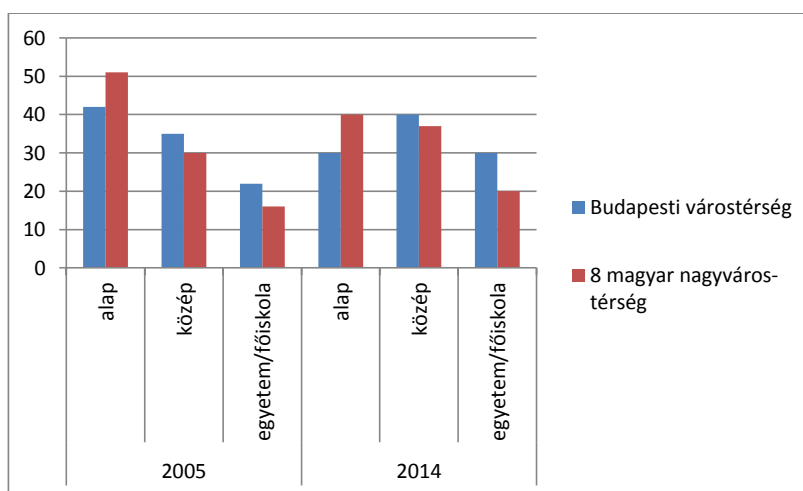
4. A magyar nagyváros-térségek társadalmi-térbeli jellegzetességei

A bevezetőben már említett, két időpontban elvégzett empirikus adatfelvétel, amely 2005-ben és 2014-ben tárta fel a magyar százezer főnél népesebb magyar nagyváros-térségek demográfiai és társadalmi helyzetét, lehetővé teszi, hogy a trendekre is kitérjünk.

A magasan képzett (diplomás) társadalmi csoportok erős fővároskoncentrációja nem meglepő, arányuk 2005-ben és 2014-ben is meghaladta a vidéki nagyváros-térségben élő diplomások arányát. 2005-ben a budapesti várostérségben élő diplomások aránya 22%-os volt, arányuk 2014-re már 30%-ra növekedett. A vidéki nagyváros térségben hasonló, de kisebb mértékű növekedés tapasztalható, a diplomások aránya 2005-ben 16%-os volt, 2014-re 20%-ra nőtt. Ezzel szemben az alacsony végzettséggel rendelkezők aránya 2005 és 2014 között csökkent, a budapesti várostérségben 42%-ról 32%-ra, a vidéki nagyváros térségekben pedig 51%-ról 41%-ra. A középfokú végzettségűek arányában szintén növekedés tapasztalható mind a budapesti, mind pedig a nyolc vidéki nagyváros-térségben.

Összegezve megállapítható, hogy mind 2005-ben, mind pedig 2014-ben jelentős a diplomások arányában a különbség a budapesti és a vidéki nagyváros-térségek között, a budapesti várostérség javára. A 2005 és 2014 között eltelt időszak adatai pedig arra engednek következtetni, hogy a diplomások arányának növekedése a budapesti várostérségekben nagyobb volt, mint a vidéki várostérségekben. Kiemelendő, hogy 2005 és 2014 között növekedtek az aránybeli különbségek a diplomások esetében, 2014-ben nagyobb volt az eltérés, mint 2005-ben a budapesti és a vidéki nagyváros-térségek viszonylatában (lásd 4. ábra).

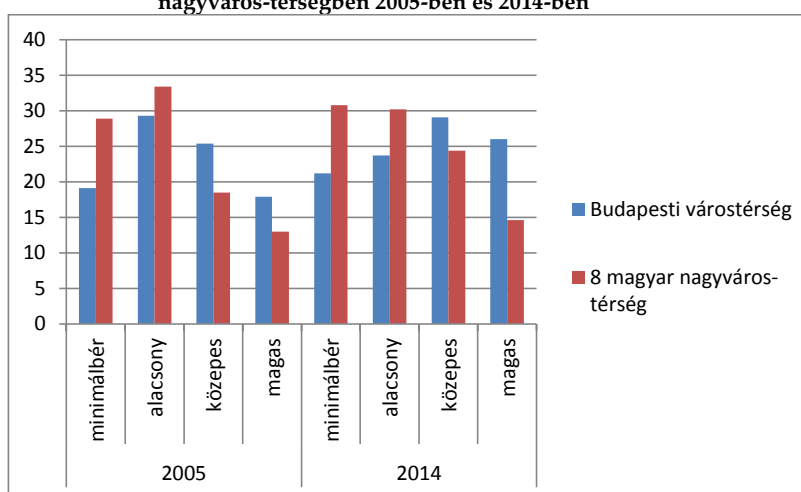
4. ábra: A népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása a budapesti és a nyolc magyar nagyváros-térségben 2005-ben és 2014-ben

Forrás: NKFP és TÁMOP kutatás adatai alapján

A fejlettségbeli eltérések és regionális differenciák nem csupán a diplomások arányában, hanem a jövedelmi különbségekben, különösképpen a magas, illetve az alacsony jövedelemmel bírók városrészi arányában érhetők tetten. 2005 és 2014 között számottevően növekedett a magas jövedelemmel bírók aránya a budapesti városrészekben. 2005-ben arányuk 17,9%-os volt, ami 2014-re 26%-ra növekedett. A vidéki városrészek esetében a magas jövedelemmel rendelkezők arányában csupán kismértékű elmozdulás figyelhető meg: arányuk a 2005-ös 13%-ról 14,6%-ra emelkedett. Az alacsony jövedelemmel bírók arányában csökkenés figyelhető meg mind a budapesti, mind pedig a vidéki nagyváros-térségek esetében. 2005 és 2014 között a budapesti városrészekben az alacsony jövedelemmel bírók aránya 29,3%-ról 23,7%-ra csökkent. Arányuk a vidéki városrészekben 33,4%-ról csupán 30,2%-ra csökkent, vagyis sokkal kisebb volt a csökkenés mértéke. A jövedelmi viszonyokban jelentkező trendek két dologra világítanak rá. Egyrészt mind a budapesti, mind pedig a vidéki nagyváros-térségekben növekedett a magas jövedelműek nagyváros-térségi koncentrációja. Másrészt viszont növekedett a két időpont között a különbség a magas jövedelműek arányait illetően. 2005-höz képest 2014-ben nagyobb lett az eltérés a magas jövedelműek arányában a budapesti és a vidéki nagyváros-térségek között, ami a magasabb jövedelműek erőteljes és növekvő budapesti nagyváros-térségi koncentrálódására világít rá.

5. ábra: A népesség jövedelem szerinti megoszlása a budapesti és a nyolc magyar nagyváros-térségben 2005-ben és 2014-ben

Forrás: NKFP és TÁMOP kutatás adatai alapján, 2005, 2014

5. Összefoglalás

A fent bemutatott demográfiai és társadalmi trendek alapján megadhatóak a válaszok Enyedi professzornak a bevezetésben bemutatott, 1998-ban vázolt forgatókönyveire. Igaza lett Enyedi Györgynek, amikor a jövőben egyre erősödő koncentrációs folyamatokról beszélt, hiszen az empirikus és a statisztikai elemzések

egyértelműen bebizonyították, hogy az elmúlt bő évtizedben a globális gazdaság egyre erősödő nagyvárosi jelenléte miatt Magyarországon is felgyorsult a népesség nagyvárosi koncentrációja, miközben a vidéki térségek, falvak veszítettek népességükből. Abban is igazta lett, amikor növekvő dinamikájú belső migrációt feltételezett, amely elsősorban a perifériákról a centrumokba irányul majd. A migrációs adatok és elemzések bebizonyították, hogy felgyorsult a vidéki (jellemzően gazdaságilag elmaradott) térségekből a fővárosi metropolisztérség irányába történő vándorlás, és ismét Enyedi igazolja az is, hogy már nemcsak a belső, hanem az ország határait átlépő vándorlás (elvándorlás) is megindult.

A metropolisztérség erősödő népességkoncentrációját igazolja az a viszonylag új trend is, hogy Budapest népességcsökkenése megállt, és ismét növekedni kezdett, miközben az agglomerációjához tartozó településekben is tovább növekszik a népesség, de már kisebb dinamikával. A főváros vonzáskörzete egyre nagyobb lett és ma már a Pest megyén kívüli települések is elkezdtek növelni népességüket, s ez a népességnövekmény jellemzően nem csak a lakóhelyi szuburbanizációból, sokkal inkább az ország távolabbi térségéből a központi régióba irányuló vándorlásból táplálkozik. Vagyis igazta lett Enyedi professzornak, amikor a jövőre vonatkozó forgatókönyveiben egy erősödő fővárosi térségi népességkoncentrációt és a regionális egyenlőtlenségek további növekedését írta le.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Barta Gy.(2002): A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Blaskó Zs. – Ligeti A. – Sík E. (2014): Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? In: Kolosi T. – Tóth István Gy.(szerk.) (2014): Társadalmi Riport, 351-372.
- Enyedi Gy. (1996): Regionális folyamatok Magyarországon. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Enyedi Gy. (2004): Regionális folyamatok a poszt-szocialista Magyarországon In: Magyar Tudomány 2004/9. szám, 935.
- Enyedi Gy. (2012): Városi világ. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kovács Z. – Szirmai V. (2006): Városrehabilitációs beavatkozások és a térbeli társadalmi kirekesztés. A társadalmilag fenntartható városfejlődés budapesti lehetőségei. In: Tér és Társadalom 20. évfolyam, 2006/1. 1-19.
- Nemes Nagy J. (1998): A tér a társadalomkutatásban. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. (*Ember-Település-Régió*).
- Rechnitzer J.(1998): Területi stratégiák. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Schuchmann J. 2015: Nagyváros-térségi szuburbanizáció. Menni vagy maradni? Regionális- és Gazdaságtudományi Kismonográfiák 2015/3., 155.
- Schuchmann J. – Váradi Zs. (2014): A magyar nagyváros-térségek társadalmi-demográfiai szerkezete. In: Szirmai V.(szerk.) (2014): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, 111-131.
- Szirmai V. (szerk.) (2014): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola.

TELEPÜLÉSEK A TOP-ON – A TERÜLET- ÉS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI OPERATÍV PROGRAM GYŐZTESEI

Dr. Dániel Zoltán András – Németh Ingrid

(egyetemi adjunktus / egyetemi hallgató, Pannon Egyetem)

A 2014-2020-as programozási időszak Terület- és Településfejlesztési Operatív Programjának (röviden: TOP) elsődleges célja a térségi, decentralizált gazdaságfejlesztésen keresztül a foglalkoztatás növelése. Ezt a TOP két stratégiai cél (gazdaságélénkítés, város-/településfejlesztés) mentén a helyi feltételek biztosításával kívánja elérni. A TOP-projektek a települési önkormányzatok fejlesztéséhez igyekeznek decentralizált módon forrásokat biztosítani, ezáltal támogatva az önkormányzatok gazdaságfejlesztési és településfejlesztési programjait. A Terület- és Településfejlesztési Operatív Program forráskerete a 2014-2020-as időszakban mintegy 1190 milliárd forint, ebből a 2016-2017-es években több mint 700 milliárd odaítéléséről született döntés. Célunk annak vizsgálata volt, hogy mely települések, megyék milyen arányban részesültek a forrásokból, illetve, hogy a hátrányos településekhez, térségekhez tényleg eljutottak-e a felzárkóztatáshoz szükséges források.

Elemzésünk során az eddig megítélt Terület- és Településfejlesztési Operatív Program-források győztes önkormányzatait és az elnyert forrásokat vizsgáljuk. A vizsgálat során legyűjtöttük az eddig győztes mintegy négyezer pályázat nyilvános adatait, így harmincezernél is több adat állt rendelkezésünkre. Ezeket egészítettük ki az összehasonlító vizsgálatokhoz a Központi Statisztikai Hivatal demográfiai és gazdasági, valamint az önkormányzati gazdálkodások információival. A vizsgálat során matematikai és statisztikai módszerek segítségével elemeztük az adatbázisunkban található értékeket és vontuk le következtetéseinket. Az eredmények jól mutatják, hogy a NUTS II és III szinteken a források allokációja követi az elmaradott térségek felzárkóztatásának elveit, hiszen arányaiban magasabb forrás jutott a hátrányos helyzetű térségeknek, de az alacsonyabb szinteken már komoly egyenlőtlenségek figyelhetők meg az egyes települések forrásallokációja során.

Kulcsszavak: településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, uniós források, felzárkózás, forrásallokáció

1. Szakirodalmi háttér

„A területfejlesztési politika olyan kormányzati cselekvés, amely – meghatározott célok érdekében – beavatkozik a régiók közötti egyensúlyt alakító erők működésébe. Mind a célok kijelölése, mind a beavatkozási pontok és a beavatkozási módok kiválasztása együttes politikai és tudományos kiválasztás eredménye” (Enyedi 1985). Ezáltal a területfejlesztés egyik legfontosabb feladata, hogy országos, valamint területi szinten kutassa a gazdasági és környezeti folyamatokat, fejlesztési célok tekintetében rövid, közép- és hosszú távú terveket készítsen elő, majd ezeket fejlesztési programok által meg is valósítsa. A területfejlesztésnek további feladatként fejlesztési politikát szükséges kialakítania,

amellyel a társadalom és gazdaság megújulását idézi elő, ezzel a hátrányos helyzetben lévő térségek felzárkóztatását kívánja kiváltani. E program részeként a gazdaság szerkezetének megújításán túl a munkanélküliség problémáit is igyekeznek mérsékelni, esetlegesen megoldani. A kiemelt térségek fejlődésének elősegítése egyértelmű célként van kitűzve, ezen túlmenően a vállalkozók számára egy olyan környezet kialakítása érdekelt, amelyben a vállalkozások alapítása könnyedén megvalósítható, valamint tartós fejlődést válthat ki (Tftv 1996). Szintén kötelezettségként merül fel az is, hogy a kidolgozott fejlesztési politika keretein belül a térségben hasznosítható erőforrásokat alkalmazzák. (Hoffman 2015) A már felsorolt számos feladat mellett egy kihagyhatatlan terület is fejlesztésre szorul, ez pedig egy-egy adott területi egység versenyképessége, amely érdekében a megoldás az innováció és az ágazatok újításában rejlik. Újabb gazdasági területek bevonásával, illetve a kevésbé versenyképes osztályok leépítésével a szerkezetátalakítás folyamata valósítható meg. Egy másik tevékenység során, tehát a szerkezetváltás révén a foglalkoztatottság növelése, valamint a területi kiegyenlítés érdekelt. Ez utóbbi a területfejlesztés legismertebb célja, vagyis, hogy a legelmaradottabb területeken jelentkező feszültségeket csökkentsék, majd később ezeket felzárkóztassák a többi, országos szinten versenyképes térségekhez képest, így növelve a már említett versenyképességet is. A szereplők tekintetében egészen széles a skála, hiszen az állami szervek, az önkormányzatok, a gazdálkodást végző szervezetek, a természetes személyek és szervezeteik egyaránt együttműködnek azokban a feladatokban is, amelyek a területfejlesztést, valamint a területrendezést érintik, ezt az együttműködési kötelezettséget törvény írja elő számukra. Ezek a szervek 2012 januárjáig a Területfejlesztési Önkormányzati Társulás, a Kistérségi Fejlesztési Tanács, a Megyei Önkormányzat, a Megyei Területfejlesztési Tanács, a Térségi Fejlesztési Tanács és a Regionális Fejlesztési Tanács voltak, majd a módosulást követően január 1-től a Kistérségi Fejlesztési Tanács helyét a Megyei Területfejlesztési Konzultációs Fórum vette át (Tftv 1996). Mint ahogy az már az olvasottak alapján kiderült, a területfejlesztés egy igen összetett fogalom, amelyben voltaképpen az egész társadalom részt vállal. A szereplők, azaz az aktorok közé sorolhatók a már említett szervek és a nonprofit szervezetek. (Szigeti 2006)

A helyi gazdaságfejlesztés tudatosan avatkozik bele a helyi gazdaság életébe, valamint külső és belső erőforrásokat használ fel. Az egyes folyamatok elindítója lehet akár egy külső szereplő is, mint például az Európai Unió, de leginkább a helyiek részvételére összpontosít a tudomány. Egyértelmű kifejtése kapcsán legelőször a helyi szint definiálása szükségeltetik, amely aztán többféle értelmezésben is fellelhető. Ezután a szereplők és az erőforrások kiválasztására kerül sor, és csak azt követően kezdődhet el a tevékenység folyamata. A már szóban forgó beavatkozások alatt tulajdonképpen sok fejlesztési lehetőséget értünk, így tehát egy elég tág fogalomról van szó. Beavatkozásként gondolunk az infrastruktúra, a szolgáltatások, mi több, a vállalkozások fejlesztésére is (Mezei 2006). Ám ez még mindig nem minden, a humán erőforrás fejlesztése az egyik legnagyobb nehézséget okozó terület. A közösségi érdekek előtérbe helyezésével, céljaik egybehangolásával

a közösség fejlődése is könnyedebben elérhetővé válik. A helyi gazdaságfejlesztés további céljai közé sorolandó a gazdasági növekedés elérése, valamint olyan változások meglépése, amelyek a foglalkoztatás bővítését idézik elő. Ezen felül a folyamatok során a fellépő problémák megoldása is előtérbe kerül. Ezen túlmenően több megfogalmazásban is olvashatók a kitűzött célok. Wong (1996) elsősorban a termelékenység növekedését emeli ki. A helyi kultúra mint vizsgálati fókusz Syrett 1995-ös munkájában jelenik meg. Ezzel szemben Wilson (1995) megfogalmazásában a helyi közösség kulturális és viselkedési jellemzői mellett a gazdasági faktorok is befolyásolják a helyi gazdaságot.

Benett és Krebs (1991), továbbá Bartik (1995) a helyi gazdaságfejlesztés alapfeladatának a munkahelyek helyi szinten történő teremtését fogalmazták meg, ezzel emelve a jólét érzetét is. Ezen felül fontos feladatként említendő meg a helyi lakosság életszínvonalának növelése is, ami által a helyi tevékenységek folyamata is felgyorsíthatóvá válhat (Mezei 2006). A szereplők köre meglehetősen széles, így csoportosításuk is igen komplikált, ám Lengyel Imre (2003) négy kategóriába sorolja őket, ezek pedig a helyi kormányzati szektor, az üzleti szféra, a tudástranszfer intézmények és fejlesztő ügynökségek. Ebből adódóan a helyi gazdaságfejlesztés nem csupán a helyi szervek feladata, hiszen a folyamat legfőbb irányítása a kormányzat feladata. A Lengyel-féle „négy lábon” álló rendszer nem teljes, ugyanis a helyi lakosok mint szereplők nem sorolhatók egyik csoportba sem, pedig igencsak aktív szerepet töltenek be a tevékenység során. Ők akár önállóan, akár csoportot alkotva válhatnak lényeges résztvevőkké, így aztán a későbbiekben civil szervezetekké is alakulhatnak, amely szintén nem sorolható a négy kategória egyikébe sem. Mivel a szereplők között a vállalkozások felelőssége rendkívül jelentős, így kulcsfontosságú szót ejteni a gazdaságfejlesztésben betöltött szerepükről. Kétféle módon történhet ez, egyrészt aktívan részt vesznek a gazdaságfejlesztésben, másrészt pedig célcsoportjai is annak (Kollár 2012).

Elmondhatjuk tehát, hogy a helyi/decentralizált gazdaságfejlesztés fő célja egyrészt, hogy a belső tényezőkre alapuló gazdaságfejlődési potenciált növelje, úgy, hogy figyelembe veszi a fenntarthatóság – gazdasági, társadalmi, környezeti – dimenzióit. Törekszik a gazdasági és társadalmi együttműködések (KKV, önkormányzatok, civilek, egyéb szereplők) fokozására, úgy, hogy innovatív, de a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó megoldásokat használ annak érdekében, hogy a helyi jövedelemtermelő, illetve tőketeremtő képességet növelni tudja.

Összességében cél az erőforrásokkal (tőke, humán) helyben, a lokális körforgásban való gazdálkodás és a helyi jövedelemtermelő képesség emelése.

2. Terület- és településfejlesztési Operatív Program

A Széchenyi terv 2020. program részeként a 2014-2020 tervezési időszakban az Európai Unió egy operatív program keretein belül Partnerségi Megállapodást kötött Magyarországgal, így a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program, a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program és a Gazdaságfejlesztési és

Innovációs Operatív Program az Európai Unió célok megvalósításának elérése érdekében igyekszik teret nyerni. Az Unió magyarországi célkitűzései közé sorolható a foglalkoztatás növelése, a fenntartható energiagazdaság elérése, az éghajlatvédelem, valamint a szegénység és kirekesztettség elleni küzdelem is. Ezek a programok feltétlenül szükségesek, hiszen hazánkban a térbeli különbségek már nemcsak megyei, hanem járási szinten is megjelennek. További problémaként merül fel a munkanélküliség tényerése, amely már nemcsak vidéken, a kisebb településeken, hanem a városokban is megmutatkozik. A TOP elsődleges célja a város-vidék kapcsolat megerősítése és újjáélesztése, hiszen ez rendkívüli módon képes befolyásolni az adott térség versenyképességét. E kapcsolat megújítása révén az elmaradott területek és kistelepülések a fejlesztés fókuszába kerülnek, hiszen ezen állapot további fennállása veszélyeztetné a községek fennmaradását. Megoldásként társadalmi felzárkóztatást és a munkaerőpiacra való bejutást szükséges eszközölni. A TOP beruházási és célterületei Magyarországon a megyék, Pest megyei kivétellel, tehát a „kevésbé fejlett régiók”. Az Operatív Program egyik stratégiai célja tehát a gazdaságélénkítés és a foglalkoztatottság növelése, amelynek érdekében a helyi feltételek megteremtése elengedhetetlen. A vállalkozások munkahelyteremtő képességének ösztönzése által, valamint a munkahelyek elérhetőségének javításával kívánja a foglalkoztatottság emelését elérni. Ezen felül a kisgyermekesek munkaerőpiacra való visszatérését gyermekellátási szolgáltatások által igyekszik segíteni. Támogatást nyújt a helyi gazdasági infrastruktúra fejlesztéséhez, a térségi és turisztikai vonzerő-fejlesztésekhez, továbbá a közlekedésfejlesztéshez, amely a munkaerő mobilitásának megkönnyítését idézné elő. Legfőbb kedvezményezettjei a helyi önkormányzati szervek és az önkormányzati többségi tulajdonnal rendelkező vállalkozások. A vállalkozásbarát város- és településfejlesztés, valamint az életminőség és a társadalmi összetartozás jelenik meg még a célkitűzések között, ezekhez szintén a helyi feltételek biztosítása szükségeltetik. Ez utóbbi a vállalkozások, befektetők és a lakosság számára vonzó feltételek biztosítására törekszik, ezen felül a fiatalok és a népesség megtartása szerepel a további tervek közt. Ehhez támogatásként a TOP települési környezetvédelmi infrastruktúrafejlesztéseket, szemléletformáló képzéseket kezdeményez. A kedvezményezettek szintén a helyi önkormányzat költségvetést irányító szervei, önkormányzati többségi tulajdonú vállalkozások, a non profit és civil szervezetek, egyházak. A TOP tehát a 18 magyarországi megye, valamint a megyei jogú városok szintjén nyújt támogatást, amelynek során összehangolt fejlesztésekre biztosít forrásokat. A helyi közösség által irányított helyi fejlesztésekre 20-30 akciócsoport áll rendelkezésre, és ez mind a helyi szereplők bevonásával történik.

A Terület- és Településfejlesztési Operatív Program prioritásait és kereteit a 2014-2020-as időszakra vonatkozóan az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: Terület- és Településfejlesztési Operatív Program prioritásai és keretei

PRIORITÁSTENGELYEK	Alap	OP-n belüli arány (%)	Indikatív forráskeret Mrd Ft
1. Térségi gazdasági környezet fejlesztése a foglalkoztatás elősegítésére	ERFA	24,2	298,5
2. Vállalkozásbarát, népességmegtartó településfejlesztés	ERFA	12,0	147,8
3. Alacsony széndioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérés kiemelten a városi területeken	ERFA	16,3	201,0
4. A helyi közösségi szolgáltatások fejlesztése és a társadalmi együttműködés erősítése	ERFA	5,0	61,8
5. Megyei és helyi emberi erőforrás fejlesztések, foglalkoztatásösztönzés és társadalmi együttműködés	ESZA	7,3	89,7
6. Fenntartható városfejlesztés a megyei jogú városokban	ERFA, ESZA	31,4	387,0
7. Községi szinten irányított városi helyi fejlesztések (CLLD)	ERFA, ESZA	3,7	45,6
Összesen		100	1 231,4

Forrás: www.palyazat.gov.hu alapján saját szerkesztés

3. Anyag és módszer

Elemzésünkhöz mindenekelőtt egy adatbázis összeállítására volt szükség, ezt két forrásból hoztuk létre. Első részéhez a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program győztes pályázóinak adatbázisát gyűjtöttük le a www.palyazat.gov.hu oldalról. A legyűjtés után rendelkezésünkre állt a győztes települések neve, a prioritás megnevezése, a megítélt támogatás nagysága, valamint a tervezett projekt összköltsége. A legyűjtésre 2017 augusztusában került sor, így az adatbázis a 2017 júliusáig támogatási döntéssel rendelkező 3288 pályázatot tartalmazta. A prioritásokon belüli megoszlást a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat: TOP győztes projektek száma 2017 júliusáig

Prioritás	Mennyiség (db)
TOP-1	864
TOP-2	440
TOP-3	720
TOP-4	582
TOP-5	163
TOP-6	519
Összesen	3288

Forrás: www.palyazat.gov.hu alapján saját szerkesztés

Ezek után került sor az adatbázis rendezésére, azaz összevontuk a nyertes települések pályázatait. Az adatbázis alapján összesen 1353 település rendelkezett győztes pályázattal, a települések összesen 506 567 995 451 Ft forrást nyertek el céljaik megvalósításához. A legtöbb győztes pályázattal Szabolcs-Szatmár-Bereg megye települései rendelkeztek (szám szerint 138), míg a lista ellentétes oldalán Csongrád megye állt 49 támogatott projekttel.

Az adatbázis második feléhez az érintett települések, megyék, régiók társadalmi-gazdasági mutatóinak legyűjtésére került sor a Statisztikai Hivatal adatbázisaiból. Legyűjtöttük a települések létszámadatait, az önkormányzati gazdálkodás főbb adatait, a helyi adóbevételek nagyságát mind település, mind megyei és régiós szinten. Megyei és régiós szinten a bruttó hazai termék adatok is rendelkezésre álltak.

Az elemzéseket matematikai-statisztikai módszerekkel végeztük. Az elemzésnél a vizsgálatok elvégzésére adatbázis-kezelő (Excel) segítségével (matematikai és statisztikai függvények, valamint PIVOT tábla) került sor. Az adatok kapcsolatának vizsgálata (korreláció) SPSS 22.0 alkalmazásával történt. Korrelációs számítás elvégzésére jellemzően akkor kerül sor, amikor a különböző változók egymásra gyakorolt hatását kívánjuk vizsgálni. A korrelációs számítás a különböző változók közti kapcsolat irányát és szorosságát jeleníti meg (Molnár 2015). A különböző változók közti kapcsolat irányát a korrelációs együttható előjele, szorosságát a korrelációs együttható abszolút értéke mutatja meg (Sajtos – Mitev 2007). A Pearson-féle korrelációs együttható (r) értéke -1 és $+1$ közt helyezkedik el: az 1 -hez közeli értékek (abszolút értékben) szoros kapcsolatra, a 0 körül mozgó értékek pedig korrelálatlanságra (kapcsolat hiányára) utalnak (Hunyadi – Vita 2008).

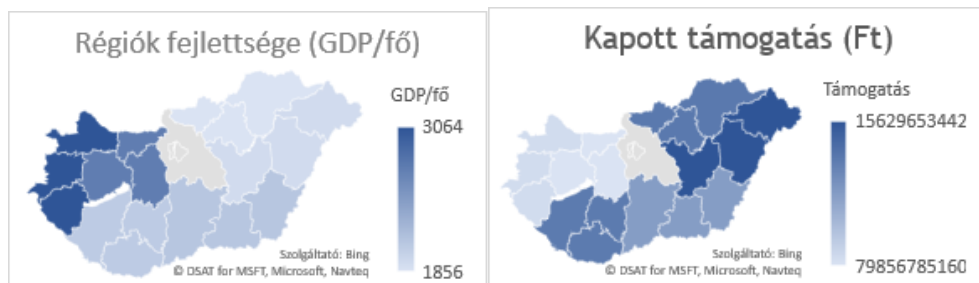
Barna és társai (2006) ennél keményebb kritériumokat fogalmaztak meg, eszerint:

- $0,0 < |r| < 0,4 \rightarrow$ laza kapcsolat, vagy nincs kapcsolat
- $0,41 \leq |r| < 0,7 \rightarrow$ közepes kapcsolat,
- $0,71 \leq |r| < 0,91 \rightarrow$ szoros kapcsolat,
- $0,91 \leq |r| > 1 \rightarrow$ nagyon erős kapcsolat van a különböző változók közt.

4. Eredmények

Vizsgálatunkat három lépcsőben végeztük el. Először regionális elemzéseken keresztül elemeztük a megítélt támogatások és a regionális fejlettség kapcsolatát. Megvizsgáltuk mindenekelőtt a magyarországi konvergencia régiók fejlettségét, a használt mérőszám az egy főre jutó GDP volt. Látható, hogy a régiós térképen vizualizálva a NUTS II szintű régiókat, a legfejlettebb a Nyugat-magyarországi volt, a legkevésbé fejlett pedig az Észak-magyarországi régió volt. Ha az elnyert támogatások nagyságát nézzük, akkor az Észak-alföldi régió kapta a legtöbb forrást, míg a legkevésbé a Közép-dunántúli régióba jutott (1. ábra)

6. ábra: A régiók fejlettsége és a kapott támogatások

Forrás: www.palyazat.gov.hu és KSH alapján saját szerkesztés

A vizuális ábrázoláson túl azt is igyekeztünk megvizsgálni, hogy van-e kapcsolat az egy főre jutó GDP és az elnyert támogatás nagysága között. Korrelációs számítás végeztünk, a kapott adatot értelmezve pedig megállapíthatjuk, hogy magas szignifikanciaszint mellett a korrelációs együttható értéke nagyon erős, már-már függvényyszerű negatív kapcsolatot tár fel, így kijelenthető, hogy minél alacsonyabb fejlettségi szinten állt az adott térség, annál magasabb támogatáshoz jutott (3. táblázat).

3. táblázat: A kapott támogatások és az egy főre jutó GDP korrelációja régiós szinten

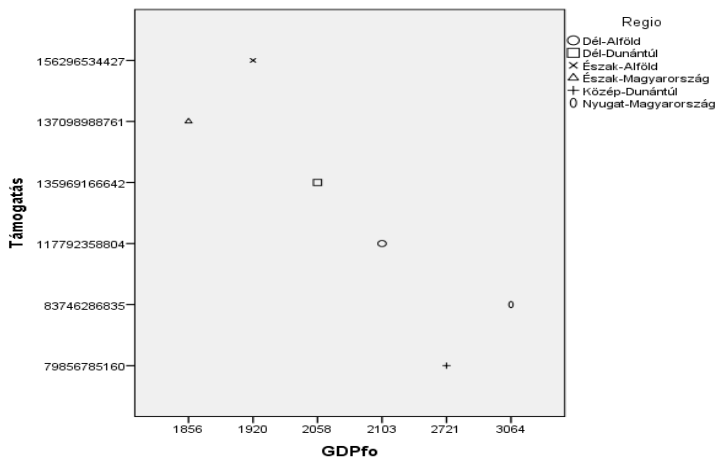
Correlations			
		Támogatás	GDPfo
Támogatás	Pearson Correlation	1	-,918**
	Sig. (2-tailed)		,010
	N	6	6
GDPfo	Pearson Correlation	-,918**	1
	Sig. (2-tailed)	,010	
	N	6	6

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Forrás: saját szerkesztés

A kapcsolat igazolása után koordináta-rendszerben ábrázoltuk a két dimenziót (támogatás nagysága, egy főre jutó GDP). A 2. ábrán látható, hogy a hat konvergencia régióból négy szinte tökéletesen illeszkedik egy képzeletbeli egyenesre, ez is mutatja a korreláció erősségét. Azonban az is látható, hogy két térség esetében eltérést vehetünk észre. Az Észak-alföldi régió pozitív irányba, a Közép-dunántúli régió pedig negatív irányba tér el az egyenestől, így megfogalmazhatjuk azt, hogy regionális szinten érvényesült a „minél fejletlenebb, annál több forrást” -elv, az Észak-alföldi régió pedig a forrásallokációs folyamat nyertesének tekinthető.

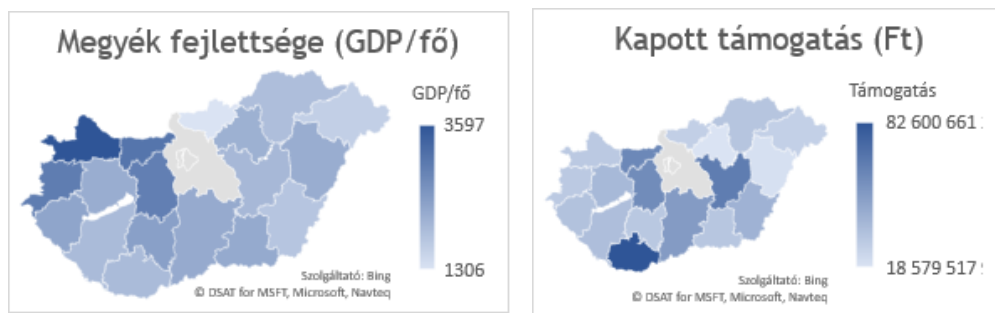
7. ábra: Az egy főre jutó GDP és az elnyert támogatások kapcsolata régiós szinten

Forrás: saját szerkesztés

A regionális szint után a fenti vizsgálatokat megismételtük megyei szinten is. A vizsgálat során vizualizáltuk a megyei szintű egy főre jutó GDP-t és a kapott támogatásokat az egyes megyékre vetítve. Mint az a 3. ábrán is látható, a kapcsolat már a térképes ábrázolásnál sem mutat összefüggést, hiszen míg a legalacsonyabb az egy főre jutó hazai termék Nógrád megyében volt, addig a legtöbb támogatást Baranya megye realizálhatta.

8. ábra: A megyék fejlettsége és a kapott támogatások

Forrás: saját szerkesztés

Megvizsgálva a megyék esetében az egy főre jutó GDP és a kapott támogatások korrelációját, a fentieket támaszthatjuk alá, hiszen az értékek között semmilyen kapcsolat nem látható (4. táblázat).

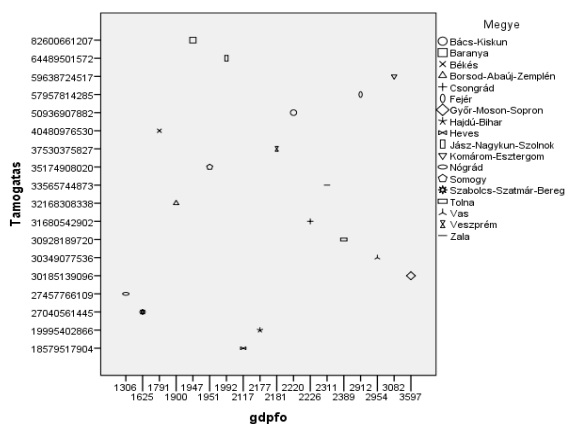
4. táblázat: A kapott támogatások és az egy főre jutó GDP korrelációja megyei szinten

Correlations			
		Tamogatás	gdpfo
Tamogatás	Pearson Correlation	1	,097
	Sig. (2-tailed)		,702
	N	18	18
gdpfo	Pearson Correlation	,097	1
	Sig. (2-tailed)	,702	
	N	18	18

Forrás: saját szerkesztés

A kétdimenziós ábrázolást megvizsgálva a megyék esetében (4. ábra), megfigyelhetjük, hogy a várt kapcsolat (minél alacsonyabb a megye fejlettsége, annál több támogatást kapott) nem figyelhető meg. Az alacsony egy főre jutó GDP-vel rendelkező megyék közül Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád kifejezetten rosszul teljesített a forrásallokációnál, míg a másik oldalon Komárom-Esztergom és Fejér megye jól teljesítettek.

9. ábra: Az egy főre jutó GDP és az elnyert támogatások kapcsolata megyei szinten

Forrás: saját szerkesztés

Település szinten vizsgálódva már nem volt lehetőség arra, hogy az egy főre jutó GDP-hez viszonyítsuk a kapott támogatásokat. Így ebben az esetben az önkormányzatok helyi adó bevételeihez, az összes önkormányzati bevételhez és a népességszámhoz mértük az elnyert forrásokat. A kapcsolatokat bemutató 5. táblázat alapján kijelenthető, hogy a támogatások település szinten összhangban vannak mind a település nagysággal, mind a település gazdasági erejével. Mindhárom esetben magasnak tekinthető a Pearson-féle korrelációs együttható 0,01-es szignifikanciaszinten.

5. táblázat: Az elnyert támogatások és egyes önkormányzati mutatók kapcsolata

Correlations					
		Támogatás	Helyiadó	Bevétel	Nepesség
Támogatás	Pearson Correlation	1	,862**	,906**	,927**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000
	N	1353	1353	1353	1353
Helyiadó	Pearson Correlation	,862**	1	,930**	,937**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
	N	1353	1353	1353	1353
Bevétel	Pearson Correlation	,906**	,930**	1	,969**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000
	N	1353	1353	1353	1353
Nepesség	Pearson Correlation	,927**	,937**	,969**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	
	N	1353	1353	1353	1353

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Forrás: saját szerkesztés

Néhány statisztikát megvizsgálva elmondható, hogy a legtöbb nyertes projekttel Debrecen (64 db) rendelkezik, majd Pécs (50 db) és Kaposvár (47 db) következik. Az elnyert források nagyságát tekintve szintén Debrecen áll az élen 29,7 Mrd forinttal, Pécs és Miskolc (21,9 – 21,9 Mrd Ft) előtt. Ha az egy lakosra jutó támogatást nézzük, akkor Harasztifalu lakóira jut a legmagasabb forrás (8 millió Ft/fő), ha pedig figyelembe vesszük a helyi adókat, az önkormányzat bevételeit és a lakosságát, akkor Tormafölde település a TOP pályázatok eddigi nyertese.

5. Következtetések

Ha az eddigi elnyert TOP pályázatokat NUTS II szinten vizsgáljuk, akkor szinte maradéktalanul teljesül az az alapelv, hogy a felzárkóztatás érdekében a fejletlenebb térségeket kell forrással ellátni. Megyei és település szinten már láthatóan inkább a helyi érdekek mentén zajlott a források elosztása, talán erre a legjobb példa a Közép-dunántúli régió, amely regionális szinten alulteljesített a forrásallokációban, két megyéje mégis viszonylag erősnek bizonyult a régió belüli forráselosztásnál.

A ciklus végén (2020-ban) érdemes lesz megvizsgálni, hogy hogyan alakultak a fenti megállapítások az összes forrás elosztása után. További vizsgálati lehetőség az egyes megyéken belüli forráselosztást vizsgálni, ehhez azonban a kvantitatív vizsgálatokon túlmenően kvalitatív kutatásra is szükség lesz.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Barna K. – Nagy M. – Molnár T. (2006): Egyszerűen statisztika II. Budapest: Perfekt Kiadó.
- Bartik, T. J. (1995) Economic development strategies. – Upjohn Institute Staff Working Paper, Kalamazoo, Michigan
- Bennett, R. J.–Krebs, G. (1991) Local Economic Development. Public-Private Partnership Initiation in Britain and Germany. London–New York: Belhaven Press, 393-420.
- Enyedi Gy (1985): A terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos tudományos kutatások fő irányai és feladatai, Területi statisztika 35, 1-9.

- Hoffman I. (2015): Bevezetés a területfejlesztési jogba. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Hunyadi L. – Vita L. (2008): Statisztika I és II. Budapest: Aula kiadó.
- Kollár K. (2012): A helyi gazdaságfejlesztés szereplőinek vizsgálata. in: Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben, Kautz Gyula Emlékkonferencia, Győr.
<http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/kreativgondolkodas/KollarKatalin.pdf>
- Lengyel I. (2003): Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon. Szeged: JATE Press.
- Mezei C. (2006): A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. Tér és társadalom XX. évf. (2006), 85-96.
- Molnár T. (2015): Empirikus területi kutatások. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Sajtos L. – Mitev A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Budapest: Alinea Kiadó.
- Syrett, S. (1995): Local Development: Restructuring. Locality and Economic Initiative in Portugal. Ashgate Publishing Company, Avebury
- Szigeti E. (2006): Terület- és településfejlesztési ismeretek. Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet.
- Tftv: A területrendezésről és területfejlesztésről szóló 1996. évi XXI. törvény
- Wilson, P. A. (1995): Embracing Locality in Local Economic Development. – Urban Studies.
- Wong, C. (1996): What is local economic development? A conceptual overview – Occasional Paper, University of Manchester.

AZ EU HATÁRON ÁTNYÚLÓ FEJLESZTÉSI PROGRAMJAI A MAGYAR-SZLOVÁK HATÁRTÉRSÉGBEN

Hakszer Richárd

(doktorjelölt, ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola
Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Szlovákia – Határon Átnyúló Programok
Szekciója)

„Optimizmusunk mérsékelt”
Enyedi György

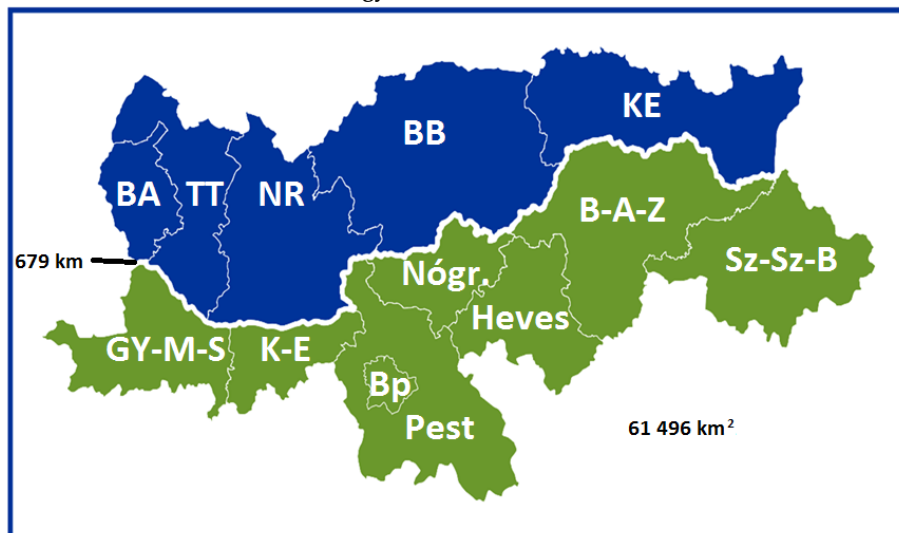
A tanulmány célja röviden összefoglalni a magyar-szlovák határtérséget érintő uniós fejlesztési programok eddigi eredményeit, valamint felvázolni a következő időszakra vonatkozó célkitűzéseket, illetve a fejlesztési kihívásokat. Az első program a PHARE CBC volt, amely Magyarország és Szlovákia Uniós csatlakozásra való felkészülését volt hivatott elősegíteni. Az EU-ba való belépést követően, a 2004-2006-os programozási időszakban az INTERREG IIIA keretében a HU-SK-UA Szomszédsgái Program, majd pedig a 2007-2013-as kétoldalú HU-SK Határon Átnyúló Együttműködési Program került megvalósításra. 2016 júliusában meghirdetésre került az új INTERREG V-A SK-HU program 1. pályázati kiírása, amellyel szintén foglalkozik a cikk.

Kulcsszavak: határon átnyúló együttműködések, Dél-Szlovákia, INTERREG, EU fejlesztési programok, határ

1. Téma és vizsgálati célkitűzések

Az Enyedi György emlékkonferencián „Az EU határon átnyúló fejlesztési programjai a magyar-szlovák határtérségben” címmel elhangzott előadás témája része a „Területi különbségek és határon átnyúló fejlesztési programok Dél-Szlovákia határ menti térségeiben” c. doktori értekezésnek (Hakszer 2017b). A disszertáció fókuszában a területi különbségek vizsgálata áll Közép-Európában és ezen belül a Dél-Szlovákiában az infrastruktúra hiányának területi definiálásával, programozási szinten, az Unió által támogatott programok esetében.

1. térkép: A 2007-2013 és 2014-2020-as magyar-szlovák programban jogosult terület kiterjedése megyei bontásban

Forrás: INTERREG V-A SKHU (2015) és saját szerkesztés

A vizsgálat célkitűzései között szerepel többek között a vizsgált határ menti területek, ezen belül is a szlovák-magyar határtérség abszorpciós képességének elemzése, főleg járási szinten. A megválaszolandó kérdések a következők: Az egyes programozási időszakokban mely NUTS III, IV régiók¹ tartoznak az aktív pályázók közé? Oda kerül-e a legtöbb forrás, ahol a legszükségesebb: azaz mennyire segítette a határ menti infrastruktúra hiányok felszámolását, ezen belül a legelmaradottabb járások felzárkóztatását? A munkát adatbázisok, programdokumentumok felhasználásával, matematikai statisztikai számítások segítségével történő elemzésekkel végezzük el.

2. Az EU magyar-szlovák határtérséget érintő régebbi CBC² programjainak (PHARE CBC, INTERREG IIIA) bemutatása és regionális bontású eredményei

2.1 PHARE CBC

A rendszerváltást követően a belépésre váró országok határ menti térségeit támogató PHARE CBC programot kezdetben Magyarország és Lengyelország megsegítésére hozták létre, majd pedig fokozatosan a többi EU-hoz csatlakozni kívánó posztkommunista állam számára is lehetővé vált e PHARE-n belül kialakított program merítése, így felkészítve őket a tagállamok számára rendelkezésre álló

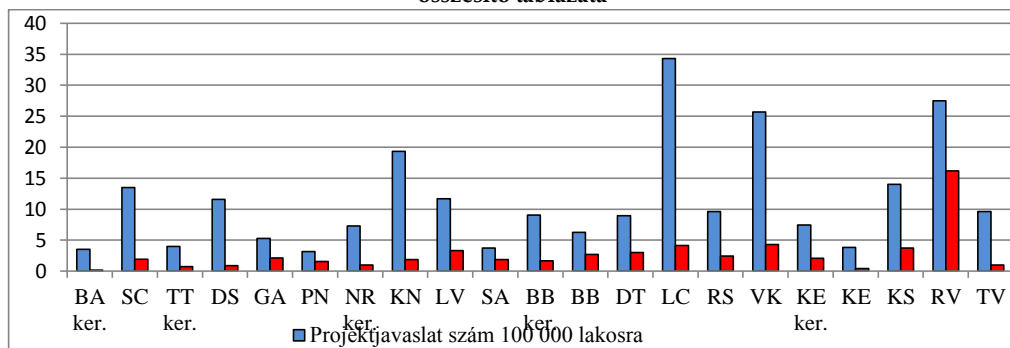
¹ Az európai régió-osztályozás alapján: NUTS III - megyei/kerület szint, NUTS IV járási szint - leírását lásd pl. Pawera et al. (2013 16-17).

² CBC – határon átnyúló együttműködés (ang.: cross-border cooperation)

INTERREG CBC programok későbbi abszorpciójára. A PHARE CBC programon belül – a megszokott 7 éves EU-s programidőszakokkal ellentétben – éves programok keretében támogatták a részt vevő országokat. A vizsgált magyar-szlovák határszakaszunk esetében 1999-től évente 2-2 millió ECU/EUR forrás állt rendelkezésre Magyarország, valamint Szlovákia számára is. A rendelkezésre álló keret nagy részéből évente kezdetben egy-egy közlekedésfejlesztési (pl. Pelsőc – országhatár út) vagy környezetvédelmi (pl. Tokaj-vidéki szennyvízkezelés) nagyprojekt került támogatásra a határ két oldalán, majd az utolsó programévekben ún. grantsémák kerültek meghirdetésre, amelyekből általában 50-500 ezer eurós nagyságrendben, környezetvédelmi (2002-es Környezetvédelmi Grantséma) és gazdaságfejlesztési (2003-as Üzleti Infrastruktúra Grantséma) célú projekteket támogattak. A maradék 10%-os allokációt a kisprojekt-alapra fordították, ahol 5-50 ezer eurós kis léptékű kulturális, illetve emberierőforrás-fejlesztési projektek kerültek támogatásra (Hakszer 2006). Az érdeklődés a pályázatok iránt az évek során egyre nagyobb lett, különösen a grantsémák és a Közös Kisprojekt Alap esetében. Ezekre a kiírásokra a 2001-2003-as programévekben összesen 212 projektjavaslat érkezett be a szlovákiai oldalon és ebből 39 nyert el támogatást. A pályázók regionális eloszlásáról elmondható, hogy a középső és keleti országrészek nagyobb arányban képviseltették magukat, mint a nyugatiak.

A sikeres pályázók kerületek szerinti eloszlását vizsgálva Kassa 16 projekttel már megelőzi a pályázatszámokban vezető Besztercebányát, és a sor végén a Pozsonyi kerület szerepel, amely egyes fordulóknál nem volt jogosult. Járási szinten vizsgálva a projektszámot a támogatott projektjavaslatok esetében mind abszolút sorrendben, mind pedig lakosságszámra súlyozva a Rozsnyói járás áll az élen, 16 darab 100 ezer lakosra jutó projekttel (1. diagram), megelőzve a Nagykürtösi és a Losonci járást is. Az előkelő negyedik helyen a Kassa-környéki járás áll, amelyet a Lévai (3,33 projekt/100 lakosra) és a Gyetvai (2,98) követ. Két, a beadott projektjavaslatok súlyozott számát illetően a vizsgált terület átlagánál magasabb értéket elérő járás, az Érsekújvári és a Nagyrőcei egyetlen sikeres projektjavaslattal sem rendelkezett (Hakszer 2017b alapján).

1. **diagram: A HU-SK PHARE CBC Program 2001-2003-as pénzügyi memorandumainak összesítő táblázata³**

Forrás: saját számítás az SzK Építésügyi és Régiófejlesztési Minisztériumának belső adatai és PHARE CBC (2005) alapján

2.2 INTERREG III A

Az EU-hoz való 2004-es csatlakozást követően az épp futó uniós programozási időszakon belül (2004-2006 között) a Magyarország – Szlovákia – Ukrajna Szomszédsgási Program keretében nyílt mód 23,8 millió € ERFA forrás, valamint 20-25%-nyi állami hozzájárulás megpályázására. Az összeg jóval nagyobb a PHARE-ban rendelkezésre álló forrásoknál, azonban a program trilaterizálásával a jogosult terület is megnövekedett, ugyanis Kárpátalja bevonásával a környező magyarországi (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) és szlovákiai (Eperjesi kerület) NUTS III-as terület egységek pályázói is jogosulttá váltak. A programon belül 2 pályázati forduló lett meghirdetve két prioritásra: 1) Határon átnyúló szociális és gazdasági együttműködés, 2) Környezetvédelem és közlekedés (INTERREG IIIA 2004). Mindkét prioritáson belül három-három intézkedés került kijelölésre: gazdasági, intézményi együttműködések és az emberek közötti kapcsolatépítés, illetve a környezet- és természetvédelmi együttműködés fejlesztése, valamint a közlekedési és kommunikációs infrastruktúra fejlesztése témakörökkel (Hakszer 2013).

Az első pályázati fordulóban – a várakozásoknak megfelelően – nagy volt az érdeklődés a pályázók részéről, ugyanis összesen 314 projektjavaslat érkezett be. Ebben a programban még el volt osztva a felhasználható allokáció az egyes részt vevő államok számára, ezért érdemes megnézni, hogy az egyes államok pénzkeretére milyen eloszlásban volt igény: 165 projektjavaslat volt magyar, 143 szlovák és 6 ukrán kérelmezőtől. A második forduló az ukrán fél késése miatt már csak Magyarországon és Szlovákiában került meghirdetésre, de még több, 489 pályázat érkezett, ebből 212 magyarországi és 277 szlovákiai székhelyű szervezet volt a pályázó (Lados et al. 2008). A projektjavaslatok megyék szerinti eloszlásáról elmondható, hogy a PHARE-ral ellentétben már nem Besztercebánya, hanem Kassa megyéből érkezett be a legtöbb pályázat, összesen 132. A megvalósított projektek

³ A projektek 100 ezer lakosra jutó száma az egyes programban bekapcsolódott szlovákiai járások (külön jelölés nélkül) és kerületek (ker.) esetében

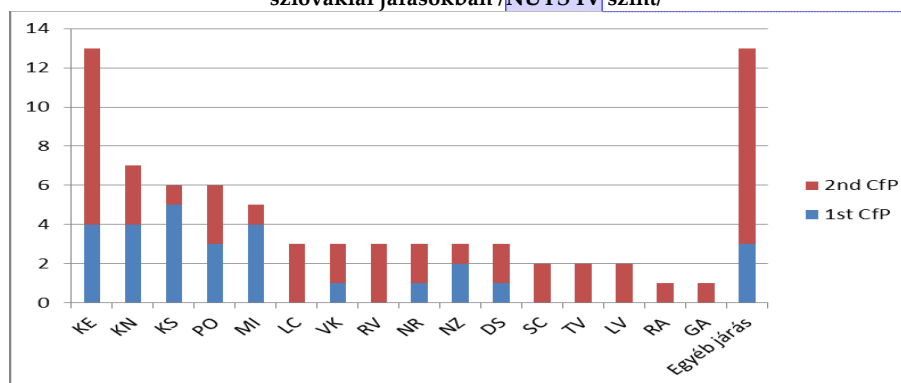
száma ugyanakkor mindkét programban Kassai kerületből volt a legnagyobb. A legkevésbé aktívak a PHARE CBC-hez hasonlóan továbbra is a Pozsonyi és Nagyszombati kerületek voltak 37 és 29 projektjavaslattal, ami annak is betudható, hogy e két megye szervezetei számára más INTERREG programokban való részvételre is van lehetőség.

A projektek járási szintű eloszlását a két forduló esetében a 2. diagram ábrázolja, amelyből egyértelműen látszik a kelet-szlovákiai járások dominanciája, ugyanis az első öt helyen egy kivétellel csak Kassai és Eperjesi kerületből származók vannak. A PHARE CBC-vel összehasonlítva feltűnő, hogy a kerületen belül a Rozsnyói járás jelentősen visszaesett, az első fordulóban nem érkezett ebből az egyébként hátrányos helyzetű (Grosz – Lelkes 2009) területegységből egy sikeres pályázat sem.

A második fordulóban a fentebb említett – legaktívabb – járások mellett, újabb nyugat-szlovákiai NUTS IV-es területegységek is feltűnnek: a Szenc vagy Galánta járásából származó kedvezményezettek nemcsak az első fordulóban nem szerepeltek, de a PHARE-ban is csak nagyon elvétve voltak ezekből a járásokból pályázók.

Megjegyzés [U1]: Javaslat: egységesen legyen: NUTS IV!!

2. **diagram: A HU-SK-UA Szomszédsági Program keretében sikeres projektek száma az egyes szlovákiai járásokban /NUTS IV/ szint/**

Megjegyzés [U2]: Ld. fenti megjegyzésem!

Forrás: saját szerkesztés az ITMS monitoring rendszer, illetve az SzK Építésügyi és Régiófejlesztési Minisztériumának belső adatai alapján

3. **A 2007-től megvalósult, illetve jelenleg implementáció alatt álló magyar-szlovák programok és regionális bontású eredményei**

3.1 *HU-SK Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013*

A 2007-2013-as EU-s programozási időszak volt az első, amelyben az újonnan csatlakozott államok már teljes egészében részt tudtak venni. A 2004-2006-os programhoz képest több változás történt: a trilaterális programot kettéválasztották a kétoldalú Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Programra (a továbbiakban HU-SK Program is) – ebben már nem szerepelt Kárpátalja és a vele határos Eperjesi kerület (HU-SK CBC Programme 2007) és Magyarország, Szlovákia,

Románia, valamint Ukrajna részvételével egy, az EU külső határtérségeinek fejlesztését támogató 4 oldalú ENPI programra. Újítás volt az is, hogy a projektek valós határon átnyúló hatásának elősegítéséért, koordinációjának, közös kidolgozásának és implementációjának megkönnyítésének céljából csak közös projektek voltak támogathatók, illetve ehhez kapcsolódóan bevezetésre került az ún. vezető partner⁴ elv (Lead partner principle), ami abban áll, hogy a partnerszervezetek maguk közül kiválasztanak egy vezetőt, amely a pályázást, majd a projekt megvalósítását is koordinálja. A HU-SK Program esetében a hétéves programidőszakra rendelkezésre álló 176 millió eurós ERFA allokációt 5 pályázati fordulóban sikerült kimeríteni, amelyből a harmadik és az ötödik csak pár intézkedésre lett meghirdetve (Hakszer 2017a).

Az első pályázati forduló 2008-ban jelent meg. A pályázatát nagy érdeklődés övezte, annak ellenére, hogy még nem az összes prioritásra hirdették meg. A 246 beadott projektjavaslatból végül 92 projekt valósult meg. A 2009-ben meghirdetett második pályázati fordulóban 270 projektjavaslat érkezett, a következő években megjelent 3., illetve 4.-re pedig 65 és 372. A második pályázati forduló kb. 100 győztes projektjavaslata közül több nem került megvalósításra (pl. Ipoly menti hidak és utak politikai okok miatt) és a további fordulók projektjei közül sem mindegyik realizálódott részben vagy teljesen. A közbeszerzések terén is megtakarításokat értek el a kedvezményezettek, ezért 2013-ban egy további pályázati forduló került meghirdetésre a 2 prioritás pár intézkedésére. A pályázatra beérkezett 35 projektjavaslat közül 9 került leszerződésre, ezen kívül további megvalósításra kész tartaléklistás projektek is, így a program során összesen 305 projekt valósulhatott meg, amelyben 178 magyar és 127 szlovákiai szervezet lépett fel VP-ként (1. táblázat).

1. táblázat: A HU-SK 2007-2013 Program 5 fordulójának összesítése

Területegység	Vezető partner (VP)	Partner	Leszerződött összeg VP projektek	Leszerződött összeg - partnerek megvalósítás alatt	Lakosság-szám	1 lakosra jutó összeg a partner esetében
Összesen	305	805	193 965 026,9	187 915 997,33	7 738 619	24,28
Szlovákia (SK)	127	390	87 970 309	93952472	2890593	32,50
Magyarország (HU)	178	415	105 994 718	93963526	4848026	19,38
Ténylegesen határ menti SK járás	65	218	47 705 550	58009920	1085078	53,46
SK határ menti j. a teljes program %-ban	21,31%	27,08%	24,59%	30,87%	14,02%	
SK határ menti j. a szlovákiai %-ban	51,18%	55,90%	54,23%	61,74%	37,54%	
Ténylegesen határ menti HU járás	75	202	48146628	46613712	819899	56,85

⁴ Vezető partner/kedvezményezett - a továbbiakban VP-ként is szerepel.

HU határ menti j. a teljes program %-ban	24,59%	25,09%	24,82%	24,81%	10,59%	
HU határ menti j. a magyarországi %-ban %	42,13%	48,67%	45,42%	49,61%	16,91%	
Egész dél-szlovákiai terület (határ menti + GA, SA, MI)	70	231	51638117	61483812	1342706	89
Dél-Szlovákiai a teljes program %-ában	22,95%	28,70%	26,62%	32,72%	17,35%	
Dél-Szlovákiai a szlovákiai %-ban	55,12%	59,23%	58,70%	65,44%	46,45%	

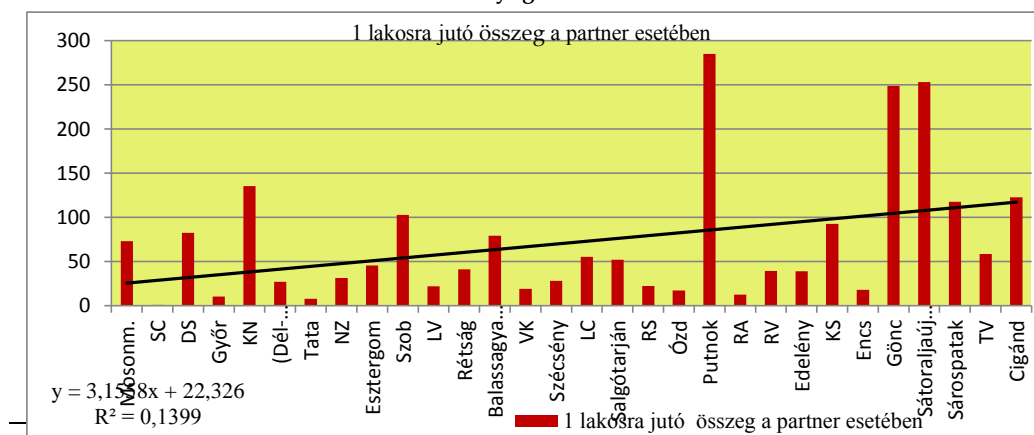
Forrás: saját számítás IMIS adatok felhasználásával ((Hakszer 2017a: 114) alapján kiegészítve)

A projektek megvalósításában 805 partner (415 magyarországi és 390 szlovákiai) vett részt, nagyságrenddel több, mint az előző, még nem szoros partnerségben szerveződő program projektjei esetében. A partnerek nagyjából fele került ki a szorosan vett határzónából, azaz a ténylegesen határ menti járásokból.

Az 1. táblázatból azt is látjuk, hogy a felhasznált forrásösszeg Magyarország esetében fele, Szlovákia esetében több mint 60%-a került ezekbe a járásokba. Az eredményekből ugyanakkor azt a következtetést is levonhatjuk, hogy az összeg jó része, legalább 30-40%-a nem a közvetlenül határ menti területeken landol, figyelembe véve azt, hogy gyakran a kedvezményezett szervezetek székhelyei – főként infrastrukturális és kutatási projektek esetén – nem a közvetlenül határ menti járásokban található (Hakszer 2017a).

Érdekes kép tárul elénk, ha a kedvezményezett szervezetek által merített összegeket egy lakosra vetítjük és járásaink közül a ténylegesen határ menti járások ezen adatait nyugat-keleti irányban sorba rendezzük, majd a diagramra regressziós egyenest⁵ viszünk fel (3. diagram).

3. diagram: A 2007-2013-as HU-SK programban részt vevő összes közvetlenül határ menti járás összehasonlítása nyugat-keleti felbontásban

⁵A regressziószámításról bővebben lásd Nemes Nagy (2005: 149-168).

Forrás: saját szerkesztés (Hakszer 2017b)

Láthatjuk, hogy 3 Borsod-Abaúj-Zemplén megyei (Putnoki, Sátoraljaújhelyi és Gönci) járás áll az élen, a nyugati területeken az (Észak-)Komáromi, valamint a Szobi járások oszlopai a legmagasabbak. A vizsgált terület középső részén elterülő, némely hátrányos helyzetű járások (Horváth – Lelkes 2010) ugyanakkor gyengén szerepeltek. A regressziós egyenes futása a 3. diagramon egyértelműen kelet-nyugati irányú lejtést mutat. Amennyiben csak a szlovákiai, ténylegesen **határ menti** járásokat vesszük figyelembe – a lineáris regressziós egyenes gyakorlatilag lapos és a polinomiális pedig közepesen horpadt, ami azt jelzi, hogy a középső országrész gyengébb eredményt mutatott ki, mint a keleti vagy a nyugati. Csak a magyarországi határ menti járásokat vizsgálva, még markánsabb kelet-nyugati lejtőt láthatunk (v.ö. Hakszer 2017, 5a és 5b diagramokat).

Megjegyzés [U3]: Az MTA helyesírása szerint 2 szó, kivéve uniós projektekben, ott nem változtattam meg!

3.2 INTERREG V-A SK-HU 2014-2020

A 2007-2013-as HU-SK Program utódja a 2014-2020-as programozási időszakban a Szlovákia-Magyarország INTERREG V-A Program (INTERREG A 2016). Az új programra rendelkezésre álló ERFA-hozzájárulás mintegy 21 millió €-val, 155 millió €-ra csökkent, a Szlovákia számára rendelkezésre álló allokáció csökkenése miatt. A programprioritások számát tekintve is csökkenés ment végbe, bár ez a nagyobb koncentráció inkább a program előnyére válik. A 2007-2013-as időszak 2+1 prioritása és 13 intézkedése helyett az új program 4+1 prioritásra összpontosít. További változás, hogy újra lesz Kisprojekt Alap, ahol kis, 5-50000 euró/partner nagyságú kisprojektek megvalósítására is lehetőség nyílik, valamint a munkahelyteremtést előírányzó 3-as prioritás keretében támogathatók lesznek a vállalkozások⁶ is.

Az új program 1, 2 és 4-es prioritásaira 2016 nyarán került meghirdetésre az első pályázati kiírás. Az egyes és négyes prioritásra 2016. november 3-ig lehetett pályázatot benyújtani, a közlekedési infrastruktúra fejlesztésére szolgáló 2. prioritáson belül folyamatosan mód van pályázásra. A harmadik, „A fenntartható és minőségi foglalkoztatás előmozdítása és a munkavállalói mobilitás támogatása” prioritásra irányuló pályázati forduló 2017. szeptember 8-án került meghirdetésre, mégpedig két körben. Az első fázisban, amely 2017. november 30-án zárul, a pályázók csoportjaitól térségi akciótervek kidolgozását kérik, majd a sikeres pályázók 2018 tavaszán dolgozhatják ki a végleges, engedélyekkel benyújtott együttműködési projektterveket.

Az 1. pályázati forduló iránt nagyon nagyra mutatkozott az érdeklődés, összesen 350 pályázat érkezett be (ebből 348 határidőre), amelyből és az 1.

⁶ Az alacsony értékű ún. „de minimis” támogatási kategóriában.

(Természet és kultúra) és a 4. (Hatóságok és a határtérségben élő emberek határon átnyúló együttműködésének javítása) prioritásokra érkezett be a legtöbb, 199 és 145 pályázat, több mint 10-szeres túljelentkezés volt tapasztalható a rendelkezésre álló forrásösszeghez viszonyítva, ami a területen lévő forráshiány illetve -igény meglétét bizonyítja, valamint azt is jelzi, hogy a prioritási területek nagyon széleskörűen kerültek meghatározásra. A folyamatosan nyitva lévő „Határon átnyúló mobilitás javítása” elnevezésű 2. prioritási tengelyre 2017. január végéig 4 pályázat érkezett be, mindegyik a kevésbé időigényes, 2.2.1-es Határon átnyúló közlekedési közszolgáltatások al-prioritásra, belőlük 2 lett sikeres. Az 1. prioritáson belül összesen 30, a 4. prioritáson belül pedig 27, tehát a jelenlegi⁷ állás szerint összesen 59 projekt kerül leszerződésre. A projekteken belül a VP mellett, a megvalósításban további 133 partner vesz részt.

A pályázati forduló szerződéskötés alatt, illetve megvalósítás elején álló projektpartnereinek regionális eloszlását NUTS III-as és NUTS IV-es szinten vizsgálva (2. táblázat) a következőket láthatjuk. A vezető partnerek megoszlásából kitűnik, hogy azok többsége néhány NUTS III-as régióra koncentrálódik (lásd 2. táblázat 2. oszlopa): az első helyen Budapest áll (11), majd BAZ, Nyitra, Nógrád és Besztercebánya következik, ugyanakkor Pest megyéből, amelyből ugyan két egyéb kedvezményezett származik, de egy sem vezető.

2. táblázat: A 2014-2020 SK-HU Interreg V-A program első (SKHU/1601) pályázati fordulójának eredményei

NUTS III	VP (összes az adott megyében)	NUTS IV	VP	Egyéb partner	Összes kedvezményezett
Nyitra	8	Észak-Komárom	6	15	21
Budapest	11	Budapest	11	8	19
Pozsony	2	Pozsony	2	9	11
Besztercebánya	5	Besztercebánya	3	6	9
Borsod-A-Z	9	Miskolc	4	5	9
Győr-M-S	4	Győr	3	6	9
Kassa	2	Kassa	1	8	9
Nagyszombat	3	Dunaszerdahely	2	5	7
Kom-Egom	4	Tatabánya	2	4	6
Kassa		Terebes	1	5	6
Kassa		Kassa-környék		6	6
Besztercebánya		Losonc	1	3	4
Borsod-A-Z		Gönc	2	2	4
Kom-Egom		(Dél-)Komárom	1	3	4
Kom-Egom		Tata		4	4
Nyitra		Érsekújvár	2	2	4
Nógrád	6	Salgótarján	3	1	4
Besztercebánya		Nagykörtös		3	3

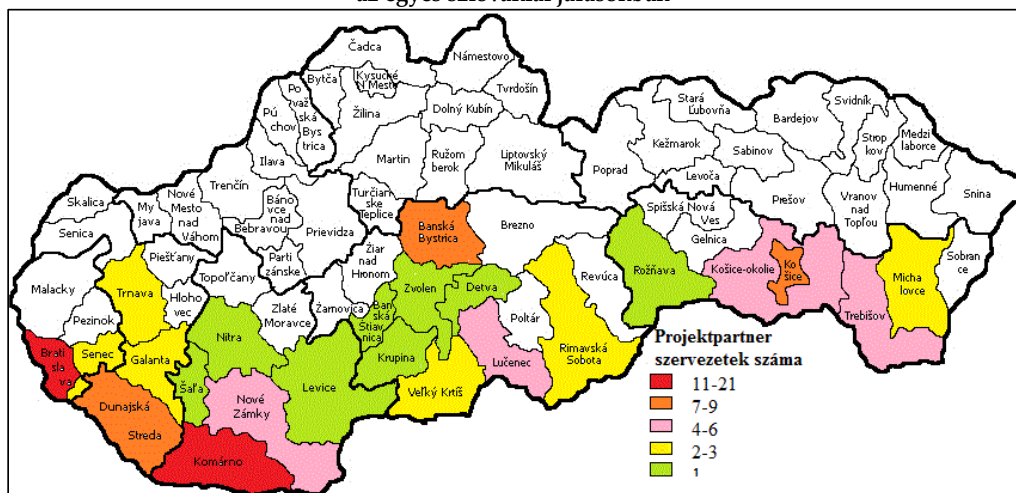
⁷ 2017. október.

Borsod-A-Z		Putnok	2	1	3
Győr-M-S		Mosonm.		3	3
Heves	1	Eger	1	2	3
Kassa		Nagymihály		3	3
Nógrád		Balassagyarmat	2	1	3
Nagyszombat		Galánta	1	2	3
Besztercebánya		Rimaszombat		2	2
Pozsony		Szenc		2	2
Győr-M-S		Sopron	1	1	2
Nógrád		Rétság	1	1	2
Nógrád		Pásztó		2	2
Pest		Gödöllő		2	2
Szabolcs-SZ-B	4	Nyíregyháza	2	0	2
Nagyszombat		Nagyszombat		2	2
Egyéb			5	14	19
SUM	59		59	133	192

Forrás: saját szerkesztés a Széchenyi Program Iroda adatai alapján

Járási szinten vizsgálódva a VP-k esetében (2. táblázat 4. oszlop) Budapestet már az Észak-Komáromi és a Miskolci járás követi, majd további megyeszékhelyek járásai következnek, mégpedig a Besztercebányai, a Győri és a Salgótarjáni járások, amelyek 3-3 fő kedvezményezettel rendelkeznek. A projekteknél pénzügyi támogatással részt vevő összes partnert vizsgálva (2. táblázat utolsó oszlopa) az Észak-Komáromi járás áll az élen 21 partnerrel, amelyet Budapest, Pozsony, valamint további 4 megyeszékhely követ 9-9 kedvezményezettel. Az összes szlovákiai partnerszervezet eloszlását az egyes járásokon belül a 2. térkép tartalmazza.

2. térkép: Az SK-HU INTERREG V-A program első fordulójának projektpartneri száma az egyes szlovákiai járásokban

Forrás: saját szerkesztés a Széchenyi Program Iroda adatai alapján

3.3 A 2007-2013-as program és a 2014-2020-es program 1. fordulójának eredményeinek regionális szintű összehasonlítása

A fejezetben összehasonlítjuk a 2007-2013-as Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési program egészét, illetve és a 2014-2020-as SK-HU INTERREG V-A program első fordulójának eredményeit. Az összehasonlítás még nem lehet teljesen releváns, illetve teljes körűen interpretálható, mivel egy befejezett programidőszakot hasonlítunk össze egy pályázati fordulóval, azonban ez utóbbiban is megfelelő számú adat áll rendelkezésünkre, így érdekes eredményekre juthatunk.

Míg a 2007-2013-as időszakban összesen 805 projektpartner kapcsolódott be sikeresen az 5 pályázati fordulóba, addig az új, 2014-2020-Szlovákia-Magyarország INTERREG V-A program esetében az első pályázati fordulóban 192 sikeresen pályázó projektpartnerrel van szó.

A két programot megyei (NUTS III) szinten összehasonlító táblázatból (3. táblázat) kitűnik, hogy összességében nincs nagy különbség a két programidőszak között az egyes megyék aktivitásában.

3. táblázat: A 2007-2013-as és a 2014-2020-as program partnerszámainak megyei szintű összehasonlítása

NUTS III régió	Partnerszám HUSK 2007-2013	%	Helyezés	Partnerszám SKHU/16/01	%	Helyezés
Nyitra	81	10,06	4	28	14,58	1
Kassa	121	15,03	2	25	13,02	2
Beszterceb.	89	11,06	3	22	11,46	3
Budapest	78	9,69	5	19	9,90	4
Borsod-A-Z.	127	15,78	1	17	8,85	5-6
Kom-Eszt.	35	4,35	10	17	8,85	5-6
Győr-M. S.	66	8,20	6	15	7,81	7
Pozsony	41	5,09	9	13	6,77	8
Nagyszombat	58	7,20	7	12	6,25	9-10
Nógrád	44	5,47	8	12	6,25	9-10
Heves	32	3,98	11	4	2,08	11-12
Sz-Sz-B.	7	0,87	13	4	2,08	11-12
Pest	25	3,11	12	2	1,04	13
Egyéb H	1	0,12	14	2	1,04	14
Összesen	805			192		

Forrás: saját szerkesztés

Nagyobb eltérést az egyes megyék összetett helyezésében az élcsoportban tapasztalhatunk: a 2007-2013-as programidőszakban még vezető Borsod-Abaúj-Zemplén megye, illetve Nyitrai kerület gyakorlatilag helyet cserélt: míg az előbbi az 5-6 helyet csúszott vissza a 2014-2020-as programidőszakra, addig a 2007-2014-es időszakban 4. Nyitrai kerület az élre került, több mint négy és fél százalékkal megnövelve részesedését. A határ másik oldalán lévő Komárom-Esztergom megye is

jelentősen megerősítette pozícióját, a 10.-ről az 5. helyre tört előre, illetve részesedését is megduplázta. A középmezőnyben elhelyezkedő megyék pozícióiban nem történt jelentősebb elmozdulás. A mezőny végén található három megye mindkét programban ugyanaz. A magyarországi Heves, Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékről van szó. E megyék kevésbé kötődnek a szlovák határhoz. Heves megye nem is közvetlenül határos vele, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye is csak egy nagyon rövid szakaszon és Pest megye súlyponti kistérségei is nagyon távol vannak a határtól. Elmondható viszont, hogy e 3 megye értékei közötti szórás nagyon lecsökkent, míg a 2007-2013-as időszakban Heves megye 3,98%-kal részesült és Szabolcs-Szatmár-Bereg csak 0,87%-kal, addig az 2014-2020-as időszak 1. pályázati fordulójában Pest és Heves, valamint SzSzB megyék közötti különbség már csak bő 1%.

4. Összegzés

Regionális szempontból összehasonlítva a magyar-szlovák határvidéken megvalósított EU-s fejlesztési programokat – azaz az előcsatlakozási PHARE CBC, a 2004-2006-os Interreg IIIA HU-SK-UA Szomszédsági Program és a 2007-2013-as HU-SK Határon Átnyúló Együttműködési Program, valamint a 2014-2020-as INTERREG V-A SK-HU Program már elkezdett implementációjú 1. fordulójának eredményeit –, elmondható, hogy mindhárom befejezett CBC program esetben összességében a keleti területek (Kassai kerület és Borsod-Abaúj-Zemplén megye) voltak a legaktívabbak, mind a pályázás terén, mind pedig a sikeres projektjavaslatok, illetve megvalósuló projektek számát illetően (v.ö. 1., 2. és 3. diagram).

Az INTERREG V-A 1. fordulója esetében az addig is erősen szereplő Nyitrai kerület 28 partnerrel már átvette a vezetést mind összességében, mind pedig a szlovákiai megyék összehasonlításában második helyre szoruló Kassai kerület előtt; Borsod megye pedig 17 partnerrel az 5-6. helyre szorult vissza (3. táblázat). Járási összehasonlításban a PHARE CBC-ben a Kassa megyébe tartozó Rozsnyói járás, az Interreg IIIA HU-SK-UA Szomszédsági Programjában a Komáromi járás rendelkezett a legtöbb sikeres projektjavaslattal, ami annak fényében nem meglepő, hogy a járás hosszú határszakasszal rendelkezik és székhelye erős interregionális kapcsolatokkal rendelkező határváros (Baranyi 2015: 478; ld. 2. ábra).

Az EU 2007-2013-as Európai Területi Együttműködés keretén belül megvalósuló 2007-2013-as HU-SK Határon Átnyúló Együttműködési Program keretében és összességében is a Dunaszerdahelyi járás végzett az élen, összesen 47 megvalósult vagy megvalósulás alatt álló projekttel, illetve projektpartnerrel (Hakszer 2017b: 151-152). Abból azonban, hogy az egy lakosra jutó fajlagos összeg esetében e járás Szlovákiában (Komárom, Kassa-környék után) csak a 3. és összességében csupán a középmezőnybe tartozik (3. diagram) arra következtethetünk, hogy az átlagnál kisebb projektköltségvetésű partnerek származnak ebből a járásból. A 2014-2020-as SK-HU INTERREG V-A program első fordulójában az első helyen az (Észak-)Komáromi járás szerepel, tőle viszont nem sokkal lemaradva Budapest, majd pedig a másik főváros, Pozsony, és a következő 4

helyen regionális (NUTS III) központok szerepelnek. Elmondható tehát, hogy az új program első évében tovább erősödtek a nagyvárosi járások, illetve régióik, ugyanakkor továbbra sem látni, hogy egyes, folyamatosan gyengén pályázó gazdaságilag hátrányos helyzetű járások (pl. a Rimaszombati, a Nagyrócei) esetében trendforduló következett volna be.

Összefoglalva az említetteket elmondhatjuk, hogy ha a már lezárt 3 program mellett az új szlovák-magyar INTERREG V-A program első pályázati forduló eredményeit is görcső alá vesszük, a trendeket nézve – Enyedi György akadémikus új után szabadon fogalmazva – optimizmusunk mérsékelt lehet a magyar-szlovák együttműködések jövőjére és azok területfejlesztési hatásaira vetítve.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Baranyi Béla (2015): A határok változó szerepe, határ menti együttműködések. In: Fábán Attila (szerk.): Otthon a Kárpát-medencében - Területfejlesztési Szabadegyetem 2011-2015, Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 467-484.
- Grosz András – Lelkes Gábor (2009): A magyar-szlovák határtérség gazdasági folyamatai (Economic processes in the Hungarian-Slovak borderland). In: Hardi Tamás – Tóth Károly (szerk.): Határaink mentén. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 173-191.
- Hakszer Richárd (2006): A PHARE CBC és INTERREG III.A programok regionális aspektusai Szlovákiában. In: Rácz Szilárd (szerk.) (2006): Regionális átalakulás a Kárpát-medencében. Pécs: Magyar Regionális Tudományi Társaság, 324-341.
- Hakszer Richárd (2013): Cross-border co-operation projects in the Hungarian-Slovak border area. In: AUPO Geographica Vol. 44 No. 2, 2013, 93-109.
- Hakszer Richárd (2017a): A 2007-2013-as Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program regionális aspektusai, megvalósításának tapasztalatai - Hungary-Slovakia Cross-border Co-operation Programme 2007-2013 – regional aspects, experience of implementation. Tér és Társadalom 31. évf. 2017/1. 107-123. doi:10.17649/TET.31.1.2791.
- Hakszer Richárd (2017b): Területi különbségek és határon átnyúló fejlesztési programok Dél-Szlovákia határ menti térségeiben – doktori értekezés. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/461>
- Horváth Gyula – Lelkes Gábor (2010): Területi kohézió a Kárpát-medencében: trendek és teendők. In: Bitskey Botond (szerk.): A határon túli magyarság a 21. században. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal, 233-262.
- HU-SK CBC Programme (2007): Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 (Hungary-Slovakia Cross-border Co-operation Programme 2007-2013) programdokumentum. Megakom Ltd. – Aurex Ltd. VÁTI kht. Budapest – Bratislava <http://www.husk-cbc.eu/hu/>
- INTERREG A (2016): http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/cross-border/#4
- INTERREG IIIA (2004):Magyarország-Szlovákia-Ukrajna Szomszédsági Program: (Hungary – Slovakia – Ukraine Neighbourhood Programme 2004-2006 - Programming document) programdokumentum. VÁTI kht, Budapest. <http://www.interreghsu.com>

- INTERREG V-A SKHU (2015): INTERREG V-A Szlovákia-Magyarország Együttműködési Program 2014-2020 (INTERREG V-A Slovakia-Hungary Cooperation Programme – Programming Document) programdokumentum. Széchenyi Program Iroda, Budapest <http://www.skhu.eu/site/upload/564369b49efe2/56606c9ea965e/56606d4bb4ea12.pdf>; http://ec.europa.eu/regional_policy/hu/atlas/programmes/2014-2020/hungary/2014tc16rfcb015
- Lados Mihály et al. (2008): Community Initiative INTERREG IIIA Neighbourhood Programme Hungary/Slovakia/Ukraine – Final programme evaluation (INTERREG IIIA Közösségi Kezdeményezés - Magyarország-Szlovákia-Ukrajna Szomszédsgái Program záró értékelése). VÁTI kht. Budapest – MTA Regionális Kutatások Központja – Nyugat-Magyarországi Tudományos Intézet.
- Nemes Nagy József (2005): Regionális elemzési módszerek - Regionális Tudományi Tanulmányok, 11. sz. Budapest: ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_11/RTT-11-03-teregyenlotlenseg.pdf
- Pawera, René et al. (2013): Regionálna politika a politika súdržnosti Európskej únie a jej vplyv na Slovensku. Univerzita Komenského v Bratislave.
- PHARE CBC (2005): Správa o ukončení kontrahovania projektov PHARE CBC (Jelentés a PHARE CBC projektek szerződés-kötésének befejezéséről). SzK Építésügyi és Régiófejlesztési Minisztérium – dokumentuma, Bratislava.

A MAGYAR UNIÓS TERÜLETFEJLESZTÉSI INTÉZMÉNYRENDSZER REFORMJA ÉS VERSENYKÉPESSÉGI KILÁTÁSAI A REGIONÁLIS FEJLESZTÉSI ÜGYNÖKSÉGEK (RFÜ-K) SZEMSZÜGÉBŐL

Simó Balázs

(doktorjelölt, PTE Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola;
Magyar Fejlesztési Központ)

Az uniós csatlakozási tárgyalások során Magyarországgal szemben is elvárás volt egy regionális fejlesztéspolitikai megközelítés és így intézményrendszer felállítása. Ennek ellenére az ország a 2014-20-as költségvetési ciklus kezdetére felszámolta a majd két évtizedes múltra visszatekintő regionális fejlesztési ügynökségeket. Jelen tanulmány megkérdőjelezi a programozási időszak területi fejlesztéspolitikai operatív intézményrendszerének a hatékonyságát és alkalmasságát arra vonatkozóan, hogy megfelelő rugalmassággal képes-e adekvát fejlesztéspolitikai válaszokat és megoldásokat nyújtani a mind gyorsabban változó környezet ellenére. A tanulmány igyekszik rámutatni, hogy a területi fejlesztéspolitikai intézményrendszer csak akkor tudja rendeltetését betölteni, ha az adott kormányzat a politikai hatalomgyakorlási berendezkedés mellett tekintettel van a gyorsan változó globalizációs folyamatokra, valamint a rendelkezésre álló fejlesztési források mennyisége mellett azok minőségére és természetére is.

Kulcsszavak: fenntartható fejlődés, regionális versenyképesség, fejlesztéspolitikai intézményrendszer, uniós források, strukturális alapok

1. Prológus

Dr. Enyedi Györgyöt 2002-ben avatták díszdoktorrá a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán. Ez a titulus is méltó módon reflektált a professzor azon kiemelkedő tevékenységére, melynek során a Közgazdaságtudományi Karon működő Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola is egy nemzetközileg elismert képzési helyé fejlődött, melynek jelen tanulmány szerzője is doktorjelöltje, továbbá a szakember hatása a képzési tematikán a mai napig tetten érhető.

2. A magyar RFÜ-k mint az intézményrendszer centralizációjának áldozatai

A második világháborút követő évtizedekben Európa demokratikus berendezkedésű, fejlett országai részesei lettek annak a gazdasági átalakulásnak, melyet egyrészt a piaci orientáció és az egyre fokozódó kereskedelmi liberalizáció jellemezett. Másrészt a gazdasági globalizáció egyre inkább rámutatott a helyi, területi rendszerek termelésben betöltött kiemelkedő szerepére. Hamar

nyilvánvalóvá vált, hogy a kialakuló rendszer által nyújtotta lehetőségeket egyes régiók nagyobb mértékben tudták kihasználni, mint mások. Így a különböző nemzetközi szervezetek és nemzeti kormányok törekvései nyomán – melyekkel a növekvő regionális különbségeket kívánták kezelni – egyre inkább a középpontba került a regionális politika, mint diszciplína. Az intézményi reformok nyomán új szervezeti modellek jelentek meg: stratégiai szövetségek, public-private partnership, illetve a helyi szereplők bevonása a szakpolitikai folyamatokba. Ennek nyomán a 60-as évektől kezdve a regionális fejlesztési ügynökségek (RFÜ-k) már egyre növekvő mértékben képezték integráns részét az európai regionális fejlesztéspolitikai intézményrendszernek.

A témával foglalkozó kutatók döntő többsége elfogadja a regionális fejlesztési ügynökség Halkier- és Danson-féle definícióját (Halkier – Danson 1995: 6), miszerint az RFÜ egy olyan regionális beágyazottsággal bíró közfinanszírozású szervezet, mely független szereplőként, a központi és a helyi kormányzati struktúrán kívül működve támogatja a gazdasági fejlődést. A fentebbiek nyomán nemcsak az egyes országok központi kormányzatai, de az Európai Közösség (EK) (későbbiekben Európai Unió (EU)) is propagálták a minél nagyobb fokú decentralizációt és vele párhuzamosan a regionalizmus és a hozzá kapcsolódó intézményrendszer elterjedését és meghonosítását. A bővítési körök közül természetesen a legnagyobb kihívást ilyen szempontból (is) a rendszerváltó országok jelentették. A rendszerváltó, mára már uniós tagállamokra egyaránt jellemző folyamatok Magyarországon is lejátszódtak. A regionális fejlesztési ügynökségek felállítása és a minőségi fejlődésükhöz szükséges működési környezet kialakítása azonban nem volt zökkenőmentes. Az RFÜ-k hanyag jogi szabályozása és bizonytalan finanszírozási háttere pedig – ahogy azt Pálné Kovács már az uniós csatlakozást megelőzően kifejtette (Pálné Kovács 2003) – komoly akadályokat jelentett a szervezeti és humánkapacitások kiépítésében, különösen ebben a régiókat is felemásan megalkotó és szabályozó jogi és azt követő (szak)politikai és államigazgatási környezetben.

Mindenesetre az uniós tagság sem hozott gyors változást az ügynökségek számára. Ahogy azt Ágh már 2007-ben kifejtette (Ágh 2007: 13) az új demokráciákban előbb-utóbb törvényszerűen vetődik fel a második generációs intézményi reformok szükségessége. A fejlett államokban is kiemelt jelentőségű „szabályozó állam” feladata még kritikusabb az új demokráciák esetében, ahol a közigazgatás intézményei még nem elég erősek, kialakultak vagy önállóak ahhoz, hogy a gazdaság hatalmait képesek legyenek a társadalmi érdekek védelmében kiegyensúlyozni. Ebből adódik az újabb reformhullám második funkciója: az intézményrendszer felkészítése, hogy képessé váljon a globális körülményekhez való alkalmazkodás stratégiai megtervezésére és végrehajtására. A reformok harmadik funkciójának megfelelően pedig az intézményrendszernek be kell tudni töltenie a fejlesztő állam szerepét, hogy képes legyen elősegíteni a gazdasági növekedést a szociális-oktatási beruházások és a hálózatosodás elősegítése által. Sárközy már ekkor figyelmeztetett (Sárközy 2006), hogyha az egész államszervezet reformja nem történik meg rövid időn belül, akkor Magyarország elszalasztja a fejlett európai

országokhoz való felzárkózás egyedülálló történelmi lehetőségét. Ehhez elsősorban regionalizációra és erős önkormányzati régiók kialakítására lett volna szükség, mely elősegítette volna nemcsak az érkező uniós források optimális felhasználási kereteinek a kialakítását, de a versenyképesség növekedésének további elősegítését is. Tehát a 2004-06 uniós költségvetési időszak végére az ország területfejlesztési intézményrendszere még csak az extenzív regionalizálódás szakaszában volt és ilyen körülmények között kellett elkezdni a Regionális Operatív Programok (ROP) tervezését koordinálni, a Közreműködő Szervezetként (KSZ) funkcionáló RFÜ-ket akkreditálni és a partnerségre épülő projektgenerálást valamint a projektcsatornát működtetni. Beszédes fejlemény volt az RFÜ-k relevanciájában, hogy a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – mint az uniós forrásokat felhasználó intézményrendszer vezető szervezete lett a felelős a regionális és ágazati fejlesztéspolitika összehangolásáért is. Mindemelllett a Nemzeti Fejlesztési Terv 102. oldalán az olvasható, hogy „A regionális fejlesztési tanácsban a kormányzati jelenlét biztosítja a döntés szakmai és kormányzati kontrollját. Így a regionális programok megvalósításáért – a többi operatív programhoz hasonlóan – a Kormányé lett a végső felelősség. Ez a regionális politikai téren formalizált kinyilatkoztatás pedig egyértelművé tette, hogy az MSZP-SZDSZ kormányzat idején az uniós programozási időszak esetében mind a Regionális Fejlesztési Tanácsok (RFT), mind pedig az RFÜ-k másodhegedős, többnyire végrehajtó és kiszolgáló, de semmiképpen sem mint végső döntéshozó szerepbe kényszerültek a központi kormányzattal szemben. A fentebbi politikai folyamatok eredményeképpen az ország a regionális politika terén lényegében ugyanazokkal a szakpolitikai és intézményrendszeri kondíciókkal ugrott neki a 2007-13-as ciklusnak, mint ami a csatlakozást megelőző, illetve a 2004-06-os ciklusban jellemezték. A regionalizáció ilyen jellegű kimenetele pedig nem hozta el a régiók és így az RFÜ-k számára sem azt a döntéshozatali potenciált és jogkört az uniós források feletti diszponálás esetében, mely lehetőségeket a csatlakozás és a megelőző ciklus kezdetén még komolyan számba lehetett venni.

A 2010-es választásokon győztes FIDESZ-kormányzat által bevezetett változások és reformfolyamatok szorosan összefüggtek azzal a kormányzási paradigmaváltással, amit a *jó állam* fémjelzett a kormányzati kommunikáció megannyi szintjén és a neoliberais *jó kormányzás* modelljének a helyébe lépett (Pálné Kovács 2016: 19). Az újszerű államigazgatási szervezőelv alrendszerekbe történő begyűrűzése hamarosan érezte a hatását a regionális fejlesztéspolitikai intézményrendszer esetében is. 2011-ben döntött úgy a kormány, hogy újból megérett az idő arra, hogy a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény (Tftv.) egy átfogóbb, főleg a területfejlesztési intézményrendszert érintő módosítására kerüljön sor. Ennek egyik pillére volt a fejlesztési támogatási források koordinációjának az átalakítása. Így a jogszabály-módosításnak köszönhetően az RFT-k megszűnése mellett az RFÜ-k a többi KSZ-hez hasonlóan a Magyar Állam tulajdonába kerültek. Mindemelllett az uniós forrásmenedzsment esetében megalkotásra került a 2007-13-as időszakban az Európai Regionális Fejlesztési Alapból, az Európai Szociális Alapból és a Kohéziós Alapból származó támogatások

felhasználásának rendjéről szóló 4/2011 (I. 28.) Korm. rendelet. A hivatkozott jogszabály 2012-es módosítása által megpróbálták az akciótervek és a felhívások tervezését és jóváhagyását úgy gyorsítani, hogy elkerüljék azok döntési hierarchia szerinti alacsonyabb szintre történő delegálását. Így a kormány hatáskörébe tartozó feladatok (pl. döntés az akciótervekről és azok módosításáról, a kiemelt projektek nevesítéséről, az 1 milliárd Ft-ot meghaladó támogatási igényű projektjavaslatokról) a szintén tárcavezetőkből álló, de még a kormánynál is szűkebb plénum, a Nemzeti Fejlesztési Kormánybizottság (NFK) hatáskörébe kerültek át. Az NFÜ Egységes Működési Kézikönyvének (EMK) a többszöri módosítása következtében nemcsak hogy jelentősen csökkent a Pályázat Előkészítő Munkacsoportok (PEMCS-ek) száma, de később teljesen megszűntek (DDRFÜ 2013). Továbbá kihirdették a 4/2011. (I. 28.) Korm. rendelet módosításáról szóló 176/2012. (VII. 26.) Korm. rendeletet, mely 2012. július 29-én lépett hatályba. Ennek rendelkezései hatályon kívül helyezték a Döntés-előkészítő Bizottság (DEB) alkalmazásának szabályait és a projektjavaslatról szóló döntést – amennyiben annak javasolt támogatási összege nem haladta meg az 1 milliárd Ft-ot – az NFÜ-höz delegálták. Az említettek mellett a forráskihelyezés rövidebb idő alatt való teljesíthetőségére hivatkozva a befogadott és értékelt projektről – két független szakértő értékelését és az RFÜ-k javaslatait figyelembe véve – az Irányító Hatóság (IH) vezetője hozta meg döntési javaslatát, tehát 2012-ben a Bíráló Bizottságok intézményét is megszüntették. A központi reformlendület az elkövetkező években is kitartott, és 2014. január 1-től az NFÜ jogutódlással megszűnt. Az új intézményrendszerben a korábban az NFÜ keretein belül kialakított IH-k szakmai irányítást és végrehajtást igénylő funkciói az érintett szakminisztériumhoz kerültek, az IH-k munkájának az összehangolását és egységességét a Miniszterelnökségen (ME) belül kialakított központi koordinációs szerv (KKSZ) biztosította. Az átalakítások nyomán a regionális ügynökségek irányításának jogköre a legfelsőbb államigazgatási szintre került, és az ennek nyomán szinte kizárólagosnak tekinthető KSZ feladataik ellátása esetében azonban a koordinációért innentől fogva egy (NFÜ) helyett most már két államigazgatási csúcsszerv (ME és Nemzetgazdasági Minisztérium) lett felelős.

Összességében elmondható, hogy ezen módosítások döntéshozatallal kapcsolatos részei hasonló szervezőelv mentén hatályosultak: úgy csökkentették a döntéshozatali fórumoknak, illetve maguknak a döntéshozóknak a számát, hogy az érdemben ne veszélyeztesse, illetve ne térjen el attól a centralizációs folyamattól, mely 2010-et követően az államigazgatás minden szintjén megindult és gyorsan meg is valósult. Ez azt jelentette, hogy a regionális politika területén is redukálódott azon formális és informálisnak tekinthető fórumok száma, minősége és összetétele, melyek nemcsak hogy lehetőséget adtak a véleményütköztetésre, de képesek voltak a stakeholderek tágabb körét bevonni a forrásmenedzsment, illetve az azzal kapcsolatos fejlesztéspolitikai döntéshozatal kérdésköreibe. Ezen szereplők jogszabályok általi kizárása csak tovább erodálta a valódi partnerség kialakulásának lehetőségét a fejlesztéspolitikai szegmensben is. Eliminálódott azon rugalmasabb kereteknek tekinthető együttműködési fórumok száma, amelyek ideig-óráig

némiképp segítették a hierarchikus koordinációt, valamint a nagy ívű stratégiai tervezésen alapuló (regionális) fejlesztéspolitikai modelltől való eltávolodást. A rugalmasabbnak tekinthető koordinációtól való elszakadás csak további gátja lett az RFÜ-k minőségi kibontakozásának és fejlődésének. Hiszen ezek a centralizációs folyamatok az elvi lehetőségét sem adták meg annak, hogy legalább az uniós forrásmenedzsment területén – mely a működésük esetében szinte kizárólagosságot élvezett – részben megmutathassák azon potenciáljukat, melyet a nemzetközi szakirodalom egyöntetűen jegyez az RFÜ-k esetében. Az említett kormányzati lépések ekkor már nyíltan nem arra törekedtek, hogy az RFÜ-k hatékonyabb és minőségi kibontakozásukat elősegítő szabályozási és irányítási környezetet alakítsanak ki: a 2014-20-as új uniós költségvetési időszakra vonatkozóan az Európai Bizottság számára benyújtott Partnerségi Megállapodás már a Magyar Államkincstárát jelölte meg KSZ-ként a Területi Operatív Programokra (TOP) vonatkozóan. A felvázolt szakpolitikai és működési környezet, valamint az imént említett kormányzati döntés kapcsán az RFÜ-k jövője megpecsételődött, hamarosan – egy kivételtől (Pro Régió Nkft.) eltekintve – meg is szűntek.

A következő fejezet a kormányzati kommunikációt – mely a források hatékonyabb felhasználásával indokolta a területi fejlesztéspolitikai intézményrendszer átalakítását is – igyekszik némileg árnyalni és tudományos igényességgel rámutatni arra, hogy a reform inkább egyfajta féloldalas, de mégis fejlődési és felzárkózási, alkalmazkodási folyamat lelassulásaként, irányváltásaként aposztrofálható. Egy olyan kihívásokkal szembeni kormányzati stratégia „eredményének”, mely – hasonlóan a rendszerváltást követő kabinetekhez – nemcsak hogy túl magasnak tartotta a regionalizáció politikai árát a számára fontosabbnak ítélt törekvéseinek a fényében, de – többször is hivatkozva a gazdasági válság hatásaira és veszélyeire – úgy fordított a kormánykeréken, hogy az ország területfejlesztési intézményrendszerével szemben jelenleg mérsékelt elvárások támaszthatóak a jelenkor és a közeljövő versenyképességi kritériumait alapul véve.

3. Nyugat-európai RFÜ-k: folyamatos megújulás és fejlődés

A folyamatosan újabb kihívásokat biztosító globális és lokális környezet valóban megkérdőjelezte nemcsak a regionális politika, de az RFÜ-k addig uralkodó koncepcióját is. Az a környezet, melyben a gazdasági aspektusokat azon globális folyamatok és az új tudásalapú gazdaság uralja, melyek az európai regionális politika több aspektusát is kardinális mértékben befolyásolják (Cooke – Laurentis 2010). A 1. táblázat mutatja be az európai regionális politika megváltozott paradigmáját.

1. táblázat: az európai regionális politika változó paradigmája

dimenzió	ipari-gazdasági paradigma	tudásalapú gazdaság paradigma
területi kormányzás	a támogatásra kijelölt terület	többszintű, alulról-felfele építkező
stratégia	magáncégekbe való befektetés általi növekedés	a megnövekedett tudásnak és hálózatosodásnak köszönhetően végzett új gazdasági tevékenységek
eszközök	pénzügyi	információ, szervezetek

Forrás: (Danson et. al. 2012.) alapján saját szerkesztés

Ahogy az a táblázatból is kiolvasható, a régiók versenyképességének megőrzése és növelése érdekében a nemzetközi kapcsolódások megléte és fenntartása, valamint a tudáshoz való hozzáférés lépett elő a legfontosabb értéké és eszközzé, hisz alapvetően változott meg a tudás szervezeten, cégen belüli létrejöttének, illetve régió belüli és kívüli áramlásának módja. A tendencia folyamatosan felülírja a korábban uralkodó, a belső regionális erőforrások kiaknázásra épülő, endogén potenciál kihasználásával kapcsolatos elméleti és gyakorlatban is meghonosított irányzatokat. Ahogyan folyamatában változnak a gazdasági struktúrák és termelési folyamatok, úgy válik egyre inkább kívánalommal a nemzetközi aspektus erősítése, az új tudásalapú gazdaság erőteljesebb támogatása, valamint a hálózatosodás elősegítésének prioritizálása. Hisz a Crevoisier- és Jeannerat-féle területi tudás dinamikája (*territorial knowledge dynamics*) (Crevoisier – Jeannerat 2009) is rámutat a külső kapcsolati reláció létrehozásának fontosságára, mely mechanizmus megléte elengedhetetlen ahhoz, hogy egy adott terület képes legyen a számára fontos tudás megszerzésére. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a közeljövőben azok a területek képesek a versenyképesség területén előrelépni, melyek nemcsak mozgósítani, de kombinálni és fejleszteni is képesek a kívülről megszerzett és internalizált tudást. Az ilyen módon felhalmozott tudás adhat biztos alapokat egy régió gazdasága számára, így a kihívás leginkább abban rejlik, hogy milyen módszerek és intézményrendszer által lehet egy terület számára biztosítani a megfelelő mennyiségű és minőségű információ és tudás „összehalászását” és feldolgozását. Ebben a tudástranszferrel kecsegtető regionális külső kapcsolódási pontok és viszonyok proaktív kiépítésében a közpolitikának és így a regionális fejlesztési ügynökségeknek is kulcsszerepet kell vállalniuk. Strambach is kifejti (Strambach 2008), hogy a változó és módosuló tudás, mint az innováció gyökere a tudás dinamikájának (*knowledge dynamics*) az alapja. Kellően rámutat az innováció és a tudás közötti szoros kapcsolatra, mely csak tovább nyomatékosítja ezen reláció figyelembevételét és beépítésének szükségességét a regionális fejlesztéspolitikákba, valamint a végrehajtásukat elősegítő intézményrendszerek, így az RFÜ-k eszköztárába. Ehhez a feladathoz pedig – a magyar ügynökségek megszüntetésének esetével – el is kezdtek felnőni a fejlett államok ügynökségei, melyek újabban olyan tevékenységeket karolnak fel, mint pl. a képzett munkaerő felvétele, oktatás, képzés, tanácsadás, kiszervezés vagy éppen a gyártók és fogyasztók közötti interakciók

(Crevoisier – Jeannerat 2009). Annál is inkább előremutató az ügynökségek fejlődési dinamikája, mert – noha maguk a régiók a globális versenyben a versenyképességi előny fontos forrásai (Visser – Atzema 2008) – a tudás dinamikájának sajátja, hogy nem tiszteli sem a területi, sem pedig az adminisztratív határokat. Sőt, a belőle fakadó innováció létrejöttében kiemelkedően jelentős az adminisztratív határokon való átlépés és a régiók közötti kapcsolódások. Mindezzel egyidőben a földrajzi közelség (*geographical proximity*) és az egyes klaszterek miatt a régiók továbbra is fontos, önállóan definiálható szereplői a tudás áramlásának, hisz mellőzhetetlen szerep jut nekik a tudás-dinamika serkentése és támogatása terén. Ennek, illetve az EU-s agenda-nak köszönhetően ezen a téren uniós szinten súlyponteltolódás tapasztalható nemzeti szintről a régiók javára a helyben meglévő mandátumból, kompetenciákból és illetékességből kifolyólag (Böhme – Waterhaut 2008). A 2. táblázat szemlélteti az új területi tudás dinamikájának összehasonlítását a tradicionális paradigmával.

2. táblázat: a területi tudás dinamikára való átállás paradigmája

	Tradicionális paradigma	Új paradigma: területi tudás dinamikák
Változás egysége	Innováció	Tudás dinamika
Új tudás mobilizálása	Pontszerű (technológiai pályagörbe)	Folyamatos
Tudás artikulálása	Kumulálás	Kombinálás
Területi lefedettség	Tevékenységek/munkaerő területi megosztottsága	Multi-lokációs tudás hálózatok
Regionális kormányzás	Regionális koherencia a tudás létrehozása és felhasználása esetében (klaszter)	Multi-lokációs dinamikában és tudás mobilizálásban való részvétel képessége a megfelelő kapacitások rendelkezésre állása nyomán

Forrás: (Danson et. al. 2012.) alapján saját szerkesztés

A tendenciák így egyértelműen igazolják az ügynökségek szükségességét, ahogy azt a Jessop által leírt – a keynes-i jóléti állam irányából a schumpeter-i foglalkoztatásközpontú, posztneoliberalista rezsim irányába tartó – folyamat is alátámasztja. Az elméletnek megannyi aspektusa van, azonban a téma szempontjából számunkra a legjelentősebb a nemzeti kormányok elsőbbségét megkérdőjelező többszintű szociál- és gazdaságpolitikai felelősségvállalás, mely esetében az intervencionalista közpolitika helyét átveszi az önmagát szervező kormányzati modell: a hálózatosodott gazdaság (Jessop 2002). Ez a folyamat és változás különösen fontos lesz azon magasan fejlett gazdaságok és társadalmak esetében, melyek számára a versenyképességük megtartása egyet fog jelenteni azzal, hogy folyamatosan igyekeznek majd az erőforrásaikat és a kompetenciáikat mobilizálni (Karnoe 1999). A kormányzás ilyen jellegű, hálózatosodott mivolta feltételez egy olyanfajta rendszerszintű önszervező és önkoordináló képességet, ahol az RFÜ-khoz hasonló autonómabb és beágyazott szervezetek a komplex problémamegoldó

képességükkel karöltve komoly hozzáadott értékkel bírhatnak a tradicionális szereplőkkel szemben. Különösképpen, hogy a tudás-dinamika és az innováció a kombinativitás mellőzhetetlenségéből fakadóan megkövetelik az olyan szervezetek jelenlétét, melyek képesek biztosítani a szektorok közötti átjárhatóságot és azok összekapcsolását. Magyarország azonban az utóbbi kormányzati ciklusokban más stratégiát választott a versenyképesség fokozása, az általános fejlesztéspolitikai nehézségek és a regionális egyenlőtlenségek kezelése terén is. A kihívásokra – a fejlett államok fentebb is áttekintett nemzetközi trendjeivel ellentétesen – további államigazgatási és azon belül is fejlesztéspolitikai centralizációval, valamint az RFÜ-k ellehetetlenítésével és azok megszüntetésével igyekezett válaszolni. Egy olyan struktúra kialakításával, mely sem területi szintű szerveződéséből, sem pedig egyéb minőségi jellemzőiből fakadóan nem teszi lehetővé a mai globális gazdasági és termelési trendekhez illeszkedő, technológiai fejlődést teljes mértékben kihasználó, az információáramlást és feldolgozást elősegítő, a kihívások kezelésébe az állam mellett egyéb szereplőket is tág körben bevonó, összességében tehát versenyképességet és gazdasági teljesítményt növelő területi fejlesztéspolitika kivitelezését. Ezzel a szakpolitikai iránnyal áll némi ellentmondásban, hogy a kormányzat is többször jelezte, miszerint tudatában van annak és számít rá, hogy a 2020-at követő időszakban nemcsak a Magyarországra a mainstream operatív programok keretében érkező források volumene fog nagymértékben csökkenni, de jelentősen változni fog azok összetétele is a visszatérítendő források terhére. Az ilyen jellegű eszközök fel- és kihasználása azonban feltételezi az olyan üzleti és gazdasági szempontból racionális, fenntartható és megtérülő beruházásokat, melyek képesek eleget tenni a visszatérítendő támogatások kihasználásával, felhasználásával és visszatérítésével kapcsolatos feltételeknek és követelményeknek. Mindemellett a vissza nem térítendő támogatások esetében is – ismételve a korábban írtakat – mind nagyobb büdzsével fognak bírni azon közvetlen finanszírozású Európai Bizottsági programok, amelyek kiírásai esetében a hazai pályázóknak az összes uniós tagállam projektgazdáival egyetemben kell harcba szállniuk. Ráadásul ezen kiírásokkal kapcsolatos jelenlegi tapasztalatok már most azt mutatják, hogy az esetek többségében – legyen szó kulturális, szociális, gazdasági, de akár klímapolitikai területről – a magyar szektorok nem érik el az ún. belépési szintet (*entry level*). Pedig ez szükséges lenne ahhoz, hogy az alapvetően nyugat-európai fejlesztési igényekre szabott tartalommal megjelenő kiírásokban megjelölt támogatási területek és tevékenységek legalább részben összhangban legyenek a magyar fejlesztési igényekkel, képességekkel és kapacitásokkal. Ennek a küszöbnek az elérését lenne hivatott szolgálni a kohéziós politikai források hatékony, célszerű, fenntartható és valós hozzáadott értékkel bíró felhasználása, mely azonban feltételezi a megfelelő és lokális, országos és globális folyamatokhoz illeszkedő és azokkal kompatibilis területi intézményrendszert. Mindenesetre, ha egy – különösen az újabbak között csatlakozott – ország elmulasztja ezt a lehetőséget, az a 2020-at követő források mobilizálásának a potenciálja terén emiatt többszörös hátrányba fog kerülni.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Ágh A. (2007): A régiók jövője Magyarországon és Magyarország jövője az Európai Unióban. In: Kaiser T. – Ágh A. – Kis-Varga J. (szerk.): A régiók Magyarországa, I. A regionális intézményrendszer körvonalai. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet.
- Böhme, K. – Waterhaut, B. (2008): Europeanization of planning. In: Faludi A. (szerk.): European Spatial Research and Planning. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy.
- Cooke, P. – Laurentis, C.D. (2010): Trends and drivers of knowledge economy. In: Cooke, P. – Laurentis C.D. – Collinge. C. – Macneill, S. (szerk.): Platforms of Innovation: Dynamics of New Industrial Knowledge Flows. London: Edward Elgar, 1-26.
- Crevoisier, O. – Jeannerat, H. (2009): Territorial knowledge dynamics: from the proximity paradigm to multi-location milieus. *European Planning Studies*, 17. évf., 8. szám. 1223-32.
- Danson, M. – Halkier, H. – Damborg, C. (1998): Regional Development Agencies in Europe. An Introduction and Framework for Analysis. In: Halkier, H. – Danson, M. – Damborg. C. (szerk.): Regional Development Agencies in Europe. London: Regional Studies Association.
- DDRFÜ (2013): Jelentés a Dél-dunántúli Operatív Program 2012. évi megvalósításáról.
- Halkier, H. – Danson, M. (1995): Regional Development Agencies in Europe: A Preliminary Framework for Analysis. *A Regional Futures: Past and Present, East and West*. Göteborg: 6-9.
- Jessop, B. (2002): *The Future of the Capitalist State*. Cambridge: Polity Press.
- Karloe, P. (1999): The business system framework and Danish SMEs. In: Karloe, P. – Hull, K.- Houman, A. (szerk.): *Mobilizing Resources and Generating Competencies: the remarkable success of small and medium-sized enterprises in the Danish business system*. Copenhagen: Copenhagen Business School Press, 7-72.
- Pálné Kovács I. (2003): A területfejlesztés irányítása. Pécs. (Habilitációs előadás.)
- Pálné Kovács I. (2016): A területi reformok elmélete. In: Pálné Kovács I. (szerk.): *A magyar decentralizáció kudarca nyomában*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Sárközy T. (2006): A kormányzás modernizálásáról. *Mozgó Világ*, 8. szám. 2006. augusztus.
- Strambach, S. (2008): Knowledge-intensive business service (KIBS) as drivers of multilevel knowledge dynamics. *International Journal of Services Technology and Management*. 10 évf., 2-4. szám. 152-74.
- Visser, E. – Atzema, O. (2008): With or without clusters: facilitating innovation through a differentiated and combined network approach. *European Planning Studies*, 16 évf., 9. szám. 1169-73.

A FOGLALKOZTATÁSI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK (PAKTUMOK) SZEREPE A TÉRSÉGFEJLESZTÉSBEN

Filepné Dr. Nagy Éva

(BCE Stratégia és Projektvezetés Tanszék)

Az ezredforduló előtti évtizedekben a helyi önkormányzatok meghatározó szerepet játszottak Magyarország munkaerőpiacán. A kisebb településeken sok esetben ők voltak a legnagyobb helyi foglalkoztatók, de a nagyobb városokban is számottevő volt a súlyuk, hiszen a közszféra tetemes része tartozott hozzájuk (ld. oktatás, egészségügy, közművelődés).

A Magyar Kormány a Partnerségi Megállapodásban¹ célul tűzte ki a megyei és helyi emberierőforrás-fejlesztések, a foglalkoztatásösztönzés és a társadalmi együttműködések támogatását. A cél elérését a Kormány a megyei önkormányzatokkal, a megyei jogú városok önkormányzataival, a helyi önkormányzatokkal, a kormányhivatalokkal, illetve a foglalkoztatásfejlesztésben érintett helyi és megyei egyéb szereplők együttműködésével tervezi megvalósítani. Az intézkedés hosszú távú célja, hogy az Európa 2020 stratégia által a foglalkoztatás területén megfogalmazott célkitűzések megvalósulásához térségi és helyi szintű foglalkoztatási és gazdaságfejlesztési programok kidolgozásával és megvalósításával járuljon hozzá. 2016-ban az ország valamennyi megyéjében, megyei jogú városában, illetve több járásban megkezdődött az adott térségre vonatkozó foglalkoztatási paktum megvalósíthatósági tanulmányának összeállítása, ennek alapján a foglalkoztatási paktum létrehozása, majd 2017-ben a térségi foglalkoztatási stratégiák megfogalmazása, illetve a paktum tevékenységeinek megvalósítása.

Kulcsszavak: regionalitás, területfejlesztés, kooperáció

1. Az Európa 2020 stratégia

Az Európa 2020 az Európai Unió 10 évre szóló foglalkoztatási és növekedési stratégiája. A stratégiát 2010-ben indította útnak az EU abból a célból, hogy megteremtse az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés feltételeit. Az Európa 2020 stratégia olyan növekedést hivatott megvalósítani, amely *intelligens*, azaz amelynek esetében az oktatási, a kutatási és az innovációs beruházások hatékonyabbak, *fenntartható*, mert kulcseleme az alacsony széndioxid-kibocsátású gazdaságra való átállás, és *inkluzív*, mivel nagy hangsúlyt fektet a munkahelyteremtésre és a szegénység csökkentésére.²

A stratégia öt kiemelt cél formájában határozza meg, milyen eredményeket kell az Európai Uniónak 2020 végére elérnie a következő területeken:

¹ file:///C:/Users/SZE/Downloads/Partners%C3%A9g_Meg%C3%A1llapod%C3%A1s_2014-2020.pdf

² http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_hu.htm

1. *Foglalkoztatás*: A 20-64 évesek körében a foglalkoztatottság aránya érje el a 75%-ot.

2. *Kutatás és fejlesztés*: Az Európai Unió GDP-jének 3%-át a kutatásba és a fejlesztésbe kell fektetni.

3. *Éghajlatvédelem és fenntartható energiagazdálkodás*: Az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása 20%-kal csökkenjen az 1990-es szinthez képest. A megújuló energiaforrások aránya 20%-ra növekedjen. Az energiahatékonyság 20%-kal javuljon.

4. *Oktatás*: A korai iskolaelhagyók aránya 10% alá csökkenjen. A 30 és 34 év közötti uniós lakosok legalább 40%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezzen.

5. *Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen*: Legalább 20 millióval csökkenjen azok száma, akik nyomorban és társadalmi kirekesztettségben élnek, illetve akik esetében a szegénység és a kirekesztődés reális veszélyt jelent.

A célok végrehajtását illetően az *eddig elért eredmények*³:

1. *Foglalkoztatás*: a 28 EU-tagállamban a 20-64 év közöttiek foglalkoztatottsági aránya 70,1%, Magyarországon esetében 2015. év végén 68,9% volt.

2. *Kutatás és fejlesztés*: a 28 EU-tagállam GDP-je 2,03%-át fektette a kutatásba és a fejlesztésbe, míg Magyarország GDP-je 1,38%-át 2015-ig.

3. *Éghajlatvédelem és fenntartható energiagazdálkodás* (2014. év végén): az üvegházhatású gázok kibocsátása az 1990. évi szinthez képest az EU-tagállamok összességét tekintve 77%, Magyarországon 61%; a megújuló energiaforrások aránya az EU-tagállamok egészét tekintve 16%, Magyarországon 9,5%.

4. *Oktatás*: a korai iskolaelhagyók aránya 2015-ben az EU-tagállamok összességét tekintve 11% volt, Magyarországon 11,6%; ugyanebben az évben a 30-34 év közötti, felsőfokú végzettséggel rendelkező uniós lakosok aránya az EU-ban 38,7%-os, Magyarországon 34,3% volt.

5. *Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen*: 2015-ben az EU 28 tagállamában a lakosság 23,7%-a, Magyarországon 28,2%-a volt a szegénység és a társadalmi kirekesztés veszélyének kitéve.

Az Európa 2020 dokumentum a foglalkoztatás tekintetében a következő jövőképet vázolta fel: „A demográfiai változások miatt a munkaképes korúak száma csökkenni fog. Jelenleg a munkaképes korú népességnek csak kétharmada áll alkalmazásban: ez az arány az Egyesült Államokban és Japánban 70% felett van. Különösen a nők és az idősek foglalkoztatási aránya alacsony. A fiatalokat keményen sújtotta a válság, körükben 21% a munkanélküliek aránya. Nagy a kockázata annak, hogy a munka világából kimaradók, illetve ahhoz csak lazán kapcsolódók teljesen elveszítik a munkaerőpiaccal fenntartott kapcsolatot.”⁴

A szakképzettség tekintetében szintén sürgős cselekvésre készítenek a dokumentum megállapításai: „Megközelítőleg 80 millióan csak gyenge vagy

³ <http://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators>

⁴ ec.europa.eu/europe2020/inclusive-growth

alapkészségekkel rendelkeznek, az élethosszig tartó tanulás pedig elsősorban a legképzettebbeket segíti. 2020-ig 16 millióval nő majd a felsőfokú képzettséget igénylő állások száma, az alacsony képesítéssel rendelkezőknek fenntartott állások száma pedig 12 millióval csökkenni fog. A hosszabb karrier érdekében életünk során előfordulhat, hogy új készségeket kell elsajátítanunk vagy kifejlesztenünk.”

Európa már a válság előtt is több területen elmaradt a világ többi részén tapasztalható ütemes fejlődéstől. Az üzleti struktúrákban fennálló különbségek, a kutatás, fejlesztés és innovációra (K+F+I) fordított beruházások alacsony szintje, az információs és kommunikációs technológiák (IKT) elégtelen mértékű alkalmazása, a társadalom egyes részeinek idegenkedése az innováció felkarolásától, a piacra jutás korlátai és a viszonylag merev üzleti környezet együttesen volt okozója Európa fő gazdasági partnereinél való jóval alacsonyabb átlagos gazdasági növekedésének. Foglalkoztatási szempontból a 20-64 évesek körében átlagosan csupán 69%-os európai foglalkoztatási ráta és a nőknek még ennél is alacsonyabb foglalkoztatása (63%) elmarad a világ más részein mérhető adatoktól. Az 55–64 éves korosztálynak is csak 46%-a áll alkalmazásban, míg az Egyesült Államokban és Japánban a 62%-ot is meghaladja ez az arány. A másik lényeges probléma a népesség fokozódó elöregedése. Az Unió aktív népessége a „baby-boom” generáció nyugdíjba vonulása folytán 2013/2014-től kezdve csökken ⁵.

Megjegyzés [U5]: Szóköz nélkül kapcsolódik a számhoz a fokjel (90°), a százalékjel (100%). Kérem javítani, ahol nem így van!

2. Magyarországi helyzet

Európai összehasonlításban a foglalkoztatottság Magyarországon kritikusan alacsony, a 2011-es népszámláláskor mindössze 60,7% volt. A rendszerváltás után minden poszt szocialista országban hasonló visszaesés következett be, többségükben azonban a foglalkoztatás már 2009-re megközelítette az 1989 előtti szintet. Magyarországon ezzel szemben a kezdeti jelentős visszaesés után csak lassú és mérsékelt növekedés mutatkozott „egészen 2007-ig, amikor a foglalkoztatottság elérte a 62,6%-ot, majd a gazdasági válság beköszöntével ismét csökkenésnek indult. Lemaradásunk a régiós versenytársainktól átlagosan majdnem 5 százalékpont”.⁶

A magyar kormány az uniós elvárásoknak megfelelően célul tűzte ki a foglalkoztatás bővítését, amelynek egyik eleme a nyugdíjkorhatár fokozatos emelése, valamint a korai nyugdíjazási formákhoz való hozzáférés korlátozása volt, amely a munkával töltött időszak meghosszabbodását, a munkaerő munkaerőpiacon tartását eredményezi. További, munkára ösztönző intézkedés a szociális ellátórendszer átalakítása mellett az aktív eszközök megerősítése, új közfoglalkoztatási program, az új adórendszer foglalkoztatásbarát módon történő bevezetése⁷.

⁵ ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/inclusive-growth

⁶ Nemzeti fejlesztés 2020. Az Országos Fejlesztési Koncepció és az Országos Területfejlesztési Koncepció társadalmisításának megalapozása.

⁷ Szociális jelentés Magyarország 2014. Forrás: ec.europa.eu. file:///C:/Users/SZE/Downloads/Hungary_HU%20(1).pdf

Középtávon az uniós foglalkoztatási célkitűzéssel való konvergencia megvalósítása a cél, és egy modern, versenyképes, rugalmas hazai munkaerőpiac létrehozása, amelynek érdekében lényeges munkahelyteremtés valósul meg az elsődleges munkaerőpiacon. Ezzel párhuzamosan valósul meg a megfelelően képzett versenyképes munkaerő biztosítása, melynek eredményeként gyors és hatékony munkaerőpiaci státuszváltások valósulnak meg, valamint a munkanélküliek és inaktívak elhelyezkedését hatékony, személyre szabott munkaerőpiaci szolgáltatások segítik. A leghátrányosabb helyzetűek számára elérhetővé válnak átmeneti foglalkoztatási lehetőségek. A célok megvalósulása esetén a munkaerőpiaci szereplők a változásokhoz rugalmasan tudnak alkalmazkodni, valamint a foglalkoztatási formák és képzési utak figyelembe veszik az egyéni élethelyzeteket.

Ennek megfelelően a foglalkoztatási – képzési terület szempontjából a 2014-2020 közötti időszakra az alábbi prioritások kerültek azonosításra:

- Munkaerőpiaci hozzáférés a munkakeresők és az inaktív személyek számára.
- A nem dolgozó és nem tanuló fiatalok fenntartható munkaerőpiaci integrációja.
- Az egész életen át tartó tanulás lehetőségeihez való hozzáférés ösztönzése, a munkavállalók készségeinek és kompetenciáinak naprakésszé tétele, továbbá az oktatási és képzési rendszereknek a munkaerőpiaci igényekhez való jobb igazítása.
- A munkavállalók, vállalkozások és vállalkozók alkalmazkodása a megváltozott körülményekhez.
- A szociális gazdaság és társadalmi vállalkozások ösztönzése⁸.

A 2008-as világválságot követően Magyarországon is jelentkezett – elsősorban a fiatal korosztályt érintő – nagyarányú munkanélküliség. Hazánkban a munkanélküliség főként az alacsony végzettségűek körében jelentős, akiket legtöbbször a tartós munkanélküliség is sújt. „Az elmúlt időszakban bekövetkezett konvergencia ellenére a magyarországi foglalkoztatás szintje (62,1% 2012-ben) továbbra is az egyik legalacsonyabb az Unióban (EU-átlag 68,5%)⁹. Az alacsony foglalkoztatási szint egyes társadalmi csoportok sajátos helyzetéből adódik. A 15-24 éves fiatalok foglalkoztatási rátája 2012-re 18,6%-ot tett ki, ami jelentős, 14,3 százalékpontos elmaradást mutat az uniós átlaghoz viszonyítva. Bár az 55 éven felüli népesség foglalkoztatottsága a kínálati oldali beavatkozások következtében 2009 és 2012 között 32,8%-ról 36,9%-ra emelkedett, az uniós átlaghoz mért különbség ugyanakkor továbbra is jelentős (12 százalékpont)“¹⁰.

A magyarországi foglalkoztatási helyzetre jellemző, hogy az iskolai végzettség tekintetében az egyes végzettségi szintek között nagy különbségek vannak a

⁸ GINOP 5. prioritás; Az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája 2014-2020 között.

⁹ A 2014-2020 időszak foglalkoztatáspolitikai célú fejlesztéseinek megalapozása.

¹⁰ 2010-2014.kormany.hu/download/8/4c/01000/Fogl_Strat_14-20.pdf, 11.

foglalkoztatottságban. „Az alacsony végzettségűek 37,5%-os foglalkoztatási rátájukkal csaknem 15 százalékponttal maradnak el az EU-s átlagtól. Ezzel szemben a 20-64 éves diplomások hazai foglalkoztatási szintje (78,7%) már jóval kisebb elmaradást mutat az uniós átlagtól (81,9%)”¹¹.

A helyzetet nem könnyíti meg az országon belüli térségi különbségek növekedése. A munkaerő-kereslet és a -kínálat nagyon nehezen találkozik, azaz nem ott keresik a legtöbb munkavállalót, ahol a legtöbb az állástalan, illetve nem azokat keresik, akik rendelkezésre állnának. A KSH egyik legfrissebb kiadványa¹² szerint mintegy 640 ezer fős munkaerő-tartalékkal lehet számolni Magyarországon (ők a dolgozni vágyó inaktívok, az aktív munkanélküliek, az állam által mesterségesen foglalkoztatott közfoglalkoztatottak, valamint azok az alulfoglalkoztatottak, akiknek van munkájuk, csak nem elég), akiknek foglalkoztatási esélyei nagyban függenek nemcsak iskolai végzettségüktől, munkatapasztalataiktól, hátrányos helyzetű társadalmi csoportba tartozásuktól, hanem lakóhelyüktől is. Három magyar régióban ma már gyakorlatilag a teljes foglalkoztatottság jellemző (ezek: a fővárost is felölelő Közép-Magyarország, Nyugat-Dunántúl és Közép-Dunántúl), itt több területen már súlyos munkaerőhiány is van. Ezzel szemben az ország másik részén továbbra is rengeteg az állástalan.

A **Nemzeti Fejlesztés 2030** – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció¹³ integrálja a hazai fejlesztési célokat és igényeket, meghatározza azok területi dimenzióit, ami a 2014-2020-as uniós tervezési és költségvetési időszakra készülő tervdokumentumok (partnerségi megállapodás, operatív programok) megalapozását is szolgálja, valamint az ország társadalmi, gazdasági, valamint ágazati és területi fejlesztési szükségleteiből, illetve az EU 2020 Stratégiához és a Nemzeti Reform Program vállalásaihoz illeszkedve hosszú távú jövőképet, fejlesztéspolitikai célokat és elveket határoz meg Magyarország számára.

A koncepció négy hosszú távú, 2030-ig szóló átfogó fejlesztési célt jelöl ki. A négy cél a társadalom és gazdaság egészének szól, beleértve a társadalmi és a gazdasági környezethez való viszonyulást és a környezeti szempontokat is.

Az **átfogó célok** a gazdasági és társadalmi fordulatot célozzák meg, az alábbiak szerint:

- értékteremtő, foglalkoztatást biztosító gazdasági fejlődés;
- népesedési fordulat, egészséges és megújuló társadalom;
- természeti erőforrásaink fenntartható használata, értékeink megőrzése és környezetünk védelme;
- térségi potenciálokra alapozott, fenntartható térszerkezet.

A 2014-2020 programozási időszakra rendelt források felhasználására vonatkozó uniós versenyjogi értelemben vett állami támogatási szabályokról szóló **255/2014 (X.10.)**

¹¹ A 2014-2020 időszak foglalkoztatáspolitikai célú fejlesztéseinek megalapozása, 11.

¹² <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz16.pdf>

¹³ 1/2014. (I. 3.) OGY határozat a Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióról

Kormányrendelet szerint a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) előirányzatából nyújtható állami támogatásnak minősülő jogcímek a projektre vonatkozóan a következők:

- a foglalkoztatás és életminőség javítása családbarát, munkába állást segítő intézmények, közszolgáltatások fejlesztése;
- foglalkoztatásnövelést célzó megyei és helyi foglalkoztatási együttműködések;
- a hátrányos helyzetű munkavállaló felvételéhez bértámogatás formájában nyújtott támogatás;
- a megváltozott munkaképességű munkavállaló foglalkoztatásához bértámogatás formájában nyújtott támogatás;
- a megváltozott munkaképességű munkavállaló foglalkoztatásával járó többletköltség ellentételezéséhez nyújtott támogatás;
- a hátrányos helyzetű munkavállaló segítségével foglalkozó személy költségeinek ellentételezéséhez nyújtott támogatás.¹⁴

3. Foglalkoztatási együttműködések

Magyarország Kormánya a Partnerségi Megállapodásban célul tűzte ki a megyei és helyi emberi erőforrás fejlesztések, a foglalkoztatásösztönzés és a társadalmi együttműködések támogatását. A cél elérését a Kormány a megyei önkormányzatokkal, kormányhivatalokkal, illetve a foglalkoztatásfejlesztésben érintett helyi, megyei szereplők együttműködésével tervezi megvalósítani foglalkoztatási megállapodások, foglalkoztatási-gazdaságfejlesztési együttműködések, azaz **foglalkoztatási paktumok** létrehozása, azok működése mentén.¹⁵

Az önkormányzatok bizonyos mértékben saját eszközeikkel is tudják – közvetetten – ösztönözni a helyi foglalkoztatást, beleértve az önfoglalkoztatást is. Ezekben az esetekben alapvetően a vállalkozások letelepedésének, működésének támogatásáról van szó pl. kedvezményes telephely-biztosítással, adókedvezményekkel.

A TOP-5.1.1, 5.1.2 és 6.8.2 kódszámú, foglalkoztatási együttműködések támogató felhívások alapján a paktumok célja a helyi önkormányzatok, kormányhivatalok, illetve a foglalkoztatásfejlesztésben érintett helyi és egyéb civil szereplők együttműködésének kialakítása. Az uniós források biztosításával támogathatók az együttműködések, partnerségek azon tevékenységei, melyek munkaerőpiacuk bővítéséhez, célcsoportjaik képzéséhez, elhelyezkedéséhez és a szereplők együttműködésének erősítéséhez szükségesek. A **paktumkonstrukció** a

Megjegyzés [U6]: Nem értem ezt az utótagot!

Megjegyzés [U7]: Egy szó!

¹⁴ 255/2014 (X.10.) Kormányrendelet

¹⁵ Ld. Megyei szintű foglalkoztatási megállapodások, foglalkoztatási-gazdaságfejlesztési együttműködések (TOP-5.1.1-15-GM1-2016-00001 kódszámú pályázati felhívás), Helyi foglalkoztatási együttműködések a megyei jogú város területén és várostérségében (TOP-6.8.2), illetve járásközpontokban helyi foglalkoztatási együttműködések kialakítása (TOP-5.1.2-15).

korábbi gyakorlathoz képest újfajta megközelítésben egyszerre veszi figyelembe a munkaerő-keresletet és a -kínálatot is, valamint munkahelyteremtést eredményező gazdaságfejlesztési célú tevékenységeket is támogat. Szintén újdonság, hogy a hagyományosan munkaerőpiaci tevékenységeket végző szervezeteken kívül az önkormányzatok is jelentős szerephez jutnak, ezért minden paktumban konzorciumi tagként – számos esetben konzorciumvezetőként – lettek nevesítve.

A paktumprojektek összértéke mintegy 100 Mrd Ft, mely megyei paktumok, megyei jogú városi paktumok és helyi paktumok között oszlik meg. A paktumprojektek előkészítése 2015-ben kezdődött meg, mára minden megyének, megyei jogú városnak és mintegy 130 helyi összefogásnak (jellemzően járások) van már lebonyolítás alatt álló, támogatási szerződéssel rendelkező vagy ahhoz közel álló paktumprojektje, ugyanakkor jelentős időbeli eltolódás tapasztalható. Több megyei paktum már a képzések és a foglalkoztatás megkezdésénél tart, míg más – jellemzően helyi – paktumok még a kezdés küszöbén állnak vagy csak most pályáznak.

„Az Európai Unióban már évtizedek óta legjobb gyakorlatként számon tartott **területi foglalkoztatási-gazdaságfejlesztési megállapodások** (paktumok) a szubszidiaritás elve mentén, a lehető leghatékonyabb eredményeket biztosító helyi szinten létrejött többszereplős együttműködések, melyek elsődleges célja az adott térség gazdaságának fellendítése, foglalkoztatási szintjének növelése és a lakosság életszínvonalának növelése. A területi kohézió, legtöbb magas szintű stratégiai dokumentumban deklarált célját egyrészt a munkaerő minőségének és foglalkoztathatóságának javításával, illetve munkaerőpiaci hátrányainak csökkentésével, másrészt a régiók fejlődési potenciálját biztosító munkaerő-minőség és -tudás fejlesztésével kívánjuk megvalósítani. A területi sajátosságokon alapuló fejlettségbeli különbségeket legtöbb esetben a helyi (gazdasági, önkormányzati és civil) szereplők összefogására építő, vagy azok bevonásával előkészített és végrehajtott komplex programokkal, a munkaerőpiaci részvételben és jövedelmekben megmutatkozó különbségeket a munkaerő foglalkoztathatóságának, minőségének, termelékenységének és versenyképességének javításával kívánjuk csökkenteni. A munkaerőpiaci helyzet és a foglalkoztatási lehetőségek tekintetében megnyilvánuló igen jelentős különbségek miatt fontos, hogy kellő mozgástér legyen a helyi munkaerőpiaci viszonyokra szabott stratégiák és programok kialakítására. Magyarországon a foglalkoztatás-gazdaságfejlesztési kezdeményezések/paktumok létrehozása megteremtette azt a platformot, amelyen a gazdasági élet helyi, a térségi viszonyokat legjobban ismerő szereplői, az állam, önkormányzat és a vállalkozások, valamint a civil szféra képviselői egyeztetetik, összhangba hozhatják stratégiai céljaikat, ezáltal közös mederbe terelhetik és multiplikálhatják erőfeszítéseiket a gazdaság és a munkaerő-piac fellendítése érdekében.”¹⁶

Az intézkedés közvetlen célja megyei, illetve térségi foglalkoztatási együttműködések (paktumok) képzési és foglalkoztatási programjainak támogatása,

¹⁶ Uo.

tevékenységi körük, eredményességük, hatékonyságuk növelése, továbbá a foglalkoztatás bővítése helyi szintű akciótervek megvalósításával, az álláskeresők munkához juttatása – ez lehet egyfajta indikátor a hatékonyság jelzésére.

2016-ban az ország valamennyi megyéjében, megyei jogú városában, illetve több járásban megkezdődött az adott térségre vonatkozó foglalkoztatási paktum megvalósíthatósági tanulmányának összeállítása, melynek során elsődlegesen az alábbi tevékenységeket végezték el:

- helyzetértékelés (statisztikai adatok összegyűjtése, elemzése);
- a kapcsolódó tervezési dokumentumok áttekintése (helyi / megyei / országos / Európai Unió szintű);
- a releváns munkaerő-piaci szereplők véleményének, javaslatainak feltárása, megvitatása, rendszerezése (workshopok, interjúk, kérdőívek);
- az együttműködés tartalmának, formájának, szervezeti keretének kialakítása (beleértve a szakmai és pénzügyi megvalósítást, illetve a kapcsolódó kommunikációs tevékenységeket is).

A paktumokat konzorciumok hozták (hozzák) létre: a konzorciumvezető túlnyomó részt helyi önkormányzat (megyei, megyei jogú városi, illetve – járási hatókörű paktum esetén – a járási központ szerepet betöltő városé), néhány esetben pedig a megyei kormányhivatal; utóbbi szervezetek egyébként mindegyik paktum konzorciumában tagok. A partnerséget erősíti, amennyiben a konzorciumba a munkaerő-piaci szolgáltatások koordinálásának egy részét vállaló civil szervezet is bevonásra került.

A megvalósítás partnerségét a paktumszervezet összetétele hivatott biztosítani, melyben a konzorciumi tagokon kívül részt vesznek a térség meghatározó helyi önkormányzatai, a köztisztviselők (kamarak), a munkaadók (helyi KKV-k és érdekképviselőik), a közsféra intézményei, az oktatási, képzési intézmények, egyéb érintettek képviselői (munkavállalói érdekképviselők, civil szervezetek, egyházak, karitatív szervezetek).

A program célcsoportját a regisztrált álláskeresők és a hátrányos helyzetűek adják: pályakezdők, 50 év feletti, további hátrányos helyzetű csoportok, inaktív, közfoglalkoztatottak (összesen 10 célcsoport), akik számára képzési támogatás, bér, bérköltség-támogatás, valamint lakhatási, utazási támogatás, keresetpótló juttatás adható.

A 30/2000. Korm. rendelet alapján a program keretében munkaerőpiaci szolgáltatások nyújthatók. A tipikus szolgáltatásokon (pl. pályorientáció, álláskeresés, kompetenciafejlesztés) kívül itt kiemelendő a munkáltatók által különösen fontosnak tartott mentori szolgáltatások igénybevételének lehetősége, ami a célcsoport számára speciális segítséget jelenthet.¹⁷

¹⁷ Érdemes lenne megnézni a közismerten sikeres finn életpálya-tanácsadási rendszert, ahol munkaerő-piaci, foglalkoztatási szolgáltatások kiegészítik az életpálya-tanácsadók iskolarendszeren belüli munkáját.

4. Hol tartunk most?

Tény, hogy a térségi foglalkoztatási paktumok működése – a térségi foglalkoztatási stratégiák mentén – nemcsak a foglalkoztatottság javítására ad egyfajta esélyt, hanem a helyi értékek és érdekek megjelenítésére, az önkormányzatok társadalmi-gazdasági szerepének növelésére, a szubszidiaritás elvének kisebb-nagyobb mértékű érvényesítésére is – csak bízhatunk benne, hogy egyértelmű követelmények támasztásával, azok következetes betartásával és nem utolsósorban a résztvevők folyamatos szakmai segítségével, egységes módszertani segédletek biztosításával a célok elérhetőek lesznek.

Ehhez az is szükséges, hogy a résztvevők (köztük az önkormányzatok) valóban innovatívak legyenek, hogy megfelelő szakemberek bevonásával, jó példák mutatásával ösztönözzék a munkaerő pozitív változását, segítsék a kreativitás kibontakozását. Amint azt az Innovatív Önkormányzatok Klubja 2013-ban már megfogalmazta: **„Az alapítók meggyőződése, hogy a települések jövője nem az ott élők számától, hanem cselekvőképességétől függ. Attól, hogy képesek-e felismerni és megbecsülni saját értékeiket, képesek-e mindezt felmutatni függetlenül az aktuális politikai, gazdasági helyzettől és a finanszírozási rendszerektől.”**¹⁸

Úgy tűnik, a foglalkoztatáspolitikában az elmúlt időszak talán leginkább innovatív megközelítése a TOP-paktum konstrukciója, ugyanakkor már most látszik, hogy számos kihívással szembesül. Mintegy 100 Mrd Ft „zúdult” rövid időn belül a foglalkoztatáspolitikai rendszerére, 3 területi szinten, ami óhatatlanul átfedésekhez, lehatárolási problémákhoz vezetett. Maga az intézményrendszer (NGM, MÁK, IH) is tanulja a folyamatot, ami tükröződik az esetek eltérő értelmezésében, még a megyék között is. A Kormányhivatalok szerepe egyre tisztább, de az önkormányzatoké (és különösen a civil szervezeteké) nem, illetve tudáshiány is tapasztalható. Egyfajta megoldást jelenthetne a paktum sztenderdek, módszertanok kidolgozása, a „jó gyakorlatok” terjesztésével és megosztásával.¹⁹ A fejlett piacgazdasággal bíró országokkal való versenyképesség javítása, a nemzetközi munkamegosztásban való hatékonyabb részvétel erősítése deklaráltan fontos hazánk számára, ehhez pedig elengedhetetlen a munkaerő-piac hatékony működése – jó gyakorlatok már hazánkban is láthatók, a fejlett országok példái pedig sok esetben adaptálhatók.

¹⁸ <http://www.kerepesikerekasztal.hu/content/innovat%C3%ADv-%C3%B6nkorm%C3%A1nyzatok-klubja>

¹⁹ Nem véletlen, hogy 2017 szeptemberében a már létrejött paktumszervezetek közös nyilatkozatot fogalmaztak meg, konkrétan a paktumprojektek előrehaladását gátló tényezők megszüntetése, valamint a program irányításáért és végrehajtásáért felelős szereplők elköteleződése érdekében.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Filepné Nagy Éva (2017): Employment strategies – employment pacts. In: Diversity of Business Development. Lambert Academic Publishing, 175-189.
- Filepné Nagy Éva – Lakatos Judit (2017): A költségvetési szférában foglalkoztatottak létszáma és kereseti jellemzői. Comitatus, 2017. tavasz. 60-67.
- Janza Frigyes (2017): Foglalkoztatási paktumok – jól csináljuk? <http://exante.hu/blog/44-foglalkoztatasi-paktumok-jol-csinaljuk.html> Letöltve: 2017. 10. 30.
- Janza Frigyes (2017): Foglalkoztatási paktumok lehetőségei és kihívásai. GINOP 6.1.1-15 kiemelt projekt – Szakmai felkészítő. 2017. szeptember 6-7.
- Munkaerőpiaci helyzetkép 2016.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz16.pdf>
Letöltve: 2017. 11.02.
- Nagy Éva Mária (2016): Munkaerőpiac – helyi önkormányzatok – innováció? Comitatus, 2016. tavasz-nyár, 79-85.
- Nagy Éva Mária – Filep Orsolya Veronika – Pőcze Eszter (2014): A finn pályatanácsadási rendszer tapasztalatai, hazai adaptálhatósága. Életpálya-tanácsadás, 2014/III. sz., 29-35.
- Nyilatkozat. „Nem vagyunk egyedül!” Országos Paktum Platform 2017. augusztus 21-én. Kézirat.
- Rigó Anita (2017a): Egyszerre vagyunk a teljes foglalkoztatottság és a teljes kilátástalanság országa. <https://g7.24.hu/allam/20171025/egyszerre-vagyunk-a-teljes-foglalkoztatottsag-es-a-teljes-kilatastalansag-orszaga/> Letöltve: 2017. 11.06.
- Rigó Anita (2017b): Százazrek szeretnének még dolgozni Magyarországon, mégsem tudnak. <https://g7.24.hu/allam/20171102/szazezrek-szeretnenek-meg-dolgozni-magyarorszagon-megsem-tudnak/> Letöltve: 2017. 11.06.

DESZTINÁCIÓFEJLESZTÉS „OKOSAN”

Pásztor Márta Zsuzsanna¹ – Dr. Béres-Virág Ágnes²

Az elmúlt évtizedekben folyamatosan emelkedett a turizmus gazdasági szerepe. A turisztikai teljesítmény növekedésével párhuzamosan különböző technológiai újítások is megjelentek, amelyek jelentősen hatottak a turizmus gyakorlati működésére is. Az internet vagy az okostelefonok elterjedésével újabb és újabb innovációs lehetőségek tárultak fel. Minden turisztikai térség célja a fenntartható és versenyképes turizmus megteremtése és hosszabb távú működtetése. Mára egyértelművé vált, hogy a különböző információs és kommunikációs eszközök (IKT eszközök) használata nélkülözhetetlen a turisztikai piacon. Az elmúlt években egyre több desztináció menedzsment szemléletű turisztikai társulás jött létre Magyarországon is, amelyek fő feladata egy-egy település vagy térség turizmusának minél piacképesebb működtetése. Ebből a szempontból számukra meghatározó lehet az új technológiai lehetőségek alkalmazása, amelyek során okos desztinációfejlesztés valósulhat meg.

Kulcsszavak: desztináció, IKT eszközök, fejlesztés, versenyképesség, fenntarthatóság

1. Prológus

„A globalizációt nem érdemes szeretni, vagy nem szeretni: alkalmazkodni kell hozzá, hogy előnyeiből nekünk is jusson, hátrányait mérsékelhessük” – olvashatjuk Enyedi 2000-ben megjelent tanulmányában. Ezen alapgondolattal mélységesen egyetértve vitába szállunk a tanulmány Castells hálózatosodási koncepciójának negálásával. Az elmúlt 17-18 évben a technika és technológia fejlődése és elérhetőbbé válása (többek között az EU-s fejlesztési programok révén), valamint az erre fogékony ezredfordulós (Y és Z) generáció felnőtte válása, az infokommunikációs eszközök használata és igényei kialakították a mindent átszövő hálózatokat és bizonyítják a folyamatosan „neten lógó”, vagy még inkább a hálózatban – ide értve a közösségi oldalakat – való folyamatos jelenlétet. Kezdőgondolatunkat transzponáljuk tehát a digitalizációra, az infokommunikációs technológiákra (avagy a mindenütt jelen lévő számítástechnikára), melyhez a hétköznapi életben és a terület-, illetve desztinációfejlesztésben is alkalmazkodnunk szükséges, valamint vívmányait alkalmaznunk kell.

2. Szakirodalmi áttekintés

Magyarország egyik gazdasági húzóágazata a turizmus, az elmúlt években folyamatosan emelkedett a kereslet hazánk iránt, valamint a jövőben tovább folytatódhat a pozitív tendencia. A kormány kiemelt fejlesztési területnek nyilvánította a turizmust, amelyen belül a tudatos desztinációfejlesztés kulcskérdés. A *desztináció* szót legegyszerűbben turisztikai célterületként avagy térségként definiálhatjuk, amely lehet egy település, egy

¹ doktorjelölt, Szent István Egyetem, Gödöllő

² egyetemi tanársegéd, Szent István Egyetem, Gödöllő

régió vagy épp egy ország is (Buhalis 2000). A globalizációs és egyéb hatások kiélezett turisztikai piacot eredményeztek, valamint az utazási szokások is megváltoztak. Ezek alapján elmondható, hogy ma már nem elegendő egy-egy különleges attrakció megléte, sokkal inkább komplex kínálat kialakítására és működtetésére szükséges törekedniük a turisztikai térségeknek. A folyamatot bonyolítja, hogy a turizmusban számos, sokszor teljesen különböző területről érkező (köz- és magánszféra) szereplő tevékenykedik, vagyis egy jól működő desztináció alapja egy összefogást biztosító és koordináló erő megléte. Az elmúlt évtizedben számos desztináció menedzsment alapú turisztikai együttműködés jött létre hazánkban, amelyek célja a versenyképes és fenntartható turizmus biztosítása egy-egy településen vagy térségben. Egy desztinációs társuláson belül megfelelő szakmai irányítással valósulhat meg a tájékoztatási és élményszerzési elemek kialakítása, a különböző termékek csomagba szervezése, valamint a piaci értékesítés folyamata. A desztinációs szervezetek legfőbb célja a turizmusban érintett szereplők összefogása mellett a hosszabb távon is fenntartható, versenyképes, sokszínű, mégis egyedi kínálat létrehozása. Egy-egy turisztikai társulás rendkívül összetett feladatot lát el (Lengyel 2008). A megváltozott piaci viszonyok és utazási trendek alapján az egyik legjelentősebb feladattá vált az innovációs termékfejlesztés. A legmarkánsabb változást az internet és a különböző infokommunikációs eszközök megjelenése és elterjedése okozta, azok használata és alkalmazása mára a termékfejlesztés egyik meghatározó eleme lett. Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy milyen szerepet játszhatnak az újabb technológiai lehetőségek a turisztikai szervezetek sikeres fenntartásában és mindennapi tevékenységében. Véleményünk szerint a turisztikai együttműködések hosszabb távú működésében is nagy segítséget jelent a különböző infokommunikációs eszközök használata.

Az infokommunikációs eszközök használata átalakította és folyamatosan alakítja a turisztikai piacot (Wang et al. 2014), a szereplők mindkét oldalról igénylik és használják a hálózatosodás (e-turizmus), az online információszerezés és a közösségi véleményezés által nyújtott lehetőségeket (Xiang et al. 2015).

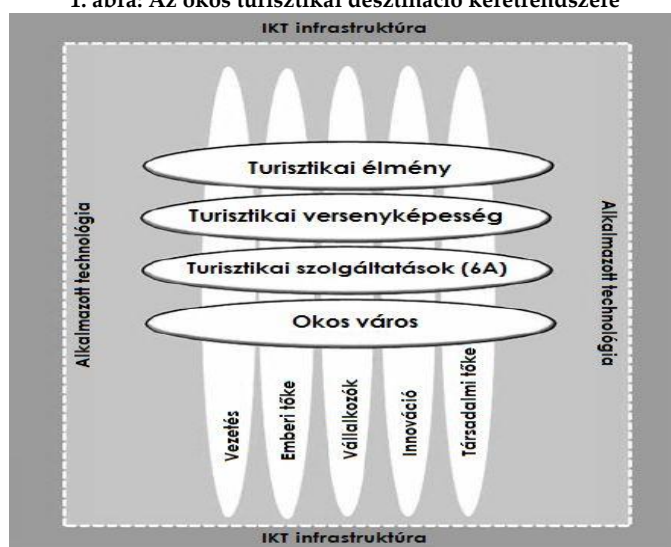
Fogyasztói szempontból az IKT eszközök alkalmazása pozitív változást eredményez az utazás mindhárom (előtte, alatta és utána) szakaszában (Sziva 2017). Megkönnyíti az információgyűjtést és megosztást (Munar – Jacobsen 2014; Okazaki et al. 2017); az utazásszervezésben az online vásárlás, valamint az árösszehasonlító oldalak előnyt jelentenek a fogyasztó számára (Dudás et al. 2017), illetve maguk az eszközök is folyamatos élményszerzést biztosítanak, lehetőséget adnak az azonnali élménymegosztásra is.

Az okoseszközök (mobiltelefon, tablet) használata turisztikai szempontból kétféle módon valósul meg: a telepített programok (applikációk) révén, melyek olykor az eszköz beépített alkatrészein alapulnak, illetve internetkapcsolat (mobil vagy wifi) útján (Ráthonyi 2016).

A 2010-es évek leginkább alkalmazott jelzője a „smart” lett, egyaránt használják eszközre, emberre, városra, a Google Trends kimutatása szerint a „smart city” (magyar változatban „okos város”) kifejezésre történő keresés 2015-től megduplázódott. A kissé túlterhelt kifejezést a tudományterületek (közgazdaságtan, regionális tudomány, társadalomföldrajz, szociológia) egymástól eltérően értelmezik (Baji 2017) smart city koncepciója az automatikus érzékelésen és gyors informatikai adatfeldolgozáson alapuló eszközök integrációja révén kívánja elérni a környezetbarát, energiahatékony, biztonságosan élhető települések létrejöttét. A fogalom az Európai Unió Horizont 2020 stratégiájának alapján kiterjesztést nyert a vidéki térségekre („smart village”) is (Káposzta – Némediné Kollár 2017), azaz a település, mint lakóhely, vállalkozási színtér és turisztikai desztináció

egymást erősítve növelheti a versenyképességet. Az élhetőbb környezet megteremtését hat okos pilléren (közlekedés/mobilitás, környezet, emberek, életkörülmények/életminőség, kormányzás, fenntartható gazdaság) megvalósítani tervezett uniós alapra (Európai Parlament 2014) épül rá az okos turisztikai desztináció elmélete (Boes et al. 2015). A keretrendszer (lásd 1. ábra) az okos város koncepció alapulva alkalmazza Buhalis 2000-ben alkotott 6A-val jellemzett turisztika desztináció mixét. A gazdasági hatásokon alapuló rendszerben a turisztikai kínálat elemei állnak a középpontban: attrakció, elérhetőség, turisztikai szolgáltatások, programcsomag, tevékenység, kiegészítő szolgáltatások (Lőrincz et al. 2014), ezek „okosítása” a desztináció menedzsment szempontjából a versenyképességet, a felhasználók szempontjából a turisztikai élményt növeli.

1. ábra: Az okos turisztikai desztináció keretrendszere

Forrás: Boes et al. 2015; magyarul idézi: Varga 2017

A településen folyó gazdasági tevékenységek és életminőség javítására irányuló, illetve az odalátogatók kényelmét szolgáló, turisztikai célú technológiai fejlesztések ezzel közös irányt vehetnek.

Az okos turisztikai desztináció alapját az infokommunikációs infrastruktúra biztosítja, értjük alatta a vezetékes és vezeték nélküli hálózatokat, kiemelten az (ingyenesen használható) közösségi wi-fi pontokat és az egyre elérhetőbbé váló mobilneteket. Az alkalmazott technológia köre egyre bővül (Segittur: Secretaría de Estado de Turismo 2015; Ráthonyi 2016): a mobiltelefonokon speciális programok (applikációk) futnak; a tájékozódást a helymeghatározást segítő, helyzettudatosságra építő (GPS) szolgáltatások segítik elő (Ionescu, 2010); a tömör információközlés eszközevé előlépett QR és Q-QR kódokat alkalmazzák a szolgáltatók; a szórakoztatást virtuális és kiterjesztett valóság, vagy háromdimenziós térvetítés, hologram alkalmazásával növelik; a fizetéshez, ajtónyitáshoz az egyérintéses (NFC – Near Field Communication) technológiákat használják, stb.

Ugyanakkor a desztináció menedzsmentben is megjelenik a korszerű elemzési módszerek alkalmazása, a nagy adathalmazokon végzett elemzések (Big Data), illetve a nyílt adatok használata (Open Data) a felhasználókra szabott, hatékonyabb kiszolgálást célozza meg.

3. Anyag és módszer

Elsőként egy korábbi kutatás (Virág 2017a) eredményeire alapozva elemezzük az informatikai és termékfejlesztés fontosságát a desztinációs szervezetek tevékenységeiben. Kérdőíves felmérést végeztünk 16 turisztikai szervezet körében, a kérdések kitértek az általános működési és pályázati tapasztalatokra, illetve a legfontosabb fejlesztési irányokra. Jelen tanulmányban azon eredményeket mutatjuk be, amelyek kapcsolódnak az információs és termékfejlesztés témaköréhez, igazolni kívánjuk azok fontosságát a gyakorlati működésben is.

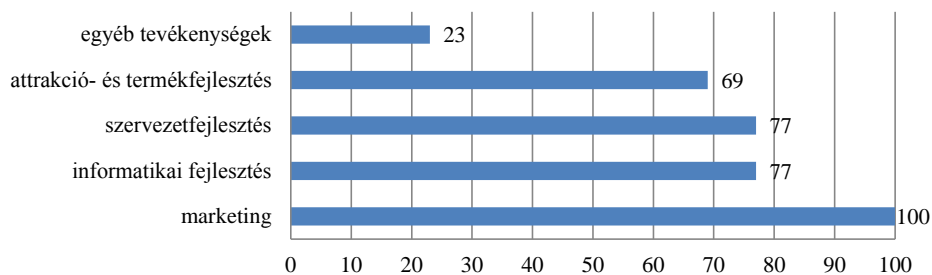
A turisztikai szolgáltatások és településfejlesztési lehetőségek, az okos város koncepciójába ágyazott desztináció menedzsment fejlesztési irányának meghatározása alapján jó gyakorlatok feltérképezését, empirikus értékelését végeztük el.

4. Eredmények és értékelésük

Összesen 16 turisztikai társulás vett részt a felmérésben, a többszöri megkeresések ellenére sem sikerült minden (85) desztinációs szervezetet bevonni a kutatásba, tehát nem született reprezentatív eredmény, mégis néhány eredmény alátámasztja az innovatív, IKT eszközön alapuló termékfejlesztés fontosságát, ami a jövő szempontjából nem hagyható figyelmen kívül.

Az eredmények közül elsőként a turisztikai társulások pályázati aktivitását elemezzük. A kutatásba bevont turisztikai szervezetek többsége (94%) a 2007-2013 közötti Európai Unió költségvetési időszakban élt a pályázati lehetőségekkel, csupán a társulások 6%-a jelezte, hogy tőkehiány miatt nem folytatott pályázati tevékenységet. A legtöbb vizsgált társulás sikeresen pályázott. A válaszadók többsége szervezetfejlesztésre és turisztikai fejlesztésre nyert el támogatást a különböző TDM pályázatok révén (2. ábra). A szervezetek mindegyikénél (100%) megjelent a marketing szempontú fejlesztés, vagyis ez a tevékenység volt a legmeghatározóbb a pályázati tevékenységekben. A szervezetek számottevő támogatást vettek igénybe szervezetfejlesztés (77%) és az informatikai fejlesztés (77%) céljára. A pályázati megvalósítás során az attrakció- és termékfejlesztés is jelentős (69%) volt. Ezen főbb területek mellett néhány egyéb területet (23%) is megjelöltek a szervezetek. Az eredmények azt mutatják, hogy a legtöbb pályázati forrás a marketing tevékenység mellett a szervezeti, informatikai, illetve az attrakció- és termékfejlesztés területén került felhasználásra, ennek ellenére az említett feladatkörök esetében még mindig jelentős hiányosságokat észleltek a társulások.

2. ábra: A pályázati támogatások felhasználási területei a válaszadó szervezeteknél (%)

Megjegyzés: több válasz is adható volt.

Forrás: saját kutatás és szerkesztés 2017.

Vizsgáltuk azt is, hogy mi segítené elő a hazai desztináció menedzsment rendszer jövőbeli működését (3. ábra). 2015-ben még nem volt turizmustörvény hazánkban, így a szervezetek többsége érthető módon ezt jelölte az egyik legfontosabb feladatnak, azonban a felmérés lezárását követően 2016-ban megszületett a törvény, amely a desztináció alapú turizmusfejlesztést hangsúlyozza a jövőben is. A törvényalkotás mellett kiemelt fejlesztési területként jelent meg a pályázati feltételek kedvezőbbé tétele (75%), vagyis a kevesebb önrész, a könnyebb adminisztráció vagy épp ellenőrző tevékenységek a pályázati munka során. Jelen tanulmány egyik legfontosabb eredménye, hogy a kitöltők a helyi szintű kreatív termékfejlesztést (63%) tartották a harmadik legfontosabb feladatnak a fejlesztési területek közül. Jelentősebb említést kapott még a desztináció menedzsment képzés is (56%), a többi feladatkör már jóval kisebb arányban jelent meg a fejlesztési igények között.

Megjegyzés [U8]: Javaslat: Vizsgáltuk azt is, ...

3. ábra: A magyar desztináció menedzsment rendszer fejlődését elősegítő legfontosabb feladatok (%)

Forrás: saját kutatás és szerkesztés 2017.

A kérdőíves kutatás részeredményei bizonyítják a termékfejlesztés fontosságát, melyen belül véleményünk szerint kulcsfontosságú lehet az innovatív és infokommunikációs eszközök alkalmazása.

A turisztikai desztináció és kínálat meghatározó eleme az attrakció, mely az okos város koncepció több pillérét érinti. A település-vezetőknek is fel kell ismerniük és lehetőség szerint alkalmazniuk az e-turisztikai lehetőségek szerepét. A közösségi média legfontosabb három tényezője (Facebook, Instagram, Youtube) természetesen megkerülhetetlen, folyamatos és jól karbantartott jelenlétet követel, de az érdeklődők számára jelentős információs felület (Sziva – Zoltay 2016) az utazás előkészítés során a korszerű útikönyv szerepét betöltő utazási blog. Ilyen például a Hello Miskolc (<http://hellomiskolc.blog.hu/>) oldal, mely 5-10 naponta új naplóbejegyzéssel jelentkezik, például olyan praktikus tudnivalókkal, mint a legjobb szelfihelyek. A kooperatív kommunikáció a hozzászólások,

megosztások és hashtagok mentén a helyi lakosság és az odalátogatók a település vezetőségével együttműködve alakíthatják a turisztikai célpontok képét.

A desztináció nyújtotta attrakciók bemutathatóak és természetesen ki is tágíthatóak az okos eszközökre telepített alkalmazással, a kiterjesztett valóság (AR – augmented reality) segítségével a kulturális látnivalókról személyes élmény szerezhető, a Diósgyőri vár felújítása kapcsán létrehozott alkalmazás az épület különböző korszakainak képét illeszti a kijelzőre, ezzel keltve életre a vár történelmét. Az AR-alkalmazás célja lehet az élmény növelése mellett a felhasználói tevékenységek nyomon követése, mivel a látogatói aktivitás elemzésével a kiállítások minősége (és így látogatottsága) is javítható.

A korszerű információtechnológia elemeinek alkalmazása maga után vonja a termékek és szolgáltatások integrációját, közös platformon való megjelenítését. Az egyéni preferenciák beállításával vagy a nézelődési-vásárlási minták felismerésével és megtanulásával személyre szabott komplex szolgáltatáscsomagok jönnek létre a virtuális térben. Az attrakciók bemutatására az MTA SZTAKI eLearning Osztálya által fejlesztett Guide@Hand alkalmazáscsalád kitűnő magyar példa, mely alkalmas többnyelvű, hangos tematikus séták – akár offline üzemmódban történő – vezetésére GPS-alapú helymeghatározást követően az adott desztinációban, egyúttal jelzi a hasznos helyeket (éttermek, helyi szolgáltatók, gyógyszertárak stb.). Az alkalmazás Gödöllő tekintetében 50 látnivalón vezet végig, internetre csatlakozva pedig a legfrissebb programokról, aktuális eseményekről kapunk információt. A desztináció felfedezésének élményét növelhetik a játékos elemek, a Szentendrei Skanzen saját fejlesztésű applikációja a személyre szabható túraútvonalak és a nagyobb gyerekeknek szóló, a helyszínen elhelyezett QR-kódok beolvasásával megválaszolható játékos kérdések mellett a turisztikai szolgáltatások kiterjesztésével emelkedik ki, az alkalmazásban online üzemmódban belépőjegy vásárlására is lehetőség nyílik.

Az okos város projektek alapját képezik az okos közlekedési megoldások, melyek egyben a turisztikai elérhetőséget is növelik. A hazánkban megvalósult projektek közül a budapesti FUTÁR (Forgalomirányítási és UtasTÁjékoztatási Rendszer) emelhető ki, mely a műholdas járműkövetésen alapul. Az utasok a járatok útját az okos eszközre telepített alkalmazáson keresztül követhetik nyomon, így csökkenthető a várakozási idő. A vasúti hálózaton a MÁV-START Vonatinfó szolgáltatása jelzi a szerelvények helyét, sebességét, a legközelebbi állomásra való várható érkezésüket. A fejlesztési lehetőségeket az integrált jegyvásárlási, vagy akár az elektronikus pénztárcán (NFC-technológia) alapuló „jegymentes” közlekedés, fedélzeti szórakozást nyújtó eszközök (Upton 2014), illetve ezek kombinációja, az intelligens digitális asszisztens alkalmazás lehet, mely akár a forgalom függvényében vagy az útiköltség alapján javasol közlekedési eszközt (Upton 2017). Az elektronikus jegyrendszer az utasok díjfizetési szándékának növelésén túlmenően forgalomszervezési eszközként is használható: az utaslétszámok alakulása a járatsűrűséget befolyásolhatja, míg a jellemző útvonalak a megfelelő átszállások vagy viszonylatok kialakításában játszhatnak szerepet a nagy mennyiségű adatok (big data) elemzése révén.

5. Következtetések és javaslatok

Az irodalmi áttekintésben bemutatuk a desztináción alapuló turisztikai szervezetek jellemzőit, majd elemeztük a termékfejlesztés, az IKT eszközök és a smart szemlélet szerepét. Azt feltételeztük, hogy a turisztikai termékfejlesztés során a különböző infokommunikációs eszközök alkalmazása külön prioritást érdemel. Az IKT eszközök és a smart szemlélet

turisztikai szempontú elemzését követően kutatásunkban vizsgáltuk, hogy milyen szerepet játszhatnak az újabb technológiai lehetőségek a turisztikai szervezetek és desztinációk sikeres működésében.

Elsőként bemutattuk egy korábbi vizsgálat (Virág 2017a) legfontosabb termékfejlesztéshez kapcsolódó eredményeit. Nem született reprezentatív eredmény, mégis bizonyíthatóvá vált a termékek fejlesztésének prioritása. A 2007 és 2013 közötti uniós költségvetési időszakban elnyert pályázati források jelentős részét termékfejlesztési tevékenységre fordították a felmérésben részt vett turisztikai társulások. Vizsgáltuk azt is, hogy mi segítené elő a desztináció menedzsment rendszer hazai fejlődését. A válaszadók – az akkor még releváns – turizmustörvény megszületése és a pályázati feltételek könnyítése mellett a helyi szintű kreatív termékfejlesztést tartották a jövőbeli fejlődés egyik kulcsfontosságúnak. Ma már hazánkban is számos pozitív példát láthatunk a turisztikai termékek fejlesztésére, például fürdőfejlesztés (pl.: Gyula, Hévíz), vagy hazánk tavainknál gasztrorendezvények szervezése, vízi sport lehetőségek (vizisí, wakeboard) kiépítése (Remenyik et al. 2017), ezek mindegyike elősegítheti egy-egy desztináció termékstruktúrájának szélesítését, amivel több turista érkezik az adott térségben. Termékfejlesztés szempontjából nagy lehetőség van az IKT eszközök alkalmazásában is, ezért néhány jó példa (Miskolc, Gödöllő, Szentendre) alapján elemeztük a modern, infokommunikációs eszközök gyakorlati alkalmazásának sokszínűségét, illetve a smart/okos desztinációfejlesztés lehetőségeit.

Tanulmányunkban a kérdőíves felmérés és a jó példák elemzésével sikerült igazolnunk a termékfejlesztés gyakorlati fontosságát, amelyen belül az innovációs és infokommunikációs eszközöknek van létjogosultsága, általuk sokkal modernebb és sokszínűbb desztinációfejlesztés valósulhat meg.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Baji, P. (2017). Okos városok és alrendszereik – Kihívások a jövő városkutatói számára? *Tér és Társadalom*, 31(1), old.: 89-105.
- Boes, K. – Buhalis, D. – Inversini, A. (2015). Conceptualising Smart Tourism Destination Dimensions. In I. Tussyadiah, & A. Inversini (szerk.), *Information and Communication Technologies in Tourism* (old.: 391-403). Lugano: Springer International Publishing Switzerland.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism management*, 21(1), old.: 97-116.
- Dudás, G. – Boros, L. – Vida, G. (2017). Comparing the temporal changes of airfares on online travel agency websites and metasearch engines. *Turizam: međunarodni znanstveno-stručni časopis*, 65(2), old.: 187-203.
- Enyedi, Gy. (2000). Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és társadalom*, 14 (1), old.: 1-10.
- Európai Parlament (2014). Mapping smart cities in the EU.
- Ionescu, D. (2010. március 29). Geolocation 101: How It Works, the Apps, and Your Privacy. *PCWorld*.
- Káposzta, J. – Némediné Kollár, K. (2017). Smart települési modellek vizsgálata nemzetközi és hazai kezdeményezések alapján, avagy mi lehet a minta a periférián? *Studia Mundi - Economica*, 4(3), old.: 57-66.

- Lengyel, M. (2008). *TDM működési kézikönyv*. Budapest: Heller Farkas Főiskola.
- Lőrincz, K. – Raffay, Á. – Hajmásy, G. (2014). A turisztikai desztináció menedzsment rendszer gazdasági fenntarthatósága Magyarországon. http://www.gtk.uni-pannon.hu/wp-content/uploads/2015/03/TDM_fenntarthatosag_Lorincz_Raffay_Hajmasy_2014november.pdf
- Munar, A. M., – Jacobsen, J. K. (2014). Motivations for sharing tourism experiences through social media. *Tourism management*, 43, old.: 46-54.
- Okazaki, S. – Andreu, L., – Campo, S. (2017). Knowledge Sharing Among Tourists via Social Media: A Comparison Between Facebook and TripAdvisor. *International Journal of Tourism Research*, 19(1), old.: 107-119.
- Ráthonyi, G. G. (2016). *Innovatív információtechnológiák alkalmazása a turizmus menedzsmentben doktori (PhD-) értekezés*. Debrecen: Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola.
- Remenyik B. – Szabó L. – Guth L. (2017): A tóturizmus helyzete Magyarországon és a turizmus kutatása a Balatonnál/Lake tourism in Hungary and the investigation of tourism at Lake Balaton. In: Árpási Z. – Gurzó I. (szerk.): *Felelős turizmus – Nemzetközi Tudományos Konferencia kiadványa, Békéscsaba, 2017.* pp. 93-102.
- Segittur; Secretaría de Estado de Turismo. (2015). *Smart Destinations Report: building the future*.
- Sziva, I. (2017). Smart destinations for smart Generation? – The requirements of Generation Y in the area of innovative communication. In *6th Conference of the IATE - International Association for Tourism Economics, 21-23 June 2017*. Rimini, Italy.
- Sziva, I. – Zoltay, R. (2016). How attractive can Cultural Landscapes be for Generation Y? *Almatourism - Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 7(14), old.: 1-16.
- Upton, L. (2014. február 25). *The top 10 innovations that are shaping the future of rail and metro*. Letöltés dátuma: 2017. szeptember 20, forrás: SmartRail World: <https://www.smartrailworld.com/the-top-10-innovations-that-are-shaping-the-future-of-rail-and-metro>
- Upton, L. (2017. január 11). *Seven rail technology trends set to shape our industry in 2017*. Letöltés dátuma: 2017. szeptember 20, forrás: SmartRail World: <https://www.smartrailworld.com/seven-rail-technology-trends-set-to-shape-our-industry-in-2017>
- Varga, D. (2017). *Turisztikai desztináció menedzsment szervezetek vizsgálata Magyarországon doktori (PhD-) értekezés*. Gödöllő: Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola.
- Virág, Á. (2017). *A turisztikai együttműködés szerepe a Tokaji borvidéken, doktori (PhD) értekezés*. Gödöllő: Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola.
- Wang, D., Xiang, Z., & Fesenmaier, D. R. (2014). Adapting to the mobile world: A model of smartphone use. *Annals of Tourism Research*, 48, old.: 11-26.
- Xiang, Z., Magnini, V. P., & Fesenmaier, D. R. (2015). Information technology and consumer behavior in travel and tourism: Insights from travel planning using the internet. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, old.: 244-249.

2. REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGEK HOSSZÚ TÁVON: A NEMZETI SZINTŰ ELŐREJELZÉSEK REGIONALIZÁLÁSA

Dr. Zsibók Zsuzsanna

(tudományos munkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete)

Jelen tanulmány a területi egyenlőtlenségek hosszú távú előrejelzésének egy speciális modellezési lehetőségével foglalkozik. Olyan módszereket tekint át, amelyek két lépésben adnak előrejelzést a regionális folyamatokra vonatkozóan. Az első lépésben adottnak vesszünk egy nemzeti szintű előrejelzést. A kutatás hangsúlya a második lépésben van, amikor is a nemzeti szintű előrejelzést egy felülről építkező szemléletben lebontjuk régiókra, vagyis regionalizáljuk, más néven térben leskálazzuk. A sztenderd regionális modellezési gyakorlat nagyméretű, többszektoros, több régiós ökonometriai vagy egyensúlyi modellekből indul ki. A kutatás célja olyan modellt találni, amely a jelenleg elterjedt, alulról építkező modellekhez képest kisebb erőforrás-igényű, könnyebben használható, viszont az eredményei kellően megbízhatók, és alkalmazhatók a magyarországi területi egyenlőtlenségek előrejelzésére.

Kulcsszavak: területi egyenlőtlenségek, előrejelzés, térbeli leskálázás, regionális modellezés, Magyarország

1. Bevezetés

Enyedi György professzorral nagyon kevés alkalmam volt személyesen találkozni, de elmondhatom, hogy a regionális tudományt általa ismertem meg. Amikor eldöntöttem, hogy a regionális tudománnyal szeretnék foglalkozni, akkor az első könyv, amit e témában a kezembe vettem, az általa írt „Regionális folyamatok Magyarországon” című kötet volt (Enyedi 1996), melynek ágán el tudtam indulni kutatásaimban.

Tanulmányom azt vizsgálja, hogy milyen kapcsolat van egy ország nemzeti szintű növekedési pályája és a regionális szintű növekedési pályák között. Enyedi professzor e kérdéstről a következőket írta említett munkájában:

„Az nem állítható bizonyosan, hogy a jelentős gazdasági növekedés feltétlenül területi kiegyenlítő hatású lesz. Mivel mindig lesznek régiók, melyek helyi adottságai kedvezőtlenek a gazdasági fejlődésre, a kiegyenlítő hatás a nemzeti jövedelem – költségvetésen keresztül történő – területek közötti újraelosztását igényli. Ez a politikai filozófia alapvető kérdése, amelyre vonatkozóan nem tudok prognózissal szolgálni. A jelentős gazdasági növekedés lehetőséget ad a területi kiegyenlítő hatásra; jelenleg lehetőség sincs erre. (...) A közeli jövőre a polarizált fejlődés változata a valószínű, ami az ezredfordulón átvált a közepesen koncentrált fejlődés változatába,

esetleg, különösen kedvező helyzetben, a dekoncentrált fejlődés forgatókönyvébe. Mindhárom megfelel a „reálisan optimista” minősítésnek.” (Enyedi (1996: 56-58.))

Jelen munkám elsősorban szakirodalmi elemzésen alapul, módszertani jellegű, a kérdést mind elméleti, mind statisztikai-modellezési oldalról áttekinti, de a részletes empirikus vizsgálat meghaladja kereteit. Hosszú távú, regionális szintű gazdasági előrejelzéssel kevés kutatás foglalkozik Magyarországon, mivel ezt a tématerületet sem a közgazdasági, sem a földrajzi, sem pedig a regionális kutatóműhelyek nem érzik igazán magukénak. A jelenlegi hazai regionális gazdasági modellezési gyakorlat elsősorban hatásvizsgálatra összpontosít (Varga 2017). Hosszú távú, regionális előrejelző modell kifejlesztése irányába tett lépéseket a közelmúltban Zsibók és Sebestyén (2015, 2017), ugyanakkor e kezdeményezések továbbfejlesztésre szorulnak.

A tanulmány következő fejezete az elméleti kereteket tekinti át, majd áttérek a módszertani alternatívák feltárására és értékelésére, külön vizsgálva a statisztikai-idősoros módszereket, illetve a modellalapú előrejelzéseket. A tanulmány utolsó részében saját javaslataimat, valamint összegző gondolataimat mutatom be.

2. Elméleti háttér

A regionális tudomány képviselőit mind empirikus, mind elméleti oldalról foglalkoztatja az, hogy milyen összefüggés van a gazdaság regionális szintű és nemzeti szintű ingadozásai között (López-Bazo et al. 2014). Kusnets (1965) és Williamson (1967) nagy hatású munkáira építve általánosan elfogadottá vált az a nézet, hogy egy fejlődő országban a felzárkózási folyamat során a területi egyenlőtlenségek egy bizonytalan hosszúságú időszakon át fokozódnak. Ezen fordított U-alakú pályát leíró modell mind a konvergenciát, mind a divergenciát magába foglalja, ugyanakkor számos kritika érte amiatt, hogy nem ad magyarázatot a tartós, illetve növekvő egyenlőtlenségekre (Wei 2015). Esetenként úgy tűnik, hogy a területi különbségek növekedése az aggregált szintű fejlődés elkerülhetetlen velejárója. E kérdés legtöbbet hivatkozott empirikus szakirodalmába tartozik Lucas (2000), Barrios és Strobl (2009), Ezcurra és Rodríguez-Pose (2014). Mindazonáltal Lessmann (2014) kimutatta, hogy a területi egyenlőtlenségek a gazdasági fejlettség egy igen magas fokán újra növekedhetnek. Összességében a területi fejlődés folyamatát a szakirodalom már nem tekinti egy lineáris vagy fordított U-alakú pályának, hanem azt inkább egy dinamikusabb, nyitott, evolúciós térbeli-időbeli folyamatként szemléli (Wei 2015).

A Krugman (1991) alapvetésén nyugvó új gazdaságföldrajz irányzata tudományos és szakpolitikai szempontból azt a nézetet közvetíti, miszerint átváltási kapcsolat van a nemzetgazdasági szintű hatékonyság és a térbeli kiegyenlítés között, mivel a térbeli agglomerálódás folyamata növelheti a nemzeti szintű gazdasági növekedést (Martin 2008). A legtöbb mai regionális növekedési modell egyrészt az új gazdaságföldrajzi elméletre épít, ami mikroszintű döntéseket ír le, a vállalatok növekvő hozadékából indul ki, másrészt a városgazdaságtani irodalmat követi, ami a

nagyvárosi régiókban fellelhető előnyökre¹ koncentrál, harmadrészt pedig az endogén növekedési elméletre alapoz, ami az ipari körzetek, az innovatív milió és a termelő klaszterek szerepét hangsúlyozza (Capello et al. 2017). Az általános egyenlőség versus hatékonyság tételt Okun (1975) vetette fel. Érvélete szerint a gazdasági tevékenységek térbeli koncentrációja (a nagyvárosi térségekben) mindaddig növeli a nemzeti szintű növekedést, amíg a negatív externáliák (zsúfoltság, szennyezés, ingatlanárak) nem ellensúlyozzák a nagyobb koncentráció előnyeit. Ebből következően a területi egyenlőtlenség előnyös lehet a nemzetgazdasági növekedés szempontjából, tehát a regionális gazdasági egyenlőtlenségek enyhítését célzó politikák nem hatékonyak. Ennek értelmében a gazdasági növekedés egy országon belül egy zérus összegű játék. Ezen érvelés kihívás elé állítja a területi politika képviselőit (Martin 2008, 2015). Megjelent azonban számos olyan tudományos eredmény is, amelyek azt sejtetik, hogy a feltételezett átváltási kapcsolat nem létezik, és statisztikailag nem támasztható alá az a feltételezés, hogy a gazdasági tevékenységek nagyobb koncentrációja gyorsabb regionális növekedést eredményez. Létezik azonban számos olyan agglomerációt támogató vagy gátló tényező és folyamat, amelyeket az új gazdaságföldrajz szellemében épített modellek nem vesznek figyelembe, mint például a szocio-kulturális hálózatok, a tudásáramlás, a nem piacosiható kölcsönös függőségek (untraded interdependencies), a gazdasági kormányzási mechanizmusok és az intézményi formák (Martin 2008). A gazdasági növekedés nemcsak a nagyvárosi központok teljesítményétől függ, hanem attól, hogy hogyan sikerül kiaknázni minden régióban a növekedési lehetőségeket – erre alapoz a Barca által útjára indított helyalapú fejlesztéspolitikai szemlélet (Barca 2009, Barca et al. 2012), szembeállítva azt az emberközpontú szemlélettel.² Ehhez az irányzathoz kapcsolódik McCann (2016) átfogó elemzése is, amely az Egyesült Királyság példáján mutatja be az egyközpontú fejlődés ellentmondásait. Martin (2008) hangsúlyozza, hogy a regionális tudománynak mind elméleti, mind empirikus síkon vizsgálnia kell azokat a feltételeket, amelyek mellett egy országban egyszerre képes megvalósulni a területi különbségek csökkenése és a nemzeti szintű gazdasági növekedés. Enyedi professzor (2010) határozottan állítja, hogy a hatékonyság versus társadalmi szolidaritás régi dilemmája feloldható, ugyanis a hátrányos helyzetű térségek állami támogatása csak rövid távon fogja vissza a hatékonyságot. Hosszabb távon megelőzi a támogatott térségek erőforrásainak drasztikus leromlását.

¹ Ilyen előnyök között tartják számon a tevékenységek és a népesség (humán tőke) sűrűségét, amiből az interakciók és a tovagördülő hatások, a piaci lehetőségek nagyobb volumene, végeredményben pedig a termelékenység és a bérek magasabb volta következik (Martin 2015).

² A Világbank által kiadott 2009-es Jelentés a világ fejlődéséről (World Development Report, World Bank 2009) szemlélete szerint a gazdasági fejlettség a térségek integráltságának (összekapcsolásának) fokozása által ártterjed a centrumoktól távoli régiókra is, ezért a perifériák fejlesztése helyett az emberek mobilitásának fejlesztésére van szükség (ami jellemzően egy térsemleges megközelítés).

3. Módszertani háttér

E fejezetben áttekintem azokat a leggyakrabban használt regionális gazdasági előrejelző módszereket, amelyeket egy magyarországi alkalmazás során adaptálhatónak gondolok. Míg a módszerek egyik nagy csoportja statisztikai és idősoros eljárásokra épül, addig a másik nagy csoportja ökonometriai vagy strukturális modelleket használ. Az előrejelzési technikák egy része alulról építkezik (bottom-up szemlélet), vagyis a régiók szintjén térképezi fel a strukturális kapcsolatokat. Más részük felülről építkező (top-down) szemléletben, „szatellit” módon készíti az előrejelzést, aminek lényege, hogy adottnak vesz egy nemzeti szintű előrejelzést, és azt valamilyen mechanizmus alapján szétosztja a régiók között. Emiatt ez utóbbit disztributív, míg az előbbi generatív megközelítésnek nevezhetjük (Capello et al. 2017).

3.1. Statisztikai és idősoros módszerek

A disztributív regionális előrejelző módszerek közül a legegyszerűbb az, amit állandó részarányok módszerének nevezhetünk. Ez a módszer alapvetően a keresztmetszeti struktúrát tekinti stabilnak. Az előrejelzéshez múltbeli, dezaggregált adatokon kiszámítjuk a különböző területi egységek részarányát a nemzeti szintű aggregátumon belül, ezt az arányt konstansnak vesszük az előrejelzési időhorizonton, és ennek segítségével extrapoláljuk a regionális trendeket. A módszer előnye, hogy a dezaggregált pályák viszonylag stabilak lesznek és követik az aggregált folyamatokat, a hátránya viszont a nyilvánvalóan túlzott egyszerűsítés. A regionális elemzések egyik gyakori módszere a hatásarány- (shift-share) elemzés (Nemes Nagy 2009), amit regionális előrejelzésre többek között Mayor és szerzőtársai (2007) használtak. Ezen eljárás előnye a dezaggregált információk felhasználásában van, ugyanis egy adott ágazat adott régióban megfigyelt teljesítményének változását felbontja egy nemzeti hatásra, egy ágazati hatásra és egy versenyképességi, más néven regionális hatásra. A nemzeti hatás megmutatja, hogy hogyan változott volna a régió teljesítménye, ha az a nemzetgazdasággal azonos ütemben fejlődött volna. Az ágazati hatás a régió ágazati összetétele miatti pozitív vagy negatív hatásokat foglalja magában, megjelenítve, hogy a régióban jelen lévő ágazatok a nemzetgazdasági rátánál gyorsabban vagy lassabban növekedtek. Végül a versenyképességi hatás az egyedi hatásokat ragadja meg, és azt számszerűsíti, hogy mennyivel tért el a régió fejlődési üteme attól a szinttől, mint ami a nemzetgazdasági szintű növekedés és az ágazati összetétel alapján várható lett volna. Mayor és szerzőtársai (2007) egy olyan dinamikus hatásarány-elemzési módszert javasolnak, amelyben a vizsgált időszakot (akár egymást átfedő, mozgó) részidőszakokra bontják, és a versenyképességi hatást idősoros módszerekkel (ARIMA³) elemzik. Owyang et al. (2009), valamint Rapach és Strauss (2012) munkáira építve használta Zsibók és Sebestyén (2017) is a regionális

³ Autoregresszív integrált mozgóátlag modell, lásd Box és Jenkins 1976.

előrejelzés béta-módszerét. Ez a módszer nem a keresztmetszeti struktúrát tekinti stabilnak, hanem a területi folyamatok trendjét. Egy faktor-modellen alapul, ami a nemzeti szintű gazdasági folyamatokra úgy tekint, mint a regionális folyamatok közös faktorára. Másképpen fogalmazva: ha területi idősorokból kiszűrünk közös faktorokat, akkor ezek (vagy legalább a variancia legnagyobb részét megmagyarázó első közös faktor) megfeleltethetők a nemzeti szintű, aggregált folyamatoknak, hiszen a hatásuk minden térségben érvényesül. Az aggregált szintű előrejelzés alapján így a regionális leskálázás megvalósítható akképpen, hogy a területi faktorsúlyok segítségével megbecsüljük a leskálázott idősorokat. A faktorsúlyok egy egyszerű regressziós módszerrel meghatározhatók, amelyben a regionális szintű változók lesznek a függő változók, a nemzeti szintű változók a magyarázó változók, míg a regresszió béta értékei adják a faktorsúlyokat (innen a módszer elnevezése). A módszer rugalmas, mivel bevonhatók további, regionális változók is mint magyarázó változók, viszont nagy hátránya, hogy nem képes kezelni a területi folyamatok közötti visszacsatolásokat.

A módszertani lehetőségeket tekintve jelentős különbségek vannak a rövid, közép- és hosszú távú előrejelzések között, nyilván a nehézségek az utóbbiaknál éleződnek ki (Fratesi 2009, Lehmann – Wohlrabe 2014). Lehman és Wohlrabe (2014) kutatása úgy találta, hogy a hosszú távú előrejelzések leggyakrabban használt statisztikai-idősoros módszere a térbeli panelmodell (Baltagi et al. 2014 és Elhorst 2009). A keresztmetszeti fix hatások ebben az esetben térbeli fix hatások, továbbá a modell kibővíthető a térökonometriából ismert térbeli késleltetéssel is a hibátagban vagy a függő változóban (Anselin 1988, Varga 2002). Használatosak még az autoregresszív osztott késleltetésű (ADL-)modellek, amelyeknek az az előnye, hogy számos nemzetközi, nemzeti és regionális szinten mért változót bevonhatunk az előrejelzés modelljébe mint exogén indikátort (leading indicator). Az elnevezés onnan ered, hogy az előrejelzett változónak (és az exogén indikátornak) a múltbeli értékeire is támaszkodunk a becslés során, míg a visszatekintés periódusainak a számát optimális kritériumok alapján számíthatjuk ki. Emögött az a feltételezés húzódik meg, hogy egy egyszeri hatás nem csupán egyetlen periódus alatt tűnik el a gazdaságból, hanem fokozatosan. Egyszerű autoregresszív modellekkel gyakran találkozhatunk az előrejelzések gyakorlatában, de szerepük nem a konkrét előrejelzések készítésében van, hanem inkább benchmarkként szolgálnak a módszerek előrejelző képességének teszteléséhez.

3.2. Regionális előrejelző modellek

A modell-alapú regionális előrejelzési módszereknek három típusát szokták megkülönböztetni: a regionális ökonometriai modelleket, az input-output modelleket (önállóan vagy kombinálva az ökonometriai technikákkal), valamint a strukturális modelleket. A módszerek közötti választást lényegében az határozza meg, hogy mekkora szerepet szánunk az előrejelzés kidolgozásában a közgazdasági elméletnek,

illetve az adatoknak. Noha a modern közgazdaságtan – a Lucas-kritika⁴ szellemében – egészségesnek tűnik abban, hogy hosszú távon a strukturális alapon működő modellek alkalmasak az előrejelzésre (Palócz – Vakhal 2014), a különböző modelltípusok eltérően teljesítenek attól függően, hogy melyik gazdasági változóról van szó, tehát az ökonometriai modellek számára is van tér a hosszú távú előrejelzés gyakorlatában (Fair 2015, Giacomini 2015). Erre a legjobb példa a már több frissítésen is átesett MASST-modell (Capello et al. 2008) vagy az Egyesült Államokra kidolgozott Fair-féle Multi Country modell, illetve annak „mini” verziója (Fair 2004), ami regionalizált változatban akár Magyarországra is adaptálható. Az input-output modelleket önállóan ritkán alkalmazzák, mivel túlzottan egyszerűsített struktúrát kényszerítenek rá a gazdaságra, viszont mind a mai napig gyakori az integrált ökonometriai és input-output (ECIO) technikák alkalmazása (Loveridge 2004, Magnani – Valin 2009). A strukturális modellek között a regionális előrejelzésben (illetve a hatásvizsgálatban) a számítható általános egyensúlyi (CGE) modellek a legnépszerűbbek. Ezek a különböző gazdasági szektorok reprezentatív szereplőinek optimalizáló magatartását leíró egyenleteken alapulnak, és nem érvényes rájuk a Lucas-kritika. A CGE modellek definiálnak egy egyensúlyi pályát, amiről feltételezik, hogy a gazdaság hosszú távon afelé konvergál. Kiterjedése nagy, szimultán egyenletrendszerrel a gazdaság több (akár az összes) szektora is modellezhető. A leggyakrabban hivatkozott példa a Rhomolo-modell (Brandsma, A. et al. 2013), egy térbeli számítható általános egyensúlyi modell, melyet az Európai Unió gazdaságmodellezési gyakorlata is adaptált.

4. Összegzés

Mint azt a bevezetőben említettem, egy-egy kutatóműhely kiváló eredményein kívül nincsen széles körű gyakorlat Magyarországon a hosszú távú regionális gazdasági előrejelzésre. A kutatásomban olyan módszereket részesíték előnyben, amelyek felülről építkező (top-down) struktúrában, egy meglévő, nemzeti szintű előrejelzés alapján eredeztetik a regionális folyamatok előrejelzését. A komplex, mély strukturális összefüggésekkel, sok szektorral operáló, alulról építkező (bottom-up), általános egyensúlyi modelleknek az a hátránya, hogy túl magas az adat-, számítás- és szakértelem-igényük. Azt az átváltást keresem, amely mentén egy empirikusan elfogadhatóan jól teljesítő, de kisebb erőforrás-igényű módszer körülhatárolható. Olyan modellkeret alkalmas erre, amely alapvetően ökonometriai bázisra épül, egyszerűbb strukturális összefüggéseket jelenít meg, ugyanakkor a térkapcsolatokat is képes a visszacsatolásokon keresztül modellezni.

⁴ A Lucas-kritika (Lucas 1976) azt az alapelvet mondja ki, hogy egy modell által leírt oksági sémának stabilnak kell maradnia akkor is, ha a mögöttes okok – nevezetesen a gazdaságpolitikai környezet – megváltoznak.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott, K_120004 „A területi gazdasági folyamatok hosszú távú előrejelzése: regionális modell építése magyarországi adatokon” című kutatás keretében készült.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Anselin, L. (1988): *Spatial econometrics: methods and models*. Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Baltagi, B.H., Fingleton, B., Pirotte, A. (2014): Estimating and forecasting with a dynamic spatial panel data model, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 76(1), 112-138.
- Barca, F. (2009): *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: A Place Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*. Brussels: DG Regio.
- Barca, F. – McCann, P. – Rodrigues-Pose, A. (2012): The case for regional development intervention. Place based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science* 52, 134-152.
- Barrios, S. – Strobl, E. (2009): The dynamics of regional inequalities, *Regional Science and Urban Economics* 39, 575-591.
- Box, G.E. – Jenkins, G.M. (1976): *Time Series Analysis: Forecasting and Control*, Holden Day, San Francisco.
- Brandsma, A. et al. (2013): RHOMOLO – A Dynamic Spatial General Equilibrium Model for Assessing the Impact of Cohesion Policy. DG REGIO Working Paper No. 01/2013
- Capello, R. – Camagni, R. – Chizzolini, B. – Fratesi, U. (2008): *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe*. Springer
- Capello, R. – Caragliu, A. – Fratesi, U. (2017): Advances in Regional Growth Forecasting Models: Conceptual Challenges and Methodological Responses. *International Regional Science Review* 40 (1),3-11.
- Elhorst, J. P. (2009): Spatial panel data models. In: *Handbook of Applied Spatial Analysis* Springer, 377-407.
- Enyedi Gy (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon. Ember-Település-Régió*. Budapest, 1996
- Enyedi Gy (2010): Terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos tudományos kutatások fő irányai és feladatai. *Területi Statisztika* 13. (50.):(4),398-405.
- Ezcurra, R. – Rodríguez-Pose, A. (2014): Trade openness and spatial inequality in emerging countries, *Spatial Economic Analysis* 9, 162-182.
- Fair, R. C. (2004): *Estimating how the macroeconomy works*. Cambridge, MA, Harvard University Press
- Fair, R. C. (2015): Reflections on macroeconomic modeling. *BE J. Macroecon.* 15(1), 445–466
- Fratesi, U. (2009): The regional economist with the crystal ball: a discussion of the possibility of long-term predictions at sub-national level. *Italian Journal of Regional Science* 8:1, 91-97.
- Giacomini, R. (2015): Economic theory and forecasting: lessons from the literature. *Econometrics Journal* 18, C22-C41
- Krugman, P. (1991): *Geography and Trade*. Cambridge, MA, MIT Press.

- Lehmann, R. – Wohlrabe, K. (2014): Regional economic forecasting: state-of-the-art methodology and future challenges. *Economics and Business Letters* 3:4, 218-231.
- Lessmann, C. (2014): Spatial inequality and development: is there an inverted-U relationship? *Journal of Development Economics* 106.
- López-Bazo, E. – Monastiriotis, V. – Ramos, R. (2014): Spatial Inequalities and Economic Growth. Editorial. *Spatial Economic Analysis*, 9 (2),113-119.
- Loveridge, S. (2004): A típolgy and assessment of multi-sector regional economic impact models. *Regional Studies* 38 (3),305-317
- Lucas, R.E. (1976): Econometric Policy Evaluation: A Critique, in: K. Brunner and A. Meltzer (eds.), *The Phillips Curve and Labor Markets*, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Volume 1, 19–46.
- Lucas, R.E. (2000): Some macroeconomics for the 21st century, *Journal of Economic Perspectives* 14 (1), 159–168
- Magnani, R. – Valin, H. (2009): Different approaches to modelling regional issues. *Italian Journal of Regional Science* 8 (1), 99-105
- Martin, R. (2008): National growth versus spatial equality? A cautionary note on the new 'trade-off' thinking in regional policy discourse. *Regional Science Policy & Practice*, Volume 1 Number 1. November, 3-13.
- Martin, R. (2015): Rebalancing the spatial economy: The challenge for regional theory. *Territory, Politics, Governance* 3 (3), 235-272.
- Mayor, M. – López, A. Pérez, R. (2007): Forecasting regional employment with shift-share and ARIMA modelling. *Regional Studies* 41:4, 543-551.
- McCann, Ph. (2016) *The UK Regional–National Economic Problem: Geography, globalisation and governance*. London and New York: Routledge.
- Nemes Nagy József (2009): *Terek, helyek, régiók*. Budapest: Akadémiai Kiadó. Okun, A. (1975): *Equality and efficiency: The big tradeoff*. The Brookings Institute, Whashington, DC
- Owyang, M. T. – Rapach, D. E. – Wall, H. J. (2009): States and the business cycle. *Journal of Urban Economics* 65 (2009), 181–194.
- Palócz É. – Vakhal P. (2014): Alapozó előtanulmány a makrogazdasági és költségvetési előrejelzési módszertanokról a Költségvetési Tanács számára. <http://www.parlament.hu/documents/126660/239875/Modell-v%C3%A1zlat+Kopint-T%C3%A1rki.pdf/ae94a305-e1f1-4ef1-8ee8-ed9df4a86f9c>
- Rapach, D. E. – Strauss J. K. (2012): Forecasting US state-level employment growth: An amalgamation approach. *International Journal of Forecasting* 28 (2012), 315–327.
- Varga Attila (2002): Térökonometria. *Statisztikai Szemle*, 80. évf. 4. szám, 354-370.
- Varga, A (2017): Geographical Macro and Regional Impact Modeling. In: Randall Jackson, Peter Schaeffer (szerk.) *Methodological Advances, Regional Systems Modeling and Open Sciences*. 306 p. New York: Springer International Publishing, 2017. pp. 49-58. (Advances in Spatial Science: The Regional Science Series) 2., *Regional Research Frontiers* (ISBN:978-3-319-50589-3)
- Wei, Y. D. (2015) Spatiality of regional inequality. *Applied Geography* 61,1-10.
- World Bank (2009) *World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography*, 410p World Bank, Washington DC
- Zsibók Zs. – Sebestyén T. (2015): A magyar gazdaság két forgatókönyve 2016 és 2050 között – A klímaváltozás figyelembevételének lehetőségei. In: Czirfusz M – Hoyk E – Suvák A

(szerk.) (2015): Klímaváltozás – társadalom – gazdaság: Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon. Pécs: Publikon Kiadó, 223-256.

Zsibók Zs. – Sebestyén T. (2017): Regionális gazdasági előrejelző modell, a klímaváltozás figyelembevételével. Területi Statisztika 57:(2),132-159.

**FRAUENANTEIL IM HOCHSCHULBEREICH –
EINE KOMPLEXE ANALYSE VON INTERNATIONALEN
DATEN
UNTER DEM GESICHTSPUNKT DER REGIONALITÄT UND
VON ZEITREIHEN**

*(Annual ratio of women in tertiary education worldwide –
a complex analysis of international data concerning regional and time aspects)*

László Pitlik (jun.) – Dr. László Pitlik

(ELTE TTK / SZIE MY-X Forschungsgruppe)

Die vorliegende Studie hat das Ziel, das zahlenmäßige Verhältnis von Frauen und Männern an Hochschulen (jährlich und landbezogen) so darzustellen – basierend auf den Statistiken von UNESCO (1970-2015), dass daraus die Trends vor und nach der Krise, bzw. in regionalen Untergliederungen sichtbar werden.

Die Analyse ist eine Art Fortsetzung eines Projektes der My-X Forschungsgruppe, welches Thema bereits in der III. Tagung der Multikulturalität (2017) vorgetragen wurde – mit dem Schwerpunkt: Visualisierung. Die erstellten Animationen sind inzwischen einen festen Bestandteil des Beitrages für die EDEN Konferenz in Jönköping geworden. Die Motivation für die Bearbeitung des Themas lässt sich auf die andauernden Reformversuche des Bildungswesens weltweit zurückführen, um sehen zu können, welche Schlussfolgerungen in Raum und Zeit aus den Änderungen in der Vergangenheit für die Zukunft mit passenden Werkzeugen für Benchmarking und Visualisierungseffekten abgeleitet werden können. Als Ergebnis werden regionale Entwicklungstrends gefiltert – und daran gemessen die Prozesse vor allem in Mittel- und Ost-Europa bewertet – sowohl vor als auch nach der Krise. Das verwendete Visualisierungsprogramm ist GAPMINDER, wo man in 6 Dimensionen Zusammenhänge graphisch darstellen kann. Basierend auf den Animationseffekten werden auch die ungarischen Daten mit westlichen und östlichen Verhaltensmustern verglichen. Die bisherigen Ergebnisse hatten einen globalen Charakter, während hier und jetzt die Krise und die Regionen in den Mittelpunkt gestellt werden. Die Ergebnisse der Forschungsaktivitäten sollten passende fachliche und visuelle Impulse für die datengesteuerte Politikgestaltung liefern können.

Schlüsselwörter: Bildung, Krise, Regionen, Zeitreihen, Analyse

1. Einführung – Vorgeschichte – Prolog

Das Problem, charakteristische Differenzen in Zeitreihen zu identifizieren, ist eine Art universelles Problem (vgl. GPS – *general problem solving*). Das kontextunabhängige Wissen wird in solchen Fällen kontextualisiert: hier und jetzt ist der Kontext nichts anderes, als der Anteil von Frauen an Hochschulen weltweit anhand von Zeitreihen. Die adaptierte Frage lautet: Welche Region/Ländergruppe scheint durch die Krise ab 2008 am negativsten betroffen zu sein? Die gleichen Daten

Megjegyzés [U9]: am negativsten

von UNESCO wurden bereits verarbeitet (Pitlik 2017) – mit dem Ziel: das Visualisierungsniveau zu maximieren.

Das Motto der Studie wurde von Knuth (1992) übernommen: „*Science is what we understand well enough to explain to a computer. Art is everything else we do.*“ Anders (durch die Autoren seit Jahren) formuliert: Wissen/Wissenschaft ist, was in Quellcode zu transformieren ist, jede andere menschliche Aktivität ist Kunst (vgl. http://miau.gau.hu/miau2009/index_tki.php?filterText0=*knuth, ill. <http://miau.gau.hu/miau/208/20151120.pptx> – Pitlik 2015a).

Parallel dazu schrieb Enyedi in 2001: „*Arra vonatkozóan, hogy ilyenek képzeltem-e az ezredforduló magyar társadalmát, rövid a válaszom: nem ilyenek. A világ és Kelet-Közép-Európa folyamataiból ez nem volt levezethető. Ilyesmi elképzelésem volt (az utólagos rekonstrukciók persze mindig pontatlanok): a kelet-közép-európai társadalmak – az 1970-es évek elején bizonyítható – gazdasági felzárkózásuk eredményeként közeledni fognak a nyugat-európaihoz (amiben a nyugati szociális piacgazdaság is közrejátszik).*“

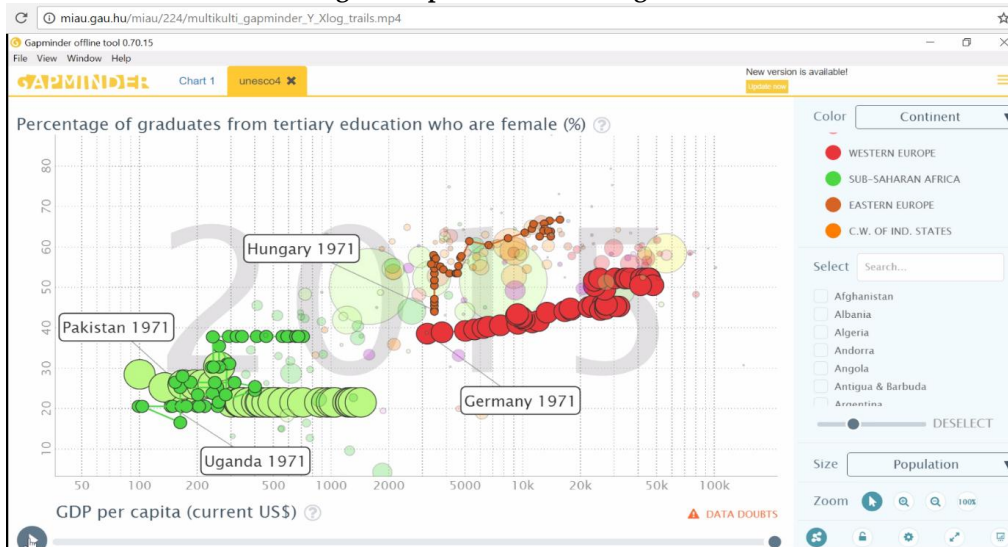
Wie es dem Zitat von Enyedi zu entnehmen ist: Wissenschaftliche Aussagen sollten ohne jegliche Rekonstruktion mit den passenden Fakten (auf elementaren, messbaren Ebenen) vergleichbar sein. Menschliche Begriffe (wie „Aufholen“ = „felzárkózás“) sind nur dann interpretierbar, wenn diese als „beweisbar“ (= „bizonyítható“) anzuerkennen sind (vgl. http://real.mtak.hu/39021/1/Studia_Mundi_Vol_2_No_3_14_Varga.pdf – über nachträgliche Kontrolle des „Aufholens“ – Varga 2014).

In dieser Studie werden die elementaren Schichten der Problemstellung gehandhabt – und gleichzeitig werden alle Aussagen aus den Fakten abgeleitet – so, dass eine Art Automatisierung jeder Zeit möglich sein wird.

2. Theoretischer Hintergrund

Da diese Studie als eine direkte Folge der Studie über die Multikulturalität und über deren Datenvisualisierungsmöglichkeiten (siehe Abbildung 1 – wo länderspezifische Zeitreihen schwer zu analysieren sind) anzusehen (Pitlik 2017) ist, beschränkt sich dieses Kapitel auf die verwendete Methodologie – und zwar auf die kurze, generelle Darstellung des Verfahrens, wo man in Zeitreihen nach den bestmöglichen Schnittpunkten sucht – basierend auf Künstliche Intelligenz Algorithmen (wie Ketten aus Ähnlichkeitsanalysen).

Abbildung 1: Beispiel für die Rosling-Animationen

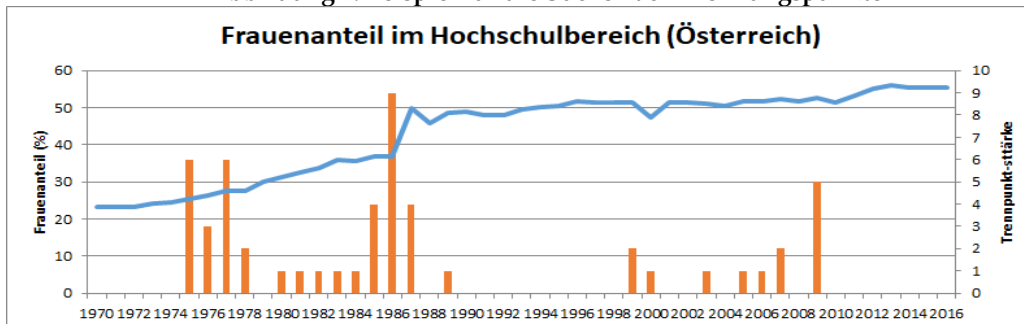

Quelle: Eigene Darstellung

Nimmt man eine zufällig ausgewählte der Abbildungen (siehe Abbildung1) des Vortrages zu dieser Studie (Pitlik – Pitlik 2017), dann wird es sofort ersichtlich, dass den besten Trennpunkt mit menschlichen Augen zu finden, eine scheinbar einfache Herausforderung zu sein scheint. Die orangefarbenen Balken der Trennpunktstärke (Y2-Achse – rechts) haben einen maximalen Wert gerade dort (etwa in der Mitte der 80-er Jahre – siehe X-Achse), wo das menschliche Auge spontan die grobsten Unterschiede im Verlauf der Zeitreihe ohne nachzudenken entdecken kann. Eine solche elementare Herausforderung kann man bereits für ein KI-Verfahren weitergeben: man muss lediglich fähig sein, den Begriff „Anders-Sein“ zu definieren und zu quantifizieren. Dies ist möglich z. B. mit Ähnlichkeitsanalysen (Pitlik 2015b). In technischen Anwendungen reichte es sogar die künstlich optimierte Begriffsbildung durch klassische Statistiken zu ersetzen (Pitlik L – Pitlik M. 2016/2017).

Megjegyzés [U10]: ? Esetleg: siehe?

Abbildung 2: Beispiel für die Suche nach Trennungspunkten

Quelle: Eigene Darstellung

3. Daten und Methoden

Die für diese Studie verarbeiteten Daten stammen aus einer UNESCO Datenbasis (http://miau.gau.hu/miau/229/enyedi2/unesco_enyedi_v3.xlsx).

Die Qualität der Daten lässt sich nicht loben: d.h. es ist kaum zu akzeptieren, dass eine Weltorganisation (finanziert letztendlich aus Steuern) von den Mitgliedsstaaten nur diese Art „Qualität und Quantität“ erwarten darf und nur solche an die Forschung (welche als eine triviale, wiederum gemeinnützige Aktivität ist) weitergeben kann.

Abbildung 3: Beispiel Datenqualität I.

Quelle: Eigene Darstellung

Abbildung 5: Objekt-Attribute-Matrix (OAM) für Ähnlichkeitsanalyse

	OAM	estimation	c07-v	c08-v	c09-v	c07-%	c08-%	c09-%	abs(dif-mer)	Y0
AFRICA	Ethiopia	1000124.4	2	6	1	3	11	4	5	1000000
AFRICA	Tunisia	1000017.9	8	29	35	29	27	35	3	1000000
AM-OC	Australia	1000010.4	8	6	18	20	12	34	48	1000000
AM-OC	New Zealand	999970.4	17	35	18	16	35	16	49	1000000
AM-OC	United States	999900.4	35	35	35	35	35	35	46	1000000
ASIA (EX. NEAR EAST)	Brunei	1000029.4	13	35	8	11	35	9	16	1000000
ASIA (EX. NEAR EAST)	Iran	1000086.4	17	20	8	26	25	11	1	1000000
ASIA (EX. NEAR EAST)	Japan	999995.4	35	35	35	35	35	35	61	1000000
ASIA (EX. NEAR EAST)	Laos	1000058.9	8	1	8	9	9	11	50	1000000
ASIA (EX. NEAR EAST)	Malaysia	1000083.9	17	1	8	34	3	26	24	1000000
ASIA (EX. NEAR EAST)	Philippines	999953.4	17	20	35	30	28	35	38	1000000
ASIA (EX. NEAR EAST)	South Korea	999951.4	17	35	18	30	35	28	42	1000000
ASIA (EX. NEAR EAST)	Thailand	1000046.4	17	14	8	21	13	6	31	1000000
EASTERN EUROPE	Estonia	999928.4	35	35	35	35	35	35	18	1000000
EASTERN EUROPE	Albania	1000075.4	13	35	2	13	35	3	7	1000000
EASTERN EUROPE	Bulgaria	1000021.4	8	14	18	10	16	26	43	1000000
EASTERN EUROPE	Czech Republic	1000038.4	4	20	5	7	29	8	45	1000000
EASTERN EUROPE	FYR Macedonia	999978.4	17	35	18	21	35	22	30	1000000
EASTERN EUROPE	Hungary	1000113.4	4	4	18	2	1	16	9	1000000
EASTERN EUROPE	Poland	999988.4	17	20	18	21	23	22	47	1000000
EASTERN EUROPE	Romania	1000023.9	17	14	35	16	8	35	13	1000000
EASTERN EUROPE	Slovakia	1000095.9	1	4	35	1	5	35	8	1000000
EASTERN EUROPE	Slovenia	999932.4	35	20	35	35	29	35	35	1000000
LATIN AMER. & CARIB	Brazil	1000001.4	13	20	35	4	16	35	32	1000000
LATIN AMER. & CARIB	Chile	1000022.4	3	8	8	12	22	28	53	1000000
LATIN AMER. & CARIB	Colombia	1000091.9	35	2	2	35	1	2	20	1000000
LATIN AMER. & CARIB	Cuba	1000118.9	4	3	2	7	4	4	19	1000000
LATIN AMER. & CARIB	El Salvador	999910.4	35	35	35	35	35	35	36	1000000
LATIN AMER. & CARIB	Guyana	1000096.9	13	14	8	16	18	16	2	1000000
LATIN AMER. & CARIB	Panama	999989.4	8	20	35	15	33	30	21	1000000
LATIN AMER. & CARIB	Uruguay	1000045.4	17	8	5	33	15	10	23	1000000
NEAR EAST	Bahrain	999998.4	4	35	18	5	35	28	33	1000000
NEAR EAST	Cyprus	1000005.4	35	14	5	35	21	14	27	1000000
NEAR EAST	Jordan	1000008.9	17	35	35	14	35	35	4	1000000
NEAR EAST	Qatar	999986.4	17	20	18	26	25	25	39	1000000
NEAR EAST	Saudi Arabia	999959.4	35	35	18	35	35	33	6	1000000
NEAR EAST	Syria	999959.4	35	35	18	35	35	32	37	1000000
NEAR EAST	Turkey	999921.4	17	35	35	26	35	35	52	1000000
WESTERN EUROPE	Austria	1000032.4	17	20	8	21	23	8	29	1000000
WESTERN EUROPE	Belgium	999912.4	35	35	35	35	35	35	21	1000000
WESTERN EUROPE	Denmark	1000015.9	17	8	18	21	6	22	54	1000000
WESTERN EUROPE	Finland	999957.4	35	35	18	35	35	16	25	1000000
WESTERN EUROPE	France	999955.4	35	35	18	35	35	15	28	1000000
WESTERN EUROPE	Greece	999929.4	35	35	35	35	35	35	17	1000000
WESTERN EUROPE	Iceland	1000112.4	17	14	18	32	14	31	14	1000000
WESTERN EUROPE	Ireland	999965.4	35	20	8	35	31	21	41	1000000
WESTERN EUROPE	Italy	1000011.4	17	20	18	18	16	16	40	1000000
WESTERN EUROPE	Malta	999954.4	35	20	35	35	32	35	10	1000000
WESTERN EUROPE	Netherlands	999981.4	35	35	35	35	35	35	55	1000000
WESTERN EUROPE	Norway	1000047.9	35	35	18	35	35	1	26	1000000
WESTERN EUROPE	Portugal	1000043.9	35	35	35	35	9	11	12	1000000
WESTERN EUROPE	Spain	999924.4	35	35	35	35	35	22	35	1000000
WESTERN EUROPE	Sweden	999947.4	35	20	35	35	34	35	15	1000000
WESTERN EUROPE	Switzerland	1000051.9	8	8	35	8	7	35	11	1000000
WESTERN EUROPE	United Kingdom	999938.4	35	20	35	35	14	35	44	1000000

Quelle: Eigene Darstellung

Die Länder (Objekte) wurden mit Attributen versehen (s. Abbildung 5) wie folgt:

- *c07-v*: Trennungsstärke im Jahr 2007
- *c08-v*: Trennungsstärke im Jahr 2008
- *c09-v*: Trennungsstärke im Jahr 2009
- *c07-%*: relative Trennungsstärke im Jahr 2007 (100% ergibt sich durch die maximale Trennungsstärke entlang der Gesamtzeit)
- *c08-%*: relative Trennungsstärke im Jahr 2008 (100% ergibt sich durch die maximale Trennungsstärke entlang der Gesamtzeit)
- *c09-%*: relative Trennungsstärke im Jahr 2009 (100% ergibt sich durch die maximale Trennungsstärke entlang der Gesamtzeit)
- *ABS(DIF-MER)*: Absoluter Differenzwert zwischen Trendsteigungsparameter vor (2003-2007) und nach der Krise (2009-2013)
- *Y0*: Modellkonstant für eine anti-diskriminative Modellierung

Basierend auf OAM wurde eine Anti-Diskriminanz-Analyse durchgeführt um prüfen zu können, ob eventuell jedes Land auf eine andere Art und Weise, jedoch die gleiche Betroffenheit hatte? Die Anti-Diskriminanz-Analyse sucht nach einer solchen Treppenfunktion, wonach die unterschiedlichen Betroffenheitsschichten nach Attributen und deren Rangzahlen die perfekte Annäherung an das Gleichheitsprinzip (dargestellt durch eine konstante Zahl als abhängige Variable von 1.000.000) ermöglicht.

4. Ergebnisse

Die Abbildung 6 gibt eine eindeutige Antwort auf die elementare Frage der Studie: Welche Region/Ländergruppe wurde am meisten durch die Krise betroffen? Wie es an der linken Seite der Abbildung 6 zu sehen ist (basierend auf einer optimierungsorientierten Lösung), die relative Betroffenheitsrangfolge lässt sich wie folgt darstellen: Afrika>Latein-Amerika>Osteuropa (inkl. Ungarn).

Die rechte Seite der Abbildung 6 führt eine naive Lösung vor, wo die Betroffenheitsgründe eine Art zufällige Gewichtstruktur haben, und zwar die durchschnittlichen relativen Trennungsstärken als Bewertungsskalen akzeptiert werden. Außerdem: die linke Seite der Abbildung 6 stellt eine Lösung dar, wo optimierte Gewichte im Hintergrund aller Attribute mit Ähnlichkeitsanalyse abgeleitet wurden. Die naive und die optimierte Bewertung der durchschnittlichen Betroffenheit der Ländergruppen laufen grundsätzlich parallel. Die Abbildung 8 (oder die nicht absoluten Trendsteigungsdifferenzen) macht es jedoch erst möglich über die Art der Betroffenheit zu sprechen. Rötliche Markierungen weisen auf eine höhere Betroffenheit (Empfindlichkeit) hin. Die gelblichen Markierungen symbolisieren eine Art Norm, und die grünen Markierungen stellen ein relativ niedriges Niveau an Betroffenheit dar. Der untere Teil der Abbildung 6 lässt sich wie folgt interpretieren: Afrika ist stark empfindlich und die Krise hat eine Art Verschlechterung der Situation hervorgerufen. Ozeanien ist rel. nicht empfindlich und die Krise brachte sogar eine Verbesserung. Asien ist mittelmäßig empfindlich, aber die Verschlechterung der Trends erreichte hier eine Art Höhepunkt. Ost- und Mittel-Europa liegt soweit in der Mitte sowohl in der Empfindlichkeit gegenüber der Krise als auch was die durchschnittliche Verschlechterungsquote betrifft. Latein-Amerika ist relativ empfindlich mit einer niedrigen Verschlechterung. Naher Osten und Westeuropa sind quasi nicht empfindlich, aber eine massive Verschlechterung ist wahrzunehmen.

Megjegyzés [U12]: VAGY: Rötliche Men zeigen eine höhere B. an.

Abbildung 6: Ergebnisse

Ländergruppen	durch Ähnlichkeitsanalyse modelliert		Ländergruppen	als Durchschnitt der Länder naiv gebildet		Anzahl: Länder
	Betroffenheits-index	STD-ABWEICHUNG		Durchsch(c07%;c08%;c09%)	STD-ABWEICHUNG	
AFRICA	1000071	75	AFRICA	18%	0.15	2
AM-OC	999960	56	AM-OC	8%	0.09	3
ASIA (EX. NEAR EAST)	1000013	71	ASIA	13%	0.15	8
EASTERN EUROPE	1000020	64	EASTEUR	20%	0.26	10
LATIN AMER. & CARIB	1000035	69	LATAM	19%	0.23	8
NEAR EAST	999973	36	NEAST	6%	0.08	7
WESTERN EUROPE	999976	52	WESTEUR	8%	0.11	17
Durchschnitt	1000000	63	Durchschnitt	13%	0.18	Insgesamt: 55

Ländergruppen	Durchschnittliche Trendsteigung	Betroffenheits-index
AFRICA	-0.40	1000071
AM-OC	0.04	999960
ASIA (EX. NEAR EAST)	-0.79	1000013
EASTERN EUROPE	-0.38	1000020
LATIN AMER. & CARIB	-0.10	1000035
NEAR EAST	-0.48	999973
WESTERN EUROPE	-0.46	999976
Durchschnitt	-0.42	1000000

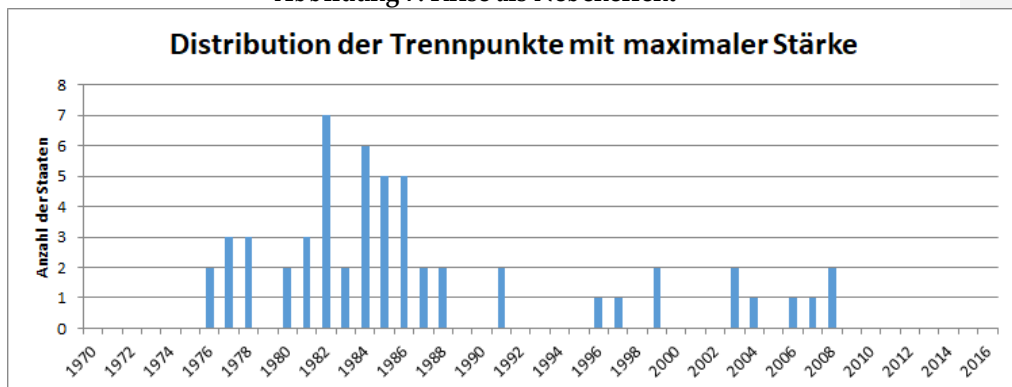
Quelle: Eigene Darstellung

Die Abbildung 7 demonstrierte eine Art nicht geplantes Ergebnis, indem man aus den Trennungstärken in den ganzen Zeitreihen auch das ableiten kann, wo (noch präziser wann) die Charakteristika der Zeitreihen am häufigsten auf primäre Trendunterschiede hinweisen. Wie es zu sehen ist, ist etwa in der Mitte der 80-er Jahre eine weltweite Wende zu vermuten. Die sog. Krise (2008) hatte viel weniger Wirkung auf die Anteile der Frauen an den Hochschulen hinterlassen, als die Zeiten davor.

Megjegyzés [U13]: Az *indem*-et kötszőként egybe írjuk!

Die optimierte und die naive Lösungen zeigen keine störenden Unterschiede in diesem Fall – u.a. eben deswegen konnte sich dieser naive Lösungsansatz so lange in der Geschichte halten.

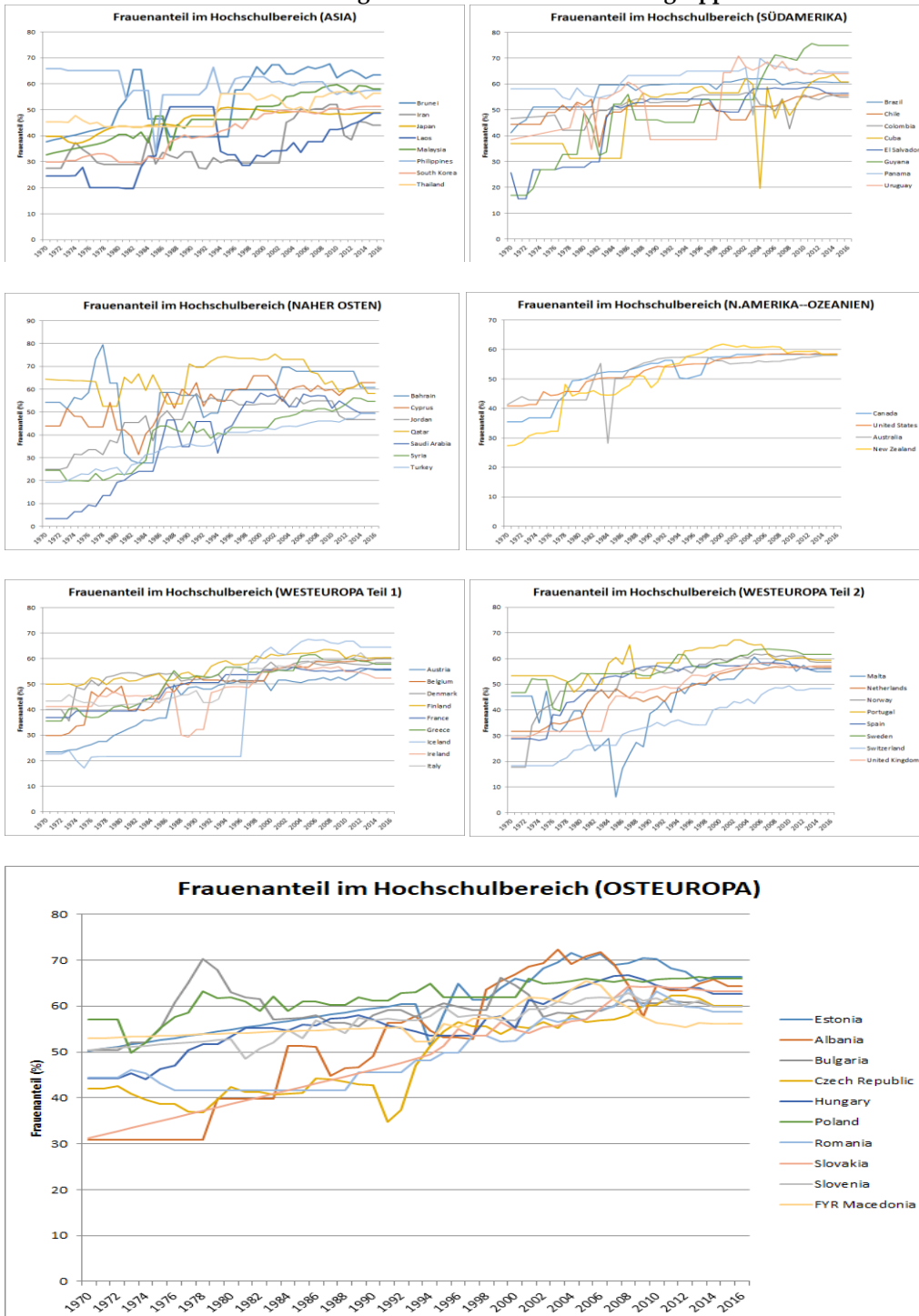
Abbildung 7: Krise als Nebeneffekt

Quelle: Eigene Darstellung

All diese Information herauszufiltern, wäre wahrscheinlich für das durchschnittliche menschliche Auge nicht möglich gewesen. Einen Test kann jeder Leser aufgrund der Abbildung 8 selber durchführen. Abbildung 8 zeigt die Zeitreihen der Ländergruppen (im Fall von Westeuropa gibt es zwei Graphiken in der dritten Reihe).

Abbildung 8: Primäre Daten der Ländergruppen

Quelle: Eigene Darstellung

5. Konklusionen

Über sog. signifikante Unterschiede (in diesem Fall entlang der Zeit) kann man anhand von Trennungsstärken überzeugend sprechen. Ähnlichkeiten spielen bei der künstlichen Begriffsbildung (wie Betroffenheit) eine zentrale Rolle. Ein Turing-Test wäre angebracht um zu messen, wie hoch der Anteil der zufällig gewählten Menschen wäre, die die Lösung anhand der Trennungsstärken und der anti-diskriminative Modellierung als gleich rational betrachten würden, wie eine Schulbuchlösung (vgl. naive Bewertung).

Zum Schluss sollte noch eine direkt didaktische Art und Weise hervorgehoben werden, dass all diese Analysen selbstverständlich dann notwendig und sinnvoll sind, wenn man annimmt, dass die Analyseergebnisse z.B. für Robot-Politiker weitergesendet werden, damit sie sofort und fundiert wissen: wo brannte es am ehesten. Außerdem können die Problem-Identifikationen auch für die Medien interessant sein. Statt fake-news zu produzieren, könnten in Zukunft Robot-Nachrichtendienste erstellt werden: Robuste Nachrichteninhalte zur Entscheidungsunterstützung lassen sich also durch Big-Data-Lösungen (automatisierbar) ableiten. Das Konzept Industrie 4.0 bedeutet also für die Forschung, für die Medien und schließlich für die Politik wichtige Impulse im Sinne von KNUTH (1992 – wo über KI kaum noch die Rede sein konnte).

Megjegyzés [U14]: VAGY: eine direkt didaktische Art und Weise hervorgehoben werden VAGY auf eine direkt didaktische Art und Weise aufmerksam gemacht werden

Megjegyzés [U15]: VAGY: sein konnte

VERWENDETE LITERATUR

- Enyedi Gy. (2001): Településformáló folyamatok. – *Educatio*, 10. 2001. 4. 663-669.
- Knuth, D. E. (1992): *Literate Programming*, Stanford LCSI – durch SYI, 2007: Egyben az egész.
- Pitlik L. (2015a): Tudomány-reform, MIAÚ, <http://miau.gau.hu/miau/208/20151120.pptx>
- Pitlik L. (2015b): Automatikus idősor-szegmentálás hasonlóságelemzéssel, MIAÚ, <http://miau.gau.hu/miau/200/szakaszolas.doc>
- Pitlik L. (2017): Rosling-vizualizáció multikulturális jelenségek esetén, http://miau.gau.hu/miau/225/multikulti_3_pitlik_2017.docx
- Pitlik L. – Pitlik L. (2017): Frauenanteil im Hochschulbereich (eine komplexe Analyse von internationalen Daten unter dem Gesichtspunkt der Regionalität und von Zeitreihen), PPT, MIAÚ, http://miau.gau.hu/miau/229/enyedi2/Unesco_Enyedi_pL_PL.ppt
- Pitlik, L. – Pitlik. M. (2016/2017): Online Cutting Services, MIAÚ, <http://miau.gau.hu/miau2009/index.php3?x=e0&string=cutt>
- Varga Z. (2014): Integrálódik-e az EU? http://real.mtak.hu/39021/1/Studia_Mundi_Vol_2_No_3_14_Varga.pdf

A TELEMEDICINA HATÁSA AZ EGÉSZSÉGÜGYI EGYENLŐTLENSÉGEKRE

Dr. Bán Attila

*(tudományos segédmunkatárs /
Magyar Tudományos Akadémia;
Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Regionális Kutatások Intézete, Budapest)*

A telemedicina (távgyógyászat) az infokommunikációs technológiák és az egészségügyi ellátás egyfajta integrációjaként értelmezhető innovatív ellátási forma. A távgyógyászat egyes területei egyre nagyobb szerepet kapnak az egészségügyi ellátórendszerekben és az egészségpolitikában, mivel a telemedicina eredményeként a betegek gyorsabban jutnak ellátáshoz, továbbá e szolgáltatások javítják az ellátás minőségét és hatékonyságát is.

A fentiek alapján a tanulmány fő kérdése: milyen hatása lehet a telemedicinának a hazai egészségügyi egyenlőtlenségi folyamatokra? A kérdés megválaszolásához 2014 augusztusa és 2015 októbere között félig strukturált interjúkat készítettem 63 interjúpartnerrel (szakorvosokkal, háziorvosokkal, informatikusokkal és egészségpolitikai döntéshozókkal). Az interjúk eredményei rámutatnak, hogy a telemedicina hatással van az egészségügyi egyenlőtlenségekre. Bizonyos esetekben mérsékelheti az egyenlőtlenségeket, más szituációkban viszont akár újra is termelheti azokat. A telemedicina vélhetően enyhítheti az orvoshiány okozta területi differenciákat, azonban a szórványos működés miatt egyenlőtlen hozzáférést is teremthet.

Kulcsszavak: telemedicina, egészségügyi egyenlőtlenség, elérhetőség, interjú, orvoshiány

1. Bevezetés

Az egészségi állapottal és az egészségügyi ellátórendszerrel kapcsolatos területi egyenlőtlenségek különböző mértékben ugyan, de gyakorlatilag a világ minden országában jelen vannak, és meghatározó nehézségeket okoznak. Vizsgálatuk relevanciáját adja, hogy hatással vannak a gazdaság és társadalom fejlődésére, hosszú távon befolyásolva az emberek életminőségét (Bán – Pál 2015; Meade – Emch 2010; Orosz 2001; Orosz – Kollányi 2016; Uzzoli – Szilágyi 2013).

Az egészségügyi egyenlőtlenségek mérséklése egy alapvető egészségpolitikai törekvés (Orosz 2009), melynek egyik eszköze lehet – nemzetközi szakirodalom szerint – a telemedicina (távgyógyászat) (Matusitz – Breen 2007). E kifejezés egy rendkívül diskurzív fogalmat rejt magában, ami általánosságban az egészségügyi ellátás és az infokommunikációs technológiák (IKT) integrációjaként értelmezhető (WHO 2010). A modern távgyógyászat megjelenése és alkalmazása egybe esik a digitális forradalommal (Craig – Patterson 2005) – az IKT széleskörű elérhetőségével, elterjedésével és olcsóbbá válásával –, melynek eredményeként e technológiák

beépültek az egészségügyi ellátórendszerekbe is (Dicken 2011). Ennek következtében olyan – a telemedicinához köthető – előnyökkel lehet számolni, mint a gyorsabb elérhetőség, méltányos hozzáférés, költséghatékonyság, vagy éppen a minőségi ellátás, ami különösen meghatározó lehet azokban a periférikus térségekben, ahol az egészségügyi erőforrásokhoz való hozzáférés (ld. orvoshiány) korlátozott (Ficzere 2010; Matusitz – Breen 2007; Wootton 2009; Wootton et al. 2011). Mindez elsősorban annak köszönhető, hogy a távgyógyászat képes redukálni az egészségügyi szereplők (orvos, beteg) térbeli mozgását, helyettesítve azt az egészségügyi adatok és információk elektronikus áramlásával (Bán 2017; Bán – Pál 2015).

Az előzőek alapján a tanulmány fő kérdése: milyen hatása lehet a telemedicinának a hazai egészségügyi egyenlőtlenségi folyamatokra? Vajon a távgyógyászat nivellálja az egészségügyet érintő területi differenciákat, vagy esetleg újratermeli azokat? A tanulmány célja e kérdések megválaszolása, amire az eredmények fejezetben kerül sor.

2. Módszerek

A kutatási kérdések kvantitatív módszerek segítségével is megválaszolhatók lennének, azonban ennek jelentős akadályát képezi, hogy Magyarországon nem állnak rendelkezésre olyan területi statisztikai adatok (adatbázis), amelyek a hazai telemedicinális ellátásra vonatkoznak. Így kvalitatív módszert alkalmazva, félig strukturált interjúk adhatnak választ a telemedicina egészségügyi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatásaira. A területi adatbázis hiátusa mellett az interjúk alkalmazását indokolja az is, hogy segítségünkkel lényeges információk tárhatók fel, melyek érintik a távgyógyászat egészségügyet érintő térbeli-társadalmi hatásait.

Ezenfelül a „mechanizmus működése” a telemedicina használatában jártas egészségügyi szereplők tapasztalatai útján ismerhető meg. Ennek megfelelően 2014 augusztusa és 2015 októbere között összesen 63 interjút készítettem különböző aktorokkal: háziorvosokkal, szakorvosokkal, informatikusokkal és egészségügyi döntéshozókkal.

Az interjúpartnerek kiválasztása során az Állami Egészségügyi Ellátó Központ (ÁEEK) listáját vettem alapul, amely tartalmazta az állam fenntartása alá tartozó egészségügyi intézményeket. Ezek közül azokat a kórházakat kerestem fel, amelyek egy korábbi kérdőíves felmérésben jelezték telemedicinális érintettségüket (Bán 2014), illetve figyelembe vettem a már felkeresett orvosok ajánlásait is.

Az interjúk túlnyomó többségét (54) személyes találkozók során sikerült lefolytatni (néhány skype-os, telefonos interjútól eltekintve), amelyek átlagos időtartama 40 perc körül alakult. Az interjúk hanganyagának rögzítésére, átírására és elemzésére egyaránt sor került. Az ebből származó interjúidézetek közül az egészségügyi egyenlőtlenségekre vonatkozóakra fókuszálok az Eredmények-ben.

3. Eredmények

Az interjúk eredményei alapján elmondható, hogy a telemedicina az egészségügyi ellátás elérhetőségét és hozzáférhetőségét javítja olyan térségekben, ahol ez nem megfelelő. Ezeket az előnyöket pedig mindenekelőtt az infokommunikációs technológiák fizikai távolságot „redukáló” hatása eredményezi:

„...pont a földrajzi távolságoknak az áthágását, áthidalását eredményezi. Úgyhogy én biztos vagyok, hogy csökkentő, kedvező hatása van...” (kardiológus, 24).

„...van egy betegcsoport, akik ... nem fér be hozzá ... de telemedicinális segítséggel megoldható, akkor az ... egyenlőtlenséget természetesen csökkentheti...” (belgyógyász, 52).

Az interjúalanyok szerint a telemedicina (különösen a radiológiai képek távoli értékelése során) képes csökkenti az egészségügyi egyenlőtlenségeket, azon belül is az orvoshiány okozta területi differenciákat. Ez pedig a távgyógyászat hatékonyságára vezethető vissza, ami egyúttal gyorsítja is az ellátást:

„...a radiológiai ellátásra gondolok ... akkor ezeket a különbségeket elsimítja. Egyértelműen. Elsimítja, ha jól csinálják...” (radiológus, 7).

„...ez is az egyik fő cél, tehát nemcsak az orvoshiány, tehát nemcsak földrajzi, hanem szaktudásbeli egyenlőtlenség [méréséklése], ugyanis ez mind az esélyegyenlőség felé mutat...” (radiológus, 42).

Ugyanakkor az interjúpartnerek egy csoportja szerint a távgyógyászat – különösen az egészségügyi paraméterek (pl. vérnyomás, vércukor stb.) távoli monitorozása – újra is termelheti az egészségügyi egyenlőtlenségeket, mivel szórta működik, bizonyos térségekhez, településekhez köthetően és nem az egész országot lefedve.

Az egészségügyi egyenlőtlenség területi mintázata általában korrelál a gazdasági elmaradottsággal, és ez megmutatkozik az infokommunikációs technológiák térbeli vetületében is, ami a telemedicina alkalmazásának feltétele:

„...jelen pillanatban növeli az egyenlőtlenséget, mert a hozzáférés nem egyforma ... jó esetben csökkentené, pont fordítva történne...” (szülész-nőgyógyász, 1).

„...hozzáadunk ... egy egészségpolitikai egyenlőtlenséghez még egy IT egyenlőtlenséget is...” (neurológus, 30).

A fentiekhez kapcsolódva néhány orvos szerint a telemedicina egyszerre redukálhatja és generálhatja is az egyenlőtlenséget. A távgyógyászatban ez a dichotómia megosztja a társadalmat: azokra, akik hozzáférnek a telemedicinához, így jobb minőségű ellátásban részesülhetnek és azokra, akik valamilyen oknál fogva marginalizálódnak:

„...egyik oldalról akár a szakadék nőhet ... azok, akik jól tudják ezeket a rendszereket átlátni, és használni, még könnyebben ... jutnak ellátáshoz ... és akiknek ezekre nincsen lehetőségük, azok még inkább leszakadnak...” (házi orvos, 41).

A páciensek esetében egyébként is számos tényező akadályozhatja a telemedicinális szolgáltatások igénybevételét, ami visszavezethető a távgyógyászat finanszírozására. Tekintve, hogy a költségeket sokszor a betegeknek kell kompenzálni, így egy jelentős részük kirekesztődik:

„...akinek van 'lővéja' az igénybe veszi ... bérbe adjuk, üzleti alapon történik, akinek meg nincsen pénze ... nagyon meg kell gondolnia...” (szülész-nőgyógyász, 1).

„...a mélyszegénységben élők, azok nagyon nem jutnak hozzá, korlátozottak az egyedül élő, idős emberek...” (háziorvos, 44).

Az interjúpartnerek egy jelentős csoportja a távgyógyászat igénybevételét korosztályfüggőnek tartja. Álláspontjuk szerint a telemedicina tekintetében is létezik egyfajta generációs szakadék idősök és fiatalok között. Általában az idősök – különböző okokból – kevésbé preferálják a modern technika alkalmazását, különösen az ellátás területén. Ezért annak kedvező hatásait sem élvezik, noha sok esetben szükségük lenne rá:

„...a fiatalabbak [fogékonyak], akik amúgy is használják az internetet, van okostelefonjuk ... azokat nyilván könnyebben rá tudom erre venni. Míg az idősebbek lehet, hogy úgy érzik biztonságosnak, ha bejönnek...” (belgyógyász, 46).

„...az idősebb generáció, azt gondolom, hogy részben technikai okok miatt, részben pedig esetleges bizalmatlanság miatt is inkább ők a személyes...” [ellátást részesítik előnyben] (dermatológus, 53).

A telemedicinális szolgáltatások igénybevétele egyébként is feltételez egyfajta készséget és képességet az infokommunikációs technológiák használata iránt. Ez pedig általában magasabb iskolai végzettséget sejtet, amihez rendszerint magasabb egészségkultúra is társul.

Az egészségtudatosabb betegek számára az egészség jelentős értéket képvisel, csak úgy, mint annak megőrzése, illetve a prevenció, amit a telemedicina használata támogat. Azok a páciensek tehát, akik nem rendelkeznek az infokommunikációs technológiákhoz és különösen az internet használatához szükséges ismerettel és jártassággal, azok marginalizálódnak:

„...nyilván kell egy bizonyos fokú iskolázottság, vagy alapképzettség ahhoz, hogy internet felhasználó legyen valaki...” (szülész-nőgyógyász, 39).

„...egyértelmű az összefüggés, hogy minél inkább magasabban kvalifikált valaki, annál inkább nyitott ezekre a kérdésekre...” (háziorvos, 41).

Összességében az interjúpartnerek szerint a telemedicina egyaránt gyakorolhat kedvező és kedvezőtlen hatást az egészségügyi egyenlőtlenségekre. Noha a távgyógyászat célja az ellátáshoz való hozzáférés növelése, azonban ez nem minden esetben valósul meg a maga teljességében.

4. Összegzés

Ebben a tanulmányban kvalitatív szemlélettel mutattam be a telemedicina egészségügyi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatásait, amit néhány távgyógyászattal foglalkozó szakemberrel készített interjú alapozott meg. Az eredmények rámutatnak arra, hogy a telemedicina egy olyan innovatív egészségügyi szolgáltatás, amely hozzájárul az ellátás elérhetőségének és hozzáférhetőségének javításához, gyorsítva a diagnózist és a kezelés megkezdéséig szükséges időt, ezáltal optimalizálva a betegutatót.

A jelenlegi kutatási eredmények alapján elmondható, hogy a távgyógyászat egészségügyi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatásai nem egyértelműen pozitívak vagy negatívak: a telemedicina bizonyos esetekben enyhítheti, más helyzetekben viszont újra is termelheti (esetleg konzerválja) az egyenlőtlenségeket. E dichotómia oka többek között abban is keresendő, hogy jelenleg az egyes telemedicinális szolgáltatáshoz való hozzáférés lehetősége nem egyforma.

A kutatás jövőbeni folytatásában az interjúk mellett meghatározó szerepet kaphatnak kvantitatív módszerek is. Mindenekelőtt a kérdőíves felmérés, amely kvantifikálható adatokkal is rávilágíthat a távgyógyászat hatékonyságára, a települések közötti kapcsolatokra és azok intenzitására. Ezenfelül sor kerülhet egy-egy (több év óta működő) telemedicinális projekt/szolgáltatás részletes elemzésére is.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Bán Attila (2014): A magyarországi telemedicina területiségének vizsgálata az egészségügyi szolgáltatók példáján. In: Kórodi Tibor – Sansumné Molnár Judit – Siskáné Szilasi Beáta – Dobos Endre (szerk.): VII. Magyar Földrajzi Konferencia Kiadványa. Miskolc: Miskolci Egyetem Földrajz-Geoinformatikai Intézet, 83-91.
- Bán Attila (2017): A telemedicina néhány földrajzi vonatkozása Magyarország példáján. Doktori (PhD) értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.
- Bán Attila – Pál Viktor (2015): A telemedicina és a földrajzi egyenlőtlenségek. In: Kósa István – Vassányi István (szerk.): Új alapokon az egészségügyi informatika. Veszprém: NJSZT, 60-63.
- Craig, John – Patterson, Victor (2005): Introduction to the practice of telemedicine. *Journal of Telemedicine and Telecare*. 2005/1. issue. 3-9.
- Dicken, Peter (2011): *Global Shift. Mapping the Changing Contours of the World Economy*. Sixth Edition. New York: The Guilford Press.
- Ficzere Andrea (2010): Telemedicina. *Interdiszciplináris Magyar Egészségügy*. 2010/1. szám. 48-50.
- Matusitz, Jonathan – Breen, Gerald-Mark (2007): Telemedicine: its effects on health communication. *Health Communication*. 2007/1. issue. 73-83.
- Meade, Melinda S. – Emch, Michael (2010): *Medical Geography*. Third edition. New York: The Guilford Press.
- Orosz Éva (2001): Félúton vagy tévúton? Egészségügyünk félmúltja és az egészségpolitika alternatívái. Budapest: Egészséges Magyarországért Egyesület.
- Orosz Éva (2009): Globális és hazai egészségügyi kihívások és egészségpolitikai törekvések a 21. század elején. *Esély: Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*. 2009/6. szám. 3-26.
- Orosz Éva – Kollányi Zsófia (2016): Egészségi állapot, egészség-egyenlőtlenségek nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2016*. Budapest: TÁRKI, 334-357.
- Uzzoli Annamária – Szilágyi Dániel (2013): A nyugat-kelet és a centrum-periféria relációk a hazai egészségügyegyenlőtlenségek alakulásában az 1990 utáni válságok idején Magyarországon. *Területi Statisztika*. 2013/4. szám. 306-321.
- WHO (2010): Telemedicine. Opportunities and developments in Member States. Report on the second global survey on eHealth. *Global Observatory for eHealth series 2*.

Bogárdi Tünde

- Wootton, Richard (2009): The future use of telehealth in the developing world. In: Wootton, Richard – Patil, Nivrithi G. – Scott, Richard E. – Ho, Kendall (eds.): *Telehealth in the Developing World*. London: Royal Society of Medicine Press/IDRC, 299-308.
- Wootton, Richard – Bahaadinbeigy, Kambiz – Hailey, David (2011): Estimating travel reduction associated with the use of telemedicine by patients and healthcare professionals: proposal for quantitative synthesis in a systematic review. *BMC Health Services Research*. 2011/1. issue. (185) 1-10.

FALVAINK SORSA A KÖZÉP-TISZA-VIDÉKEN

Bogárdi Tünde

(doktorjelölt, SZIE Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola)

Tanulmányom célja, hogy egy társadalmi erózióval jellemezhető térségben (a Közép-Tisza-vidéken, azon belül is a dél-hevesi belső periféria három településén: Átányon, Kömlőn, Tiszanánán) puha módszerekkel bemutassam, hogy milyen helyzet- és jövőkép bontakozik ki. Tanulmányomban lakossági, valamint iskolai kérdőíves felméréseim eredményeit mutatom be. Terepi tapasztalataimat is felhasználva kísérletet teszek olyan beavatkozási pontok, megoldási javaslatok megfogalmazására, amelyek segítségével a terepkutatási eredményekből körvonalazódó, jellemzően pesszimista – további leszakadást, gettósodást vizionáló – jövőkép megváltoztatható, a jelenlegi leépülési folyamat megállítható, esetleg visszafordítható lenne.

Kulcsszavak: hátrányos helyzet, leszakadás, Közép-Tisza-vidék, belső periféria, jövőkép

1. Bevezetés

Enyedi György közel négy évtizeddel ezelőtt úgy fogalmazott, hogy „Most már aggódunk falvaink sorsa miatt. Az aggodalom azonban nem sokat segít; elemezni, tervezni, dönteni kell.” (1980: 14-15). Ma már – úgy vélem – nem elég csak elemezni a problémás helyzetet. Használható cselekvési tervek kellenek a hátrányos helyzetű falvak, térségek és az ott élők helyzetének jobbításához.

2. Anyag és módszer

A terepkutatásba bevont három település – Átány, Kömlő és Tiszanána – esetében szükségesnek tartom a demográfiai, iskolázottsági és foglalkoztatottsági jellemzők részletesebb áttekintését. Ehhez – a falvak korábbi és jelenlegi helyzetének megismerése céljából – a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) adatbázisának rövid elemzésére kerül sor.

A helyzetfeltáráshoz felhasználok egy 2014-ben végzett lakossági kérdőíves felmérést, melyet az Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola hallgatójaként részben a SZIE Faluszemináriumi kutatások tábora keretén belül végeztem Átányon. Ugyancsak felhasználok a szintén 2014-ben Tiszanánán és 2015-ben Kömlőn készített problémapercepció- és települési jövőkép-vizsgálatomat, valamint a szintén e térségben végzett iskolai kérdőíves felmérésemet.

A 2014 nyarán végzett átányi lakossági kérdőíves felmérés során összesen 107, 2014 őszén Tiszanánán 96, valamint 2015 nyarán Kömlőn 63 kitöltött háztartási kérdőív gyűlt össze. Minden háztartásból csak egy kérdőív származott, így Átányon

nagyjából a háztartások 20%-áról gyűjtöttünk információt, míg Tiszanánán és Kömlőn a háztartások 10-10%-áról. A felmérés során minden utcából a lakosság számának megfelelően kérdőíveztünk, így garantálva, hogy ne legyen egyetlen településrész sem túlreprezentálva.

Az általános iskolai felmérés 2015 tavaszán készült. Az általános iskolák 7-8. osztályos tanulóinak körében teljes körű lekérdezést végeztem, azaz csak a betegség vagy egyéb okok miatt a kérdőívezés napján hiányzó tanulók nem töltötték ki a kérdőívet. A lekérdezett kérdőívek száma 110, amely mintát leszűkítettem a vizsgált három faluban élő és tanuló fiatalokra, így összesen 106 kérdőív maradt. Az átányi Hanyi-menti Általános Iskolából 17, a kömlői Sütő András Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola Gárdonyi Géza Tagiskolájából 48, a tiszánánai Sütő András Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskolából pedig 25 kérdőív érkezett. A szintén átányi Eötvös József Református Oktatási Központ Átányi Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskolából, amely a térség „elit iskolájának” is tekinthető, 16 kitöltött kérdőívet kaptam.

3. Átány, Kömlő és Tiszanána sorsa a statisztikai adatok tükrében

A 2011-es népszámlálás adatai szerint Átány lakossága 1500, Kömlőé közel 2000, Tiszanánáé pedig több mint 2600 fős. Hosszabb időszoron nézve – az 1930-as, 1940-es évek demográfiai csúcsához képest – mindhárom vizsgált településnél jelentős népességsökkenés tapasztalható. Átány esetében Fél – Hofer (2010: 72) a népességszám változását az 1869 és 1960 közötti népszámlálások alapján vizsgálták. Legfőbb megállapításuk, hogy a település népessége stabil. „Az alatt a 100 év alatt, míg Átány népessége nagyjából változatlan maradt, az országé megkétszereződött, még a hevesi járás falusi, túlnyomóan agrárnépessége is közel 60%-kal gyarapodott.” Az azóta eltelt több mint fél évszázad népszámlálási adatai azonban azt mutatják, hogy a település népessége drasztikus csökkenésnek indult: 1930 és 2011 között megfeleződött. Kömlő és Tiszanána az 1941-es népszámláláskor érte el demográfiai csúcst, utóbbi lakossága ekkor kevesebb, mint száz fővel maradt el az 5000 főtől. Napjainkra az akkori lakosságszámhoz viszonyítva lakosságuk több mint 40%-át veszítették el. Tény, hogy az ország népessége is csökkent, azonban e falvakban a lakosságvesztés aránya ennél jóval magasabb.

Heves megye korszerkezete – Magyarországhoz hasonlóan – előregedő társadalmat jelez a fiatalok alacsony és az időskorú népesség magasabb arányával. A vizsgált települések esetében azonban van egy igen lényeges különbség: a fiatal korosztályok jóval magasabb aránya jellemző. Átány és Kömlő egyértelműen fiatalodik: a 1990 és 2011 között az előbbi községben közel 5%-os, az utóbbiban több mint 3%-os növekedés figyelhető meg a fiatalok népesség körében. Az idősek aránya mindhárom településen jelentősen csökkent 1990 óta, legjelentősebb mértékben Kömlőn, ahol a lakosság ötöde helyett immár alig több mint tizedét teszik ki. A jelenleg zajló demográfiai folyamatok alapján jól látható, hogy miközben Heves

megyében az idősebb korcsoportok felé való eltolódás jellemző, addig Átányon, Kömlőn és Tiszanánán is egyre nő a fiatal generáció részaránya.

Az iskolai végzettséget tekintve Átányon és Kömlőn a 7 évesnél idősebb népesség több mint 70%-át maximum általános iskolát végzettek alkotják, de Tiszanánán is 60% fölötti az arányuk. (Heves megyében alig több mint 40% ez az arány.) A közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya jelentős mértékben elmarad a megyeitől. Az 1990-2011 közötti változásokat vizsgálva megállapítható, hogy míg a megyében megduplázódott a diplomások aránya, addig a vizsgált településeken arányuk még mindig nem éri el az 1990-es megyei arányt; Kömlőn pedig mindössze 0,1%-kal nőtt a diplomával rendelkezők aránya a 21 év alatt. A népesség képzettségi színvonala és a foglalkoztatottsági-munkanélküliségi mutatók szoros összefüggésben állnak egymással. A dél-hevesi térség napjainkban sem számít a munkaerőpiaci élénkület tekintve az élen járók közé, a megvalósult közfoglalkoztatás ellenére sem.

Összegezve megállapítható, hogy a vizsgált települések jelenlegi népesedési folyamatai, iskolázottsági és foglalkoztatottsági mutatói több szempontból is eltérnek a megyei adatok alapján kirajzolódó helyzetképtől: Átány, Kömlő és Tiszanána fiataluló korszerkezettel rendelkezik, de a rendelkezésre álló demográfiai tartalék munkaerőpiaci értéke szerény. Ez olvasható ki abból, hogy a lakosság iskolai végzettsége és foglalkoztatottsági mutatói elmaradnak a megyét jellemzőektől. Ez a kérdés etnikai színezetű probléma is. A térségben jellemző módon a népességen belül egyre jelentősebb mértékben van jelen a cigány népesség, akiknek szociális ellátására, foglalkoztatására egyre nehezebb megoldást találni. Átány és Tiszanána példájából egy-egy hasadt társadalmú község képe bontakozik ki előttünk: az előregedő, de még többségi társadalom mellett a fiatalos korszerkezetű cigány népesség kezd egyre meghatározóbbá válni a településeken. E folyamat Kömlőn előrehaladottabb állapotban van, ott már egyértelmű a cigány népesség többsége.

4. Települési problémapercepció-vizsgálat

A lakossági kérdőíves felmérés mindhárom településen tartalmazott problémapercepció-, illetve jövőkép-vizsgálatot, előbbi során a válaszadóknak meg kellett nevezniük településük (maximum három) legfontosabb problémáját (1. táblázat).

1. táblázat: A települési problémapercepció-vizsgálat eredményei

	Átány	Kömlő	Tiszanána
Válaszadók száma	107 fő	63 fő	96 fő
Települési problémák említésszáma	151 db	62 db	116 db
Települési probléma 1.	közrend, közbiztonság (54 említés)	munkanélküliség (22 említés)	munkanélküliség (33 említés)
Települési probléma 2.	cigányság	szegénység	cigányság

	(34 említés)	(12 említés)	(26 említés)
Települési probléma 3.	munkanélküliség (32 említés)	cigányság (6 említés)	közrend, közbiztonság (22 említés)

Forrás: A kérdőíves felmérések alapján saját szerkesztés

Az átányi válaszadók – az elégedettség-vizsgálat eredményeivel összhangban – a közrendre, közbiztonságra vonatkozó problémákat említették a legmagasabb arányban. A megkérdezett 107 válaszadóból összesen 101 nevezett meg települési problémát. Az általuk tett 151 említés közül 54 vonatkozott a közbiztonságra, ezt a cigányságra és a munkanélküliségre vonatkozóak követették 34, illetve 32 említéssel. Még ennél is figyelmeztetőbb, hogy a közbiztonság mint probléma a magánszféra szintjén is gyakran jelenik meg: A 107 válaszadó közül 78 fő, összesen 111 családi problémára vonatkozó említést tett. Legmagasabb említésszámmal ez esetben is a közrend, közbiztonság (hiánya) jelent meg (25 említés), amelyet az anyagi problémákra és a munkanélküliségre vonatkozóak követettek 22, illetve 16 említéssel.

Szükségesnek tartottuk annak vizsgálatát is, hogy válaszadóink szerint mikor várható jobb közbiztonsági helyzet. Mind települési, mind családi problémaként azon válaszadók aránya volt a legjelentősebb, akik véleménye szerint soha nem fog megoldódni a közbiztonság kérdése. Mindebből arra következtethetünk, hogy az elmúlt évek megemelt rendőri jelenléte a dél-hevesi térségben nem növelte jelentősen az itt élők szubjektív biztonságérzetét, a közbiztonság közeljövőbeli javulásába vetett hitét. Vizsgáltuk azt is, hogy válaszadóink szerint a közbiztonság helyzetének javítása kinek a feladata lenne. Jelentős többségük a probléma megoldását kintről és fentről várja, legtöbben a kormányzati felelősséget hangsúlyozták. Érdekes módon az egyébként a településen levő rendőri és készenléti rendőrségi jelenlét ellenére nem igazán a rendőrségtől várták a helyiek a megoldást.

A kömlői válaszadók közül 45-en összesen 62 említést tettek települési problémára. Ezek között legmagasabb említésszámmal a munkanélküliség (22 említés) szerepelt, amelyet a szegénység (12), illetve a cigányság (6) és a közbiztonság (5) követett. Vizsgálva, hogy a válaszadók véleménye szerint mikor fog megoldódni a munkanélküliség problémája, mindössze kevesebb, mint 15%-uk gondolja úgy, hogy még abban az évben vagy öt éven belül. Legmagasabb arányban (45,5%) azok voltak, akik szerint „valamikor” majd megoldódik, de minden ötödik válaszadó azt a pesszimista véleményt fogalmazta meg, hogy soha nem fog megoldódni a munkanélküliség problémája. Tiszánán szintén a munkanélküliséget nevezték meg legtöbben (33 említés) mint települési problémát, ezt követték a cigányságra (26 említés) és a közrendre, közbiztonságra (22 említés) vonatkozó problémaemlések.

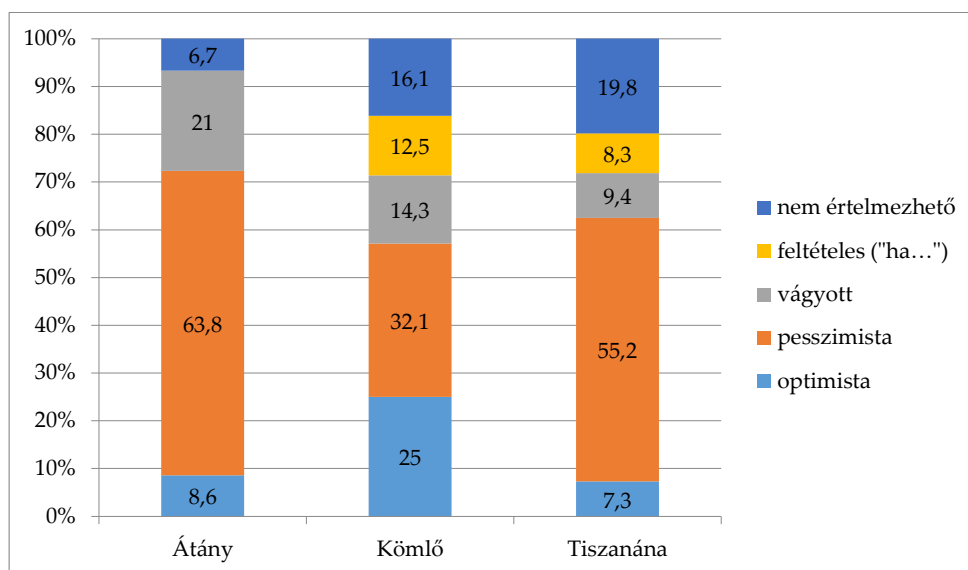
Összegzésül elmondható, hogy a vizsgált települések nagyjából azonos problémahalmazon osztoznak, és mindössze a hangsúlyok helyeződnek másra. Mindhárom településen megnevezett probléma a munkanélküliség. Ennek a problémának a megítélésében nincs különbség a különböző társadalmi státuszú megkérdezettek között. A válaszadásban a „cigányság” is gyakori problémaként

jelenik meg. Talán furcsán hathat, hogy egy komplett kisebbség negatív értéktartalommal bír a válaszadásban. Nyilvánvalóan a cigányságot problémaként megfogalmazók a többségi társadalomból kerülnek ki. A kisebbség negatív megítélése azonban nem faji, származási, kulturális alapon fogalmazódik meg, hanem a cigányság egy részének életviteléhez kapcsolódó, közrendet is sértő magatartásával szembeni ellenállást tükrözi. A közrend, közbiztonság megrendülése, akut problémaforrásként való megjelenése egyenes következménye a társadalmi leszakadásnak és deprivációnak.

5. Települési jövőkép-vizsgálat

A jövőkép vizsgálata során a következő kérdést tettük fel: „Milyennek képzelik el Átányt/Kömlőt/Tiszanánát 20 év múlva?”. Mindezzel a célunk a jövőt megelőző jelen, jelenkori helyzet még pontosabb feltárása volt (1. ábra).

1. ábra: A települési jövőkép megítélése

Forrás: A kérdőíves felmérések alapján saját szerkesztés

Összességében meglehetősen pesszimistán látják a település jövőjét a vizsgált falvakban élők. Átányon a lakosság közel kétharmada, Tiszanánán több mint fele, Kömlőn pedig a közel harmada pesszimista választ adott. A pesszimista jövőképet felvázoló válaszadóink jelentős hányada egymás hatásait felerősítő társadalmi, gazdasági és környezeti erózióról beszélt:

- „Semmi sem marad 20 év múlva a faluból, például már 13 házat bontottak el ebben az utcában, már csak hat ház áll, de 20 év múlva nem fog egy sem.”

- „Ha sürgősen nem tesznek valamit, a falu megszűnik, abszolút eltűnik, a magyar lakosság elköltözik innen.”
- „Ha így folytatódik, akkor kő kövön nem marad, de jót nem várhatunk.”
- „Ha így halad, mint most, akkor sokkal rosszabb lesz. Egyre több lopás, olyan világ lesz, hogy még kutyának sem jó lesz lenni.”
- „Átány életterlen lesz.”
- „Régen békesség, nyugalom volt, most örökös rettegés van, elvették a nyugalmat. 20 év múlva már a térképen sem lesz rajta: nem lesz fiatal, az öregek kihalnak.”

Egy gettósodó község, térség (jövő)képe bontakozik ki a válaszokból:

- „cigányok itt lesznek, a magyar mind oda lesz”
- „cigánytelep, az öregek kihalnak és vége”
- „cigányok lesznek itt csak”
- „semmi nem lesz itt, vagyis a cigányok”
- „Nem lesz semmi, csak egy nyomortanya: Kömlő, Tiszanána sorsára jut, a cigány lakosság számlájára írandó.”
- „cigányfalu, a térség is, Heves is”
- „ha így halad, szörnyű [a lakossággal kapcsolatban], akkor csak cigány lesz, magyarok elmennek, fiatalok elmennek, innen menekül mindenki, cigányfalu lesz”
- „cigányfalu lesz, nem lesznek magyar lakosok”
- „elszaporodik a cigányság, rommá megy minden, a magyarság eltűnik, felélik a házakat”
- „nem tudjuk; csak jobb lesz, nem rosszabbodik; sokan vagyunk nyugdíjasok, 600-nál is több; el van öregedve a magyarság, egy sem fog már akkor élni”
- „elcigányosodik, aki tud, elmegy innen”
- „10 éven belül siralmas lesz, olyan lesz, mint Tarnabod, Tarnazsadány, tehetősebb elmegy”
- „gettó, Tiszaburához hasonló, ott már 10 éve cigány polgármester van”
- „csak cigányok lesznek, meg akik nem tudnak elmenni; 50 éven belül el fog tűnni a falu, itt cigány se marad, ha nincs magyar, akiből élhetne”

Vannak, akik a település esetleges megszűnését is kilátásba helyezik:

- „Csak itt-ott lesz egy-két ház és a templom.”
- „Egy ház sem marad, nem lesz falu, cigányfalu, rombolás, házak elbontása.”
- „Eltűnnek a magyarok, csak cigányok lesznek vagy azok sem.”
- „Itt nem lesznek még cigányok se, iskola sem lesz.”
- „már vége lesz Átánynak: az idősebbek meghalnak, nincs, aki a traktorra üljön; ellopják az összes házat – nem lesz”
- „Ha így marad minden, ahogy most van, könnyen előfordulhat, hogy eltűnik a föld színéről.”

Mindezek mellett jelen van a bizonytalanság, a válaszadók közt jelentős arányban vannak a vágyott és a feltételes („ha...”) jövőképet megfogalmazók, akik szeretnék, ha a demográfiai folyamatok és az általuk megélt mindennapok ellenére mégis fejlődne a településük:

- „Még le is romolhat, újjá is épülhet. Ha így halad, mint most, lesz belőle valami.”
- „Nem cél, hogy teljesen cigányok lakják; 5 év múlva 70-80% roma lesz, kérdés, hogy lesz-e, aki folytassa a munkát.”
- „100% kisebbség, a fiatalok nem maradnak, munkanélküliség lesz, lehet, hogy valami fejlődik az alapján, amit a polgármester csinált”

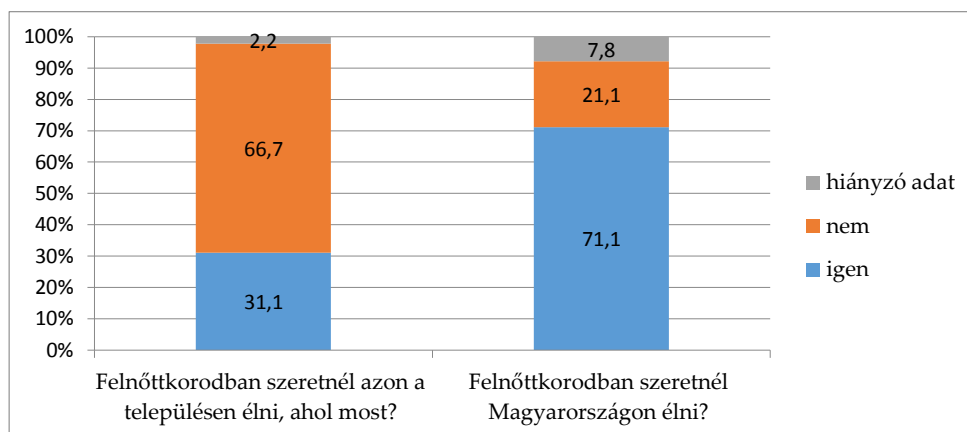
A válaszadók jelentős többsége azonban a folytatódó leszakadást, gettósodást vizionálja a település, térség jövőképeként. (A teljes elnéptelenedés veszélye valószínűleg kevésbé fenyegeti, ugyanis – bár valóban drasztikus népességcsökkenés történt az elmúlt 80 évben –, a cigány népesség gyermekvállalási hajlandósága teljesen eltér a többségi társadalométól. Magas a születési rátájuk.) A falu elsorvadása helyett tehát gettósodási folyamat prognosztizálható a jövőben a demográfiai tényszámok alapján is.

6. A vizsgált települések ifjúságának jövőképe

A lakossági kérdőíves felmérést kiegészítik a vizsgált települések általános iskoláiban, valamint a hevesi járás egyetlen középiskolájában, Hevesen végzett kérdőíves eredményei. Egy település/térség jövője szempontjából ugyanis kiemelten fontos, hogy a jövő generációnak milyen kilátásai vannak, milyen kihívásokkal kell szembenéznie.

A 7-8. osztályos válaszadók közül minden harmadik mondta azt, hogy szeretne a jelenlegi településén élni felnőttkorában is (2. ábra). Közel 67% volt azok aránya, akik szeretnének elköltözni. Amennyiben azonban e kérdést Magyarországra vonatkoztatva tesszük fel, megfordul a válaszadók aránya. 70% feletti arányt képviseltek azok, akik felnőtt korukban is Magyarországon szeretnének élni, és „csak” minden ötödik megkérdezett hagyná el az országot.

2. ábra: Migrációszándék-vizsgálat a 7-8. osztályosok körében

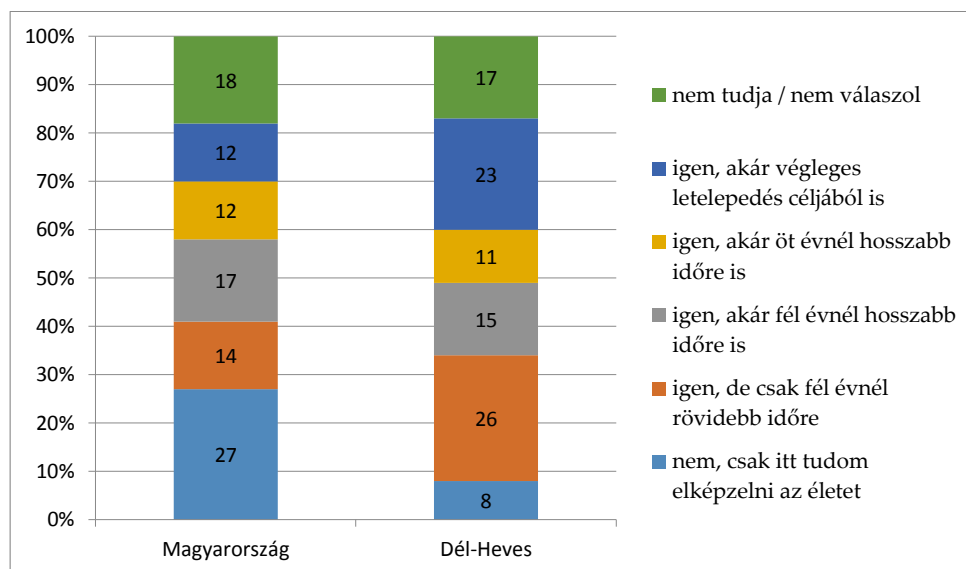

Forrás: a kérdőíves felmérések alapján saját szerkesztés

A középiskolai felmérés 2013 őszén zajlott a hevesi Eötvös József Református Oktatási Központban, ahol gimnáziumi és szakképző iskolai képzés folyik. Szintén teljes körű lekérdezés történt a 9. évfolyamtól felfelé, összesen 29 osztályban. Ennek eredményeként az osztályfőnöki órákon kitöltött kérdőívek száma megközelítette a 600 darabot (596). Lényegében a betegség vagy más okok miatt hiányzó tanulók kivételével mindenki válaszolt. Az adatbevitelt követően szűkítettem a mintát, kizárva azon tanulókat, akik bár Hevesen tanulnak, de nem Dél-Hevesben élnek. Ennek eredményeként összesen 501 darab olyan kérdőív maradt, amelyek kitöltői középiskolai tanulmányaikat folytató fiatalok, akik Dél-Hevesben tanulnak és ott is élnek. A kutatási eredményeket rájuk vonatkoztatva ismertetem.

Az összevetésből jól látszik (3. ábra), hogy míg az országos, reprezentatív minta minden negyedik válaszadója mondta azt, hogy csak Magyarországon tudja elképzelni életét, addig Dél-Hevesben kevesebb, mint minden tizedik. A válaszokból az is kitűnt, hogy a dél-hevesi válaszadók a rövidebb időtartamú külföldön tartózkodást preferálják jobban, míg hosszabb időtartam esetén nem mutatkozik jelentős különbség. Kiemelendő még, hogy körükben kétszeres volt azok aránya, akik akár véglegesen is elhagynák az országot. Ez nagyon súlyos következményeket vetít elő a térség demográfiai, szellemi megújításának jövőjét illetően.

3. ábra: A külföldi tanulás, illetve munka iránti hajlandóság a középiskolás korosztály körében

Forrás: Az országos adatok a Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményeit mutatják (N=7997), a dél-hevesi saját kérdőíves felmérés

Az, hogy a dél-hevesi térség hátrányos helyzetű falvaiban élő és tanuló általános iskolás, illetve a járásközpontban tanuló középiskolás válaszadók jelentős többsége, közel 70%-a szeretne elköltözni felnőttkorára a falujából, mindenképp

jelzés értékű. Ténylegesen elköltözni valószínűleg jóval kevesebben fognak, de egyértelműen látszódik: épp azt az ambiciózus, fiatal népességet nem tudja megtartani a térség, akik helyben cselekedve tudnának tenni annak felemelkedéséért.

7. Következtetések és javaslatok

A vizsgált térség társadalmi mutatói, problémapercepciók kutatási eredményei, a jövőre vonatkozó lakossági, valamint iskolai felmérései teljesen világosan jelzik, hogy a térség településeinek jelenlegi helyzete önmagától nem fog stabilizálódni. A települések még nem érték el a lejtő alját. Ahhoz, hogy megfordítható legyen az ilyen és ehhez hasonló helyzetű falvak sorsa, nem elég, hogy léteznek fejlesztési tervek és stratégiák a hátrányos helyzetű térségek helyzetének jobbítására. Nem azzal van a baj, hogy a célkitűzéseket ezekben rosszul fogalmazzák meg. A célok jelentős része mind a mai napig megállja helyét, azonban a kérdések, problémák valós megoldása mind a mai napig várat magára. A kérdés tehát az, hogy miért nincsenek érdemi eredmények?

Tapasztalataim szerint az egyik legfőbb ok, hogy az oktatás-, foglalkozás-, szociálpolitikai kérdések csakis a maguk komplexitásában kezelendők és kezelhetők. Az egymástól függetlenül végzett beavatkozások mindössze részeredményeket képesek produkálni, ahhoz azonban korántsem elegendők, hogy a több évtizede tartó hanyatlási folyamatot lassítsák, megállítsák, visszafordítsák.

A másik fontos ok, hogy amennyiben ezeket a hátrányos helyzetű térségeket, falvakat – a Liebig-féle minimum elvet alkalmazva – egy hordóként képzeljük el, melynek különböző állapotú, különböző mértékben elkorhadt dongái az egyes helyi adottságokat jelképezik, könnyen belátható, hogy a „rendszer” működőképessége a leggyengébb „dongán” fog múlni (Nagyné Molnár 2012). Jelen esetben ez a helyi társadalom állapota, amelybe nemcsak annak korszerkezete, iskolai végzettsége, foglalkoztatottsága, hanem foglalkoztathatósága, egészségügyi, sőt mentális és pszichés helyzete is beleszámít. Megvalósulhatnak, sőt meg is valósulnak például infrastrukturális fejlesztések, történnek kísérletek helyi gazdaságfejlesztésre, munkahelyteremtésre, azonban mindezek eredményei korlátozottak. Az elmúlt évtizedek egyik legnagyobb problémája a helyi társadalom leépülése.

Mi lehet a megoldás? E folyamat – amennyiben még megváltoztatható – mielőbbi sürgős beavatkozásának első lépése a helyi humán ellátórendszer megerősítése lenne. Mindez az e térségekben dolgozó szociális, oktatási és egészségügyi szakemberek megfelelő segítségével, szakmai támogatásával és helyben tartásával lenne elérhető. Ugyanakkor – a már jelenleg is érzékelhető szakemberhiányt figyelembe véve – nemcsak ott tartani, de odavonzani is szükséges szakembereket. Mindez csak megfelelő anyagi és erkölcsi elismerés mellett kivitelezhető.

8. Összegzés

A terepkutatás során három, egymással szomszédos település példáján vizsgáltam falvaink sorsát, a dél-hevesi térség helyzet- és jövőképét. Ahogy Kovács (2013: 31) is rávilágít: „a szegénység által uralt helyi társadalmak” a határ menti (külső) perifériák mellett itt, a Közép-Tisza-vidéken jelennek meg tömbszerűen. A területi statisztikai adatok, valamint a problémapercepció- és jövőkép-vizsgálat egyértelműen rámutatnak arra, hogy már a leszakadás mérséklése is eredményt jelentene a helyi társadalmak mindennapjait tekintve. Ugyanakkor jelenleg – bár számos stratégia született – erre sincs valós remény. Ahhoz, hogy a tér leértékelődési folyamata, a Közép-Tisza-vidéken zajló gettósodási folyamat megállítható legyen, sürgető szükség lenne arra, hogy komplexen, a valós problémákra reagálva történjenek a beavatkozások. Ennek elengedhetetlen része lenne a helyi humán ellátórendszer mielőbbi megerősítése, hiszen ennek hiányában tovább folytatódik a helyi társadalom leépülése. Tanulmányom – szintén Enyedit (1980: 15) idézve – „a cselekvéshez kíván – tudom, nagyon szerény – támpontot nyújtani.”

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Enyedi György (1980): Falvaink sorsa. Budapest: Magvető Kiadó.
- Fél Edit – Hofer Tamás (2010): „Mi, korrekt parasztok...” Hagyományos élet Átányon. Budapest: KORALL.
- Kovács Katalin (2013): Területi, társadalmi hátrányok és beavatkozási politikák. In: Kovács Katalin – Váradi Monika Mária (szerk.): Hátrányban vidéken. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Nagyné Molnár Melinda (2012): Terület- és térségmarketing. (Elméleti jegyzet.) Gödöllő. <http://docplayer.hu/14614829-Terulet-es-tersegmarketing-elmeleti-jegyzet.html>

AZ IDŐSKORI FOGLALKOZTATÁS HELYZETE A DÉL-DUNÁNTÚL RÉGIÓBAN

Zlatics József

(Pannon – Work Zrt.)

Tanulmányom célja, hogy feltérképezze, megvizsgálja a Dél-Dunántúl munkaerőpiacát. Ahogy a cím is mutatja, kutatásom arra fókuszál, hogy miként érinti az idősödő munkavállalókat a munkaerőpiac változása, illetve miként jelentkezik a munkaerőpiacon a munkavállalók megváltozott korösszetétele. Cél az idősödő munkavállalók helyzetének bemutatása, a megváltozott helyzetre adott és adható hazai és nemzetközi válaszok, trendek ismertetése, továbbá az idősödő emberek munkavállalói motivációjának elemzése és ehhez kapcsolódva a fizikai és szellemi kompetenciák vizsgálata.

Kulcsszavak: idősor, foglalkoztatás, munkatudomány, munkaerőpiac, munkaerőhiány

1. Bevezetés

Korunk egyik legpozitívabb eredménye a születéskor várható élettartam meghosszabbodása. A fejlett országokban ez a társadalom egyik legnagyobb sikere – és egyben a legnagyobb kihívás is. Ez a jelenség – a népesség elöregedése – különösen azokban az országokban jelent nagy problémát, ahol a nyugdíjrendszer lényege, hogy a „kifizetésre” kerülő nyugdíjak fedezetét az aktív korú munkavállalók „befizetései” alapozzák meg. Fontos megjegyezni, hogy nemcsak az élettartam növekszik, hanem ezzel egy időben az egészségben eltöltött várható élettartam is.

Jelentősen csökkenthető a népesség idősödésének munkaerőpiacra gyakorolt hatásának intenzitása, amennyiben a foglalkoztatás jelenlegi szerkezetén, szemléletén és/vagy gyakorlatán változtatás történik. Egyre gyakrabban halljuk az aktív idősödés fogalmát, ez azt jelenti, hogy a munkaképesség nagy része 55 éves kor után is megőrizhető. A munkaerőpiacon megjelenő és jelenlévő egyre több idős munkavállaló munkaerő kapacitását minden országban, minden régióban ki kell használni. Egyrészt a tapasztalható munkaerőhiány miatt – demográfiai szakadék –, másrészt éppen saját maguk miatt, hogy aktívan részt tudjanak venni, részt tudjanak vállalni a foglalkoztatott rétegben.

2. Demográfiai folyamatok

A fejlett országokra és így Magyarországra is az a jellemző demográfiai trend, hogy a népességben belül az idősek aránya folyamatosan növekszik. Ezt bizonyítják

Megjegyzés [U16]: 1 szó!

Megjegyzés [U17]: 1 szó!

Megjegyzés [U18]: Javaslat: ... szerkezete, szemlélete és/vagy gyakorlata megváltoztatható lenne.

különböző statisztikai mutatók is. Az egyik ilyen az öregedési index¹. 36 év alatt több mint a duplájára nőtt a mutató² (KSH 2016). Az idős népesség eltartottsági rátája³ 26 év alatt 20%-ról, 27,2%-ra növekedett (KSH 2016).

Érdeemes megtekinteni Magyarország korfájának alakulását. Egyértelműen látszik a korösszetétel fordulása. 2040-re prognosztizálva az időskorúak aránya magasabb lesz a teljes lakosságra vetítve, mint a gyermekkorúaké. A népesség természetes fogyása erőteljesen megindult az ezredfordulóra és azon túl. Ugyan a nemzetközi migráció valamelyest ellensúlyozza ezt a trendet, azonban még így is egyértelműen kiolvasható a rendelkezésre álló adatokból a populációs deficit. A korfából tisztán látszik, hogy a népesség elöregedése felgyorsult. A 45 év feletti létszáma, illetve a lakosságon belüli aránya is megnövekedett. Ezzel párhuzamosan a 25 év alattiak létszáma a 2000-es évektől rohamosan csökken. Vizsgálódásunk szempontjából különösen fontos, hogy a 2000-es évektől kimagaslóan megnőtt az 50 év feletti aránya, vagyis az idősebb munkavállalói korú népesség. Ha a rendelkezésre álló adatokat és a prognózist is figyelembe vesszük, akkor láthatjuk, hogy az időskorú népesség aránya meghalad minden más korcsoportot. 2016-ra a 60 évesnél idősebbek aránya meghaladta a 25%-ot. Tehát minden negyedik magyar lakos

60

év

feletti!

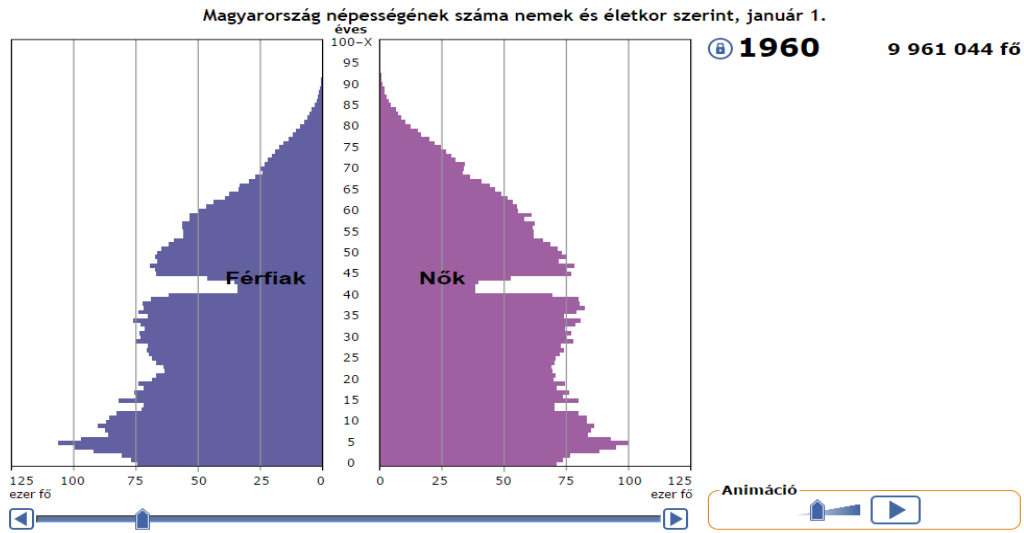
Megjegyzés [U19]: Itt mintha hiányozna egy alany!

¹ Az öregedési index az időskorú népességnek (65–X éves) a gyermekkorú népességhez (0–14 éves) viszonyított arányát fejezi ki. A népesség korösszetétele változásának és az elöregedés folyamatának legfontosabb indikátora, amelynek a demográfiai jövő szempontjából van kiemelt jelentősége.

² Az öregedési index 1980-ban: 61,9. 2016-ban: 126,1 volt.

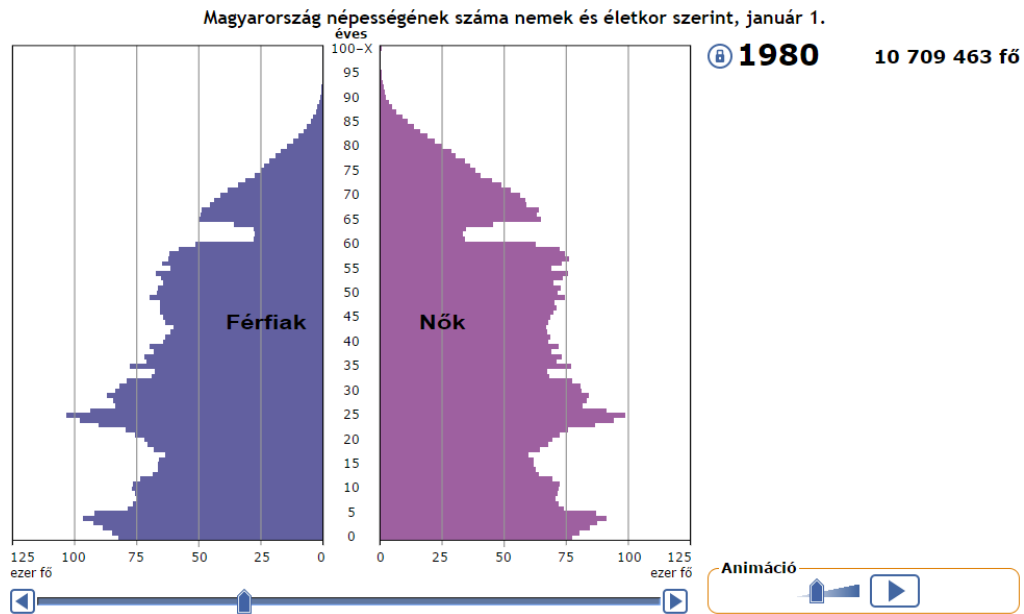
³ Az idős népesség eltartottsági rátája az időskorú népességnek (65–X éves) az aktív korú (15–64 éves) népességhez viszonyított arányát fejezi ki. Az indikátor a népesség korösszetételéről nyújt információt, amelynek a társadalmi ellátó rendszerekben van jelentősége. A mutató mértéke és változásának iránya azt jelzi, hogy mekkora, és hogy növekvő vagy csökkenő terhet jelent a munkavállalási korú népességnek az időskorúak eltartása.

1. ábra: Magyarország népességének alakulása nemek és életkor szerint 1960

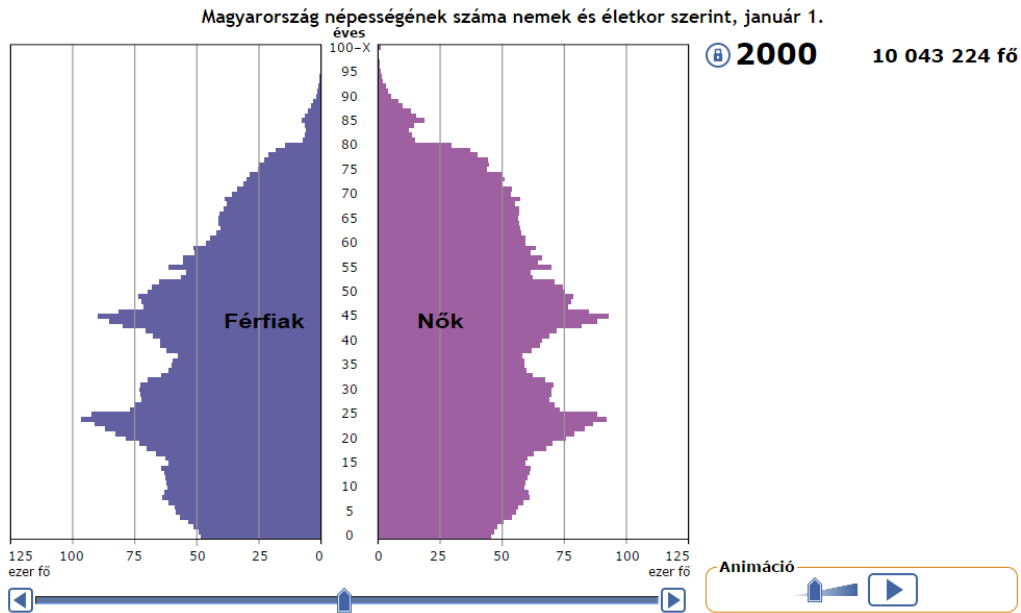
Forrás: <https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html>

2. ábra: Magyarország népességének alakulása nemek és életkor szerint 1980

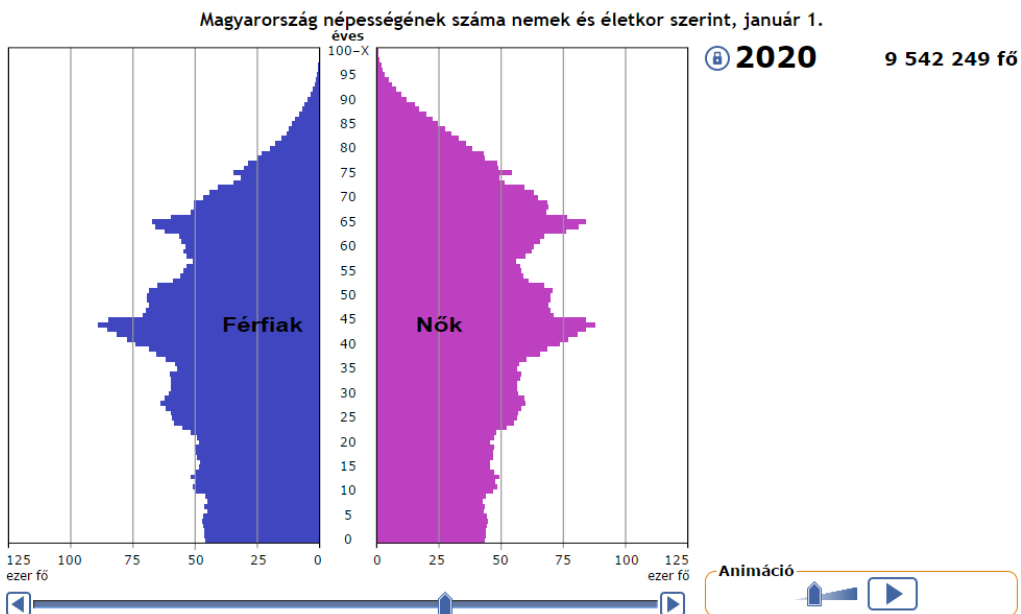
Forrás: <https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html>

3. ábra: Magyarország népességének alakulása nemek és életkor szerint 2000

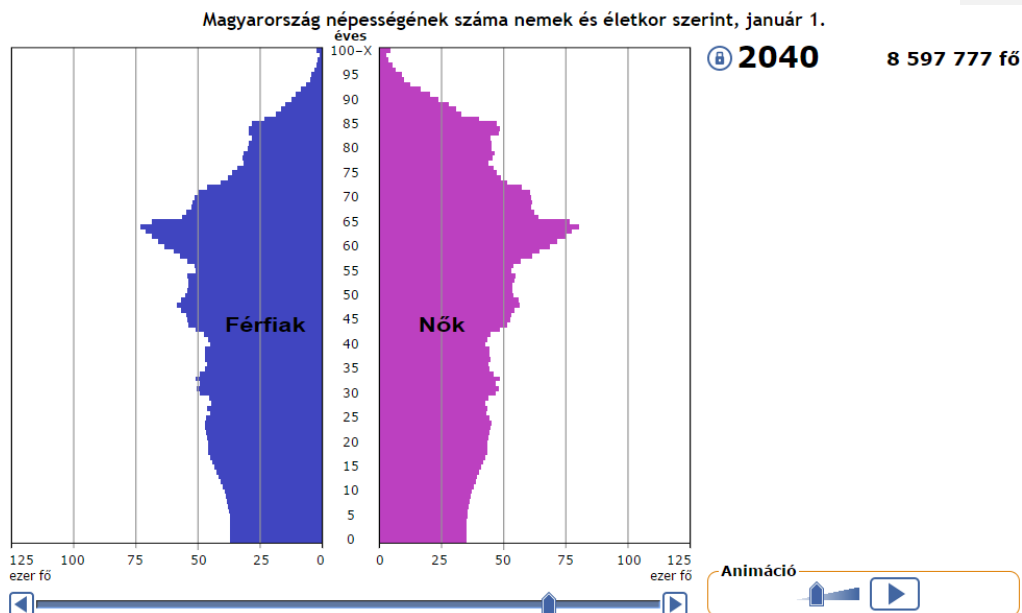
Forrás: <https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html>

4. ábra: Magyarország népességének alakulása nemek és életkor szerint 2020

Forrás: <https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html>

5. ábra: Magyarország népességének alakulása nemek és életkor szerint 2040

A leíró statisztikákon túl fontos figyelembe venni, hogy átalakultak a családszerkezetek, családminták. Jelentősen megnőtt az egyszemélyes idős háztartások száma. Ez persze egyéb szociálpolitikai problémákat is felvet, mint például az elmagányosodás vagy a közbiztonság kérdése.

Azonban nézzük meg a lakosság elöregedésének a munkaerőpiacra gyakorolt hatásait.

2. Az időskor értelmezése

Kronológiai életkornak az évek számával kifejezhető életkort tekintjük. Biológiai életkornak nevezzük az egészségi állapot szerinti életkort. A pszichológiai életkor nem más, minthogy ki milyen idősnek érzi magát. Végül szociológiai életkornak hívjuk a társadalom által meghatározott életkort, vagyis milyen idősnek tart valakit a társadalom. Magyarországon – társadalmi szinten – a nyugdíjazástól számít valaki idősnek. A WHO szerint az időskor 3 részre tagolódik: egyrészt a 60-74 év közöttiek az idősödők, a 75-89 év közöttiek az idősek, illetve a 90 év feletti a nagyon idősek (Szellő 2014: 7-8).

„Az a cél, hogy az emberek a különböző életszakaszaik során azonos elbírálás alá essenek és ne a generációk közötti versengés kerüljön előtérbe. Szorosan kapcsolódik ehhez az életkor szerinti diszkrimináció problémája, ami a gazdaságban, a munkaerőpiac területén is megjelenik. Az Európai Unió időspolitikájának leglátványosabb szimbolikus jelentőségű határozataként a 2012. évet „az aktív

időskor és a nemzedékek közötti szolidaritás” európai évének nyilvánította” (Szécsi 2014: 115). A program célkitűzése a társadalmi szerepvállalás, az önálló életvitel és a foglalkoztatás területére fókuszál. A foglalkoztatás területén a növekvő nyugdíjkorhatár és az állások bizonytalanságából fakadó ellentmondás feloldása, a társadalmi szerepvállalás területén az időseknek a családok életében betöltött szerepének megváltoztatása, az önálló életvitel területén pedig az önkéntesség erősítése és a mindennapi élet szervezésének érdekében a környezet változtatásainak előmozdítása⁴.

3. Foglalkoztatottsági mutatók

A foglalkoztatottak száma Magyarországon 2016-ban (átlag) 4.352.000 fő volt. A 15-64 éves népesség 66,5%-a dolgozott. 2016. október-december időszakban a foglalkoztatottak létszáma 4 millió 411 ezer fő volt. A foglalkoztatottak közül 4 millió 363 ezren tartoztak a 15–64 évesek korcsoportjába, foglalkoztatási arányuk 67,5%. A 15–24 éves foglalkoztatottak létszáma 310 ezer fő volt, foglalkoztatási arányuk 29,2%. Az úgynevezett legjobb munkavállalási korúak (25–54 éves) foglalkoztatási rátája⁵ 82,9%, valamint az idősebb (55–64 éves) foglalkoztatottak foglalkoztatási rátája 51,1% volt.

Megjegyzés [U20]: Javaslat: átlagosan

Ha kitekintünk az Európai Unió tagországai felé, akkor az utolsó elérhető adatok alapján a következő összehasonlítással találkozunk.

1. táblázat: Foglalkoztatási ráta EU28 (2014-2015)

Életkor	Év	EU28	Magyarország
20-64	2014	69,2%	66,7%
20-64	2015	70,1%	68,9%

Forrás: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Employment_statistics/hu

A 20–64 éves korcsoport esetében – amely az Európa 2020 stratégiában meghatározott foglalkoztatási célok alakulásának megfigyelési köre – a foglalkoztatási ráta ugyan az EU28 átlag alatt van, de 1 év alatt több mint 1%-kal nőtt (2015). Az Európai Unió 2020-ra 75%-os célértéket tűzött ki, Magyarországon jelenleg (2016) a korcsoportra vonatkozó foglalkoztatási ráta a férfiaknál 79,7, a nőknél 65,7%. A teljes lakosságra vetítve 72,6%.

⁴ A tevékeny időskor és a nemzedékek közötti szolidaritás európai évének Magyarországi Programja: <http://2010-2014.kormany.hu/hu> (Megtétekintés dátuma: 2017.04.12.)

⁵ A foglalkoztatási ráta, vagyis a foglalkoztatottaknak a munkaképes korú népességhez viszonyított százalékos aránya.

Ha a Dél-Dunántúl adatait vizsgáljuk, a következő helyzettel találjuk szembe magunkat. A foglalkoztatottak száma Dél-Dunántúlon 2016-ban (átlag) (15–64 év közöttiek) 371.000 fő volt. Ez az előző évekhez képest (2011-) egy enyhe, de folyamatos fejlődést jelent. A 15-64 éves népesség (Magyarország) 66,5%-os foglalkoztatási rátája az alábbiak szerint oszlik meg regionálisan.

2. táblázat: Foglalkoztatási ráta Magyarország régiói szerint (2016)

Régió	Ráta (%)
Közép-Magyarország	70,8
Közép-Dunántúl	68,4
Nyugat-Dunántúl	68,9
Dél-Dunántúl	62,2
Észak-Magyarország	61,8
Észak-Alföld	62,0
Dél-Alföld	65,7

Forrás: <http://www.ksh.hu>

A három legmagasabb mutatóval bíró régió lényegesen az országos átlag feletti foglalkoztatási rátával bír, és messze megelőzi Dél-Dunántúl mutatóját. Magyarországon belül óriási területi különbségek vannak mind a gazdasági, mind a munkaerőpiaci aktivitás szempontjából. Az ország legjobb foglalkoztatási helyzetű régiója a közép-magyarországi, ahol a lakosság 15-64 éves korosztályának 70,8%-a foglalkoztatott. „Kijelenthető, hogy a sajátos területfejlődés következtében Budapest Magyarország gazdasági és innovációs motorja” (Komka 2007: 8).

1. térkép: Magyarország régiói (húzó terület)

Forrás: saját szerkesztés

A táblázatból (2. táblázat), illetve a térképről (1. térkép) jól látszik Közép-Magyarország vezető szerepe mellett a Budapest-Győr tengely húzóereje. Mikor gazdaságot jellemző mutatókról beszélek, ezt az országrészt úgy szoktam említeni, mint az M1-es autópálya 50 kilométeres vonzáskörzete. Egyértelműen kiolvasható a foglalkoztatási adatokból is a terület kimagasló teljesítménye. Ezzel szemben a másik póluson találjuk a Dél-Dunántúli régiót a három lemaradó (leszakadó) régió között, melyek gyakorlatilag fej-fej mellett haladnak.

2. térkép: Magyarország régiói (leszakadó területek)

Forrás: saját szerkesztés

3. táblázat: A foglalkoztatottak létszáma Magyarország régiói szerint (2016)

Régió	Foglalkoztatottak létszáma (fő)
Közép-Magyarország	1,405,900
Közép-Dunántúl	487,942
Nyugat-Dunántúl	456,971
Dél-Dunántúl	370,745
Észak-Magyarország	466,639
Észak-Alföld	613,896
Dél-Alföld	549,545

Forrás: <http://www.ksh.hu>

A fenti táblázatból (3. táblázat) az a sajnálatos tény olvasható ki, hogy a Dél-Dunántúlon a legkisebb a foglalkoztatottak létszáma. Ebben persze az is benne van, hogy míg területének méretét tekintve a Magyarország régiói között az előkelő 3. helyen áll, addig lélekszámát tekintve az utolsó helyen áll. Ezzel együtt a foglalkoztatottak létszáma sajnos megerősíti a foglalkoztatási ráta által megismert

tényt, mely szerint foglalkoztatottsági szempontból a Dél-Dunántúl rendkívül rossz helyzetben van.

A következő táblázatból (4. táblázat) megismerhetjük Magyarország alapvető foglalkoztatási adatait korcsoport és nemek szerint. Az adatok a 15 és 74 év közötti populációt mutatják. Korábbi vizsgálódások nem tértek ki a 64 év feletti esetén nyert adatokra, ami azért is érdekes, mert a szakirodalom szerint a 60 éven felüliek munkaerőpiaci jelenléte alacsony, illetve a 65 éven felüliek esetében rendkívül alacsony szintet tapasztalunk. Ráadásul elsősorban nyugdíj melletti foglalkoztatásról van szó (Szécsi 2014: 126). Adler Judit „A 45 éven felüliek foglalkoztatási helyzete” című munkájában azt prognosztizálta, hogy „A 45 év feletti foglalkoztatási helyzetében feltehetőleg az hoz majd áttörést, amikor a munkaerőpiacon kényszerré válik alkalmazásuk, s ez az előreszámítások szerint a 2010-es évektől következik be.” (Adler 2005: 1). A 2016-os adatokból az olvasható ki, hogy a 20, illetve 25 év alatti korosztály szerepe a munkaerőpiacon igen alacsony. Ennek oka valószínűsíthetően a kitolódott iskoláztatás. Azonban a kutatásunk szempontjából releváns korosztály esetén jól látszik a 60-64 éves korcsoport hanyatlása a munkaerőpiacon, majd a 65-69 évesek erősen szignifikáns távolléte a foglalkoztatottsági népességtől. Ez a mutató pedig a mérési tartomány legidősebb korosztályánál 2.6%.

Megjegyzés [U21]: Helyesen: (Szécsi 2014: 126)

Megjegyzés [U22]: Helyesen: (Adler 2005: 1)

4. táblázat: Foglalkoztatási ráta, illetve foglalkoztatottak száma korcsoportok szerint, nemenként (2016)

Kor	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	Összesen	
Együtt	5,1	47,4	75,5	78,7	82,2	86,9	85,7	82,3	70,0	32,2	5,3	2,6	58,0	[%]
Együtt	24,8	276,3	457,3	480,0	632,1	692,1	596,7	477,4	440,8	231,8	30,5	11,8	4 351,6	[ezer fő]
Férfi	6,2	52,7	84,4	90,7	90,9	91,2	87,2	83,0	76,2	44,7	6,8	4,5	65,0	[%]
Férfi	15,4	157,1	262,1	279,5	351,3	365,5	303,0	234,6	223,9	144,9	17,0	8,1	2 362,5	[ezer fő]
Nő	3,9	41,8	66,1	66,5	73,4	82,6	84,2	81,6	64,7	21,9	4,1	1,4	51,3	[%]
Nő	9,4	119,2	195,2	200,5	280,8	326,6	293,7	242,9	216,9	86,9	13,5	3,6	1 989,1	[ezer fő]

Forrás: <http://www.ksh.hu>

4. Az időskorúak foglalkoztatását elősegítő intézkedések

Érdeemes néhány szót szólni a vállalatok magatartásáról is az idősödő munkavállalók alkalmazásával kapcsolatban. Különböző felmérésekből azt lehet levonni, hogy bár az 55 év feletti munkavállalókat elkerülik a nagyarányú elbocsátások, azonban a munkáltatók nem szívesen vesznek fel új munkaerőt ebből a korcsoportból. Határozottan kijelenthető, hogy a dolgozók felvételénél az idősödő munkavállalókkal kapcsolatos negatív attitűdök erősödnek a kor előrehaladtával. A

vállalkozások részéről az idősebb korcsoportok igényeihez való alkalmazkodás elhanyagolható. Általános vélekedés a foglalkoztatói oldalról, hogy gyakori a megbetegedés, költségesebb a foglalkoztatás, szakképzettség hiánya, rugalmatlanok, elavultak az ismereteik, magas a jövedelemigényük.

Az utóbbi tíz évben tapasztalható némi pozitív elmozdulás mind kormányzati, mind nem kormányzati oldalról is egyaránt. A kormányzati oldal főképp olyan jogszabályok megalkotásával, illetve meglévő jogszabályok módosításával, kiegészítésével igyekezett hatást gyakorolni a munkáltatói oldalra, melyekkel a foglalkoztatás anyagi terheit csökkentette. Tehát elsősorban nem direkt a munkavállalókat támogató intézkedésekkel, hanem a munkaadók munkaerőpiaci környezetét segítve. Ilyen intézkedések voltak bizonyos feltételek teljesülése esetén a korcsoportra vonatkozóan: az egészségügyi hozzájárulás elengedése, különböző mértékű bértámogatás, a foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok elengedése, illetve képzési támogatás.

Nem kormányzati oldalról, különböző társadalmi szervezetek igyekeznek olyan támogatást nyújtani, amivel megkönnyítik a negyven év feletiek munkaerőpiacon való maradását, illetve a nyugdíjas évekre való felkészülést. Ezek a szolgáltatások például: információnyújtás, munkaközvetítés, érdekképviselés, jobbiztonság, jogalkalmazás, önismeret, pályaválasztás, sikeres állásinterjú, viselkedéskultúra, kommunikáció, konfliktuskezelés, egészséges életmód, mozgáskultúra, befektetési lehetőségek, megtakarítások, anyagi biztonság a nyugdíjas években.

A különböző oldalról érkező törekvések segítik az időskori foglalkoztatás helyzetét, azonban a lakosság előregedésének munkaerőpiacra gyakorolt hatása sokkal intenzívebben fog érződni az elkövetkező években, ezért olyan cselekvési programra van szükség, mely reagálni tud erre a hatásra. A munkaéletkor meghosszabbítása elengedhetetlen. Ennek három kulcsmomentuma az egészségmegőrzés, a képzettségi szint, és a jogszabályi környezet megreformálása (Barakonyi 2010: 14). Az aktív idősödés különböző feltételrendszerének vizsgálata elengedhetetlen, annak érdekében, hogy a három kulcskérdést helyén tudjuk kezelni.

A rendelkezésre álló adatok alapján elmondható, hogy a szakpolitika nem igazán készült fel a kieső munkaerő pótlására, az idősödő emberek foglalkoztatásának bővítésére. „A 2014-2020 közötti időszak foglalkoztatáspolitikai célú fejlesztéseinek megalapozása” című szakpolitikai stratégia ugyan tartalmaz megjegyzéseket az idősödő emberek munkaerőpiaci helyzetével kapcsolatban, azonban mint potenciális erőforrás, prioritásként nem jelenik meg. Viszont elkezdődtek különböző kutatások és kezdeményezések, amelyek közé a nyugdíjas szövetkezetek indításának terve is besorolható. 2017 első felében robbant a hír, hogy kormánypárti képviselők nyújtottak be törvényjavaslatot az iskolaszövetkezetek működésének mintájára működő nyugdíjas-szövetkezetek alapítására. A cél több tízezer nyugdíjas munkaerőpiaci reintegrálása. Más megfogalmazásban aktív nyugdíjasok visszavezetése a munkaerőpiacra, mely tudásuk hasznosítását, illetve elszigetelődésük enyhítését is szolgálja.

5. Összefoglalás

Összességében elmondható, hogy 60 év felett a munkavállalók alkalmazásának esélye rohamosan romlik a munkaerőpiacon. Munkaerőpiaci tapasztalataimból kitűnik, hogy az idősebb foglalkoztatottak között magasabb számban találhatóak a vezetői munkakörben dolgozók.

Célunk – fentiek ismeretében – egy olyan modell létrehozása, mellyel egységesen, egzakt módon tudjuk mérni az idősödő munkavállalók munkára való alkalmasságát a különböző munkakörökben, hozzájárulva ezzel az idősödő munkavállalók megfelelő és hatékony alkalmazásához. Hosszú távon az a cél, hogy a munkavállalók minél tovább és minél hatékonyabban tudjanak részt venni a munkaerőpiacon.

Megjegyzés [U23]: Ez most hangzik el először, erre vonatkozó táblázat vagy statisztika nem szerepel a cikkben, tehát ebben a formában nem állítható!

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

2010-2014.kormany.hu/download/8/4c/01000/Fogl_Strat_14-20.pdf

Adler Judit (2005): A 45 éven felüliek foglalkoztatási helyzete. Vezetői összefoglaló.
<http://docplayer.hu/3377096-Adler-judit-a-45-even-feluliek-foglalkoztatasi-helyzete-vezetoi-osszefoglalo.html>

Barakonyi Eszter (2010): A munkavállalói aktív életkor meghosszabbításának lehetséges eszközei. Pécsi Tudományegyetem: PhD-dolgozat.

Komka Norbert (2007): Az idősödő munkavállalók munkaerő-piaci helyzete a Közép-magyarországi régióban, http://www.pestesely.hu/idosodo_vegl_hu.pdf

Szellő János (2014): Az idős kori foglalkoztatás aktuális kérdései.
feek.pte.hu/data/2014/1021/894/Az_idoskori_foglalkoztatasi_aktualis_kerdesei.ppt

Szécsi Judit (2014): Idősödő munkavállalók helyzete munkaerőpiacon. Esély 2014/1
http://www.esely.org/kiadvanyok/2014_2/szecsipdf

3. A TELEPÜLÉSHÁLÓZAT ÁTALAKULÁSA

A FEJLESZTÉSI REZSIM GYAKORLATA DUNAÚJVÁROSBAN

Gajzágó Gergő

(PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem,
Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola)

A regionális gazdaságfejlesztés irányítója a kormányzati oldal, egy város esetében az önkormányzat, de a gazdaság többi szereplője is fontos szerepet tölt be, így alapvető kérdés a hatalom gyakorlásának modellje. A városi rezsimek elmélete a nyolcvanas években jelent meg, amely megkülönböztette a hagyományos önkormányzattól a konkrét célok megvalósítására létrejött rezsimet, és sokat merített az ún. közösségi alapú fejlesztési iskolákból. A tanulmány a gyakorlati oldalról, a Dunaújvárosban 2000-2010 között kialakult és működött fejlesztési intézményeket és azok összekapcsolódását, együttműködését mutatja be. Ennek az együttműködésnek nagy szerepe volt a város és a térség sikeres fejlődésében, egyfajta fejlesztési rezsिम alakult ki önkormányzati, vállalati és civil intézmények közreműködésével.

Kulcsszavak: fejlesztés, rezsिम, város, Dunaújváros, együttműködés

1. Bevezetés

2005-ben találkoztam először Enyedi professzossal a Magyar Regionális Tudományi Társaság éves konferenciáján, Szegeden. Mindenki óriási tisztelettel és szeretettel vette körbe, ahogy ő is mosolygósan, nyíltan és szívesen beszélgetett mindenkivel. A városok fejlődésének elismert szakértője volt, és ez a terület már akkor foglalkoztatott. Jelen tanulmány is a városok fejlődésének egy fontos vetületét kutatja: az irányítást. A tanulmányban a Dunaújvárosban 2000-2010 között kialakult és működött fejlesztési intézmények és azok összekapcsolódása, együttműködése kerül bemutatásra. Ennek az együttműködésnek nagy szerepe volt a város és a térség sikeres fejlődésében, egyfajta fejlesztési rezsिम alakult ki önkormányzati, vállalati és civil intézmények közreműködésével.

Dunaújváros 2001-ben nehéz, bizonytalan helyzetbe került a Duna-ferrész közeli helyzete miatt. A legnagyobb munkáltató privatizációja 2002-ben kezdődött meg, majd 2004-ben zárult le, és sikeresnek mondható, hiszen a vállalatcsoport még mindig a térség legnagyobb foglalkoztatója, és az elmúlt 12 évben közel 200 milliárd forint fejlesztést, beruházást valósított meg. A térség sikerességéhez nagyban hozzájárult az is, hogy 2007-ben átadták az új Duna-hidat, 2008-ban pedig az M6-os autópálya Érd-Dunaújváros szakaszát. 2009-ben a Hankook Tire gumibroncs-gyártó vállalat, 2010-ben pedig a Hamburger Hungaria papírgyár

új, modern üzeme kezdte meg a működését, amely vállalatok jelentős lökést adtak a helyi gazdaság fejlődésének.

Végül a felsőoktatás is jelentős fejlődésen ment keresztül ebben az évtizedben, hiszen 2000-ben önállóvá vált a Dunaújvárosi Főiskola, amely a fejlesztési intézményrendszerben is fontos szerepet töltött be.

Tanulmányomban a részt vevő intézmények az alábbi jellemzőit vizsgálom:

- Szervezeti jelleg;
- Menedzsment;
- Befolyási övezet;
- Alapítók;
- Működés.

Az egyes intézmények bemutatása mellett pedig a teljes rendszer működésének bemutatására is kísérletet teszek.

2. A fejlesztési rezsim

A regionális gazdaságfejlesztés irányítója a kormányzati oldal, egy város esetében az önkormányzat, de a gazdaság többi szereplője is fontos szerepet tölt be, így alapvető kérdés a hatalom gyakorlásának modellje. A **városi rezsim** elmélete a nyolcvanas években jelent meg (Pálné 2012), amely megkülönböztette a hagyományos önkormányzattól a konkrét célok megvalósítására létrejött rezsimet, és sokat merített az ún. közösségi alapú fejlesztési iskolákból.

A fejlesztési rezsim ismertetője, hogy a szereplők az együttműködés keretében **közös célokat** tűznek ki, és **megosztják** a hatalmat (döntéshozást) és a feladatokat is. Ehhez természetesen szükséges a **szereplők megfelelő autonómiája** is, ami az önkormányzatok, illetve a nemzetközi nagyvállalatok hazai leányvállalatainál sérülhet. Magyarországon azonban 2010 előtt az önkormányzatok nagyfokú önállósággal rendelkeztek, emellett nemzeti szintű komplex várospolitikai sem volt. Ez utóbbi azóta sincs, de a tervezésben megjelent egy egységes módszertan az integrált város- majd településfejlesztési stratégiák (IVS, ITS) megjelenésével, kötelező előírásával. Azonban ezt az elemet sem az egységes módszertan iránti igény motiválta, hanem sok esetben csak a társfinanszírozású pályázatokhoz szükséges dokumentumok „lepapírozása”.

A rezsim keretében működő együttműködés fontos hozadéka és célja egyrészt a kormányzati szereplők kompetenciáinak, kapacitásainak kiegészítése, másrészt pedig a **helyi szereplők bevonása** mind a tervezési, mind megvalósítási folyamatba. Ez utóbbi már részben előrevetíti azt is, hogy a rezsim nem rövid távú, alkalmi felállítás, hanem a város, a térség **hosszú távú céljaiért** együtt dolgozó szövetkezés.

A rezsim jellemzője a **kulcsszereplők** megléte, a rendszer működésének egyik oszlopa a vezető szereplők személyes kapcsolata, együttműködése, összefonódása. Ahogy Rechnitzer (2016) is kifejti Győr esetében: „A három csavar tehát összefonódott, az ipari körzet fejlődési pályára állította a várost. A helyi

politikai elit, a bázisnagyvállalat és az egyetem együttesen fejlesztő rezsímet hozott létre, annak minden formájával együtt.”

3. Szereplők Dunaújvárosban

3.1 Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata

Mivel a területfejlesztés főként az állami szféra feladata, Dunaújvárosban is a fejlesztések központi szereplője a **Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata**. Az önkormányzat speciális szervezeti felépítéssel bír, amelynek egyik jellemzője az önkormányzat és a polgármesteri hivatal **kettőssége**. Mindkét fél önálló (pl. saját adószámmal rendelkezik), az önkormányzatot a polgármester, míg a hivatalt a jegyző vezeti. Valójában azonban a polgármesteri hivatal (főleg fejlesztési kérdésekben) az önkormányzat operatív szervezete.

Az önkormányzat fő döntéshozó szerve a **közgyűlés**, amely 1990-2010-ig 27 fős volt (26 képviselő és a polgármester), majd 2010-től az új szabályozásnak megfelelően 17 fősre csökkent a mérete. A közgyűlés a helyi önkormányzati választásokat követően – 2014-ig négyévente, azt követően pedig pedig ötévente – újjáalakult, a változásokat az alábbi táblázat foglalja össze.

1. táblázat: Pártpreferenciák Dunaújvárosban

Ciklus	Polgármester	Közgyűlési többség	Kormányzó erő
1990-1994	SZDSZ	MSZP	MDF
1994-1998	SZDSZ	MSZP	MSZP
1998-2002	MSZP	MSZP	FIDESZ
2002-2006	MSZP	MSZP	MSZP
2006-2010	MSZP	FIDESZ	MSZP
2010-2014	FIDESZ	FIDESZ	FIDESZ
2014-2019	FIDESZ	FIDESZ	FIDESZ

Forrás: saját szerkesztés

A fejlesztéspolitikát nagyban meghatározza a pártpolitika, hiszen a helyi fejlesztési döntéseket pártpolitikusok hozzák a közgyűlésben. Ebből a szempontból mindenképpen megkönnyítette az együttműködések vertikális és horizontális kialakítását is, hogy a 2002-es ciklusban minden fontosabb érintett közszereplő minden szinten egy pártból került ki. Ugyanez természetesen a 2010 utáni időszakra is elmondható, de ekkor a helyi szereplők döntési kompetenciája jelentősen csökkent.

A **polgármestert** munkájában az **alpolgármesterek** segítik. 2006-ig két alpolgármesteri (humán és gazdasági) poszt volt, amely 2006-ban bővült a városfejlesztési alpolgármesteri poszttal. Ennek oka azonban csak részben volt a városfejlesztési ügyek megfelelő szintre helyezése, összefogása. Nagyobb részt

inkább politikai okai voltak: a többséget szerzett FIDESZ számára is kellett egy alpolgármesteri poszt.

A polgármesteri hivatal felépítése, illetve a fejlesztési feladatok megjelenése a struktúrában szintén jelzi az önkormányzat hozzáállását a városfejlesztési ügyekhez. Az egyik legfontosabb és állandó szereplője ezen témának a **főépítész iroda**, amely 2010-ig önálló szervezeti egységként működött a hivatalon belül. 2003-ban jött létre a Munkaerő-gazdálkodási iroda (a „HÍD” Egyesület Kistérségi Munkaerő-gazdálkodási Rendszer című projektje következtében), amely pár hónap múlva **Munkaerő-gazdálkodási és Pályázati irodává** bővült, és egy előremutatóan szabályozott és informatikai alapú rendszert hozott létre az önkormányzat és intézményei pályázatainak kezelésére, így a városfejlesztési intézményrendszer fontos részévé vált. Fontos momentum, hogy az iroda vezetője a „HÍD” Egyesület szűkebb, aktív szakértői körének tagja volt.

2010 után a Pályázati iroda több átalakulás után megszűnt a pályázatok egy kézben való kezelésével egyetemben. A Főépítész irodából pedig **Városfejlesztési igazgatóság** lett, a Főépítész mellett a Városüzemeltetési és Beruházási osztállyal.

3.2 Dunaújvárosi Kereskedelmi és Iparkamara

A **Dunaújvárosi Kereskedelmi és Iparkamara** 2000. november 1-jén alakult, miután a törvényi szabályozás lehetőséget adott önálló területi kamara létrehozására. A kamara titkára a 2009-es nyugdíjazásáig a „HÍD” Egyesület Idegenforgalmi klubjának elnöke volt (valamint 2006-ig MSZP-s önkormányzati képviselő), így az egyesület és a kamara közötti kapcsolat is gördülékeny volt.

A kamara azonban 2009-ig nem volt a lehetőségeihez mérten aktív a városi fejlesztéspolitikában. Szerepe kimerült a vállalkozásoknak tartott előadások szervezésében, és a kapott feladatok (pl. Széchenyi-kártyával kapcsolatos ügyek) ellátásában.

3.3 Innopark

Az **Innopark Nonprofit Kft.** 1997-ben alakult, s nyerte el az **Ipari Park** címet, mint Dunaújváros északi ipari tömbje. A volt laktanya területén kialakított területre több középvállalkozás is betelepült (pl. Aikawa, Body Fashion, Hankook munkásszálló). Az ipari park 50 hektáros területéből még 10 ha rendelkezésre áll új beruházók számára.

Az Innopark működteti az ún. **Technológiai Inkubátorházat**, amely 2003 óta üzemel. Az épületben jelenleg 35 kisvállalkozás üzemel, de jellemzően nem induló és fejlődő vállalkozások, amelyek csak átmenetileg veszik igénybe az Inkubátorház szolgáltatásait, hanem évek óta ott működő, a kedvezményes árakat élvező cégek, mint például koreai mérnökirodák, amelyek a Hankook beszállítói.

A városfejlesztésben az ipari park működtetésén kívül is kifejt némi aktivitást a szervezet. 2008-ban például az önkormányzat új munkahelyek létrehozását támogató **pályázatát kezelte**. 2009-2010-ben pedig a SINUS Környezettechnológiai Innovációs **Klaszter menedzsment szervezete** volt, amely a kétéves klaszterpályázat befejezése után nem működött tovább.

3.4 „HÍD” Dunaújváros és Környéke Egyesület

A „HÍD” Dunaújváros és Környéke Egyesületet 1995-ben alakították meg a városért tenni tudó és akaró értelmiségiek. Jelenleg több mint 200 fős tagsága maga közt tudhatja a térség gazdasági, civil és önkormányzati vezetőit és különböző szakterületek elismert szakértőit is. Az egyesület fő célja új térségi folyamatok generálása. Az alapszabály („HÍD” Egyesület, 1996) szerint:

„A „HÍD” Egyesület fő célja lehetőségeihez mérten elősegíteni a Dunaújvárosban és vonzáskörzetében élő, dolgozó, tevékenykedő emberek életminőségének, életésélyeinek javulását a környezet aktív alakításával, a Dunaújváros térségében tervezett közúti híd megvalósulásának és a környezetvédelem elősegítésével, a térség euroatlanti integrációs feltételeinek megteremtésével, támogatni az ehhez szükséges bármely személyi vagy tárgyi feltételt, illetve közreműködni azok megteremtésében, létrehozásában. Célja az egyesületnek a fő cél eléréséért tenni akaró azon természetes személyek tömörítése, akik méltóak az egyesületi tagságra, s alkalmasak az egyesületben folyó tevékenység segítésére.”

2006-ban az **egyesület** akkori **elnöke**, Rauf Pál – aki a Dunaújvárossal szomszédos Nagyvenyim község polgármestere is volt 1990-től 2010-ig – a Királyi Régióért díjban részesült, az **egyesület ügyvivője** – Rohonczy Sándor – pedig a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét kapta meg a civil területen kifejtett évtizedes munkájáért. Emellett az egyesület és a (már elhunyt) **tiszteletbeli elnöke** – Szabó Ferenc, a Dunferr nyugalmazott vezérigazgatója – is részesült a Dunaújvárosért Díjban, utóbbit Dunaújváros díszpolgárává is kinevezték.

Az egyesület érdemi munkája **klubokban** folyik, amelyek az alábbiak („HÍD” Egyesület, 2005):

- humán klub;
- értelmiségi klub;
- környezetvédelmi klub;
- üzletemberek klubja;
- idegenforgalmi klub.

Az egyesület gondozásában készült a kistérség első fejlesztési terve 1998-99-ben, majd az egyesület számos **projektet** valósított meg, többek közt:

- Kistérségi Információs Rendszer (2000);
- Kistérségi Rehabilitációs Rendszer (2001);
- EU-s projektmenedzsment szemlélet meghonosítása a régióban (2002);

- Kistérségi Munkaerő-gazdálkodási Rendszer (2002);
- Társadalmi párbeszéd kereteinek létrehozása (2003);
- A munka világi és a Dunaújvárosi Főiskola közötti kapcsolatok erősítése (2006);
- Trambulin – Tud6sz Program (2008);
- Önkéntes HÍD a fiatalokért (2012).

Látható, hogy az egyesület nemcsak nevében, tagságában és a stratégiai tervezésben, de a projektek megvalósításában is messzemenőig támogatta a térségi szemléletet.

3.5 „Összefogás Dunaújváros és Térsége Fejlesztéséért” Alapítvány

Az 1995-ben a Dunaferri Dunai Vasmű által alapított szervezet **fő célja** a pozitív térségi folyamatok elindítása volt Dunaújvárosban és térségében, és ehhez a megfelelő források biztosítása. Az **ACÉL-HÍD Foglalkoztatási és Térségfejlesztési Program** elindítója és gesztora. 2008-ban munkájáért megkapta a Pro Régió díjat a szervezet, amely akkor a legmagasabb területfejlesztési elismerés volt Magyarországon.

Az „Összefogás Dunaújváros és Térsége Fejlesztéséért” Alapítvány **kuratóriumában** kaptak helyet az alábbi személyek (DuTéFA, 1995):

- Elnök: A Dunaferri elnök-vezérigazgatója (később a vezérigazgatója, amikor a két funkció szétvált a privatizációt követően);
- Társelnök: Dunaújváros mindenkori polgármestere;
- Titkár: a „HÍD” Egyesület ügyvivője;
- Dunaújváros országgyűlési képviselője;
- Dunaújváros környékének országgyűlési képviselője;
- a Dunaferri legnagyobb Kft-jének ügyvezető igazgatója;
- a Mezőföldi Önkormányzatok Szövetségének (később a Dunamenti Önkormányzati Társulás, mint kistérségi társulás) elnöke;
- egy (Dunaferri által foglalkoztatott) ügyvéd, akinek nagy tapasztalata van az egyesületek és alapítványok jogi kérdéseiben.

Jól látható, hogy a nagyvállalat, a város és a térség képviselői is jelen vannak a kuratóriumban, így az alapítvány megfelelő fórum volt mindig a döntéshozók találkozásához, párbeszédéhez.

3.6 Kistérségi Szinergia Közalapítvány

A **Kistérségi Szinergia Közalapítványt** 2004-ben alapította meg Nagyvenyim Község Önkormányzata. Az alapító azért nem a város volt, hanem a „HÍD” Egyesület elnökének települése, mert így elkerülhetőek voltak bizonyos személyi ütközések, amely szerint az alapítótól függő tagok nem lehetnek többségben a kuratóriumban. A **szervezet célja** Dunaújváros és interregionális

vonzáskörzetének szinergikus fejlesztése, a térségi kapcsolatok erősítése (KSZK, 2004).

A szervezet több települést érintő rendezvényeket támogatott, térségi projekteket tervezett és kamattámogatással segítette a kis- és középvállalkozásokat. A **kuratórium elnöke** 2010-ig Dr. Kálmán András, Dunaújváros Megyei Jogú Város polgármestere, országgyűlési képviselő volt, majd utódja Cserna Gábor lett, aki 2010-től a város vezetője. A kuratórium titkára az a Rohonczi Sándor, aki a „HÍD” Egyesületnél és a DuTéFA-ánál is ellátja ezen teendőket.

3.7 M8-Dunahíd Közösségi Szolgáltató Nonprofit Kft. – mint fejlesztési ügynökség

Az **M8-Dunahíd Közösségi Szolgáltató Nonprofit Kft.** 1998-ban jött létre. Célja a fenti szervezetek operatív támogatása, **területfejlesztési stratégiák és projektek tervezése és megvalósítása.** Ehhez a helyi Dunaújvárosi Főiskola regionális gazdaságtan szakspecializációján – amelyet Rechnitzer János professzor aktív támogatásával és részvételével hoztak létre és működtettek – végzett fiatal közgazdászokat foglalkoztatott. A fiatal, így lelkes, jól képzett (és nem utolsó sorban olcsó) munkaerőn alapuló csapat felépítése és stabilan egyben tartása Rohonczi Sándor ügyvezető munkáját dicséri, aki a Dunaferri személyzeti menedzsere is volt, tehát megfelelő tapasztalattal is rendelkezett e téren. A Dunaújvárosi Főiskola gazdaság szakán az államvizsgabizottság rendszeres meghívott tagjaként jó rálátása volt a fiatal végzősökre.

A cég stratégiai tervezéssel (és az ehhez tartozó kutatással), projekttervezéssel, pályázatírással, program- és projektmenedzseléssel, rendezvényszervezéssel, civil szervezetek menedzselésével és képzéssel foglalkozott Dunaújvárosban és vonzáskörzetében egészen a 2014-ig való megszűnéséig.

A **nonprofit vállalkozás tulajdonosa** a Dunaferri és a város önkormányzata volt. Ez – valamint az ügyvezető személye, aki 2006-ig a városi közgyűlés tagja is volt – biztosította a megfelelő körülményeket a magas színvonalú munkához.

A szervezet a dunaújvárosi fejlesztési rezsिम központi eleme volt – **fejlesztési ügynökségként** operált. Egyrészt vezetői és szakértői szinten is kiváló kapcsolattal rendelkezett az önkormányzat és a Dunaferri felé. Másrészt a személyi összefonódások is megfelelő információs bázist biztosítottak. Harmadrészt a szervezeti kapcsolódás is erős volt, hiszen több – a fejlesztési rezsिम részét képező – szervezet operatív szerve is volt az M8-Dunahíd Nkft.

3.8 Egyéb szervezetek

A városfejlesztés fontosabb döntései, tervei és megvalósítása nagyrészt a fent bemutatott szervezetekhez köthető, azonban több kisebb jelentőségű szervezet is feltűnt az idők során. Ilyen volt a **Donbass Pályázatkezelő és Térségfejlesztési Zrt.**, amelynek elsődleges célja a Dunaferrrt privatizáló új tulajdonos egyik – a privatizációs szerződésben vállalt – kötelezettségének teljesítése: a térségfejlesztésben való részvétel. Ehhez 1 millió eurót kapott a szervezet, amit minden látható eredmény nélkül költött el. A másodlagos cél a Dunaferrr bújtatott részvétele a nagyvállalatok számára nem elérhető pályázati kiírásokban, de ezt a célt sem tudta a jogi szabályozás miatt elérni a szervezet.

A **Dunaújvárosi Főiskola** (2016-tól egyetem) elsődleges célja természetesen nem a város vagy a gazdaság fejlesztése, de mégis fontos része a fejlesztéseknek. Egyrészt a felsőoktatást célzó – a város fejlődését nagyban befolyásoló – fejlesztési projektek megvalósítója, kedvezményezettje. Másrészt a város egyik fontos értelmiségi bázisa, amely sokszor a „HÍD” Egyesület rendezvényeinek is helyszínt biztosított.

A **Közép-Dunavidéki Gazdaságfejlesztési Platform** 2011-ben alakult meg, és célja a korábbi fejlesztési rezsím leváltása volt. Ehhez a korábban passzívabb kamara és főiskola, valamint a Dunaferrr középvezetőinek egy csoportja fogott össze. A platform a korábbi rezsím területeit célozta: területfejlesztés és innováció. Az együttműködésből teljesen kihagyta az M8-Dunahídat és partnerszervezeteit, habár azok korábban mindvégig nyitottak voltak az együttműködésre, például a kamara új vezetését is felkeresték, és tájékoztatták őket a tervekről, együttműködési lehetőségekről. A rezsímváltás megtörtént, csak nem a Platform elképzelései szerint: 2010 után a központi kormányzat hozta a fejlesztési döntéseket, a helyi önkormányzat pedig csak megvalósító volt, amihez nem volt szüksége helyi partnerekre sem.

4. A rezsím működése

A dunaújvárosi fejlesztési rezsím egyik alapja a személyi összefonódás volt vezetői szinten, a másik pedig a **széles szakértői bázis**, amire építhetett. A szakértői bázis háromrétegű volt. A legbelső réteget az M8-Dunahíd munkatársai alkották, amely később kiegészült az ACÉL-HÍD Program esetében egy önkormányzati és egy Dunaferrr-es munkatárssal. Ez a szakértői csoport napi kapcsolatot tartott, és legalább kéthetente összeült megbeszélni a teendőket.

A második réteg a **tágabb szakértői csoport** volt, amelyben önkormányzati, civil és vállalati szakemberek is benne foglaltak. Ezek a szakemberek esetenként, gyakran egy-egy konkrét projekt munkatársaként vettek részt a folyamatban, és mint egy szűkebb szakterület (pl. környezetvédelem, marketing) ismerőjeként lehetett rájuk számítani. Ha valaki bevált egy kisebb feladatban, akkor később nagyobb bizalommal lehetett felé fordulni, nagyobb feladatot kapott. Ez a rendszer

biztosította azt, hogy idővel a legjobb szakemberek vegyenek részt a munkában, akikre lehet számítani.

A szakértői bázis harmadik rétege a **civil szervezetek tagságára** épült, szinte az egész dunaújvárosi értelmiséget érintette. Ez a réteg csak lazábban kapcsolódott a rezsिमhez, konkrét feladatokat ritkán vállaltak, de véleményüket, ötleteiket rendszeresen kifejtették a konferenciákon, munkaértekezleteken, és tudásukra, kapcsolatrendszerükre is lehetett számítani, ha valamilyen kérdésben a szűkebb bázis nem talált megfelelő választ.

A belső szakértői csoportot a fejlesztési ügynökség vezetője irányította, aki így biztosította az **információáramlást** a vezetői és a szakértői szint között is. Ebben a csoportban születtek a koncepció- és projektötletek, amelyek először – az ötlet felvetése után – koncepcionális szinten kerültek kidolgozásra egy-egy munkatárs által, és a koncepció újbóli átbeszélése után kerülhettek a döntéshozói szintre.

A döntéshozói szinten először az **egyeztetések** folytak le a fejlesztési rezsिम különböző szereplőinek vezetői között. Ebben volt igazán nagy szerepe a korábban említett személyi összefonódásoknak, hiszen ezek az egyeztetések jobbra informális keretek között, „fehér asztal” mellett zajlottak.

Amikor látható volt egy-egy koncepció támogatottsága, akkor a következő lépés a bürokráciáé volt: elkészültek az előterjesztések, határozati javaslatok. Ezután a tényleges formális **döntéshozatal** már csak formáság volt az esetek többségében, hiszen a döntéshozók már tudtak minden fontos információt, és egyetértettek a koncepcióban.

A döntés után a **megvalósítás** szakaszába lépett a konkrét ügy, ami így ahhoz a szervezethez került, amelyik gesztorként lépett fel a konkrét esetben. Sokszor így újra a fejlesztési ügynökségnél landolt a projekt, hiszen több szervezet operatív szerve is az M8-Dunahíd volt.

A fejlesztési rezsिम hosszú távú sikerét véleményem szerint a **proaktív nyitottság** is biztosította: a fejlesztési ügynökség mindig is aktívan kereste az új szereplőket vagy a régi szereplők új vezetőit (például választások után az új polgármestereket). Ezáltal a döntéshozók nagy része úgy érezhette, hogy része a közös munkának, a rezsिमnek: a rendszer segített becsatornázni a véleményeket, és konkrét problémákkal is lehetett a felkészült szakembergárdához fordulni (például fontos önkormányzati pályázat megírása egy hét alatt).

A siker másik fontos tényezője az **intézményesülés** volt: a fejlesztési rezsिम konkrét testet öltött az **ACÉL-HÍD Foglalkoztatási és Térségfejlesztési Programban**, főleg annak Szervezeti és Működési Szabályzatában. Itt nevesítésre kerültek a Program gesztorai, a munkaszervezet, a célok, a Program lehatárolása, szervezeti felépítése és működési szabályai (AHP 2004).

A dunaújvárosi fejlesztési rezsिम esetében természetesen szót kell ejtenünk a **finanszírozásról** is, amelynek három fő forrása volt. Egyrészt a **dunaújvárosi önkormányzat** jelentős mértékben közvetlenül is támogatta az ACÉL-HÍD Programot (évi 20 millió forinttal 3 éven keresztül), valamint más csatornákon keresztül is hozzájárult a működtetéshez. Ilyenek voltak a Kistérségi Szinergia

Közalapítványba átcsoportosított források vagy az egyes pályázatokhoz biztosított önrészek, amelynek a megvalósítását a rezsím más szereplője végezte.

A második forrás a **vállalati szféra** volt, amely vagy szintén közvetlenül támogatta a rezsím egyik nonprofit szereplőjét, vagy konkrét pályázatírást fizetett, így finanszírozva közvetetten az ügynökség működését. A támogatás megtérülését jónak látták a nagyvállalatok, hiszen közvetlen kapcsolatot biztosított a rezsím a politikai elithez, és megfelelő helyszín volt az érdekek érvényesítéséhez.

A harmadik forrás a partnerszervezetek által beadott **pályázatok** voltak, amelyekkel egy-egy konkrét projektet tudtak finanszírozni. Az ACÉL-HÍD Program 2003-2011-es időszakban 82 pályázat kidolgozásában és benyújtásában vett részt, amelyből 46 db pályázat nyert összesen 909 millió forint támogatást (AHP 2011).

A megfelelő finanszírozás, a – többnyire – biztos anyagi háttér megteremtette azt a lehetőséget, hogy számos szolgáltatást ingyen tudott biztosítani az ügynökség. Így gyorsan és rugalmasan tudott reagálni az egyes kérésekre, feladatokra is.

5. Konklúzió

Dunaújváros 2000-es évekbeli ugrásszerű fejlődése vitathatatlan: folyamatosan bővülő önálló főiskola, új zöldmezős ipari beruházások, nagy infrastrukturális fejlesztések – ezen képet csak a rendkívül rossz demográfiai mutatók árnyalják. A gazdaságfejlesztési sikerek meghatározó eleme volt a kialakult fejlesztési rezsím, amely mintapéldája is lehetne a könyvekben olvasottaknak.

A Dunaújvárosban és térségében kialakult regionális gazdaságfejlesztési intézményrendszer főbb szereplői érintették a három klasszikus alaptípust (Lengyel 2010): a kormányzati és közintézményeket, a vállalatokat és szövetségeiket (kamara), valamint a civil szervezeteket és egyéneket is. Azt is írja Lengyel (2010), hogy „a sokszereplős „intézményi gárda” összhangját valahogyan meg kell teremteni, a fellépő konfliktusokat kezelni szükséges, de ezt a feladatot nem tudja egyetlen döntési központ sem egyedül megoldani”. Ez a mondat is tökéletesen megállja a helyét a dolgozatomban felvázolt dunaújvárosi fejlesztési rezsím esetében.

A rezsím működése az évek alatt kiforrott folyamatokban öltött testet, a megfelelő humán erőforrásokat is sikerült összefogni, valamint a finanszírozás is megoldott volt. Emellett a siker kulcstényezője volt a főbb szereplők stabilitása, valamint személyes kapcsolata, együttműködése.

A fejlesztési rezsím beágyazódottsága olyan erős volt, hogy a legnagyobb foglalkoztató vezetőváltásait, a politikai elit lecserélődését, a finanszírozás átmeneti megszűnését, valamint a versenytársak támadását is túlélte. Azonban az egész területfejlesztési keretrendszer megváltoztatása, az erős kormányzati centralizáció kialakítása feleslegessé tette az erős és formalizált rezsím működtetését, így az a 2000-es évekbeli formáját tekintve meg is szűnt.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- AHP (2004): ACÉL-HÍD Foglalkoztatási és Térségfejlesztési Program – Szervezeti és Működési Szabályzat. Dunaújváros, M8-Dunahíd Kft.
- AHP (2011): ACÉL-HÍD Foglalkoztatási és Térségfejlesztési Program 2003-2011. Dunaújváros, M8-Dunahíd Nkft.
- DuTéFA (1995) „Összefogás Dunaújváros és Térsége Fejlesztéséért” Alapítvány alapszabálya. Dunaújváros
- „HÍD” Egyesület (1996) Alapszabály. Dunaújváros
- KSZK (2004) Kistérségi Szinergia Közalapítvány alapszabálya. Dunaújváros
- Lengyel Imre (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Pálné Kovács Ilona (2012): Nagyvárosi fejlesztési koalíciók. In: Somlyódiné Pfeil Edit szerk.: Az agglomerációk intézményesítésének sajátos kérdései. Pécs, Publikon Kiadó
- Rechnitzer János (2016): A területi tőke a városfejlődésben – a Győr-kód. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó

TOVÁBBI FORRÁSOK

www.dunaujvaros.hu

www.dkik.hu (Dunaújvárosi Kereskedelmi és Iparkamara)

www.hid-egyesulet.hu („HÍD” Dunaújváros és Környéke Egyesület)

www.innopark.hu

(Innopark

Nonprofit

Kft.)

KÖLTSÉGVETÉSEN KÍVÜLI FELADATELLÁTÓK GAZDÁLKODÁSA

Dr. Hegedűs Szilárd – Molnár Petronella – Urbanics Roxána

(egyetemi adjunktus, BGE PSZK/ PhD-hallgató, SZIE GSZDI / gazdasági tanár, BGE PSZK)

Az önkormányzati tulajdonú profit és nonprofit társaságok gazdálkodnak az önkormányzati vagyonnal, valamint fejlesztik, bővítik azt, illetve a lakosság számára fontos közszolgáltatásokat biztosítanak, ennek a rendszerét a helyhatóságok szabadon alakíthatják ki. A tanulmányban két célkitűzést fogalmaztunk meg: A megyei jogú városok tulajdonában lévő önkormányzati tulajdonú – profit és nonprofit – gazdasági társaságok adósságállományának mértékét településenként, illetve ágazat szerinti csoportosításban mértem fel, melynek elsődleges célja az adósságfelhalmozás tendenciáinak megállapítása. A második kutatási célkitűzésben többváltozós csoportosítás segítségével választ kapjak arra a kérdésre, hogy az önkormányzati cégek a vállalati pénzügyi működésből eredeztetve milyen típusú kockázatokkal (likviditás, bonitás, rentabilitás) terheltek, és az önkormányzatok milyen körét érinti a kockázat.

Kulcsszavak: önkormányzatok, gazdálkodás, feladatellátás, közművállalatok

1. BEVEZETÉS

Az önkormányzati vagyonnal az önkormányzati tulajdonú profit és nonprofit társaságok gazdálkodnak, valamint fejlesztik, bővítik azt, illetve a lakosság számára fontos közszolgáltatásokat biztosítanak, ennek rendszerét a helyhatóságok szabadon alakíthatják ki, hiszen a szolgáltatások megszervezéséért, nem biztosításáért felelősek (Vigvári 2009; Szabó 2012). Az új önkormányzati törvény szabályozásában átrendeződtek a feladat- és hatáskörök, illetve lezajlott az önkormányzatok adósságkonszolidációja, így az adósságállományból eredő pénzügyi kockázat lecsökkent (Lentner 2014; 2015a; 2015b). Az adósságkonszolidáció azonban nem terjedt ki a költségvetésen kívüli feladatellátó szektorra, így az adósság kérdésköre releváns az önkormányzatokhoz szervesen kapcsolódó, ám számvitelileg nem konszolidált önkormányzati cégeket illetően.

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy milyen pénzügyi egészség jellemző a megyei jogú városok önkormányzatai által birtokolt vállalatokra, milyen gazdálkodási folyamat figyelhető meg a költségvetésen kívüli feladatellátó szektor vállalatainál, valamint, hogy milyen jellegű kockázatok jellemzik a vizsgált vállalati kört.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az önkormányzati rendszer kockázatait számos hazai szakirodalom vizsgálta, tipizálta és rendszerezte. Ezek a kockázatok a szervezeti háttérből, illetve a pénzügyi, vagyoni típusú kockázatokból erednek.

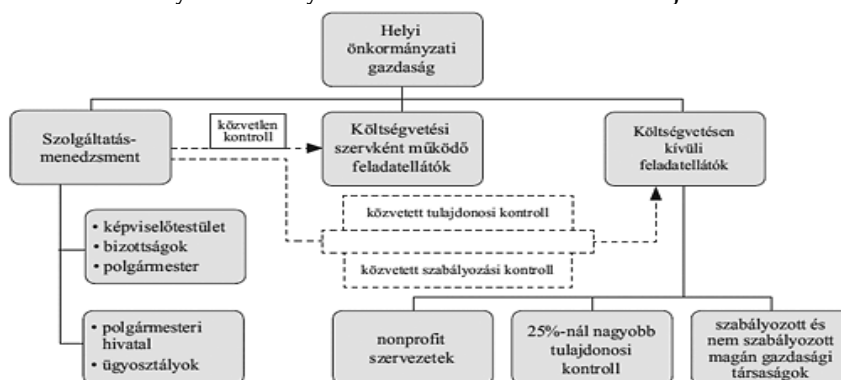
Az utóbbi kockázati tényezőket Vigvári – Jánossy az eladósodás, bonitás, likviditás kockázataiként értelmezte, melynek okai a túlzott mértékű beruházási aktivitás (ÁSZ 2011), illetve a központi költségvetésnek nem a települési struktúrákkal és adottságokkal

konzisztens finanszírozása, melyek közül különösen a kötvénykibocsátás és a hitelfelvétel volt jelentős mértékű a témánk szempontjából fontos megyei jogú városi önkormányzatok körében. 2012-2013 között lezajlott az önkormányzatok adósságkonszolidációja, illetve sarkalatos törvényekkel, mindenekelőtt a stabilitásról szóló törvénnyel megvalósult a hitelfelvétel újraszabályozása. A szabályozás a korábbiakhoz képest azzal szigorodott, hogy bizonyos instrumentumok esetében a hitelfelvétel engedélykötelessé vált, például a kötvénykibocsátás esetében.

Az önkormányzatok feladat- és hatáskörének reformja keretében differenciáltan kerültek meghatározásra az önkormányzatok feladatai, ami a megyei jogú városok tekintetében is érvényesül. Méretükből, szerepkörükből adódóan a nagyobb területi egységek a lakosság ellátására kötelezettek, különösen a közszolgáltatások területén. Erre a körre jellemző a stratégiaalkotás, ami kiterjed a települések fejlesztésén túl az egyes ágazatok fejlesztésére is. (Sisa – Veress 2015)

Az önkormányzati gazdaság részeként megjelennek a szolgáltatásmenedzsment koordinálásáért felelős szervek, melyeket a választópolgárok választanak meg (képviselőtestület, polgármester és bizottságok), a költségvetési szervként működő feladatellátó szervek, illetve az önkormányzatokhoz kapcsolt, szervezetenként azonban elkülönült gazdasági társaságok, valamint a nonprofit szervezetek.

1. ábra: A helyi önkormányzati feladatellátás strukturális ábrája

Forrás: Vigvári 2008

Az önkormányzati gazdaság feladatellátási profilját a hatályos önkormányzati törvény, valamint ágazati törvények szabályoznak. A költségvetésen kívüli feladatellátást három fő szervezési módon valósíthatja meg, mely a helyi igényektől és az önkormányzati döntésektől függ. Ebből adódóan az önkormányzati közszolgáltató vállalatok fontos szerephez jutottak a feladatellátásban, és egyre inkább a költségvetésen kívüli feladatellátás irányába mozdul el az önkormányzatok körében (1. ábra) (Szabó 2012).

A költségvetésen kívüli feladatellátó szektor legnagyobb kockázataként értékeli a szakirodalom a feltételes kötelezettségvállalás (contingentliability) jelenségét, mely értelmezés szerint az önkormányzatok olyan kapcsolatokat létesítenek a magángazdaság szereplőivel, melyek esetleges veszteségei későbbiekben az önkormányzatra vagy a központi költségvetésre hárulnak. (Polackova 1998; Schick 1999; Hegedűs – Tönkö 2007)

Az e tekintetben megnyilvánuló kockázat az önkormányzati gazdasági társaság hitelfelvele mögött lévő esetleges tulajdonosi garanciavállalás. Ez nem szerepel az önkormányzat beszámolójában, ugyanakkor az önkormányzatok rugalmatlan

bevételyszerzési és kiszámíthatatlan finanszírozása miatt jelentős kockázatokat idézhet elő az önkormányzatok gazdálkodásában. Vigvári (2009) megállapításai alapján ez elsősorban a megyei jogú városok önkormányzatait érinti. Hasonló nehézségek léphetnek fel az önkormányzati társaságok túlzott mértékű eladósodása és veszteséges működése esetén, hiszen ezeket a tevékenységeket az önkormányzatok nem szüntethetik meg a veszteséges működés során, így tulajdonosként kell helyt állniuk a vállalataik kötelezettségeiért. Ebből adódóan a szakirodalom kockázatként értékeli e vállalatok transzparens működésének hiányát. (Hegedűs – Tönkő 2007)

2011-től az Állami Számvevőszéki ellenőrzések is vizsgálják az önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságokat. Főbb megállapításait tekintve az önkormányzati cégek egyre nagyobb szerepet játszanak a kötelező és önként vállalt feladatok ellátásában. Problémát okoz a kockázatok megfelelő értékelésében, hogy az államszámvitel szemléletváltása ellenére sem lehetséges a konszolidálhatóság, a számviteli alapelvek inkonzisztenciája miatt. (Szabó 2012) Az Állami Számvevőszék vizsgálatai alapján a megyei jogú városok körében a garanciavállalások, kezességek 2007 és 2010 között megnégyszereződtek. Zéman (2016) és Zéman – Tóth (2015) rámutatott arra, hogy a megfelelő önkormányzati vállalati gazdálkodáshoz a stabil pénzügyi alapok, valamint a stratégiai menedzsment-kontroll alkalmazása jelentik a garanciát.

3. ANYAG ÉS MÓDSZERTAN

A kutatás során megfogalmazott egyik célkitűzésünk, hogy megvizsgáljuk a kvázi fiskális szektor főbb gazdálkodási folyamatait 2006 és 2013 között, a fókuszot a szektor tőkeszerkezetére helyezve. A periódusválasztásnak az az oka, hogy a megyei jogú városi önkormányzatok eladósodási hulláma 2006-tól kezdődött, makrogazdasági oldalról pedig a 2007-ben kitört válság hatásainak esetleges értékelése, vizsgálata az önkormányzati céges körben. A makro szempontú elemzés során a heterogén önkormányzati vállalati kör adatainak aggregálásával vonunk le következtetéseket a céges folyamatokról.

A kutatási mintában olyan vállalkozások szerepelnek, amelyeknél az önkormányzati részesedés meghaladja az 5%-t, mivel ennél kisebb befektetés inkább a portfólióképzési motivációkkal bír a helyhatóságok részéről, tehát a spektrumot a közfeladatot ellátó, önkormányzati szolgáltatást végző vállalkozásokra helyeztük. Az adatbázis a vizsgált vállalkozások mérleg- és eredménykimutatásból származó adatait, illetve az abból származó pénzügyi mutatószámokat tartalmazza. Ezek az adatok az Elektronikus Beszámoló Portálról származnak.

A másik célkitűzésünk, hogy a vizsgált utolsó év (2013) vonatkozásában – klaszteranalízis segítségével – értékeljük a vállalatok működését jellemző kockázatokat. A klaszterezés során a hierarchikus (Ward-eljárás) és a K-közép eljárások kombinálásával határoztuk meg a végleges klaszterközpontokat, amit a kiugró értékek kizárását követően javasol a szakirodalom (Sajtos – Mitev 2005).

A klaszterezési eljárásba egyrészt a cégek működési jellemzőit tömörítő klaszterváltozó (melyben a mérleg, a saját tőke, az árbevétel természetes alapú logaritmusát vettük figyelembe), illetve a saját tőke, hosszú és rövid lejáratú kötelezettségek aránya mutatók kerültek bevonásra. A létrehozott klaszterek segítségével 2013. évre vonatkoztatva tipizáltuk a vállalati gazdálkodás, működés főbb jellemzőit, melyet SPSS és Excel programcsomaggal értékeltünk ki.

4. EREDMÉNYEK

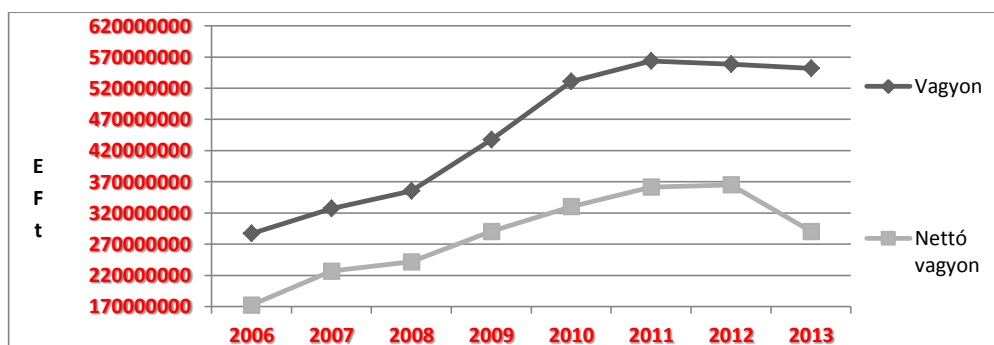
1. táblázat: A vizsgált önkormányzati vállalatok száma

Évek	Vállalatok száma (db)
2006	140
2007	141
2008	206
2009	207
2010	237
2011	238
2012	240
2013	240

Forrás: saját kutatás

A 1. táblázatban látható információk alapján igazolható az Állami Számvevőszék megállapítása, miszerint az önkormányzati tulajdonú vállalatok egyre jelentősebb mértéket öltenek a helyhatóságok feladatellátásában. Közel 100 db vállalattal nőtt az önkormányzati tulajdonba, gazdaságba tartozó vállalatok száma, tehát az önkormányzati vagyongazdálkodás holdingok létrehozásának ellenére is növekedett a számuk. A vállalatok száma elsődlegesen az önként vállalt feladatok tekintetében emelkedett meg, mint például a szociális foglalkoztatás, turisztika; ugyanakkor a 2012-es évet megelőzően eltérőek voltak a kötelező és önként vállalt feladatok, ennek tükrében a felosztás is változott, mivel önkormányzati hatáskörbe tartozik, hogy milyen feladatot milyen módon és mértékben kívánunk megvalósítani.

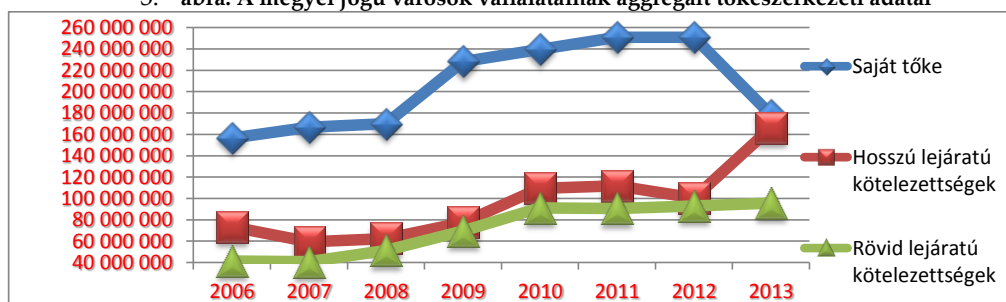
2. ábra: A megyei jogú városok önkormányzati tulajdonú vállalatainak vagyona 2006-2013 között

Forrás: saját kutatás

A 2. ábra adataiból látható, hogy a vizsgált önkormányzati társaságok vagyona a vizsgált periódus alatt majdnem duplájára emelkedett. A növekvő tendenciát azonban árnyalja, hogy a kötelezettségmentes saját vagyon mértéke nem követte a folyamatot, sőt 2013-tól kezdődően csökkenést mutat majdnem 50 milliárd Ft értékben. A két folyamat 2008-tól élesen válik el egymástól, önmagában tehát a kötelezettségek, az átmeneti vagyonelemek emelkedése figyelhető meg, a nettó vagyon csökkenésének okait azonban lejjebb feltárjuk.

3. ábra: A megyei jogú városok vállalatainak aggregált tőkeszerkezeti adatai

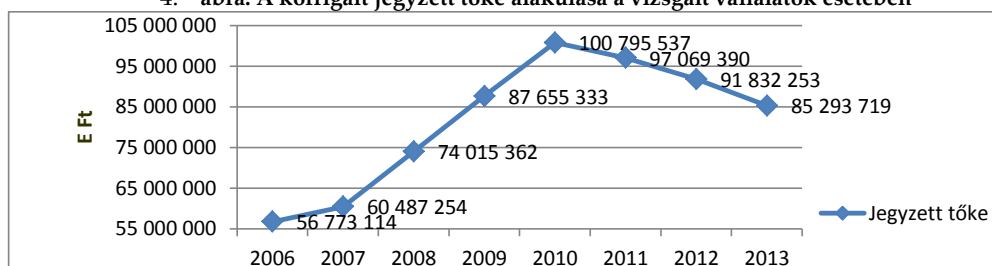
Forrás: saját kutatás

A 3. ábrán a 2006 és 2013 között bekövetkezett változásokat követhetjük nyomon az önkormányzati cégek aggregált tőkeszerkezetén keresztül. Látható, hogy az aggregált saját tőke növekvő tendenciát mutat egészen 2012-ig. A nagymértékű csökkenés két okra vezethető vissza: az egyik, hogy a víziközmű-szolgáltatásról szóló 2011. évi CCIX. törvény alapján 2013. január 1-jén a részvénytársaságból az ellátásért felelős települési önkormányzatokra – a rendszerfüggetlen víziközmű-elemek kivételével – átháramlott, így tulajdonképpen egy vagyonátrendeződés történt az önkormányzati gazdaság szereplői között. 2013-ban jelentős, mintegy 73 milliárd forintos adózott veszteség érte az önkormányzati társaságokat, amit az önkormányzatok, valamint a víziközmű vállalatok bevételmegosztása idézett elő.

Az önkormányzatok jelentős tőkepótlást vittek véghez az általuk tulajdonolt vállalatokban, mivel 2010-ben és 2011-ben is adózott veszteséget szenvedtek el (1,3 és 3,3 milliárd Ft értékben), de ahogyan az ábrán látszik, nem csökkent a saját tőke mértéke.

A kötelezettségek között megfigyelhető a rövid lejáratú kötelezettségek jelentős, dinamikus emelkedése. Ennek oka a válság okozta likviditási problémák, illetve az önkormányzati támogatásból gazdálkodó vállalatok esetében ennek csökkenése. A hosszú lejáratú kötelezettségek mértéke is növekvő tendenciát követett, ennek oka a fokozott beruházási tevékenység az önkormányzatokhoz hasonlóan, hiszen számos pályázat kedvezményezettje volt a vállalati szektor is. Azonban megállapítható, hogy reálértéken, illetve növekedési ütemében az eladósodási folyamat nem volt olyan volumenű, mint a tulajdonos önkormányzatoknál. Instrumentumait tekintve a forrásbevonás csupán néhány vállalat esetében történt – az önkormányzatokhoz hasonlóan devizakötvények kibocsátásával –, mely jellegében hasonlított az önkormányzati gyakorlathoz, ahol a számlakapcsolattal rendelkező bankok jegyezték le a kötvényeket. A kötelezettségek döntő hányadát a bankhitel, illetve a különféle lízingszolgáltatások igénybevétele jelentette, valamint a kapcsolt vállalkozások keresztfinanszírozása.

4. ábra: A korrigált jegyzett tőke alakulása a vizsgált vállalatok esetében

Forrás: saját kutatás

Mivel az önkormányzatok esetében figyelembe vettünk olyan vállalatokat, melyek esetében 25%-nál kisebb a részesedés mértéke, így szükséges vizsgálni, hogy a részesedéssel korrigált jegyzett tőkeérték miként módosult az önkormányzati körben (4. ábra). Ahogyan látható, e tőkeelem is követi a saját tőke esetében tapasztalt tendenciákat, az önkormányzati körnél jegyzett tőkevesztés következett be a növekvő vállalati kör ellenére is, melynek oka, hogy számos vállalat esetében a jegyzett tőke alá csökkent a saját tőke, illetve veszteségei oly mértékűt öltöttek, hogy negatív értékebe került. Azonban a felszámolási, végelszámolási eljárások inkább az önkormányzati feladatok megszűnése, átrendeződése miatt történtek, illetve a törvényi változások, a hulladékgazdálkodás esetében.

Tanulmányunk másik felében a 2013-as év adatait alapul véve mutatjuk be a szektorban rejlő likviditási, eladósodási, rentabilitási kockázatokat.

5. táblázat: Klaszteranalízis eredményei

Ward-Method és K-közép klaszterezés	Hosszú lejáratú kötelezettségek aránya	Saját tőke aránya	Rövid lejáratú kötelezettségek aránya	ROA	Gyorsrát a	
N	63	63	63	63	62	
1.Kielégítő operatív működés	Átlag	0,0826	0,3652	0,1655	0,0047	8,4434
	Median	0	0,3292	0,0984	0,0076	1,5171
	Szórás	0,16854	0,27845	0,18209	0,07555	39,08213
2.Hosszú távon kockázatos működés	N	90	90	90	89	89
	Átlag	0,1092	0,3813	0,2785	-0,045	1,7444
	Median	0	0,36	0,2059	0,0047	1,2477
	Szórás	0,21845	0,23128	0,20707	0,24875	1,59069
3.Stabil működés	N	49	49	49	49	49
	Átlag	0,017	0,5303	0,2999	0,0564	3,2468

Teljes vizsgált minta	Median	0	0,5865	0,244	0,0265	1,609
	Szórás	0,0511	0,28116	0,25263	0,25557	3,27645
	N	202	202	202	201	200
	Átlag	0,0786	0,4124	0,2484	-0,0047	4,1892
	Median	0	0,3906	0,1955	0,0097	1,4248
	Szórás	0,1785	0,26645	0,21831	0,21525	21,91896

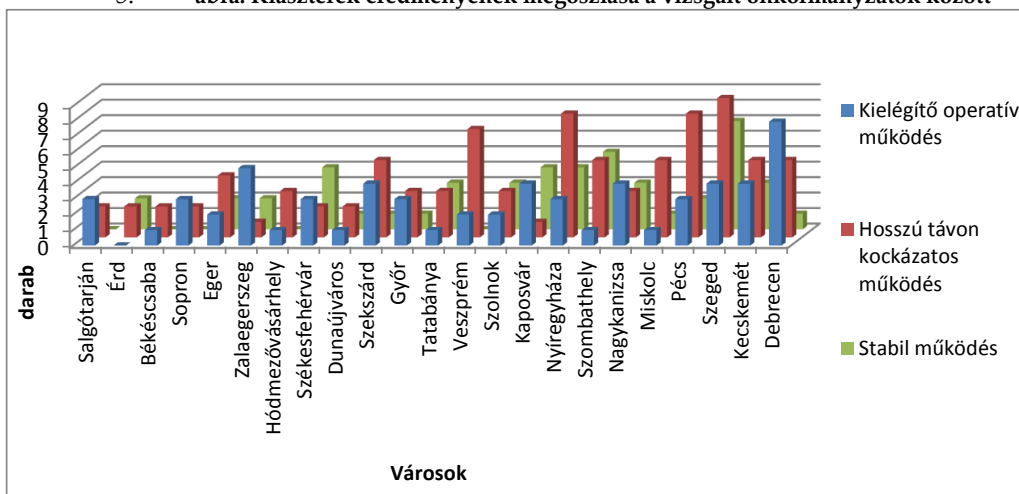
Forrás: Saját kutatás

A klaszteranalízis-vizsgálatra a 240-ből 202 vállalat volt alkalmas. Szakmailag három csoport létrehozását tartottuk indokoltnak. A három csoport különféle attribútumait a tőkeszerkezetük magyarázata érdekében kiegészítettük likviditási, és jövedelmezőségi mutatókkal, mivel a korrelációelemzés kapcsolatot jelzett a saját tőke, a gyorsráta és a ROA mutató között, ám a kapcsolat közepes erősségű negatív, illetve pozitív volt.

A stabil működésű csoport főbb jellemzője, hogy a **legkisebb az eladósodott vállalatok aránya** a saját tőke arány tükrében, **likviditási helyzetük megfelelőnek tekinthető, és itt található a legkevesebb veszteséges vállalat**. A másik két csoport tagjai közül nagyobb számban kerültek ki eladósodott és veszteséges vállalatok, a **kielégítő operatív működés csoportban 32 cég, hosszabb távon kockázatos működés klaszter esetében 43 cég értéke volt a saját tőke aránymutató tekintetében 35%-nál alacsonyabb értékű, illetve 18, és 34 esetben veszteséges működésű a ROA mutatót figyelembe véve**. A két csoportot a likviditási gyorsráta értéke különbözteti meg, az első csoportban 46, a másikban 55 volt megfelelő likviditású, tehát az 1-es értéket szigorúan véve meghaladó.

Össességében a likviditási problémák sokkal kisebb mértékben jellemezték a vizsgált mintát, mivel a vállalatok zöme jó likviditással rendelkezett. Levonható a következtetés, hogy a helyhatóságok vállalatainak döntő többségét eladósodási nehézségek, illetve az eredménytermelő képességet illetően a működés finanszírozásának tartós nehézségei jellemzik, azonban leszögezendő, hogy a **klasztermintában 77 db nonprofit cég szerepel**, ugyanakkor itt is kívánatos lehet a szolid pozitív eredmény a biztonságos működés érdekében. Az eladósodás tekintetében dominánsan az 1. klaszterre jellemző a rövid lejáratú kötelezettségek magas mértéke, a **2. klaszter esetében már hosszú lejáratú kötelezettségek a dominánsak**, mivel ebben a szegmensben találhatóak a legnagyobb méretű vállalkozások, a 3. klaszter esetében minimális a hosszú lejáratú kötelezettségek mértéke.

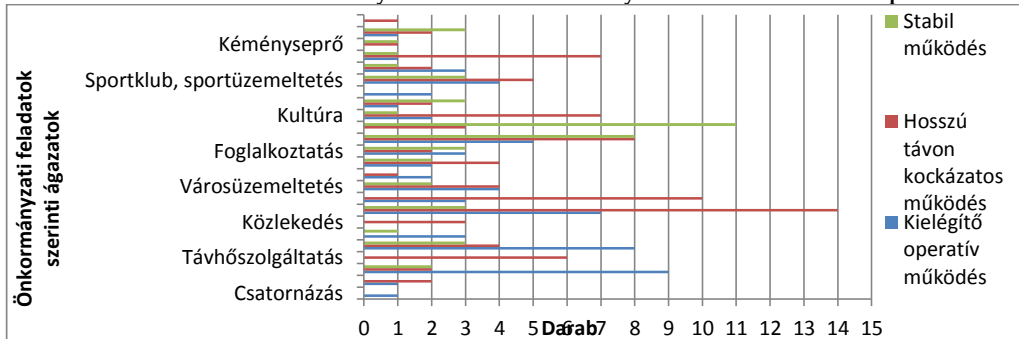
5. ábra: Klaszterek eredményének megoszlása a vizsgált önkormányzatok között

Forrás: saját kutatás

Ahogy azt a 5. ábra is mutatja, az önkormányzatok birtokában lévő vállalati portfólió tekintetében a **kockázatosabb vállalatok** a nagyobb méretű településeken működnek, de ezeken a településeken találhatóak nagyobb számban a stabilan működő vállalkozások is, például Szeged, Szombathely, Nyíregyháza vállalkozásai. Az inkább kockázatos vállalatok szintén a nagyobb méretű településekhez, illetve a **kisebb vállalkozásszámmal rendelkező településekhez kapcsolódnak. Előbbire ok a magasabban ellátott szolgáltatási színvonal, utóbbira a kisebb támogatási lehetőségek, illetve a lakosság fizetőképessége** jelent magyarázatot, erre példa Salgótarján, Békéscsaba, Hódmezővásárhely, Sopron, Veszprém vállalkozásai. Kiegyensúlyozott vállalati működés Érd, Székesfehérvár, Kaposvár esetében mutatkozik, mivel egyenlő arányban oszlanak meg a kockázatos és a stabil vállalatok. A nagyobb lélekszámú települések közül Győr, illetve Debrecen vállalatai képeznek másik csoportot, itt a vállalatok többsége a kockázatos, illetve kielégítő működésű vállalatok közül kerül ki. Így ez alapján egyértelműen nem lehet levonni azt a következtetést, hogy a település mérete befolyásolja a vállalatok eladósodását.

6. ábra: Klaszterek eredményei az ellátott önkormányzati feladatok szerint csoportosítva

Forrás: saját kutatás

Ahogy az az ábrából látható, **kockázatos működésű vállalatok elsősorban a közüzemi szektorok** vállalatai közül kerülnek ki. Ennek oka egyrészt, hogy ezek a legnagyobb méretű vállalkozások, másrészt ezek a vállalatok nagy részben kitéttek a kötelezettségek nagy arányának, különösen a lakossági ügyfélkörből adódóan, illetve a magasabb eszköz- és vagyonérték miatt.

Szintén sok a kockázatosan működő vállalkozás a turisztikai desztináció menedzsment, illetve a kulturális tevékenységet ellátó vállalatok között, aminek az lehet az oka, hogy ezek a vállalkozások nagymértékben függnék az önkormányzati, kormányzati bevételi forrásoktól, és magas az egyéb bevétel mértéke a bevételi szerkezetükben. Érdekesség, hogy a legtöbb stabil vállalkozás a médiaszolgáltatást nyújtó vállalatok közül kerül ki, mivel ebben a szektorban a leginkább jelentős az önkormányzatok által nyújtott támogatás. Kettősség figyelhető meg a városfejlesztési tevékenységet végző vállalatok esetében, ahol az önkormányzati pályázatoktól függ a vállalatok eredményessége, eladósodása. **A kielégítő operatív működés közé szintén inkább a közüzemi szolgáltatók tartoznak, például a 2013-ban létrehozott hulladékgazdálkodási nonprofit vállalatok.** Kiemelendő még a vagyonekezelési tevékenységet folytató vállalati kör, mely a nagyobb városokban a **holdingfunkciókból adódóan nagyobb kockázattal bír, míg a lakásgazdálkodás, vagyongazdálkodási terület kevésbé rejt működési kockázatot a vizsgált évben.**

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A megyei jogú városok önkormányzatai által birtokolt vállalatoknál a 2006-2013 között végbemenő gazdálkodási folyamatok közül az eladósodás folyamata látszik erősödni, illetve megjelentek rentabilitási problémák, melyek az aggregált adatokból vonhatóak le következtetésként. Az eladósodás növekedése inkább a rövid lejáratú kötelezettségekben ölt testet, nagyobb mértékű növekedést e finanszírozási forrás jelent. Hosszú lejáratú kötelezettségek tekintetében nem ment végbe hasonló mértékű külső forrásbevonás mint az tulajdonosi kör esetében, és az önkormányzati gazdálkodás csak néhány esetben volt hatással a vállalatok gazdálkodására devizakötvények kibocsátásában. Azonban az egyes vállalatok kockázatokat jelenthetnek a tulajdonos önkormányzatok számára, mivel a vállalatokat a kötelező önkormányzati feladat miatt nehéz felszámolni, de történt már precedens ebben a tekintetben. A vizsgált adatokat torzíthatja a 2013-as év, melyben a víziközmű vagyonegy része az önkormányzati mérlegben került kimutatásra a korábbi vállalati helyett, így negatívan befolyásolta az ágazatban tevékenykedő vállalati kör működését.

A 2013-as év adatai alapján képzett klaszterek megmutatták, hogy az önkormányzatok birtokában lévő társaságok többsége eladósodási nehézségekkel küzd, így működésükben az önkormányzatok támogatására szorulnak. Mindezt megerősíti, hogy ha a vállalat veszteségesen is működik. A klaszterek

eredményeképp levonható a konzekvencia, hogy nem lehet ágazatspecifikusan meghatározni a nehézségekkel küzdő vállalatokat, ám a közművállalatok, vagyongazdálkodó cégek, illetve az önkormányzati támogatás által determinált működésű ágazatokban nagyobb mértékű a kockázatos működésű kör a 2013-as év adatait alapul véve. A helyhatóságok cégeit figyelembe véve pedig az az általános tapasztalat erősíthető meg, hogy a nagyobb lakosságszámú önkormányzatok esetében jellemző a kiegyensúlyozott vállalati portfólió, de a település mérete nem gyakorol egyértelmű befolyást.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00012 projekt „Fiatal kutatói feladatok ellátása”-projektrész támogatásával készült. A fiatal kutatók csoportjának vezetője Prof. Dr. Losonczi Miklós, a kutatócsoport tagjai a szerzők.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Állami Számvevőszék (2011): Jelentés az önkormányzatok ellenőrzéséről.
- Hegedűs J. – Tönkő A. (2007): Az önkormányzati gazdasági társaságok szerepe a helyi önkormányzatok vagyongazdálkodásának – A feltételes kötelezettségvállalás problémája In: Vigvári (2007) (szerk.): Családi Ezüst. Tanulmányok az önkormányzati vagyongazdálkodás témaköréből, Budapest: Tipotext, 67-95.
- Lentner Cs. (2014): A magyar önkormányzatok adósságkonszolidációja. [Pénzügyi szemle](#), 2014/3. szám. 330-344.
- Lentner Cs. (2015a): A magyar nemzetgazdaság működésének gazdasági, rendszertani, és jogszabályi alapjai In: Lentner Cs. (2015): Adózási pénzügytan és államháztartási gazdálkodás Budapest: NKE, 31-75. és 763-785.
- Lentner Cs. (2015b): A túlhitelezés globalizálódása a világban és Magyarországon In: Lentner Cs. (2015): A devizahitelezés nagy kézikönyve Budapest: NKE Szolgáltató Kft, 23-63.
- Polackova, H.(1998): „Contingent Government Liabilities a Hidden Risk for Fisc for Stability.”
- Policy Research WorkingPaper. Washington, D.C.: World Bank.
- Sajtos L. – Mitev A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Budapest: Alinea Kiadó.
- Schick, A. (1999): Budgeting for Risk. Washington, D.C.: World Bank.
- Sisa K. – Veress A. (2014): Felmérés a települési önkormányzatok tervezési módszereiről. Statisztikai szemle, 2014/5. szám. 447-473.
- Szabó I. (2012): Az önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok szerepvállalása a költségvetési szektoron kívül feladatellátásban a megyei jogú városok önkormányzatainál. Győr: Széchenyi István Egyetem. (Doktori értekezés)
- Vigvári A. (2008): A közszektor modernizálásának kulcsa az önkormányzati rendszer átalakítása. In: Önkormányzatok gazdálkodása – Helyi fejlesztés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, 80-97.

- Vigvári A. (2009): Atipikus önkormányzati eladósodás Magyarországon. *Közgazdasági Szemle* 2009/ 7-8. 708-730.
- Zéman Z. (szerk.) (2016): A pénzügyi menedzsment controll elemzési eszköztára. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Zéman Z. – Tóth A. (2015): Az önkormányzatok és közüzemi vállalatok teljesítményértékelése In: Lentner Csaba (szerk.): Adózási pénzügytan és államháztartási gazdálkodás: Közpénzügyek és Államháztartástan II. Budapest: NKE Szolgáltató Kft, 829-853.

A MŰEMLEKEK SZEREPE A TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSBEN

Dr. Kissné dr. Budai Rita

(főiskolai tanár, Tomori Pál Főiskola)

A kutatás a műemlékek szerepét vizsgálja egy adott városrész szerkezetének, funkcióinak, fejlődésének folyamatában. A tanulmány a Tomori Pál Főiskola szűkebb környezetének, Budapest XXII. kerületének műemlékeit, azok gondozását, hasznosítását, fenntartásának finanszírozását mutatja be, kitérve e folyamatok önkormányzati, gazdasági, kulturális, településfejlesztési stratégiai hátterére. A műemlékek jelenléte és megfelelő kihasználása fontos tényező lehet egy település vagy városrész arculatának kialakításában, hatással lehet környezetének kulturális életére, vonzerővé válhat a turizmus számára, átformálhatja a környék jellegét, ha csak a legszűkebb környezetében is. Művészettörténeti és műemlékvédelmi szempontból e műemlékek felkutatása, restaurálása és megfelelő újrahasonosítása elsődleges fontosságú, de hosszú távon a település lakói és önkormányzata is nyerne azzal, ha kiemelten foglalkoznak a település kimagasló művészeti jelentőségű emlékeivel. A XXII. kerület jelentősebb műemlékeinek bemutatása mellett párhuzamként jó példák is említésre kerülnek, valamint olyan fejlesztési javaslatok, melyek lehetőséget nyújtanának a kerület számára a település színvonalának emelésére a műemlékek segítségével.

Kulcsszavak: műemlék, XXII. kerület, településfejlesztés, kulturális örökség, település-arculat

1. Bevezetés

Kutatásom abból az indíttatásból készült, hogy a Tomori Pál Főiskola székhelyváltása révén (2017. február 1.) Budapest XXII. kerülete lett felsőoktatási intézményünk székhelye, és bár az oktatás több helyszínen is zajlik, Budapest lett a főiskola központjának szűkebb környezete. Az alábbiakban olvasható műemlékvédelmi és művészettörténeti szempontú elemzéssel kívánok hozzájárulni ahhoz, hogy felsőoktatási intézményünk valamilyen módon a későbbiekben hasznára válhasson a befogadó kerületnek. A kapcsolatfelvétel Budafok-Tétény önkormányzatával a kutatás során megtörtént: a Főépítési és Városrendezési Iroda és Városrendezési Csoport egyik munkatársával személyes együttműködés alakult ki.

2. Törvényi háttér

A hatályos műemlékvédelmi törvény értelmében¹ „a védett műemléki értéket épségben, jellegük megváltoztatása nélkül kell fenntartani” (41. §), valamint „a

¹ [2001. évi LXIV. törvény](https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0100064.tv) a kulturális örökség védelméről https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0100064.tv (Megtekintés ideje: 2017.09.01.)

védett műemléki értéket a műemléki értékéhez, jellegéhez, történelmi jelentőségéhez méltóan, a védett értékek veszélyeztetését kizáró módon kell használni, illetve hasznosítani” (43. §).

A helyi önkormányzat az Építési törvény értelmében² az épített környezet, a település tervszerű alakítása és védelme érdekében településfejlesztési és településrendezési feladatokat lát el. A kerületi önkormányzat ennek értelmében elláthatja az épített környezet helyi védelmét, a helyi építészeti értékek, a településkép, a rálátás és kilátás védelmét. Többek között ezzel foglalkozik a fent említett Iroda³, itt szervezik a kulturális örökség védelmével kapcsolatos feladatok ellátását, tehát ezen belül a műemlékvédelmet is.

Látjuk tehát, hogy a törvény értelmében az önkormányzat gondoskodik a kerület műemlékeiről. A helyzet azonban ennél jóval bonyolultabb, hiszen a műemlék-épületek tulajdonjoga, jelenlegi funkciója, városképi szerepe mind befolyásolhatja azt, hogy az önkormányzat mennyire vállalhat ténylegesen részt ebben a tevékenységben.

3. Önkormányzati kommunikáció és arculat

Mielőtt azonban a témát szakmai oldalról közelíteném meg, átlagos állampolgárként akartam kipróbálni, milyen információkhoz jut az, aki a kerület műemlékeire kíváncsi. A legegyszerűbben elérhető internetes források segítségével teszteltem, hogy ha én a kerület új lakója vagy ide látogató turista lennék, mennyire lenne egyszerű a helyi műemlékek megtalálása és a turisztikai, látogatási információkhoz való hozzáférés.

Az önkormányzat honlapjának főoldalán a vizuális megjelenésnek egyáltalán nem része a kerület műemléki hagyatéka.⁴ A menüben nem találunk sem a lehetséges turisztikai, kulturális célpontokra, sem a műemlékekre vonatkozó fület, *Budafok-Tétény* címszó alatt mindössze egy nagyon rövid településtörténetet⁵ olvashatunk, a szöveg azonban nem ad meg sem forrásokat, sem szerzőt, sem további linkeket a tájékozódáshoz, ráadásul számos helyesírási és gépelési hiba van a mindössze másfél oldalas szövegben. Az utolsó mondat így hangzik: „a kerület a mai napig is őrzi egykori alkotó településeinek jellegét, amelyekben eleink műemlékek sorát hagyták ránk.” Hogy melyek ezek, azokról azonban sajnos nem esik szó. Az első benyomás tehát azzal kapcsolatban, hogy az önkormányzat mennyire promotálja a kerület műemlékeit és történelmi arculatát, sajnos inkább kedvezőtlen. Ha maga az önkormányzat nem becsüli jobban a saját műemléki hagyatékát, ha nem szán több

² 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=30337.316001 (Megtekintés ideje: 2017.09.01.)

³ <http://www.budafokteteney.hu/ugyintezes/foepiteszi-es-varosrendezesi-iroda> (Megtekintés ideje: 2017.09.02.)

⁴ A kerület honlapja, <http://budafokteteney.hu/> (Megtekintés ideje: 2017. 09. 01.)

⁵ <http://budafokteteney.hu/budafok-teteney/a-telepules> (Megtekintés ideje: 2017. 09. 01.)

teret az erről nyújtható információknak, akkor a honlap látogatója sem fogja azt jelentősnek, érdekesnek ítélni, és nagy eséllyel leáll a keresgéssel.

A fent említett rövid településtörténet kulcsszavai azonban mégis kirajzolnak egy olyan arculatot, melyben fontos vonás a történelmi jelleg: római kori emlékek, német telepések a 18. századtól, szőlőkultúra, pincerendszer, kőfejtés, iparosodás (ezen belül: sörgyár, pezsgőgyár, borászat), túlnyomóan kertvárosi jelleg, végül igen hangsúlyos, hogy „1987-ben Budafok megkapta a „Szőlő és Bor Városa” kitüntető nemzetközi oklevelet (hozzáteszem, hogy az önkormányzati honlap ennek a turisztikai vonzerőnek a felfedezését sem könnyíti meg). Sokat elárul még az arculatról az önkormányzat logójába belekerült minősítés: „Kisváros a nagyvárosban”. Ez a meghitt, családias, emberléptékű, természetközeli érzet, amit a „kisváros” fogalma ébreszt az emberekben, nyugodtan kiegészíthető lenne a műemléki jelleg különleges hangulatával.

Összehasonlításképpen érdemes egy hasonló méretű város, a szintén hatvanezer lakosú Sopron kommunikációs hozzáállását megvizsgálni. Itt az önkormányzat honlapján a vizuális megjelenítés is sugallja a város arculatának, városképeinek műemléki jellegét⁶, a turisztika címszó egy speciális, gazdag turisztikai oldalhoz vezet (turizmus.sopron.hu), és van egy külön fül a műemlékek és múzeumokkal kapcsolatos információkhoz (tuztorony.sopron.hu), ahol a programajánlótól, élménytúráktól kezdve tudományos cikkekig imponálóan gazdag anyag található. Kiváló ötlet, hogy a legnépszerűbb, legemblematikusabb műemléket választották ki, hiszen a Tűztorony mindenki számára ismert, ide mindenki kattintani fog, aki Sopron műemlékeire kíváncsi, és ezen keresztül a többire is fel tudják hívni az érdeklődő figyelmét. Sopron amiatt is érdekes, mert ott a borászat ugyanúgy fontos arculati elem, de emellett nem szorul háttérbe a műemléki jelleg.

Összefoglalva: biztatni szeretném a XXII. kerület önkormányzatát, hogy kommunikációjában, internetes és köztéri reklám-megjelenéseiben vállalja sokkal látványosabban műemléki arculatát, tegyen fel sokkal több fotót, műemlékvédelmi tanulmányt, helytörténeti érdekességet, könnyítse meg link-gyűjteményekkel az érdeklődők információgyűjtését, tegye hangsúlyosabbá, hogy ennek a „kisvárosnak” az arculata a kertvárosi jelleg mellett a római korig visszamenően történelmi is. A turisták vonzására, a helyi lakosság közérzetére, a városrész arculatának kulturális megszínezésére a legköltséghímélőbb út a kommunikációs eszközök szakszerűbb és hatékonyabb felhasználása.

Visszatérve a budafok-térségi műemlékek kereséséhez, interneten a Wikipédia segíthet még a tájékozódásban, ahol található egy olyan címszó, hogy „Budapest XXII. kerületének műemléki listája”.⁷ Ennek forrása a Forster Körpont adatbázisa (az egykori Kulturális Örökségvédelmi Hivatal jogutódja). Itt 34 műemléket sorolnak fel

⁶ <http://www.sopron.hu/> (Megtekintés ideje: 2017. 09. 02.)

⁷

https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapest_XXII._ker%C3%BClet%C3%A9nek_m%C5%B1eml%C3%A9ki_list%C3%A1ja (Megtekintés ideje: 2017.09.06.)

törzsszámukkal együtt, fénykép 18-hoz van, ezek között szobrok, kapuk, lakóházak, ipari műemlékek is vannak, semmi nem segít a tájékozódásban, hogy melyek ezek közül a legkiemelkedőbbek, és melyek látogathatók. Külön szócikket kapott a Törley-mauzóleum⁸, a Nagytétényi Kasténymúzeum⁹, a Városháza¹⁰, a Sacellár-kastély¹¹, a Törley-kastély¹², valamint a Czuba-Durozier-kastély¹³. Aki esetleg könyvtári kutatásra szánja el magát, az sem talál könnyen túl sok szakirodalmat ebben a témában.¹⁴

4. Budafok-Tétény főbb műemlék-épületei

Ebben a fejezetben csak azokat az épületeket mutatom be röviden, amelyek városképileg meghatározóak (tehát szobrok, kapuk, kisebb emlékek és templomok nem lesznek benne). Teszek némi utalást arra is, hogy van-e szerepe az önkormányzatnak a műemlék fenntartásában, kereshet-e együttműködést, lennének-e további lehetőségek az adott műemlék minél hatékonyabb védelmére, hasznosítására, városarculati elemmé emelésére.

4.1 Nagytétényi Kastély (Száráz-Rudnyánszky Kastély)

A kastély a kerület legjelentősebb műemléke, egyben legnagyobb történeti múzeuma. Későbarokk, díszudvaros homlokzatú épület, eredete a római korba nyúlik vissza (villa rustica), gótikus várkastély is volt, majd a török korban magas rangú török tisztek lakták, ezután került Száráz György birtokába, aki a 18. század elején kezdett itt gazdálkodni, és felújítani az épületet. Veje, Rudnyánszky József örökölte, ő alakította főúri rezidenciává.

Az Iparművészeti Múzeum fiókintézménye, állami fenntartású épület, az önkormányzattól független. Egy 1996-ban létrehozott önkormányzati alapítvány segíti azonban a kastélymúzeum tevékenységét: a Nagytétényi Kastély Közalapítvány, ami szerepel is az önkormányzat honlapján az „intézmények” menüpont alatt,¹⁵ ahol elolvashatjuk az alapítvány fontosabb adatait és alapító okiratát,¹⁶ aktuális tevékenységükről azonban itt nem találunk tájékoztatást. Ha képet akarunk kapni az alapítvány eredményeiről, fel kell kutatnunk a közalapítvány éves beszámolóit a működésükről és gazdálkodásukról. Ezekből kiderül, hogy hosszú

⁸ <https://hu.wikipedia.org/wiki/T%C3%B6rley-mauz%C3%B3leum> (Megtekintés ideje: 2017.09.06.)

⁹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Nagyt%C3%A9nyi_Kast%C3%A9lym%C3%BAzeum (letöltés ideje: 2017. 09. 06.)

¹⁰ [https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1rosh%C3%A1za_\(Budafok\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1rosh%C3%A1za_(Budafok)) (Megtekintés ideje: 2017.09.06.)

¹¹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Sacell%C3%A1r-kast%C3%A9ly> (Megtekintés ideje: 2017.09.06.)

¹² [https://hu.wikipedia.org/wiki/T%C3%B6rley-kast%C3%A9ly_\(Budapest\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/T%C3%B6rley-kast%C3%A9ly_(Budapest)) (Megtekintés ideje: 2017.09.06.)

¹³ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Czuba-Durozier-kast%C3%A9ly> (Megtekintés ideje: 2017.09.06.)

¹⁴ Rövid bibliográfia a tanulmány végén található.

¹⁵ <http://budafokteteny.hu/intezmenyek/alapitvanyok> (Megtekintés ideje: 2017.09.02.)

¹⁶ http://budafokteteny.hu/uploads/files/Nagytetenyi_Alapito.pdf (Megtekintés ideje: 2017.09.02.)

ideje rendszeresen évi 400 ezer forint támogatást kapnak az önkormányzattól, illetve alkalmanként további céltámogatást egy-egy rendezvényre.¹⁷ A kastélymúzeumnak olyan rendezvény-sorozata is volt, amelyben a Magyar Nemzeti Múzeummal működött együtt (Ókori víg napok a kentaur kertjében, 2005-2010-ig), és az ásatások terén is a Nemzeti Múzeum szakembereihez tartozik a terület.

A kastélymúzeum jól szervezett, aktualizált honlappal rendelkezik¹⁸, mely az Iparművészeti Múzeum honlapjáról nyitható meg. Az állandó bútorkiállítás mellett időszaki kiállításokat és számtalan érdekes múzeumpedagógiai programot, szolgáltatást, kosztümös vezetést kínálnak, leglátogatottabb állandó rendezvényük a „Karácsony a kastélyban” minden év adventi időszakában. Nagyon előnyös lenne, ha egyes programokban az önkormányzat látványosabban, akár nagyobb anyagi ráfordítással vállalna szerepet, több energiát fektetne azok promóciójába, és jobban kihasználná a városrész arculatának kialakításában, hogy egy ilyen jelentős és aktív kulturális intézmény működik a kerületben. Mindenképp szükséges lenne, hogy a kastély kulturális programjai az önkormányzati honlapról is könnyen kattinthatóak legyenek.

4.2 Törley-kastély

Ez az épület talán a második legfontosabb és legismertebb műemlék a kerületben, hiszen a *Törley* nevet mindenki ismeri, és ebben a névben szerencsésen kapcsolódik össze a borászati és a műemléki jelleg. A kastélyt a gazdag pezsgőgyáros, Törley József építtette 1890-1904 között, a terveket Ray Rezső Vilmos készítette. A pezsgőgyár felett épült, jelenleg az Országos Sugárbiológiai és Sugáregészségügyi Kutató Igazgatóság¹⁹ működik benne, így muzeológiai célra nem alkalmas. Némi kárpótlás viszont a Törley Gyűjtemény- és Látogatóközpont, mely a pezsgőgyár történetét mutatja be, ez a múzeum 2012 júniusában nyílt meg, ténylegesen a Törley cég működteti. Nagy segítség lenne a potenciális érdeklődőknek, ha ez a honlap egy kattintással elérhető lenne az önkormányzat honlapjáról, ha már Budafok-Tétény büszkén hangsúlyozza, hogy a „Szőlő és Bor Városa”.

4.3 Sacelláry-kastély

Sacelláry Irén, Törley József felesége számára épült ez a kastély, a két kastély egymás mellett telkeken helyezkedett el. A Sacelláry-kastélyt is Róth Miksa színes üveglakái díszítették. Az épület 1987-ig tudószanatórium volt, majd egy bank vette

¹⁷

Például: http://www.budafokteteny.hu/uploads/files/regi_fileok/pdf/nagytetenyi_kastely_kozalapitvany_2012_evi_beszamolaja_15195f58c18afd.pdf (Megtekintés ideje: 2017. 09. 02.)

¹⁸ <http://www.imm.hu/hu/contents/239,Nagyt%C3%A9t%C3%A9ny+Kast%C3%A9ly> (Megtekintés ideje: 2017. 09. 03.)

¹⁹ <http://www.osski.hu/> (Megtekintés ideje: 2017. 09. 02.)

meg és újjátta fel, 2002-től magánkézben, rendezvények helyéül szolgál. Nagyon szép kivitelű, jól karbantartott honlappal rendelkeznek (sacellarykastely.hu), ahol számos fotót is találunk az épületről és a parkról. Úgy tűnik azonban, hogy turistaként a kastély nem látogatható. Az önkormányzat esetleg támogathatná azt a lehetőséget, hogy bizonyos időpontokban az érdeklődők megtekinthessék a kastélyt, akár szakszerű műemléki vezetés mellett, és a Sacellary-kastély része lehessen a kerület kulturális életének is.

4.4 Czuba-Durozier kastély

A romantikus stílusú családi villa 1884-1887 között épült fel Budafok központjában, 1950-ben államosították, hosszú ideig önkormányzati társasház volt. Az állapota azonban régóta nagyon rossz volt, és 2016 júniusában az eladásáról döntött az önkormányzat. A bérlők kiköltöztetése után az eladás meg is valósult, magántulajdonba került több szomszédos telekkel együtt. Az állapota egyelőre változatlan, de tervben van a felújítása, és csak remélni lehet, hogy műemléki védettségének megfelelően olyan rekonstrukciót és hasznosítást kap majd, mely erősíti a történelmi városközpont műemléki jellegét.

4.5 Törley-mauzóleum

A kerület legproblémásabb műemléki jelensége ez az épület, amely ráadásul nagyon is szem előtt van, hiszen egy magaslaton helyezkedik el.

A mauzóleumot a feleség építtette Törley József halála után a Törley-kastély kertjének legmagasabb pontján 1907-9 között, terveit ugyanúgy Ray Rezső Vilmos készítette, mint a Törley-kastélyét. Országosan is kiemelt jelentőségű épület, mivel neobizánci stílusban készült, amire nem sok példa van Magyarországon. Gazdag eredeti díszítése ma már erősen töredékes, de tudjuk, hogy a kőfaragványokat Damkó József, az üveglakokat Róth Miksa készítette, és üvegmozaikok is dekorálták az épület belsejét.²⁰

Jelenleg a telek már nem a Törley-kastély irányából közelíthető meg, mint eredetileg, hanem külön bejárata van a Sarló utca felől. A műemlék a római katolikus egyház tulajdona (az özvegy hagyta végrendeletében az egyházra, kikötötte, hogy férjén, korán elhalt kislányukon és rajta kívül mást nem lehet odatemetni), de nem kapcsolódik hozzá plébánia. A kommunista éra idején sem vették el az egyháztól, de megtiltották a használatát. Jelenleg az egyház nem tervezi a hasznosítását, műemléki felújításra pedig nincs anyagi erőforrása, épp csak a legszükségesebb gazdálkodást végzik el évente néhányszor.

²⁰ Dobó Géza: Hogy nézett ki a Törley-mauzóleum egykori pompájában? http://index.hu/urbanista/2016/08/16/milyennek_kellene_latnunk_a_torley-mauzoleumot_az_egykori_pompajaban/ (Megtekintés ideje: 2017. 09. 04.)

Állapota kétségkívül katasztrofálisnak nevezhető, azonnali beavatkozást igényelne.²¹ Városképileg nagyon meghatározó helyen van, magára vonja a figyelmet, ezért különösen is kínos a jelenlegi állaga, de nehéz olyan funkciót találni neki, ami visszatérítené a felújítási költségeket. Az egyház ingyen is lemondana az épületről, ha megfelelő célú hasznosításra kerülne. Voltak tervek arra vonatkozóan, hogy a görög-keleti egyház használatba vegye, de a felújításra nem volt forrás. Egy másik elképzelhető funkció az urnatemető lenne, ezzel azonban az a probléma, hogy nincs hely parkoló kialakításához. Az önkormányzat kereste erre a megoldást, próbálták a telket bővíteni, de nem sikerült. A Forster Központban már készül az épület teljes műemléki dokumentációja, de jó ideje húzódik az ügy, az épület állapota azonban közben is egyre romlik. Garbóci László helytörténész több mint 30 éve küzd a mauzóleumért.

Az önkormányzati beavatkozás ebben az esetben a legsürgetőbb, akkor is, ha az épület nem a tulajdona. Sokkal nagyobb erőfeszítést kellene azért tennie, hogy azt a szegényfoltot, amit egy kirívóan elhanyagolt, jelentős műemlék jelent egy városkép arcúlatán, mielőbb megszüntesse, és az épületet a kerület építészeti, műemléki örökségének ékkövévé tegye.

4.6 Városháza

Végezetül mindenképp említést érdemel a Városháza, ami 1926-ban került a város tulajdonába, akkor építették át egy reprezentatív épületté több ipari épület felhasználásával. Figyelemreméltó, hogy vidékies stílus helyett valódi városi ízlés és koncepció alapján alakították ki. Az épületet természetesen az Önkormányzat tartja karban, az előtte lévő tér, a közeli piac, a piac előtti Agóra valóban igényes közösségi térré formálódott az utóbbi években.

5. A XXII. kerületi önkormányzat műemlékekkel kapcsolatos tevékenysége

Röviden említést tennék még néhány fontos műemléki felújításról, melyek a kerületben történtek a közelmúltban. Városképi jelentőségű beruházás volt a „Budafok belváros megújul” program keretében megvalósított homlokzatfelújítási projektek a Kossuth Lajos utcában 2004-ben és 2015-ben. „Szép régi kapuk felújítása” címen pályázatot írtak ki 2016-ban, melynek segítségével 4-5 kapu újult meg a Péter-Pál utcában. 2014-ben település-központ rehabilitációs pályázatot nyert az önkormányzat, amit Nagytétény központjában realizáltak: a közterületrendezésen kívül több épület bővítése és felújítása valósult meg, így a Szelmann-házé, a Cziffra György Művelődési Központé („Cziffra Központ”, cziffrakozpont.hu), valamint a Nagytétényi Könyvtár²² (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fiókintézménye) a volt

²¹ Dobó Géza: Siralmas állapotban az ország egyik legfontosabb mauzóleuma http://index.hu/urbanista/2016/08/16/siralmas_allapotban_az_orzag_egyk_legfontosabb_mauzoleum_a/ (Megtekintés ideje: 2017. 09. 04.)

²² http://www.fszek.hu/konyvtaraink/nagytetenyi_ut_283_sp=Libinfo (Megtekintés ideje: 2017.09.02.)

zsinagóga épületében, az utóbbi Nívódíjat is nyert. A zsinagóga védett műemlék volt, és a könyvtár-funkció mellett megemlékezési célra a tóra-fülke megközelíthető maradt, hogy lehessen ott felolvasni, ha esetleg olyan leszármazottak érkeznek ide, akik őseik zsinagógáját keresik fel.²³

5.1 A Campona-projekt

Külön említést érdemel az a projekt-csoport, amely a római erőd, a Campona castellum feltárását és hasznosítását célozza. Ez az emlék Világörökség-jelölt helyszín, mivel szerepel az úgynevezett várományos listán. A limes vonalán található emlékek együttese 2009 óta Ripa Pannonica néven szerepel (ripapannonica.hu), ennek magyarországi szakaszán mintegy hetven emlék van, ezek közé tartozik Campona is. A camponai római tábor először palánktábor volt, melyet a 2. század közepén építettek át kőtáborra egy 178x200 méteres területen. Korábban is voltak már itt ásások, de a beépítettség miatt a terület nehezen kutatható. Látható néhány maradvány, de a környezete rendezetlen, még magyarázó tábla sincs kint. A megtalált kövek egy része a Nagytétényi Múzeum egyik használaton kívüli szárnyában van, de ez csak ideiglenes elhelyezés, a kastélymúzeum szeretne megszabadulni ettől az anyagtól. Az értékesebb darabok a Nemzeti Múzeumba kerültek.

Adminisztratív szinten két fontos megállapodás született meg, egyrészt Budapest római emlékekkel rendelkező kerületei szerződtek a fővárossal, hogy együttműködnek ezek fejlesztésében (ennek tudományos háttérét a Budapesti Történeti Múzeum biztosítja), másrészt létrejött a XXII. kerület és a Magyar Nemzeti Múzeum együttműködési megállapodása Campona Castellum fejlesztése kapcsán. 2016-ban készült egy koncepció-terv a feltáráshoz és a bemutatáshoz (ezt másokkal együtt Mráv Zsolt, a Nemzeti Múzeum szakembere készítette). Leginkább az tűnik járható útnak, hogy az erőd valamelyik kapuját lehetne rekonstruálni, de az még bizonytalan, hogy milyen turisztikai lehetőséggel gazdagítanák ezt a régészeti helyszínt.

5.2 Arculati kézikönyv

Fontos fejlemény, hogy az önkormányzat 2017-ben lakossági fórum elé terjesztette a Településképi Arculati Kézikönyvet²⁴, valamint Budafok-Tétény településképi védelméről szóló rendelettervezetét²⁵, melyek egyelőre csak egyeztetési anyagok. Az Arculati kézikönyv 3. fejezete (10. o.) számba veszi Budafok-Tétény

²³ Dr. Almási Balázs DLA disszertációja: 2014 „Nagytétény tiszta lappal” http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/7861/DLA_Almasi_Balazs_2014.pdf?sequence=1 (Megtekintés ideje: 2017.09.02.)

²⁴ http://budafokteteny.hu/uploads/files/2017/sajto/BP22_TAK_egyeztetesi_anyag.pdf?time=1502806073509 (Megtekintés ideje: 2017.09.03.)

²⁵ http://budafokteteny.hu/uploads/files/2017/sajto/BP22_TKR_egyeztetesi_anyag-1.pdf?time=1502807283517 (Megtekintés ideje: 2017.09.04.)

jelentős műemlékeit, utóbbi a II. fejezet 4.§-ában Budafok-Tétény településképi szempontból védett területének tekinti: a) Budafok helyi történeti központját, b) Nagytétény helyi történeti központját, c) a Törley pezsgőgyár területét.

Hogy milyen hatással lesznek Budafok-Tétény arculatának változására ezek a dokumentumok a későbbiekben, az nyilván még nagyon sok egyéb tényezőtől is függ, de az önkormányzat, a lakosság és a műemlékek számára is reméljük a legjobbakat.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Dr. Almási Balázs (2014): „Nagytétény tiszta lappal” (DLA disszertáció)
<http://docplayer.hu/20967799-Dr-almasi-balazs-nagyteteny-tiszta-lappal.html> (Megtekintés ideje: 2017.09.01.)
- Czaga Viktória – Garbóci László – Szabó Csaba – Sasfi Csaba (2002): Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez 1731-1950. Budapest: Budapest Főváros Levéltára.
- Dercsényi Balázs (1993): 477. Budapest–Budafok, Városháza Budapest: Tájak, korok, múzeumok.
- Dercsényi Balázs (1993): 478. Budapest–Nagytétény, Látnivalók Budapest: Tájak, korok, múzeumok.
- Dercsényi Balázs (1993): 479. Budapest–Nagytétény, Száraz-Rudnyánszky kastély Budapest: Tájak, korok, múzeumok.
- Dercsényi Balázs (1995): 508. Budapest–Budafok, Látnivalók Budapest: Tájak, korok, múzeumok.
- Dercsényi Balázs (1996): 527. Budapest–Budafok, Borváros Budapest: Tájak, korok, múzeumok.
- Feinek Györgyné – Mati Károlyné: Helytörténeti olvasókönyv kicsiknek és nagyoknak. Budapest: Budafok-Tétény Budapest XXII. ker. Önkormányzat.
- Garbóci László: Budafok-Tétény, XXII. kerület (Budapest városrészei sorozat) Budapest: CEBA Kiadó.
- Garbóci László (1993): 476. Budapest–Budafok, Szent Lipót plébániatemplom Budapest: Tájak, korok, múzeumok.
- Gerelyes Ede (1987): Budafoki Barlanglakások. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum.
- Gesztli Eszter – Dr. Gyalay Mihály – Dr. Tóth Gábor – Dr. Végh Endre (1970, 1988): Tétény-Promontor. Budapest: Budapest Főváros XXII. kerületi Tanács VB.
- Joó Ernő – Terts András (2007): A budafoki pincék világa. Budapest: Budafok Péter-Pál Utca és Környéke Polgári Kör.
- Kecskés Ferenc – Dr. Szabó Csaba – Dr. Csontos László – Fabó Beáta (1996): Budafok-Tétény Millenniumi Album. Budapest: magánkiadás.
- Seleanu Magdaléna (1998): 561. Budapest–Budafok, Barlanglakás Emlékmúzeum. Budapest: Tájak, korok, múzeumok.

VÁROS- ÉS KERÜLETFEJLESZTÉS ÚJFAJTA MEGKÖZELÍTÉSBEN – Javaslatok egy esetleges zuglói helyi pénz bevezetéséhez¹

Lakócai Csaba

(tudományos segédmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete (Pécs)
PhD-hallgató, PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola)

Jelen tanulmány témája abból a feltevésből indul ki, hogy napjaink gazdasági, társadalmi és környezeti problémái alapvetően mind a pénzrendszer strukturális hibáira vezethetők vissza. Ennek főbb negatív következményei a rendszerszintű instabilitás, a szélsőséges társadalmi és területi egyenlőtlenségek, a prociklikus gazdaságpolitika, valamint a társadalmi és természeti értékek degradálódása. További problémát jelent, hogy különböző típusú és területi léptékű közpolitikai célok megvalósításához ugyanazt a fajta jegybanki pénzt használják, ami a gyakorlatban aláássa a szubszidiaritás elvének érvényesülését. Önkormányzatok által (is) támogatott helyi kiegészítő fizetőeszközök használatával valamelyest mérsékelni lehet a negatív hatásokat, illetve ezek bevonásával jobban megvalósíthatók egyes településfejlesztési elképzelések, mint ahogy azt már néhány működő példa is mutatja Európában és a világ többi részén egyaránt. Ezek alapján és az aktuális városfejlesztési problémákból kiindulva a tanulmány egy esetleges, a főváros XIV. kerületében megvalósítható fiktív zuglói helyi pénz lehetőségét vizsgálja meg nagyvonalakban.

Kulcsszavak: városfejlesztés, helyi pénzek, önkormányzat, Zugló

1. A 21. század eleji városfejlesztési elképzelésekről általánosságban

Napi szinten is tapasztalható, hogy a pénzügyi globalizáció jelenlegi formája olyan kényszermechanizmusokat jelent, amelyek következményeként sokszor áldoznak fel rövid távú gazdasági érdekekért hosszú távú fejlesztéspolitikai célokat, és ennek sokszor a helyi fejlesztés esik leginkább áldozatául. Léteznek ezen folyamatokkal szemben kritikus alternatív irányzatok, amelyek a strukturális hibákra helyezve a hangsúlyt egy alapvető gazdasági szerkezetváltást sürgetnek. A globalizációval dacoló és a gazdaság relokalizációját hirdető alternatív irányzatok és tendenciák urbanisztikai vetületének jelentőségére hívja fel a figyelmet Enyedi György, felvetve annak lehetőségét, hogy „a helyi gazdaság erősödése mérsékelné a globális nagyvárosi régiók világméretű gazdaságszervező funkcióit s népességvonzó erejét” (Enyedi 2011).

Jelen tanulmány szerzőjének álláspontja az, hogy urbanisztikai szempontból is léteznek úgymond mainstream folyamatok és azoktól eltérő (vagy azokkal

¹ A tanulmány elkészítését a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) K120007 számú, *Pénzintézetek gazdaságfejlesztő szerepe a teljesítmény és a hitelezési mutatók alapján: területi pénzügyi vizsgálatok* című kutatása támogatta.

szembemenő) alternatív trendek, amelyekkel ugyanakkor eddig indokolatlanul keveset foglalkozott a társadalomtudományi kutatás. Ezen irányzatok közül kettő, egymáshoz is kapcsolódó társadalmi kezdeményezést és mozgalmat emelünk ki az alábbiakban.

1) Az egyik az úgynevezett „nemnövekedés”² elvével hozható összefüggésbe. Fontos tisztázni, hogy a nemnövekedés fogalma nem negatív növekedést vagy stagnálást jelent, hanem a növekedésfüggő gazdasági kényszermechanizmusok tagadását. A nemnövekedés-mozgalmat tágabb keretébe tartozik az – elsőként Nagy-Britanniából kiinduló – Átalakuló Városok Mozgalma³, amely mára hálózattá szerveződött, és amely „elsősorban a helyi gazdaság megerősítését, a helyi élelmiszerellátás fellendítését, az energiahasználat csökkentését és egy szolidárisabb közösséget próbál meg elérni társadalmi-gazdasági újra-lokalizációval, ami egyúttal a klímaváltozás enyhítését is szolgálja, és felpozícionálja a helyi közösségi életet.”⁴ Ebbe beletartozik a város és vidéke kapcsolat újragondolásával a regionális önellátás megszervezése, valamint a gazdasági monoszektoralitás és a túlzott specializáció helyett a helyi gazdaság diverzitásának erősítése, a belsőerőforrás-alapú fejlesztés és a rövid fogyasztói-beszállítói láncolatok kiépítése és megerősítése (Európai Bizottság 2011: 11). Megemlíthetők továbbá az angol kifejezéssel *sharing economy*-nak (PwC csoport 2011) nevezett megosztás alapú közösségi gazdálkodási kezdeményezések, vagy éppen a városfejlesztési szempontból is jelentős civil kezdeményezések a városi autósforgalom csökkentéséért és ezzel párhuzamosan a kerékpáros útvonalhálózat és infrastruktúra fejlesztéséért.

2) A másik, a fentiekhez szorosan kapcsolódó, ugyanakkor egy hosszabb távú szerkezeti átalakulást is előrevetítő mozgalom a helyipénz-kezdeményezések mozgalma. A jelenlegi globális világgazdaságban többé-kevésbé minden térség ki van téve az egyoldalúan csak egy ágazatra építő fejlesztéspolitika (gazdasági monoszektoralitás) veszélyeinek, ami a túlzott specializációból következik, és ami rendkívül sérülékennyé teszi az adott térséget, mivel a helyi szereplők szinte teljesen tehetetlenné válnak az adott ágazatot érő és tőlük független külső megrázkódtatásokkal szemben. Ez a reálgazdaság mellett a pénzügyi szektorra is igaz; a pénzügyi monokultúrák rendkívül sebezhetővé tesznek egy országot vagy térséget, mivel annak gazdasága függő helyzetbe kerül az általában külföldi székhelyű multinacionális kereskedelmi és hitelbankoktól. A pénzügyi kiszolgáltatottságot nagyban csökkentheti, és egy térség gazdasági rezilienciáját erősítheti az úgynevezett monetáris diverzitás, vagyis az, ha többfajta fizetőeszköz van forgalomban. Lietaer és szerzőtársai (2015: 81–92) monetáris „ökoszisztémának” nevezik ezt, hangsúlyozva a biológiai rendszerektől átvett analógia fontosságát. Egy ilyen, ideális esetben megvalósuló monetáris ökoszisztémában a helyi pénzek legfontosabb szerepe a helyi vagy regionális fejlesztésekhez szükséges belső

² Ez elsőként Franciaországban szerveződött politikai mozgalommá Nemnövekedés Párt (*Parti pour la décroissance*) néven. A koncepció elméleti háttéréről lásd: Liegey et al. (2013).

³ Az Átalakuló Városok Hálózatának honlapját lásd: <https://transitionnetwork.org/>

⁴ Lásd: <http://lmv.hu/atalakulo-varosok/modell>

erőforrások helyben tartása, illetve a kihasználatlan kapacitások és a kielégítetlen helyi igények jobb összekapcsolása, amire a hivatalos jegybanki pénz kizárólagos használatával kevésbé képesek az önkormányzatok. Ebben a minőségükben a helyi kiegészítő fizetőeszközök fontos szerepet kaphatnak a jövő városfejlesztési modelljeiben, túllépve az eddigi – mostanra elavult – egyoldalúan gazdaságcentrikus, növekedés- és piacorientált fejlesztéspolitikai paradigmán.

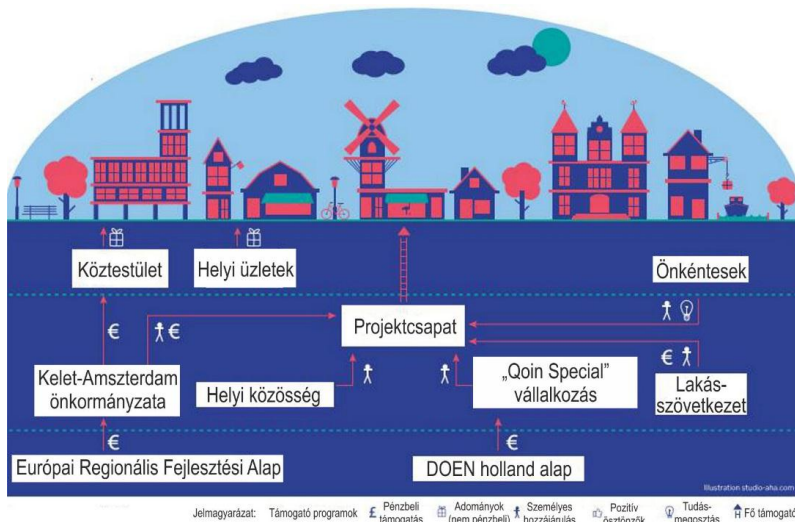
2. A helyi fizetőeszközök mint a tágabb fejlesztéspolitikai elképzelések lehetséges eszközei

Ha megnézzük az Európai Unióban már működő helyi fizetőeszközöket, megállapítható, hogy ezek összhangban vannak az uniós szinten is megfogalmazott fenntartható városfejlesztési célokkal. Ilyen célok egyebek mellett az életszínvonal és a társadalmi kohézió növelése, a helyi közszolgáltatásokhoz történő általános hozzáférés biztosítása, az épített és a természeti környezet védelme, a helyi gazdaságok erősítése diverzifikált termelési és szolgáltatói rendszerekkel, valamint a fejlődés leválasztása az erőforrások feléléséről (Európai Bizottság 2011: 10-11).

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 2030-ig érvényes fenntartható fejlődési programtervezetében szereplő célok közül a 11. a városok és települések befogadóvá, biztonságossá, alkalmazkodóképessé (rezilienssé) és fenntarthatóvá tételéről, a 12. pedig a fenntartható fogyasztási és termelési szokások eléréséről szól, amelyek részben elősegíthetők a kiegészítő helyi fizetőeszközök használatán keresztül. Az ilyen jellegű kezdeményezések jól illeszthetők továbbá az Európai Unió 2016-ban megfogalmazott Városfejlesztési Menetrendjének (*Urban Agenda for the EU*) céljaihoz is, úgymint a városi szegénység és munkanélküliség kezelése, körforgásos gazdaság kiépülése vagy a fenntartható föld- és természetierőforrás-használat. (Eurostat 2016: 16-20)

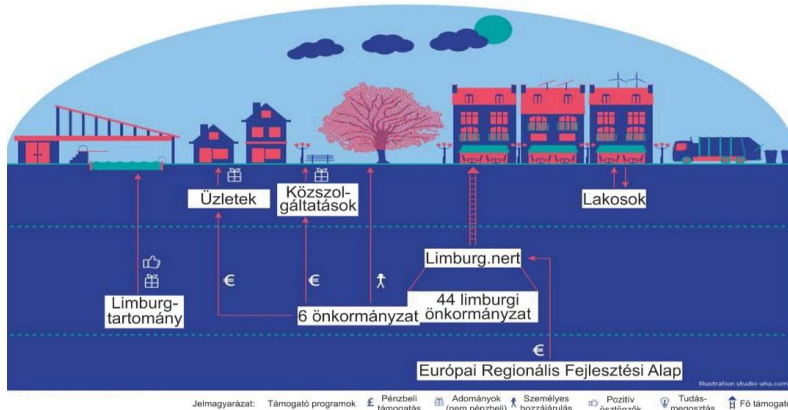
Deklaráltan igény van a kormányzás valamennyi – uniós, nemzetállami, önkormányzati – szintjén a strukturális és kohéziós alapokból érkező támogatások felhasználásának helyspecifikusabbá tételére, ami az Európai Unió fejlesztéspolitikájának és a helyipénz-kezdeményezéseknek a lehetséges kapcsolódási pontját jelenti. Már vannak konkrét, működő példák arra vonatkozóan, hogy a helyi kezdeményezésű fizetőeszközöket összekössék például az Európai Regionális Alapból érkező források felhasználásával. Az alábbi három ábra egy-egy ilyen esetet ábrázol, amelyek közül az 1. ábra a kelet-amszterdami Makkie, a 2. ábra a kelet-belgiumi Limburg tartományban forgalomban lévő e-Portemonnee, a 3. ábra pedig a walesi ún. „fűszeres” időjövőírás-rendszerek szervezeti kapcsolatait mutatja be sematikusán. (Utóbbi esetében a Brexit következtében a jövőben valószínűleg kevésbé számíthatnak már az uniós forrásokra.)

1. ábra: A Makkie szervezeti kapcsolatai

Forrás: CCIA 2015: 73 (saját fordítás)

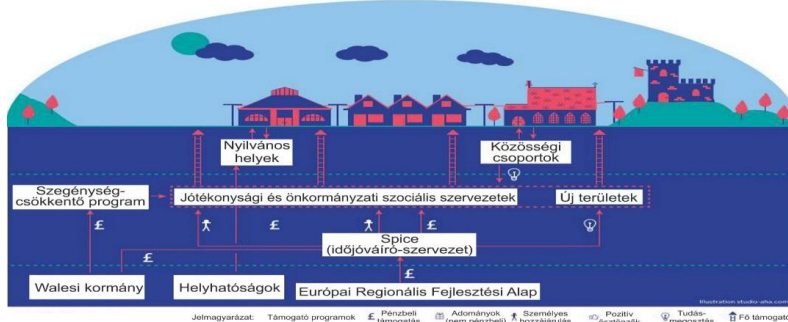
2. ábra: Az e-Portemonnee szervezeti kapcsolatai

Forrás: CCIA 2015: 75 (saját fordítás)

3. ábra: A walesi időjövívítés-rendszerek szervezeti kapcsolatai

Forrás: CCIA 2015: 77 (saját fordítás)

A következőkben nemzetközi példák alapján Budapest XIV. kerületének, Zuglónak a vonatkozásában lesz szó egy esetleges, egyelőre teljesen fiktív kerületi fizetőeszköz használatának lehetőségéről a kerületfejlesztés néhány főbb aktuális problémájára és kihívására fókuszálva.

3. Egy helyi pénz használatának lehetőségei a zuglói kerületfejlesztés számára

Mint fentebb szó volt róla, a kiegészítő helyi fizetőeszközök különböző (egymáshoz kapcsolódó) gazdasági, társadalmi és környezeti célokat fogalmazhatnak meg. A továbbiakban néhány aktuális kerületfejlesztési probléma megoldására létrehozható esetleges zuglói helyi pénz ötletéről lesz szó olyan, már megvalósult vagy megvalósulás előtt álló példák bemutatása mellett, amelyeket hasonló okokból és hasonló célokért vezettek be. Közös ezekben az esetekben, hogy kiegészítő fizetőeszközként működnek, vagyis nem helyettesítik a hivatalos pénznemet, viszont olyan fejlesztési célokat lehet megvalósítani velük, amelyeket a hivatalos pénz használatával nehezebb lenne. A bemutatásra kerülő helyi pénzek fedezete minden esetben a társadalmilag valamilyen formában hasznos munkavégzés által megtermelt érték, így a jegybanki pénztől eltérően használatuk már önmagában is közhasznú és közérdekű, amennyiben az elér egy bizonyos kritikus volument.

Az egyik legrégebb modern kiegészítő fizetőeszköz-fajta az úgynevezett időjövőjárás-rendszer, amelynek gyökerei a walesi munkásmozgalomban vannak, amikor a bányászközösségek a munkabérek egy részével hozzájárultak helyi szolgáltatások, mint például klinikák, munkásklubok és könyvtárak létrejöttéhez és fenntartásához (CCIA 2015: 59). Egy szemléletes mai példaként említhető a svájci Sankt Gallen városában bevezetett *zeitvorsorge* nevű, időjövőjáráson alapuló rendszer, amelynek célja az, hogy kiegészítse a város folyamatosan növekvő igénybevételnek kitett nyugdíj- és egészségügyi rendszereit. (ibid: 47) A projekt lehetővé teszi a lakosoknak, hogy jóváírásokat keressenek és takarítsanak meg azáltal, hogy különböző módokon részt vesznek az idősebb lakosok ellátásában. Ezeket a jóváírásokat később visszaválthatják különböző ellátással kapcsolatos szolgáltatásokra, amikor a jóváírások gyűjtői maguk szorulnak majd segítségre. A városi önkormányzat garantálja, hogy a jövőben bármikor legyen lehetőség az összegyűjtött jóváírások visszaváltására. A jóváírások keresetében és az ellátás szervezésében helyi szociális szervezetek is segítenek. Mindez elég meggyőzően demonstrálja, hogy a társadalombiztosítási rendszereket meg lehet erősíteni anélkül, hogy jelentősen növelnék az adóterheket vagy leépítenék a közszolgáltatásokat más területeken.

Zugló esetében Palasik (2005: 31) az alábbi, kerületi rendeletre bevezetett segélyezési formákat sorolja fel: rendszeres szociális segély, átmeneti segély, ápolási segély, közgyógyellátás méltányosságból, lakásfenntartási támogatás, temetési segély, speciális helyi lakáskarbantartási támogatás. Ezek közül egy esetleges, a sankt

galleni-hez hasonló zuglói időjövívás-programmal elsősorban az ápolási segílyt lehetne részben fedezni és továbbfejleszteni anélkül, hogy az különösebb költségvetési terhet jelentene az önkormányzatnak. Előbb persze a helyi lakosság körében kellene egy ilyen rendszer előnyeit és mindenki számára jótékony hatásait tudatosítani.

Az egészségügyi célkitűzéseknél maradva, az időjövívás-rendszerekhez képest a helyi fizetőeszközöknek egy még magasabb szintjét jelentik az úgynevezett *wellness-utalványok*. A Lietaer és szerzőtársai által javasolt utalványrendszer lényege az életmóddal összefüggésbe hozható krónikus betegségek kialakulásának megelőzése (Lietaer et al. 2015: 144-151). Wellness-utalványokat egyfelől preventív jellegű egészségmegőrző programokban való részvétellel, másfelől pedig az időjövívásokhoz hasonlóan rászoruló gondozásában és ellátásában való részvétellel lehetne megkeresni. A megkeresett utalványokat többféleképpen lehetne felhasználni, vagyis elkölteni, például a biztosítási díjak egy részét lehetne velük fizetni, illetve a tanúsított helyi vállalatoknak egyes egészségmegőrzéshez hozzájáruló termékeit (pl. organikus élelmiszert, sporteszközöket stb.) lehetne velük megvásárolni. Az elfogadóhelyek az utalványokat használhatnák tovább fizetőeszközként a saját vásárlásaikhoz, vagy beválthatnák azt hivatalos pénzre. Összességében akkor érné meg a rendszert működtetni – például a biztosító társaságoknak –, ha az ennek következtében egészségesebbé váló lakossággal járó kiadáscsökkentés és megtakarítás nagyobb, mint a program költsége.

Egy másik fajta, városrehabilitációs céllal létrehozott helyi fizetőeszköz a *toreke*, amit a belgiumi Gent város Rabot nevű kerületében vezettek be 2011-ben (ibid: 167-169). A környék viszonylag szegény, a lakosság etnikai összetétele pedig vegyes. Egy lakossági felmérést követően a városi önkormányzat használaton kívüli földterületeket bocsátott rendelkezésre, ahol több mint száz 4 m²-es kertet hoztak létre, amelyeken a lakosok zöldséget és dísznövényeket termeszthetnek. A kis kertet 150 toreke éves bérleti díjért lehet használni, amit kizárólag torekében lehet fizetni. Torekét a közösségen belüli városrehabilitációs tevékenységekben való részvétellel lehet keresni, mint például közterek tisztításával, virágosládák felszerelésével és virágültetéssel, a futballpálya rendbetételével mérkőzés után stb. A tevékenységeket az önkormányzat és a helyi civil szervezetek által működtetett közösségi centrum szervezi meg. A megkeresett torekéket a kertek bérleti díjának fizetése mellett a helyi boltokban is fel lehet használni egyes helyi árucikkek megvásárlására, továbbá mozijegyeket (amennyiben az üres székek kihasználatlanul maradnának egyes vetítéseken) és tömegközlekedési jegyeket is lehet venni velük. A vállalkozások működtetői maguk is használhatják fizetőeszközként a torekét, vagy beválthatják euróra a közösségi centrum irodájában. Az indulás óta eltelt időszak azt bizonyította, hogy az önkormányzatnak mindenképpen megéri a program működtetésére elkülöníteni a szükséges állandó eurófedezetet, mert azáltal, hogy az így lekötött pénzüsszegnek megfelelő anyagi értéket euró helyett torekében használják a lakosok, bizonyosan a helyi közérdekek érvényesülnek, míg a hivatalos pénznem használatával ez korántsem lenne biztos.

Tájrehabilitációs célt hivatott szolgálni Japánban a tervezett „*biwa kippu*” rendszer is, amelyet egy konkrét környezetvédelmi program kivitelezése érdekében vezetne be az illetékes prefektúra kormányzata (ibid: 170-173). A Biwa-tó Japán legnagyobb és legrégebb tava változatos ökoszisztémával, ugyanakkor a gazdasági tevékenységből származó számos környezeti problémának van kitéve. A prefektúra szigorú környezeti szabályozást és szubvenciókat alkalmaz a káros folyamatok megállítása és a táj regenerációja érdekében, ennek viszont költségvetési korlátai vannak. Ezért tervbe vették, hogy egy sajátos helyi fizetőeszköz bevezetésével előmozdítják a környezetvédelmet és a tájrehabilitációt, ami nem terheli tovább a súlyosan eladósodott prefektúra költségvetését. A tervezett *biwa kippu* (vagyis *biwa-jegy*) rendszer keretében a háztartásoknak a prefektus kormányzata felé fizetendő éves környezetvédelmi adót *biwa kippu*-ban kellene fizetnie, amelyet a Biwa-tó Környezetvédelmi Kutatóintézet bocsátana ki. A prefektúra határozná meg azon konkrét és mérhető környezeti tevékenységek körét, amelyek elvégzéséért a helyi lakosok és non-profit szervezetek *biwa kippu*-hoz juthatnának. Azok a lakosok, akik nem tudtak elég *biwa kippu*-t megkeresni, más lakosoktól vagy a programban részt vevő non-profit szervezetektől vehetnének *biwa kippu*-t jénért. Az elképzelések szerint összességében egy ökológiai gazdaság aktiválódhatna a helyi pénz használatával.

Zugló esetében, amennyiben a város- és tájrehabilitáció a cél, a belgiumi *toreke* és a japán *biwa kippu* egyfajta ötvözetének tekinthető helyi fizetőeszközt lenne leginkább célszerű bevezetni. A kerület jelenlegi viszonyaira átfordítva ezt, egy kiemelt önkormányzati programnak számíthatna a Rákos-patak zuglói szakaszának revitalizációja⁵, amit részben vagy egészében finanszírozhatnának egy ilyen helyi fizetőeszközzel. Például az érintett Alsórákos és Rákosfalva városrészekben előírhatnák, hogy a kerületi önkormányzat felé fizetendő adók egy részét kizárólag helyi pénzben lehessen fizetni. Ezt a helyi pénzt az említett városrészekben végzett önkéntes munkával lehetne megkeresni, leginkább a patakörnyék rendezésében való részvétellel, illetve a kerületi közalkalmazottak és közmunkások ebben kapnák fizetésük egy részét vagy béren kívüli juttatásukat. Emellett a program koordinálásában részt vevő non-profit civil szervezeteken keresztül lehetőség lenne arra is, hogy ha valaki nem akar önkéntes munkával helyi pénzt keresni, akkor forintért vegyen annyit, amennyire szüksége van az önkormányzati hozzájárulás fizetéséhez. A Rákos-patak rehabilitációjára fordítandó önkormányzati adóilleték mellett egyes tanúsított helyi boltokban vagy helyi szolgáltatóknál is fizethetnének a lakosok helyi pénzzel. Az elfogadóhelyek körét lehetne a már működő Zuglókártya nevű kedvezményrendszerre alapozni, a részt vevő vállalkozások pedig a körön belül tovább használhatnák fizetőeszközként az utalványokat, adhatnának belőlük az alkalmazottaknak béren felüli juttatást, vagy beválthatnák azokat forintra. Az önkormányzat közvetlenül is növelhetné a helyi pénz forgalmát, és ösztönözhetné

⁵ Többek közt a Rákos-patak revitalizációjának helyzete is téma volt a zuglói képviselőtestület legutóbbi, 2016. december 16.-i közmeghallgatásán. Lásd: Zuglói Lapok (2017.01.12: 9)

annak használatát például azzal, ha lehetővé tenné, hogy a BVSC uszodában pangó szezon idején helyi pénzzel is lehessen jegyet vagy bérletet venni. A lényeg, hogy minden egyes forgalomba került helyipénz-utalványnak a fedezete valamilyen közérdekűen hasznos munka legyen, ami azt jelenti, hogy minél több van forgalomban, annál nagyobb kapacitást sikerült a városrendezési célok érdekében hasznosítani tulajdonképpen a költségvetés különösebb pluszterhelése nélkül. Ezáltal pedig több erőforrást lehetne a program elsődleges céljára, a Rákos-patak rehabilitációjára fordítani. A lakosság számára sem jelentene többletterhet a kötelezően helyi pénzben fizetendő hozzájárulás, amennyiben az a meglévő önkormányzati adók és illetékek egy részét váltaná ki, ugyanakkor az általa megvalósult városrendezés és az élhetőbb környezet előnyei mindenki számára érezhetőek lennének. Végül soron pedig opcionális lenne az új fizetőeszköz használata; aki nem akarja helyi pénzben fizetni a hozzájárulást, továbbra is adózhatna közvetve forintban azáltal, hogy nem megkeresi, hanem megvásárolja a helyi pénzt.

Amennyiben nemcsak a zuglói szakasz rendezése a cél, hanem a Rákos-patak egészének ökológiai rehabilitációja, akkor az összes érintett önkormányzat – Szada, Gödöllő, Isaszeg, Pécel, valamint a főváros XVII., X., XIV. és XIII. kerületei – kapacitását össze kell hangolni, aminek szintén célszerű eszköze lehetne egy nagyobb léptékű alternatív fizetőeszköz. Egy ilyen, szinte regionális – de mindenesetre kistérségi – jelentőségű projekt elsősorban már nem a lakosság, hanem inkább a környékbeli üzleti vállalkozások hozzájárulását igényelné, ezért azok számára lehetne előírni az alternatív fizetőeszközben történő adófizetést. Egy ilyen rendszert a vállalkozások közötti – ún. B2B – kereskedelmi hitelezési körök és a jóváírás-programok előnyeivel lehetne kombinálni, hogy az üzleti szempontból kedvező legyen a helyi vállalkozások számára is.

Egy helyi pénz fentiekben tárgyalt néhány lehetséges fajtáján túl természetesen számtalan egyéb létezik még, és jöhetne szóba attól (is) függően, hogy a kerületfejlesztés és a lakosság mire helyezi a hangsúlyt. Ami közös bennük, hogy a városrendezés számára egy olyan eszközt jelentenek, amivel elvileg sokkal jobban és (nem utolsósorban) fenntarthatóbban lehet kihasználni a meglévő belső erőforrásokat, mint csak a hivatalos jegybanki pénz használatával, és emellett – ha már kellőképpen bejáratódott a használatuk – nem jelentenek külön terhet a költségvetés számára, sőt inkább tehermentesítik azt. Ebből a szempontból voltaképpen mindegy, hogy egy adott települést vagy településrészt mennyire mondunk fejlettnak, minden esetben érdemes – és talán kell is – foglalkozni a helyi kiegészítő fizetőeszközök lehetőségével, ami jó esetben konkrét tervezéshez, majd megvalósításhoz vezet.

4. Konklúzió

A pénzügyi-gazdasági globalizáció jelenlegi formája – amellyel szemben a szerző kritikus – olyan kényszermechanizmusokat jelent, amelyekhez kénytelenek a

közpolitikai és a gazdasági szereplők igazodni, vagy ha úgy tetszik, engedelmessé válnak nekik. Ez a gyakorlat szükségszerűen vezet oda, hogy a rövid távú gazdasági érdekekért feláldoznak hosszú távú társadalmi és környezetpolitikai célokat. Ezzel szemben egy másfajta értékrend mentén konkrét közpolitikai célok megvalósítására kidolgozott helyi vagy regionális pénzek használata a hosszú távú és fenntartható fejlesztéspolitikát segítheti elő. Ebben a minőségükben az egyes kiegészítő fizetőeszközök a 21. század eleji városfejlesztési és területrendezési elvek megvalósításának lehetnek fontos eszközei, amire legutóbb már uniós szinten is felfigyeltek. Egyelőre sajnos inkább csak Nyugat-Európában találunk olyan jól működő példákat, amelyeket az önkormányzatok is támogatnak, pedig meglévő természeti és kulturális értékei alapján Közép- és Kelet-Európa ugyanúgy tekinthető gazdag térségnek. Fontos lenne ezért a különböző szinten lévő döntéshozóknak felismerni a helyi fizetőeszközök használatában rejlő lehetőségeket, illetve azok képességét arra, hogy elejét vegyék a helyi erőforrások kiáramlásának vagy kívülről történő kiaknázásának. Tanulmányunkban megvizsgáltuk Budapest XIV., Zugló nevű kerületének vonatkozásában egy esetleges és egyelőre teljesen fiktív helyi fizetőeszköz használatának az aktuális kerületfejlesztési célok megvalósításában betölthető lehetséges szerepét.

Következtetésként megállapítható, hogy akár Zuglót, akár más települést vagy településrészt veszünk alapul, az adott helység viszonyaiból kiindulva és a helyspecifikus körülmények mellett is hasonló fejlesztési kihívások és problémák fogalmazódnak meg, aminek nemcsak a kezeléséhez, hanem akár a helyi szintű megoldásához is hozzájárulhat egyes kiegészítő fizetőeszközök használata. Ezt legjobban akkor lehetne elérni, ha az önkormányzatok a közérdeket szem előtt tartó konszenzussal aktív támogatóivá, esetleg működtetőivé válnának az ilyen rendszereknek, amelyekbe magasabb, állami és/vagy európai uniós szintről érkező forrásokat is bevonnának, ezáltal jobban hasznosítva azokat.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Community Currencies in Action (2015): *People Powered Money. Designing, developing & delivering community currencies*. London: New Economic Foundation. Letölthető: <http://communitycurrenciesinaction.eu/peoplepoweredmoney/>
- Enyedi György (2011): A városnövekedés szakaszai – újragondolva. In: *Tér és Társadalom* 2008/1. szám. 5-18.
- Európai Bizottság (2011): *Cities of tomorrow. Challenges, visions, ways forward*. Brüsszel: Regionális Politikai Főigazgatóság.
- Eurostat (2016): *Urban Europe. Statistics on cities, towns and suburbs*. Luxembourg: Publication office of the European Union.
- Liegey, V., Madelaine – S., Ondet, C. – Veillot, A. I. (2013): *Jólét gazdasági növekedés nélkül. A Nemnövekedés felé*. Budapest: Eszmélet Alapítvány.
- Lietaer, B. – Arnsperger, C. – Goerner, S. – Brunnhuber, S. (2015): *Pénz és fenntarthatóság. A hiányzó láncszem*. Római Klub Európai Szervezetének jelentése a Finance Watch és a World Business Academy részére. Budapest: Image Kft.

Palasik Mária (2005): *Zugló: hetvenéves Budapest XIV. kerülete*. Budapest: Herminamező Polgári Köre.

PwC csoport (szerk.) (2015): *Osztogatnak vagy fosztogatnak? – A sharing economy térnyerése*. Letölthető:

https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/sharing_economy.pdf

Zuglói Lapok (2017.01.12.) 27 (1).

TOVÁBBI FORRÁSOK

<http://lmv.hu/atalakulo-varosok/modell>

<https://transitionnetwork.org/>

<https://www.zuglo.hu/ligetbol-kerulet/>

4. ÚJ GAZDASÁGI TÉR KIALAKULÁSA

A RÉGIÓK INNOVÁCIÓS INPUT TÉNYEZŐI, AVAGY HOGYAN JÁRUL(HAT) HOZZÁ A RÉGIÓ /A VÁROS AZ INNOVÁCIÓ TÁMOGATÁSÁHOZ, AZ ÚJ GAZDASÁGI TÉR KIALAKÍTÁSÁHOZ?

Dr. Gajzágó Éva Judit

(főiskolai docens, Tomori Pál Főiskola)

A cikkben a szerző az innovációs közvetítő szervezetek hatékonyságát vizsgáló modellből kiindulva foglalja össze, hogy egy térség hogyan járul(hat) hozzá a régiós innovációs potenciál növeléséhez, ezen keresztül pedig a helyi vállalkozások innovációjának támogatásához. A hatékonysági modell input dimenzióját, annak indikátorait egyrészt elméleti oldalról mutatja be, másrészt elemzi azokat a Dunaújvárosi kistérséget tekintve. A modell input dimenziója olyan indikátorokat tartalmaz, amelyek a régió és a regionális innovációs rendszer fejlettségét, illetve az innovációt támogató tényezőket – például a finanszírozási lehetőségeket – mérik. A szerző kiemelt hangsúlyt helyez olyan, Enyedi (1997) által is hangsúlyozott, főként a helyi értékekre, tudástökre és kapcsolati hálóra épülő, a városok és vonzaskörzeteik sikerességét befolyásoló sikertényezőkre, amelyek nagymértékben befolyásolják az innovációs potenciál alakulását.

Kulcsszavak: innováció, hatékonysági modell, innovációs potenciál növelése

1. Bevezetés és szakirodalmi háttér

A régiók innovációs input tényezőinek vizsgálatát a szerző egy innovációs közvetítő szervezeteket célzó kutatás, illetve modell alapján mutatja be ebben a cikkben. A bevezetésben ezért nemcsak a régiók és városok innovációs potenciáljával, hanem az innovációban részt vevő közvetítő szervezetekkel is foglalkozik.

Az elmúlt évtizedekben az innováció szerepe egyre jobban felértékelődött. Az Európai Unió 2020-as stratégiájának központi eleme az innovációs kapacitás fejlesztése, az innováció eredményességének előmozdítása. Az európai szint mellett nemzeti szinten is hangsúlyosabbá vált az innováció, hiszen az egyes nemzetgazdaságok fejlődésének egyik kulcseleme a gazdasági ágazatok, szervezetek innovációs potenciáljának fejlesztése, amelyet a kormányok az innovációs rendszerek kiépítésével és fejlesztésével támogathatnak.

Megnőtt az innovációs közvetítő – intermedier – szervezetek jelentősége is. A közvetítő szervezetek, a nemzeti innovációs rendszer (NIR) aktoraiként ugyanis

olyan tevékenységet végeznek, amelynek középpontjában az együttműködés, a bizalmon alapuló kapcsolatok kiépítése, és ezen keresztül a tudásteremtők és a tudás-felhasználók, a vállalkozások és a kutatók összekapcsolása áll.

A hazai szakirodalomban Buzás Norbert foglalkozott részletesebben az innovációs közvetítő szervezetek definiálásával, működésével, tevékenységével. Buzás szerint (2007) az innovációs szervezetek meghatározásának kiindulópontja a nemzeti és szubnacionális innovációs rendszerek működésében, illetve a technológiatranszferben, az innováció terjedésében szerepet játszó intézmények tevékenységében keresendő. Buzás egy másik írásában (Buzás – Lengyel 2002) a vállalkozások piaci viselkedését, illetve innovációs stratégiáit is összekapcsolja a közvetítő szervezetek feladataival. A nemzetközi szakirodalmi források többségében – Oslo Kézikönyv (2005), Lengyel (2004), Nagaoka et al. (2009), Bencsik (2009) – az innovációs közvetítő szervezetek fogalmi magyarázata szintén az innovációs rendszerhez működéséhez, vagy a technológiatranszfer folyamatához kapcsolódik. A szervezetek kialakulása és működése egy bizonyos, az innovációs folyamatban addig meg nem lévő ismeret vagy tudás hiányán alapul (például a kutatók menedzsmenttel, vállalkozás alapításával kapcsolatos hiányos ismeretei, vagy a kapcsolati tőke hiánya), így a szervezetek tevékenységükkel, a szervezetekben dolgozó személyek ismeretével, tudásával az innovációs folyamat főbb szereplőinek tevékenységét egészítik ki.

Az innovációban részt vevő, közvetítő szerepet betöltő szervezetek működése kiemelkedő fontosságú az innovációs potenciál fejlesztésében. Több szakirodalmi forrás (pl. Filippetti – Archibugia 2011, Guana – Chen 2012 vagy Flanagan et al. 2011) is megerősíti, hogy a közvetítői tevékenységet, szolgáltatást nyújtó szervezetek támogatása, működése a kormányok fontos feladata.

Napjainkban a globalizációs folyamatok hatására a városok, illetve vonzaskörzeteik új kihívásokkal néznek szembe. Azok a térségek válnak sikeressé, amelyek a vállalati versenyelőnyök forrásait birtokolják, illetve tartósan, fenntartható módon megteremtik. A nemzetállamok versengését felváltotta a régiók, városok és agglomerációk közötti verseny. A versenyelőny megszerzése és ezen előny hosszú távú megtartása biztosítja a városok és a régiók fenntartható növekedését. A városok és vonzaskörzeteik emellett a globális versenyben már nem egységes egészként, hanem különböző érdekcsoportok által vesznek részt (Lengyel 2010). A csoportok legfőbb célja, hogy a térségben működő vállalkozások termelékenységének javítását, hosszú távú fenntartását támogató üzleti környezetet hozzanak létre.

A vállalatok termelékenységének javításához, illetve az innovatív üzleti környezet megteremtéséhez elengedhetetlen az innovációs kapacitás helyi szintű támogatása (Lengyel 2010).

A globális vállalatok tartós versenyelőnyének kihasználása szempontjából a lokális együttműködések, a vállalatok lokális kötődései is előtérbe kerültek. Ezekben a lokális központokban a specializáció szerepe megnő; tartós együttműködések, hálózatokat hoznak létre, amelyek nemcsak az egyes vállalatok, hanem például

önkormányzatok, állami és pénzügyi intézmények, egyetemek között is létrejöhetnek.

Az egyes térségek, illetve vonzaskörzeteik innovációban betöltött szerepét az innovációk térbeli terjedése is befolyásolja. Lengyel – Rechnitzer (2004) megfogalmazása szerint az innovációk terjedésében, illetve kialakulásában az alábbi, a térség innovációs potenciálját adó tényezőknek lehet szerepük:

- technológiai kínálat, innovációs szolgáltatások,
- vállalkozások közötti kapcsolatok, vállalkozások K+F tevékenysége,
- regionális és helyi környezet,
- politikák.

A városok és vonzaskörzeteik sikerességét nagymértékben meghatározzák a **helyi, specifikus** és nehezen újratermelhető **sikertényezők**. Ilyenek lehetnek például a tudásalapú innovatív ipari környezet, vagy a lakók szellemi tőkéje, tudáskészlete (Enyedi 1997). Enyedi tíz **sikertényezőt** jelöl meg, amelyek közül kutatásunk szempontjából az alábbi tényezőket emelhetjük ki: a sikeres városban döntések születnek, a sikeres város nagy értékű környezetet nyújt, jól kezeli konfliktusait, valamint jelentősek a külső kapcsolatai.

A szerző ebben a cikkben egy komplex kutatás eredményeire épülő, az innovációs közvetítő szervezetek hatékonyságát vizsgáló modell alapján azt kívánja bemutatni, hogy az innovációs közvetítő szervezetek, illetve a szervezetek székhelyül szolgáló városok, régiók hogyan járulhatnak hozzá az Enyedi (1997) által megjelölt sikertényezők alakításához, ezen keresztül pedig a város, illetve a régió innovációs potenciáljának fejlesztéséhez. A cikk negyedik fejezetében egy Közép-Dunántúlon, illetve ezen belül Dunaújváros innovációs potenciáljára ható tényezőket elemzi.

2. Az innovációs közvetítő szervezetek hatékonyságát vizsgáló modell

A hatékonyság definiálása összetett feladat, ezzel több tudományterületen számos forrás foglalkozik.

A műszaki tudományokban például az energia hatékonysággal kapcsolatban Büki (2013) ír, gépészeti szempontból pedig többek között Frischherz et al. (2010) definiálja a hatásfokot, illetve ezen keresztül a hatékonyságot. Közgazdasági szempontból a hatékonysággal többek között Samuelson – Nordhaus (2012) és Varian (2005) is foglalkozik. A menedzsment szakirodalomban szintén forrás – például Ostroff – Scmitt (1993), Hoy – Hellriegel (1982), Hoványi (2002) – említi a (szervezeti) hatékonyságot. A marketingben többek között Kotler – Andreasen (1987), Pope et al. (2009) vagy Veres (2009) írásaiban találunk a hatékonysággal kapcsolatos elemzéseket. A különböző szintű hatékonysági mutatók több tudományterületet átfogó összehasonlításával pedig Nábrádi –Petó (2009) cikke nyújt iránymutatást. A projekt-, illetve innováció menedzsment hatékonyságának mérésére vonatkozó definíciók megtalálhatók például Andersen et al. (2006), Eilat et.al. (2008), Parast (2011) és Sundqvist et al. (2014) írásaiban.

Az innovációs közvetítő szervezetekkel kapcsolatban főként a közgazdaságtan és a menedzsment területén született értelmezéseket kell tárgyalnunk, de a fogalom magyarázatokor érdemes a természet- és műszaki tudományokban leírt definíciókból kiindulni.

A szerző által kidolgozott (Gajzágó 2016), az innovációs közvetítő szervezetek hatékonyságát vizsgáló modell a szakirodalomban leírtak közül a következőkre épít:

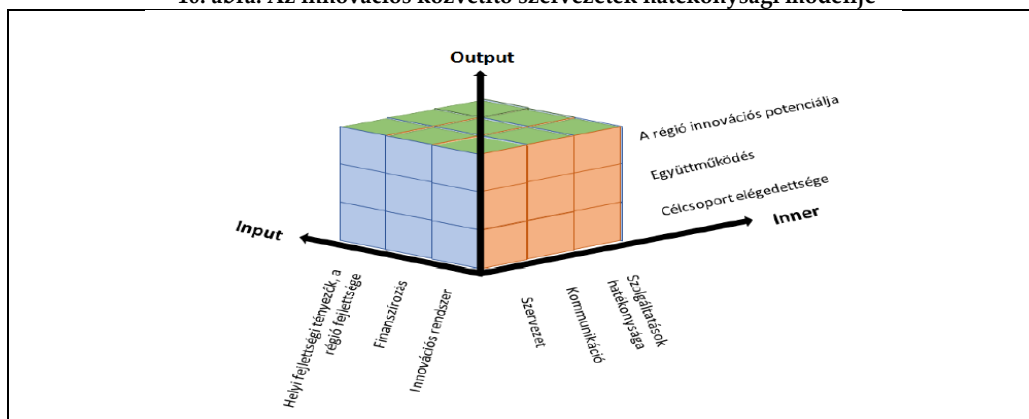
- A hatékonyságot az outputok (kimenet) és inputok (bemenet) hányadosaként értelmezhetjük.
- A hatékonyságot különböző tényezők, indikátor csoportok vizsgálatával mérhetjük.
- A hatékony működés elérésében fontosak a belső és külső menedzsment, a szervezeti tényezők.
- A hatékonyságot meghatározó tényezők között hangsúlyos a célcsoportok azonosítása, a szegmentáció, az emberi erőforrások, az innovativitás és az együttműködések.

Az innovációs közvetítők hatékonyságát – Csiszér (2016) modelljéből kiindulva – három dimenzióra bontottuk:

- az input tényezők dimenziójára,
- az output tényezők dimenziójára, illetve
- a belső (inner, tulajdonság) tényezők dimenziójára.

A modell fő dimenziói további indikátorcsoportokra bonthatók.

10. ábra: Az innovációs közvetítő szervezetek hatékonysági modellje

Forrás: Csiszér (2016) alapján, saját szerkesztés

A régiók innovációs potenciáljának vizsgálatához a szerző a modell **input** dimenzióját elemzi részletesebben, egy innovációs közvetítő szervezeteket célzó kutatás eredményeire alapozva.

3. A kutatás bemutatása a hatékonysági modell input dimenziója alapján

A 2. ábrán bemutatott hatékonysági modell egyes dimenziói, így az input dimenzió is, három fő indikátorcsoportból áll. Az input dimenziót olyan külső, input tényezők alkotják, amelyek meghatározzák az innovációs közvetítő szervezet működését, illetve hatással vannak a szervezetre. Az input dimenziót az alábbi három fő indikátorcsoport alkotja:

- a térség, régió fejlettsége indikátorcsoport,
- a finanszírozás, támogatás indikátorcsoport, valamint
- az innovációs rendszer indikátorcsoport.

A **térség, régió fejlettsége** indikátorcsoportba olyan indikátorok tartoznak, amelyek a régiót, illetve a helyi, regionális gazdaságot jellemzik, annak specifikus tényezőit mérik, és ezáltal hatással vannak a szervezet működésére is.

Az innovációs rendszernek fejlődése szempontjából kiemelten fontos jelentőségű az a **finanszírozási, támogatási rendszer**, amely segítségével az állam az innovációban résztvevőket, illetve az innovációs folyamatot támogatja (Lundvall 2002). A támogatások az innovációs potenciál erősítése mellett az innovációban részt vevő szervezetek motivációit és tevékenységeit is befolyásolják (Arocena – Sutz 2002; Filippetti – Archibugia 2011; Guana – Chen 2012; Flanagan et al. 2011). A finanszírozás indikátorcsoportba azok az indikátorok tartoznak, amelyek a szervezetek működésének anyagi támogatására, a bevont forrásokra (inputokra) vonatkoznak, és pénzben kifejezhetőek.

Egy térség, régió **innovációs rendszere** olyan szervezetekből áll, amelyek élen járnak az újdonságok kezdeményezésében, beépítésében és elterjesztésében. Az innovációs rendszerben kiemelten fontos a résztvevők együttműködése (Freeman 1987). Az innovációs rendszernek emellett fontos része még az az állami intézményrendszer, amely az innovációban résztvevőket, illetve az innovációs folyamatot támogatja (Lundvall 2002). Az innovációs rendszer indikátorcsoportba tehát olyan indikátorok sorolhatóak, amelyek a regionális/térségi innovációs rendszert, intézményrendszert, az innovációban résztvevőket, illetve együttműködéseiket jellemzik.

A jelen cikkben tárgyalt elemzés egy átfogóbb, az innovációs közvetítő szervezetek tevékenységét, szolgáltatásait és hatékonyságát vizsgáló kutatás része. A komplex empirikus kutatás szekunder és primer forrásokra épül, és országos, regionális és lokális szinteken zajlott. Az alábbiakban, az innovációs potenciál elemzéséhez a regionális és lokális kutatás adataira támaszkodunk.

A szekunder források elemzése elsősorban a TEIR, a KSH és az EUROSTAT adatbázisaira épül, és a statisztikai adatok elemzése mellett tartalmazta az innovációs közvetítő szervezetek által lehívható hazai és Európai Uniói források elemzését is. A pályázati források elemzése a pályázatokat kezelő szervezetek, irányító hatóságok nyilvános adatbázisainak adatai alapján történt.

A regionális szintű felmérés alapját az MTA RKK NYUTI (Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet) székesfehérvári csoportjának 2012-ben elvégzett kutatása adja. A kutatás fő célja a vállalkozások együttműködéseinek, kapcsolatrendszerének felmérése volt. A felmérésben 300, a Közép-Dunántúl Régióban működő vállalkozás együttműködéseit mérték fel kérdőív, illetve mélyinterjúk (30 db) segítségével.

A lokális szintű kutatás két dunai városi innovációs közvetítő szervezet 2011-ben lefolytatott felmérésére épült. A problémafeltáró kutatás célja az innovatív helyi vállalkozások és kutatók bevonásával ezen célcsoportok innovációval kapcsolatos ismereteinek, motivációjának és az ehhez kötődő kommunikációjának vizsgálata volt. A két célcsoportnak kiküldött kérdőívek közül összesen 131-re érkezett válasz, ebből 78 vállalkozástól. A KSH statisztikai alapján a térségben dolgozó 60 kutató közül 53 (88%) válaszolt a kérdőívre, a vállalkozások tekintetében pedig a válaszadók megoszlása szintén a helyi ágazati, méret szerinti, illetve tevékenység szerinti megoszlást mutatja.

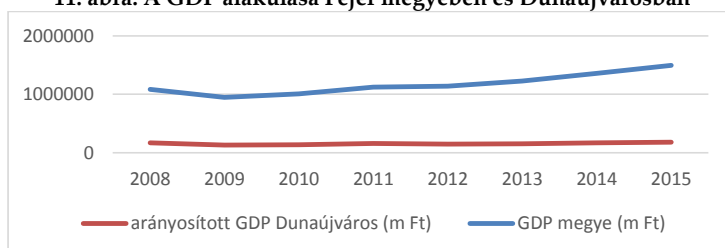
4. A kutatás eredményeinek bemutatása

A 2. ábrán bemutatott modell input dimenziója alapján a kutatási eredmények közül elsőként Dunaújváros **fejlettségét** vizsgáljuk meg, az innovációs potenciált helyezve előtérbe.

Dunaújváros fejlettsége (innovációs szempontból is) alacsonyabb, mint ahogyan az a lehetőségeiből adódhatna. A város és a környező települések számára az elmúlt évtizedben több olyan lehetőség is kínálkozott (például az M6-os autópálya vagy a Pentele-híd építése, illetve két globális vállalat beruházása a térségben), amely hozzájárulhatott volna a helyi innováció erősítéséhez. Emellett a város és térsége olyan helyi értékekkel is rendelkezik, amelyek jelentősek az egyes városok közötti versenyhelyzetben. Az ipari múltból adódóan például fejlett a munkaerő szaktudása, munkamorálja, jelentős a szakmai értelmiségi réteg, illetve a térségben rendelkezésre állnak a kreatív osztály fogadására alkalmas kulturális, sport- és szórakozási szolgáltatások. Szintén nem elhanyagolható, hogy a térségben az innovációs potenciál biztosításához szükséges emberi tényezők (kutatók, innovációs szakemberek) is jelen vannak.

A település fejlettségéről olyan statisztikai adatok elemzésével is képet kaphatunk, mint például a lakónépesség száma, a GDP/fő, a regisztrált gazdasági szervezetek száma vagy a munkanélküliség alakulása. Dunaújváros állandó népessége 2004-ben 51.892 fő volt, amely 2015-re 4.372 fővel (közel 10%-kal) csökkent. A csökkenésben jelentős szerepe volt az elvándorlásnak. A GDP alakulása – a megyei GDP adatokhoz viszonyítva – sem mutat kedvező képet. A GDP megyei és városi szinten is nőtt ugyan, de Dunaújvárosban a növekedés jóval kisebb mértékűnek mondható (3. ábra).

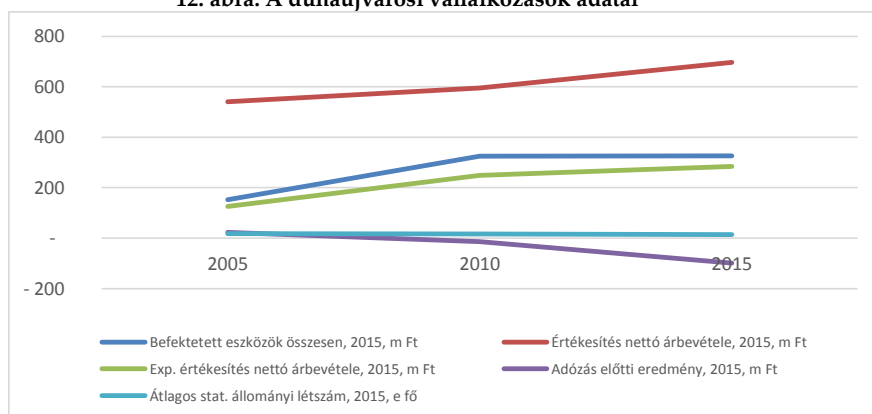
11. ábra: A GDP alakulása Fejér megyében és Dunaújvárosban

Forrás: TEIR és KSH adatok alapján, saját szerkesztés

Dunaújvárosban a regisztrált munkanélküliek száma 2009 és 2012 között folyamatosan, közel 400 fővel csökkent. Az összes belföldi jövedelem szintén csökkenést mutat a városban, 2013-ban 2009-hez képest 1 milliárd forinttal volt kevesebb. A dunaújvárosi vállalati szféra helyzetéből is következtetéseket vonhatunk le a térség fejlettségére vonatkozóan. A városban a regisztrált gazdasági szervezetek száma a 2011-es szinthez képest, átlagos statisztikai létszámuk pedig 2005 óta jelentősen csökkent. Az itt bejegyzett vállalkozások adózás előtti eredménye annak ellenére mutat jelentős csökkenést, hogy árbevételük növekedett (lásd 4. ábra).

12. ábra: A dunaújvárosi vállalkozások adatai

Forrás: TEIR adatok alapján, saját szerkesztés

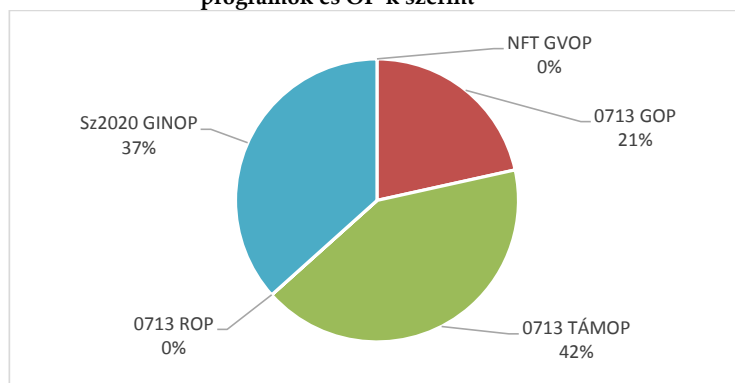
Összességében tehát elmondható, hogy a városban rendelkezésre állnak azon sikertényezők, amelyek az innovációs potenciál növeléséhez szükségesek, a statisztikai adatok alapján azonban nem mutatható ki, hogy ezeket a sikertényezőket a település megfelelően használta volna ki.

Az innovációs közvetítő szervezetek hatékonysági modelljében (2. ábra) felvázolt input tényezők közül a második a szervezetek **finanszírozását, támogatottságát** mérő indikátorcsoport.

Hazánkban a 2004–2017-es időszakban az Európai Unió társfinanszírozású forrásokból innovációs célokra összesen 122,7 milliárd forint támogatást ítéltek meg vállalkozásoknak és egyéb szervezeteknek – például innovációs közvetítőknek. Ebből

az összegből csupán 5,6 milliárd forintnyit szerződtek le dunaújvárosi szervezetek. A legnagyobb arányú támogatást (1,9 milliárd Ft-ot) a 2007-2013-as időszak pályázatait, köztük is a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) kiírásaiból kaphatott Dunaújváros, pontosabban egyetlen dunaújvárosi szervezet, a Dunaújvárosi Egyetem. Magyarország más városaiban inkább a Gazdaságfejlesztési (és Innovációs) Operatív Programokból (GOP vagy GINOP) elnyert források domináltak (lásd 5. ábra).

13. ábra: A dunaújvárosi szervezetek által elnyert pályázati források megoszlása programok és OP-k szerint

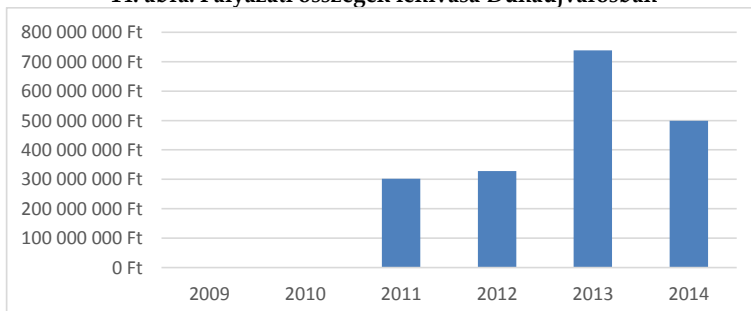

Forrás: a <https://www.palyazat.gov.hu/> adatbázisa alapján, saját szerkesztés

Az 5. ábrán a TÁMOP dominanciája mellett az a probléma is egyértelműen vizualizálható, amely egyrészt a források lehívásának gyengeségére, a pályázatok elnyerési képességének alacsony szintjére utal a térségben, másrészt tükrözi a pályázati rendszer egyenlőtlenségeit is. 2010 előtt ugyanis a város nem nyert innovációs pályázati támogatást sem a Nemzeti Fejlesztési Terv GVOP, sem pedig a 2007-2013-as időszak ROP kiírásaiból.

Dunaújvárosban a megítélt 5,6 milliárdnyi támogatásnak csupán 3%-át (1,86 milliárd forintot) fizették ki napjainkig. A kifizetések elmaradásának oka visszavezethető egyrészt arra, hogy több pályázati projekt még nem zárult le, a kifizetés pedig utólagosan történik. Másik oka pedig a projektek sikertelensége vagy a megvalósítás elmaradása lehet (lásd 6. ábra).

14. ábra: Pályázati összegek lehívása Dunaújvárosban

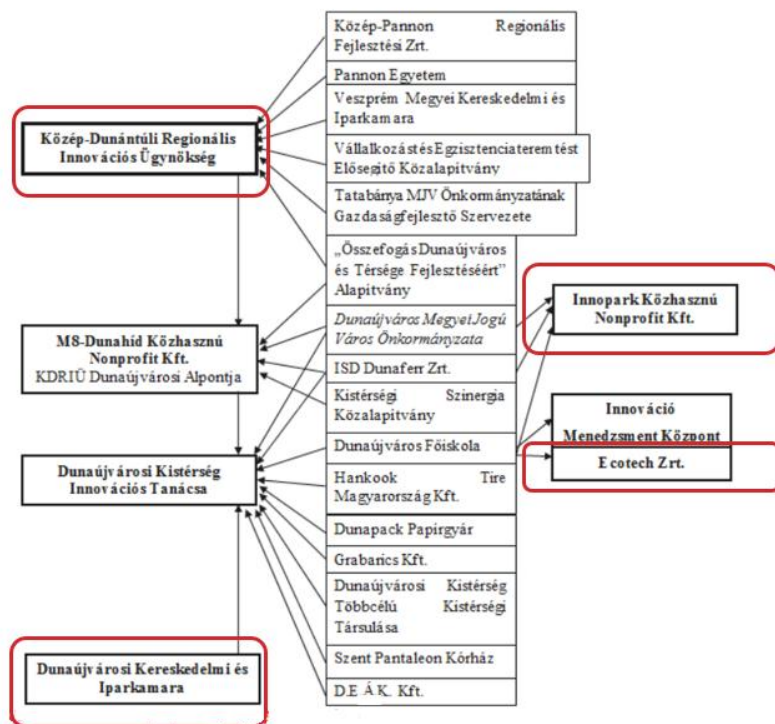

Forrás: TEIR adatok alapján, saját szerkesztés

A források vizsgálata kapcsán meg kell említenünk, hogy az innovációra fordítható pályázati összegek évenkénti eloszlása folyamatosan változott, időben nem volt stabil. Emellett jelentős problémát okozhat a szervezetek számára az is, hogy a forrásokat projekt alapú pályázatokon érhetik el, amelyből a legtöbb esetben nem finanszírozhatóak az alapvető, működéshez szükséges költségek (például bérköltség, rezszi).

A hatékonysági modell input dimenziójának harmadik indikátorcsoportja a város, térség **innovációs rendszerét** hivatott mérni. A következőkben a városban működő szervezetek közül az innovációs közvetítő tevékenységet végzőket mutatjuk be. Az innovációs folyamatok támogatásához szükséges közvetítő intézmények jelen vannak a városban. Dunaújvárosban 2006 és 2010 között hét olyan szervezet működött, amelyek tevékenységi körében az innovációs szolgáltatások is megtalálhatóak voltak. Ezeket a szervezeteket a 7. ábra szemlélteti.

15. ábra: A Dunaújvárosban működő innovációs közvetítő szervezetek és kapcsolatrendszerük

Forrás: saját szerkesztés

A város a közvetítő szervezetek tekintetében sem élt a korábbi, illetve meglévő lehetőségekkel. A szervezetek közül az Innopark Kht. és a Kamara csak közvetve foglalkozik innovációval, annak ellenére, hogy az előbbi a nevében is utal az innovációra, utóbbinak pedig a feladatköréhez ez is hozzátartozna. A Kamara emellett kiterjedt kapcsolati hálójával rendelkezik a helyi vállalkozások körében, köszönhetően a kötelező regisztrációs rendszernek, amely kapcsolatrendszer

gyakorlati kihasználása szintén megkérdőjelezhető. Az Innopark Kft. az ipari parkot üzemelteti a városban. 2010 óta pedig a felsorolt szervezetek közül kettő is (az M8-Dunahíd és az IMK) megszűnt. (A jelenleg is működő szervezeteket a 7. ábrán piros kerettel jelöltük.)

A Dunaújvárosi Egyetemen – jórészt pályázati forrásból – kiépített modern kutatási infrastruktúra nem megfelelő kihasználtsága szintén problémát jelent.

A közvetítő szervezetek megszűntetésével a kutatási kapacitást, a kutatókat és a kutatási eredményeket felhasználó vállalkozásokat összekötő szervezetek és személyek kapcsolatai felbomlottak. A személyes kapcsolatok fontos szerepet játszanak az innovációban. A lokális kutatás rávilágított, hogy a dunaújvárosi vállalkozások és kutatók többsége az internetes források (62,8%) mellett a személyes kapcsolatokat (48,7%) részesíti előnyben az innovációval kapcsolatos ismeretek megszerzéséhez. A személyes kapcsolatok emellett hozzájárulnak a bizalom kiépítéséhez is.

A helyi szintű együttműködésekkel kapcsolatos problémákat jelzi az a kutatási eredmény, miszerint a vállalkozásoknak mindössze 13,1%-a kooperált felsőoktatási intézményekkel az elmúlt három évben, és a jövőben a válaszadók 11,9%-a tervez csak együttműködést egyetemekkel, főiskolákkal.

A kapcsolati tőke kihasználatlansága mellett, illetve ezzel párhuzamosan negatívan hatnak a dunaújvárosi innovációs rendszer működésére a közvetítő szervezetek belső menedzsment problémái is. A bevezetőben említett kutatások rávilágítanak arra, hogy az innovációs közvetítő szervezetek egyrészt nem a megfelelő szolgáltatásokat nyújtják a célcsoportjaiknak, másrészt nem kellő pontossággal pozicionálják magukat és szolgáltatásaikat az innovációs folyamatban.

A kutatásokban szereplő szervezetek – így a dunaújvárosi közvetítők is – többségében (93,6%) a partnerkapcsolatok kiépítését kínálják a célcsoport vállalkozásoknak, ám a vállalkozások inkább információhoz szeretnének jutni a térségi kutatási lehetőségekkel, a kutatási kapacitásokkal vagy a kutatásra fordítható forrásokkal kapcsolatban. A közvetítők szolgáltatásainak szintén hangsúlyos eleme a forrásbevonás, forrásszerzés. Ezek a szolgáltatások azonban gyakran nem a célcsoportnak kijánlott szolgáltatások, hanem a szervezetek – például a korábban említett pályázati instabilitás miatt – saját működésének fenntartását célozzák.

Az innovációs közvetítők belső menedzsment problémái a szolgáltatások pozicionálási hiányosságaiból is adódhatnak. Kutatásunkból kiderült, hogy az egyes közvetítői szervezettípusoknál nem jellemző a specializálódás: nincs olyan innovációs folyamat, amelyhez kapcsolódóan csak egy bizonyos szervezettípus nyújt szolgáltatást. A szervezetek többsége – bármely típusú szervezetről is beszélünk – az innovációs folyamat „elejét” támogatja (szükséglet kialakulása, ötlet, K+F). A piacra jutás támogatása például egyik szervezettípus esetében sem éri el a 60%-ot, a válaszadó szervezetek csak kevesebb mint 60%-a kapcsolódik ehhez a folyamatokhoz. A közvetítők többségénél kiemelt jelentősége van az olyan tevékenységeknek, mint a pályázatírás, a projektmenedzsment vagy a forrásbevonás.

Ezeknél a szolgáltatásoknál azonban nem lehet pontosan beazonosítani, hogy az innovációs folyamat mely eleméhez kötődnek.

5. Konklúzió és javaslatok az innovációs potenciál lokális támogatására

A városoknak, térségeknek kiemelt figyelmet kell fordítaniuk a globális versenyben elfoglalt helyüket befolyásoló sikertényezőkre (Enyedi 1997). Ezen sikertényezők közé tartoznak az lokális innovációs potenciál erősítését támogató tényezők is, mint például a lokális innovációs rendszer, vagy a helyi innovációs közvetítő szervezetek működése, az általuk nyújtott szolgáltatások hatékonysága.

Dunaújváros innovációs rendszerét, illetve az ebben részt vevő közvetítők hatékonyságát vizsgálva megállapítható, hogy a város az innovációs potenciálhoz kapcsolódó lehetőségeit és adottságait nem használja ki kellőképpen. Legsúlyosabb problémának a szerző a helyi innovációs kapcsolatrendszerekben rejlő potenciál elhanyagolását, valamint az innovációs közvetítő szervezetek nem megfelelő működését látja.

A kutatási eredményekből kiindulva, illetve a kapcsolódó szakirodalom alapján a problémák kiküszöbölése az alábbiak szerint lenne lehetőség.

Az innovációs közvetítő szervezetek szerteágazó kapcsolatrendszereiken keresztül, a szervezet szakértőinek tudására építve támogathatják a stratégiai döntések előkészítését, egy helyi innovációs stratégia kialakítását, vagy újabb beruházási, befektetési döntések meghozatalát.

A város globális versenyben való helytállásához szükség van egy innovatív vállalkozókat támogató környezet létrehozására, amelyet a közvetítők tudástranszferrel, kapcsolatteremtéssel, valamint hálózatépítéssel is segíthetnek.

A városok konfliktuskezelésére is képesek hatni a közvetítő szervezetek azáltal, hogy tevékenységük középpontjába a bizalmi alapon létrejövő és működő kapcsolatokat állítják. A közvetítők széleskörű, bizalmi alapon nyugvó kapcsolatrendszere olyan elemeket is tartalmazhat, amely például egy önkormányzat kapcsolatrendszerében nem jelenik meg. Ilyen elemek lehetnek a térségen kívül, külföldön tevékenykedő kutatók, kutatóintézetek, szabadalmi hivatalok, innovatív vállalkozások stb.

Egy város sikerességét az is befolyásolja, hogy milyen szolgáltatásokat nyújthat az innovációban részt vevő, a fejlődés alapját adó középosztálynak, értelmiségnek, betelepült külföldi vállalkozóknak. Egy központi szerepű város ilyen szolgáltatásait a környező települések, a vonzáskörzet egyedi jellegű kínálata kiegészítheti, javíthatja. Fontosak tehát a közvetítők által nyújtott szolgáltatások mellett a helyi szintű együttműködések is.

Az egyes térségek, illetve vonzáskörzeteik innovációban betöltött szerepét az innovációk térbeli terjedése is befolyásolja. A bevezetőben leírt, Lengyel – Rechnitzer (2004) által kifejtett tényezők mindegyikére az innovációs közvetítő szervezetek szolgáltatásaikkal közvetlenül képesek hatni.

A közvetítők szerepe emellett nemcsak a képzés területén válik egyre fontosabbá, hanem a tudásteremtés és az innovatív gondolkodás elterjesztése terén is (Ritzen (2009)). Az innovatívan gondolkodó, innovatív szemléletmódot elsajátító humánerőforrás jelentősen hozzájárulhatnak egy térség, egy régió gazdasági fejlődéséhez is. Az úgynevezett kreatív osztály ugyanis nemcsak az innovációs tevékenységekben vesz részt, hanem nagy szerepük van a külföldi innovatív tudás és vállalkozások, befektetések régióba vonzásában is. Az innovációs közvetítő szervezetek a kreatív osztállyal közvetlen kapcsolatban állnak, így ismerik annak igényeit, szükségleteit is. A városi döntéshozókkal együttműködve ezen igények kielégítése is hatékonyabbá válhat.

Végül, de nem utolsósorban: egy térség innovációs potenciálját az innovációval kapcsolatos forrásbevonási képessége is befolyásolja. Napjainkban az Európai Unióban az innováció fontossága és az erre fordítható keretösszegek is egyre nőnek, míg az innováció állami szintű támogatása csökken. A közvetítő szervezetek által lehívott források, valamint a forrásbevonással kapcsolatos szolgáltatásaik növelhetik egy térség innovációs bevételeit.

Az innovációs közvetítő szervezetek működése, a fentiekben bemutatottak alapján szoros kapcsolatban áll egy térség, város innovációs potenciáljának fejlődésével. A közvetítő szervezetek hatékonyságának növelése tehát érdekében áll nemcsak a szervezet vezetőinek, hanem a város döntéshozóinak is, a közvetítők támogatása a város fejlesztését is előmozdíthatja.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Andersen, E. S.– Birchall, D.– Jessen, S. A. – Money, A. H. (2006): Exploring project success. *Baltic Journal of Management*, 1 (2), 127- 147.
- Arocena, R. – Sutz, J. (2002): Innovation Systems and Developing Countries, DRUID Working Paper No 02-05, letöltve: <http://www3.druid.dk/wp/20020005.pdf>, 2012.05.14., 14:10
- Bencsik A. (2009): A tudásmenedzsment emberi oldala. Miskolc: Z-Press Kiadó.
- Buzás N. (2007): Innovációmenedzsment a gyakorlatban. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Buzás N. – Lengyel I. (2002): Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek, 5. fejezet: Technológiatranszfer-szervezetek és szerepük az innovációs eredmények terjedésében. Szeged: SZTE GTK, JATEPress, 93-108. o., letöltve: http://www2.eco.u-szeged.hu/region_gazdfejl_szcs/pdf//konyv1/05_TTsz_innov_BN.pdf, 2011-10-03., 10:00
- Büki G. (2013): Energiarendszerek jellemzői és auditálása. Szentendre: PI Innovációs Kft.
- Csiszér T. (2016): FAR model - the 'Rubik's cube' of process and project monitoring. Monitoring indicator structure for projects and processes with repetitive production or service activities. Tatabánya: Edutus Főiskola (jegyzet)
- Eilat, H. et. al. (2008): R&D project evaluation: An integrated DEA and balanced scorecard approach. *The International Journal of Management Science*, Volume 36, Issue 5, 895–912.
- Enyedi Gy. (1997): A sikeres város. *Tér és Társadalom*, 1997/4, 1-7.

- Filippetti, A. – Archibugia, D. (2011): Innovation in times of crisis: National Systems of Innovation, structure and demand. *Research Policy*. Volume 40, Issue 2, March 2011, 179–192.
- Flanagan, K. – Uyarraa, E. – Laranjab, M. (2011): Reconceptualising the 'policy mix' for innovation. *Research Policy*. Volume 40, Issue 5, June 2011, 702–713. o.
- Freeman, C. (1987): *Technology and Economic Performance: Lessons from Japan*. London: Pinter.
- Frischherz, A. – Dax, W. – Gundelfinger, K. – Haffner, W. – Itschner, H. – Kotsch, G. (2010): *Fémtechnológiai táblázatok*, Budapest: B+V Kiadó.
- Gajzágó É. (2016): Az innovációs közvetítő – intermedier – szervezetek tevékenységének hatékonysága azaz Hogyan javítható a hazai innovációs közvetítő szervezetek működése? Széchenyi István Egyetem: Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. Doktori értekezés. <http://phd.szerep.sze.hu/jadox/portal/displayImage.psm1?docID=50196&secID=5935&setFontSize=medium>
- Guana, J. – Chenc, K. (2012): Modeling the relative efficiency of national innovation systems. *Research Policy*. Volume 41, Issue 1, February 2012, 102–115.
- Hoványi G. (2002): A menedzsment új horizontjai. *Közgazdasági Szemle*, XLIX. évf., 2002. március, 251–264.
- Hoy, F. – Hellriegel, D. (1982): The Kilmann and Herden Model of Organizational Effectiveness Criteria for Small Business Managers, *The Academy of Management Journal*, Vol. 25, No. 2 (Jun., 1982), 308–322. o.
- Kotler, P. – Andreasen, A. R. (1987): *Strategic marketing for nonprofit organizations*, 3rd edition, Prentice-Hall Inc., New Jersey
- Lengyel B. (2004): A tudásteremtés lokalitása: hallgatólagos tudás és helyi tudástranszfer, *Tér és Társadalom*, 2004/2., 51–71. o.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): *Regionális gazdaságtan*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Lengyel I. (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés, Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Lundvall, B.-Å. (2002): *The University in the Learning Economy*, letöltve: <http://www3.druid.dk/wp/20060006.pdf>, 2011.04.27., 13:10
- Nagaoka, S. – Kondo, M. – Flamm, K. – Wessner, C. (2009): *21st Century Innovation System for Japan and the United States*, Comparative Innovation Policy, The National Academic Press, Washington, D.C.
- Osló Kézikönyv, OECD (2005): *Oslo Manual, Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, Third Edition, OECD Publishing, Eurostat., Paris, 2005., 162 o., Az Osló Kézikönyv 3. kiadásáról készült háttérlemzés (szerk. Katona József), Letöltve: 2009.03.09., 15:15 <http://213.253.134.29/oecd/pdfs/browseit/9205111E.PDF>
- Ostroff, C. – Schmitt, N. (1993): "Configurations of Organizational Effectiveness and Efficiency." *Academy of Management Journal* 36 (6): 1345–1361. o.
- Pope, A. J. – Sterrett Isely, E. – Asamoah-Tutu, F. (2009): Developing a Marketing Strategy for Nonprofit Organizations: An Exploratory Study, *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 21, 184–201. o.
- Ritzen, J. (2009): *A Chance for European Universities*, Amsterdam University Press, Amsterdam

- Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D. (2012): Közgazdaságtan – bővített, átdolgozott kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Sundqvist, E. – Backlund, F. – Chronéer, D. (2014): What is project efficiency and effectiveness?, *Social and Behavioral Sciences*, Volume 119, 19 March 2014, 278-287. o.
- Varian H. R. (2012): Mikroökonómia középfokon. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Veres Z. (2009): A szolgáltatásmarketing alapkönyve. Budapest: Akadémiai Kiadó.

A NEGYEDIK IPARI FORRADALOM HATÁSA AZ ÚJ GAZDASÁGI TÉRRE ÉS ENNEK KIHÍVÁSAI A LOGISZTIKAI KÉPZÉSBEN

Dr. habil Réger Béla

(főiskolai tanár, EDUTUS Főiskola)

Napjainkban egyre többet hallunk a dolgok internetéről, amely nem új keletű elképzelés ugyan, a létrejöttéhez szükséges kommunikációs és információs technológiák azonban ma már valóban képesek az internetre csatlakozó eszközök és tárgyak milliárdjait támogatni, az általuk generált, hatalmas adatmennyiséget továbbítani, tárolni és feldolgozni. A negyedik ipari forradalmat jelölő Ipar 4.0 koncepciója szerint a termékek és alkatrészeik kulcsszerepet kapnak a gyártás és a logisztika folyamatainak irányításában. Ez a felismerés hívta életre az Ipar 4.0-t, amely jövőbe mutató kutatási projektként azt vizsgálja, hogy az információs technológia miként állítható a negyedik ipari forradalom szolgálatába.

A logisztikai felsőoktatás új kihívás előtt áll. A vállalatok új követelményeket állítanak leendő logisztikai munkatársaik elé. A diákoknak ne a magolás és a felmondás legyen az oktatás alapja, hanem a XXI. század kihívása, a mobil smart eszközök alkalmazása. Ez nem informatikai feladat, hanem alkalmazható a logisztika, a marketing és a kereskedelem bármely területén is, különösebb programozási nyelv ismerete nélkül. Tanulmányomban a logisztikai oktatásban végzett kísérletek eredményeiről számolok be.

Kulcsszavak: Ipar 4.0, logisztika 4.0, IoT a tárgyak digitális kapcsolata, „okos” eszközök az oktatásban

1. Az Ipar 4.0 jellemzése

Az ipar 4.0 egy frappáns megjegyzés szerint **„A gőzerővel digitalizáló világunk”**. (Kovács 2017) Ebben a szójátékban benne van, hogy gyorsan fejlődő, éppen úgy, mint hogy az első ipari forradalom a gőzgépek alkalmazásával kezdődött, és jelenleg a negyediknél tartunk, ami a digitalizált világ. A negyedik ipari forradalmat jelölő Ipar 4.0 koncepciója szerint a termékek és alkatrészeik kulcsszerepet kapnak a gyártás és a logisztika folyamatainak irányításában. Ez a felismerés hívta életre az Ipar 4.0-t, amely jövőbe mutató kutatási projektként azt vizsgálja, hogy az információs technológia miként állítható a negyedik ipari forradalom szolgálatába. Fehér (2016) összefoglalása szerint az ipari termelés első forradalmát az emberi, valamint állati izomerő kiváltása jelentette a gőzgép feltalálásával a XVIII. század végétől az 1830-as évekig terjedően. A második ipari forradalom mérföldkövét az elektromos áram elterjedése után a Henry Ford nevéhez köthető tömeggyártás feltalálása jelentette az 1930-as években. A harmadik ipari forradalom az 1970-es években kezdődött, amikor az elektronika, valamint az információtechnológia fejlődésének köszönhetően megindult a gyártás

automatizálása. Gyártási és logisztikai szempontból is egyre nagyobb kihívást jelentett az egyre változékonyabb vevői igények kielégítése okozta „alacsony volumen – magas mix” hatására életre hívott tömeges testreszabás, így a késleltetett gyártás (postponement concept) módszerét egyfajta köztes fejlődési pontként jelöli a szakirodalom egy része. A jelenleg zajló változások az iparban, melyet gyakran digitális forradalom néven említene, a több tudományterületen exponenciálisan gyorsuló léptékben végbemenő eseményeket jelölik és egyszerűen csak ipar 4.0-ként emlegetik.” (ld. Fehér 2016)

Az „Industrie 4.0” kifejezést 2011-ben használták először a Hannover Kiállításon, mint egyfajta high-tech stratégia összefoglaló neve Németország számára. A következő év októberében a német szövetségi kormány egy munkacsoportot hozott létre, hogy fogalmazzon meg ajánlásokat a stratégia végrehajtásához. A munkacsoport tagjai tekinthetőek a fogalom szülőatyjainak. (ld. WikiPedia (2016))

1. ábra: Az Ipar 4.0 a digitalizált világ főbb részei

Forrás: saját ábra

Napjainkban egyre többet hallunk a dolgok internetéről, amely nem új keletű elképzelés ugyan, a létrejöttéhez szükséges kommunikációs és információs technológiák azonban ma már valóban képesek az internetre csatlakozó eszközök és tárgyak milliárdjait támogatni, az általuk generált, hatalmas adatmennyiséget továbbítani, tárolni és feldolgozni. Az egyik ilyen kommunikációs vagy információs csatorna az IoT vagyis az Internet of Things. Magyarul a dolgok (tárgyak) internete, ahol nem emberi kommunikáció zajlik, hanem „tárgyak” közti kommunikáció. Ezek a csatlakoztatott vagy okos eszközök lehetnek kis érzékelő eszközök, gépek, járművek, épületek vagy bármi, ami az interneten adattovábbításra képes és megfelelő adatgyűjtési képességgel van felvértezve, vagy megfelelő szoftverrel utasítások végrehajtására képes. Az ebben a rendszerben lévő gépek adatokat rögzítenek, amit egy kommunikációs csatornán keresztül egymással megosztva képesek azok értékelésére és egy döntést meghozva egy új folyamatok elindítására. Ezáltal optimalizálható az idő- és az energiafelhasználás, a folyamat kockázata, a környezeti terhelése és végső soron a hatékonysága. A rendszer része az érzékelőkkel

ellátott gép, a kommunikációs csatorna és az elemző rendszer. (ld. Celcom (2016a)) Ezek által az intelligens hálózatba kötött cégek, berendezések, a magánszektor, egyéni felhasználók által generált adathalmazok összessége a Big Data. Ennek az adatmennyiségnek a mérete napról napra bővül és beletartozik bármilyen adat, amit egy internetböngészéssel generálunk, vagy amit egy internetre kötött szobai termosztát regisztrál percről percre; része a cégek közti adatforgalom, a New Yorki értéktőzsde kereskedési adataitól egy telefonhívás meta-adataig és gyakorlatilag bármi, ami valamilyen továbbított digitális információt jelent.

Napjainkban meghatározók a felhőalapú szolgáltatások is, amelyekben nem lokálisan, helyi adathordozón tárolnak szoftvereket és adatokat, hanem egy vagy több szolgáltató eszközein. Ez a technológia már ma is a hétköznapiok részét képezi, például telefontévéjegyünket vagy a teendőink listáját nem a telefonunkban tároljuk el, hanem egy más eszközről is hozzáférhető központi szerveren. Ezáltal adatainkat könnyen, több platformról is elérhetően, biztonságosan tudjuk tárolni. Az iparban ez olcsó és biztonságos adattárolást és hozzáférést biztosít, rugalmas infrastruktúra kialakítását teszi lehetővé.

A negyedik ipari forradalom központi manifesztuma pedig a Smart Factory, ami nem más, mint a 3D nyomtatással kombinált, önálló gyártósori modulokból felépített, egymással digitálisan kommunikálni tudó és önszervező gyár. A tervezési és vállalatirányítási rendszerekkel egybeintegrált gyárban megvalósulhat mindaz, aminek következményeit ebben a tanulmányban vizsgáljuk. Ezen technológiák közül a legérdekesebb és legsarkalatosabb mégis az, aminek jelenleg a legnagyobb fejlődőnivalója van, a 3D nyomtatás. Enélkül csak egy digitális forradalom lenne kibontakozóban, ami viszont csak a beteljesülése lenne a harmadik ipari forradalomnak, nem lenne annyira újszerű, hogy a hétköznapiakat is teljesen átszövő új ipari kornak lehessen tekinteni. Megfordítva a dolgot, a Smart Factory és ezzel az Ipar 4.0 tehát az a környezet, amiben a 3D nyomtatásnak igazán lehetősége van minden kedvező tulajdonságát kamatoztatnia, az erősségei csak ilyen környezetben válnak gazdaságilag is olyan szintűvé, amik a tömeges elterjedésének legfontosabb feltételei lehetnek. A 3D nyomtatásgyakorlatban való alkalmazásának eredete 1995-ből származik, amikor két doktorandusz, Jim Bredt és Tim Anderson egy tintasugaras nyomtatót úgy alakított át, hogy ne tintát fecskendezzen papírra, hanem olvasson egymásra rétegeket térbeli objektumok elérése céljából. A szabadalmazott eljárás vezetett a két feltaláló által alapított Z Corporation és az ExOne születéséhez.

Chuck Hull szabadalma 1987-es keltezésű. A szálhúzáson alapuló (FDM, Fused deposition modeling) módszert az 1980-as évek végén fejlesztették ki, és 1990-re készítettek ennek alapján piacképes gyártmányt. A 3D nyomtató egy olyan eszköz, ami háromdimenziós tárgyakat képes alkotni digitális modellekből. Jelenlegi fő alkalmazásterülete a gyors prototípuskészítés, de a technológia fejlődésével az ipari és orvosi alkalmazásra is lehetőség nyílt. A 3D nyomtató egy additív gyártási eljárás, vagyis vékony rétegek lerakásával készít tárgyakat, szemben a hagyományos megmunkálással, melynek során egy nagyobb nyers darabból választják le a felesleges anyagot és a megmaradó rész lesz a késztermék. Amióta a 3D nyomtatás

előtérbe került, az additív gyártás ellentétéjeként a hagyományos eljárást szubtraktív gyártásnak is szokták nevezni. A 3D nyomtatás egyike a XXI. század forradalmian új technológiáinak, az utóbbi időben rohamosan növekszik az eladott nyomtatók száma és áruk meredeken csökken. (vö. WikiPédia (2017))

2016-ban, Madridban – másfél éves előkészületek után – az Architects Institute for Advanced Architecture of Catalonia szakemberei egy 12 méter hosszú hidat nyomtattak ki. (ld. Valencia (2017))

2. ábra: A 3D híd kinyomtatva

Forrás: <http://www.archdaily.com/804596/worlds-first-3d-printed-bridge-opens-in-spain>

Letöltve: 2017. október 2.

Ebből is látható, hogy amit ma az ipar előállít, annak az igen nagy részét már akár ma is, és feltehetőleg a jövőben is egy-két kivételtől eltekintve szinte bármit elő lehet állítani ezzel a technológiával, legalábbis méretbeli korlátok nem szabnak gátat a megvalósításnak.

2. A Logisztika 4.0 fejlődése és főbb elemei

Az alábbi ábrán a logisztikára való hatásokat látjuk napjainkban.

3. ábra: Főbb trendek a logisztikában

Forrás: saját szerkesztés

- Automatizált anyagmozgatás:
 - A raktári anyagmozgatás. A raktárakban megjelennek a GPS irányítású targoncák és kommissiózó eszközök. Belső anyagmozgatási útvonalak optimalizálása és kiválasztás a körutazási modell alapján – ezzel a hatékonyság jelentősen növelhető. Már most is találhatunk vezetónélküli távvezérelt targoncákat az anyagmozgatási folyamatok végrehajtására. A raktárakon kívül, például a egészségügyben, a kórházakban az osztályok ellátása is automatizált anyagmozgató eszközökkel történhet. Erre már találunk Magyarországon is megvalósított rendszert a budapesti Honvédkórházban.

4. ábra: Kórházi robot

Forrás: <http://24.hu/fn/gazdasag/2016/11/02/14-szakma-amit-a-robotok-elvesznek-a-magyaroktol/>

- Kikötői konténer anyagmozgatás automatizálása. A tengeri kikötőkben jelentek meg a nagy konténerforgalommal járó anyagmozgatás segítésére. A hajókról leemelt konténereket szállítják általában a tárolási helyre automatikusan.

5. ábra: Önálló teherátadásra képes automata konténerszállító

Forrás: <http://docplayer.hu/38066093-Kontener-anyagmozgatas-gepesitese.html>

- A termelés és csomagolás automatizált kiszolgálása

- Robotok alkalmazása:
 - Egységgrakomány-képzés
 - Csomagoló robotok
 - 3D nyomtatás
- Automata szállító járművek:
 - Személyszállító járművek
 - Drónok
 - Logisztikai elosztás fizikális internete a Logisztikai PI

3. A kreatív tudás biztosításának módszerei

A „Logisztikai információs rendszerek” tantárgy keretében elvégzett kísérleti eredményekről az alábbiak szerint számolhatunk be. Az első célcsoport a levelezős hallgatók voltak, itt jellemzően mindenki dolgozik valamilyen logisztikai szakterületen. Az előzetes igényfelmérésnél már kiderült, hogy mindenhol működik már valamilyen szintű Vállalatirányítási Rendszer. A résztvevők jellemző véleménye az volt, „Jó-jó a rendszer, de jobb lenne, ha nekem ezt és ezt is tudná, mert most az eredményadatokból össze kell állítanom egy Excel táblát, amiben az van, amit a Főnök kér”. A másik jellemző reakció, hogy „jó lenne, ha ezek a számítási lehetőségek, beszállító értékelési auditok mindig nálam lennének, a zsebemben, például az okos telefonomon. Így bármikor tudom használni és nem vagyok kötve az irodához”. A visszajelzések alapján 3 szintet állíthatunk fel. Az alap elvárt követelmény, hogy a felsőoktatásban a hallgató minimális táblázatkezelő felhasználói ismerettel rendelkezzen. Ezzel a kritériummal könnyen megvalósítható az alábbi tematika, mind a logisztikai felsőoktatási képzésnél, mind a logisztikai vagy Ellátásilánc-menedzsment tanfolyami továbbképzések területén. Fontos kihangsúlyozni, hogy ez a tematika megvalósítható különösebb programozói ismeret nélkül, hiszen napjainkban már több ingyenes applikációkészítő szoftver is elérhető.

I. szint: 1 napos képzési időn belül megvalósítható

Sokan ezt hihetetlenkedve fogadják, hogy ők képesek 1 nap alatt egy Logisztikai applikációt elkészíteni az okos telefonjukra, vagy a tabletjükre (Android vagy Apple). A képzés kezdetén biztatásként a szerző szájából már többször elhangzott az alábbi mondat: „Amennyiben nem tudom Önöknek ezt 1 nap alatt megtanítani és a célt elérni, akkor leveszem a diplomámat a falról!” Megjegyezhetjük azt, hogy a szerző diplomája még mindig ott van a falon. A témához kapcsolódva mintaként bemutatásra kerülhet a légi szállítmányozás területén használt ún. DIM kalkulátor. Ez az áru tömege és a méretei alapján határozza meg, hogy mely paraméter a döntő az árképzésben. A lényege, hogy a hallgató képes legyen az alapösszefüggést meghatározni egy táblázatban (2. ábra).

2. ábra: Logisztikai applikáció

Forrás: saját szerkesztés, 2016

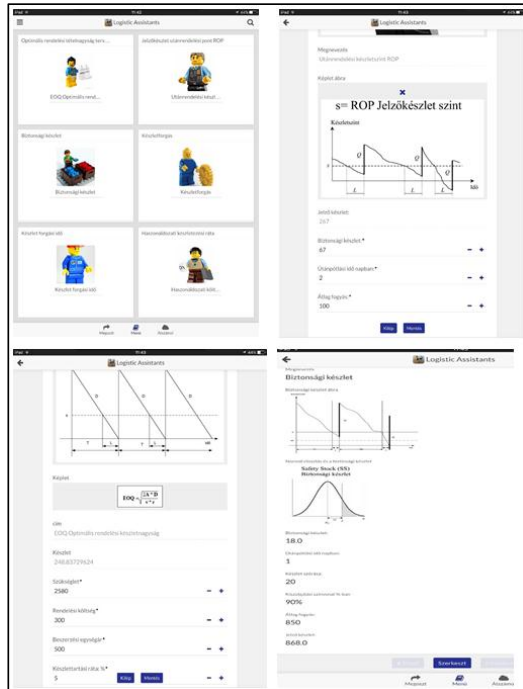
II. szint: 2 napos képzési időben megvalósítható

Itt már nem egy, hanem több táblát lehet kezelni, amelyekhez egy vezetői irányítói pultot (Dashboard) kell kialakítani. A táblák nemcsak számadatokat tartalmaznak, hanem kiegészítő információkat pl. grafikus formában, vagy az alkalmazott összefüggés képletét is megmutatják. Mintaként a készletgazdálkodás területén használható számításokat sorolhatjuk fel, úgy mint:

- Gazdaságos rendelési téte nagyság meghatározása (EOQ modell),
- Jelzőkészlet szint az utánrendelési pont meghatározása (Reorder Point (ROP)),
- Biztonsági készlet szint meghatározása (Safety Stock),
- Készletforgás meghatározása,
- Készletforgási idő figyelése,
- Használódotati készletezési ráta meghatározása.

Ez már egy igazi kreatív logisztikai puska „Logistics Gun” (3. ábra). A logisztikai tárgyak vizsgáin – akár az érettségénél a függvénytáblázatot – ezeket biztonsággal lehet használni.

3. ábra: „Logistics Gun”. Komplex logisztikai applikáció

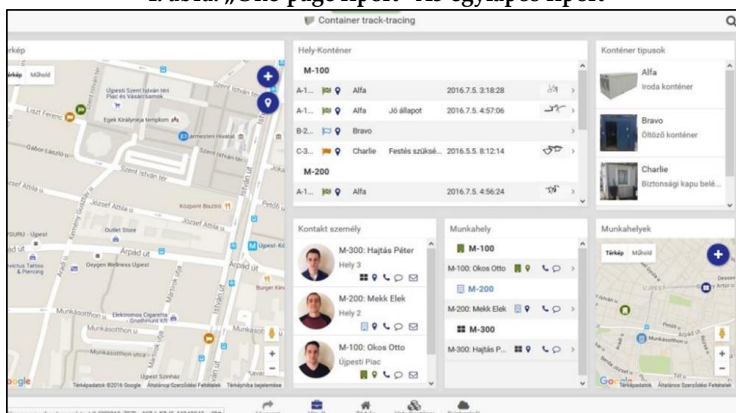

Forrás: saját szerkesztés, 2016 <https://www.appsheet.com/start/07330ef2-b519-4cae-90f2-804acf2b2dcb>

III. szint: 3 napos képzési időben jellemzően megvalósítható

Itt már a cél a vezetői „One page riport”, az egylapos (A3 riport) összeállítása a lean vizuális menedzsment elvei alapján. Jellemzőek az értékelő grafikonok a táblázatok helyett, és adva van az ún. lefúrási (adatbányászati) lehetőség a rendelkezésre álló adatok alapján. Mintaként egy termékcsoporthoz készítéséhez használt XYZ elemzés alapján összeállított vezetői riportot láthatunk (4. ábra).

4. ábra: „One-page riport” A3 egylapos riport

Forrás: <https://www.appsheet.com/start/bf2f0912-757b-467d-87d5-f4943943ecf0>
saját szerkesztés, 2016

4. Összefoglalás

A Logisztika 4.0 már nem elképzelés, hanem valóság. A fejlődés folyamatos és a filozófia törvényei szerint az evolúciós fejlődés egy pontja után már revolúcióról beszélhetünk és ez napjaink helyzete. A fenti tanulmányban bemutatott gyakorlati megoldásokat és az azokhoz kapcsolódó szerzői megállapításokat összefoglalva elmondhatjuk, hogy a mai felsőoktatásban tanuló hallgatók kreativitását és szakmai fejlődési igényét egy-egy hasznos alkalmazással jobban lehet segíteni, mintha a tankönyvek bemagolására köteleznénk őket, annak ellenére, hogy az abban leírtakat nem tudja alkalmazni, hanem csak szóról szóra felmondani.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Celcom (2016a): Machine to machine, <https://www.celcom.com.my/cs/solutions/machine-to-machine>, 2017.02.22.

Celcom (2016b): Edge ahead with Fleet Tracker. <https://www.celcom.com.my/cs/solutions/machine-to-machine/m2m-solutions?pid=1351275934464>, 2017.02.22.

Guthrie, Julia: Appsheet honlap. <https://appsheethelp.zendesk.com/hc/ens/articles/207276877-How-to-build-the-spreadsheet>

Dr. Cservényi Dóra – Dr. habil Réger Béla (2016): A lean menedzsment új kihívásai – SMART-oljunk a hatékonyságért Logisztikai trendek és legjobb gyakorlatok II. évfolyam I. szám., 40-44.

Fehér Norbert (2016): Ipar 4.0 -> Logisztika 4.0, avagy milyen lesz a logisztika a jövő gyárában., www.cashflownavigator.hu/files/Logisztika-4pontnulla.pdf, 2016.09.02.

Iglóvári Péter: A 3D nyomtatás hatása a jövő logisztikájára Szakdolgozat IBS 2017. Témavezető: Dr. Réger Béla

- Kovács Olivér (2017): Az ipar 4.0 komplexitása I. Közgazdasági Szemle LXIV., 970-987.
- Dr. Réger Béla (2010): Vonalkódos vizsgaértékelési módszer alkalmazásának lehetőségei az oktatásban HADMÉRNÖK V.:(3), 238-244.
- Dr. habil Réger Béla (2016): A logisztikai π az ellátásilánc-menedzsment új kihívása. Logisztikai Évkönyv 2016.
- Dr. habil Réger Béla (2016): Digitális pedagógia újszerű kérdései, avagy az „okos” telefon QR kód applikáció alkalmazása a teszt feladatoknál a felsőoktatásban. Logisztikai trendek és legjobb gyakorlatok II. évfolyam I. szám., 53-56.
- Robertson, N. (2013): The Biggest Marketing Strategy Mistake You Can Make: Not Using Big Data., <http://www.datadrivenbusiness.com/the-biggest-marketing-strategy-mistake-you-can-make-not-using-big-data>, 2017.02.11.
- Valencia, N. (2017): World's first 3D printed bridge opens in Spain. <http://www.archdaily.com/804596/worlds-first-3d-printed-bridge-opens-in-spain>, 2017.02.21.
- VisualizeTheWeb (2016): What makes up the Internet of Things?, <http://visualizetheweb.com/makes-internet-things/>, 2017.02.11
- WikiPedia (2016): *Industry 4.0.*, https://en.wikipedia.org/wiki/Industry_4.0, 2017.02.11.
- WikiPedia (2017): 3D nyomtatás., https://hu.wikipedia.org/wiki/3D_nyomtat%C3%B3, 2017.02.23.

A FENNTARTHATÓ TÁRSADALMI FEJLŐDÉS A VERSENYKÉPESSÉG, A NEGYEDIK FORRADALOM ÉS A PÉNZÜGYI KULTÚRA SZEMSZÖGÉBŐL

Mester Éva¹ – Tóth Róbert² – Szijártó Boglárka³

A gazdasági növekedés és a versenyképesség a közgazdaságtan egyik legtöbbet elemzett területei, amelyek alakulása közvetlenül befolyásolja az egyének és a társadalom egészének jólétét. A negyedik ipari forradalom korszakát éljük, mely az információs és kommunikációs technológiák és az automatizálás egyre szorosabb összefonódását, illetve ezen keresztül a termékek, szolgáltatások, gyártási módszerek és üzleti modellek alapvető megváltozását hozta magával. A versenyképességet nem csupán gazdasági tényezők, hanem a gazdasági rendszert körülvevő környezeti és társadalmi aspektusok is meghatározzák. Ezek az ún. puha tényezők szorosan kiegészítik a számszerűsíthető kemény indikátorokat, lehetőséget teremtve ezzel a fenntartható növekedés, valamint a tartós, innovációk sorozatán nyugvó versenyképesség keretfeltételeinek azonosítására. A globalizáció azonban rávilágított olyan társadalmi problémákra is, mint a környezetszennyezés, a fenntarthatóság, a tömegfogyasztás, illetve a társadalmi egyenlőtlenségek. A megoldás egyik módjaként az erős nyílt forráskódú technológiák felívelése segít új értékeket formálni: a nyitottság, az átláthatóság, az eredetiség, a részvétel, a lehetőségek azok az értékek, amelyek az utolsó évtized uralkodó technológiájából fakadnak. Mindezek ismeretében kijelenthetjük, hogy újszerű, innovatív, aktív stratégiára, új üzleti modellekre van szükségük a gazdaság szereplőinek az eredményes működés biztosításának érdekében. Elhanyagolhatatlan a magas szintű pénzügyi kultúra ismerete, valamint eszköztárának alkalmazása a gazdaság valamennyi szereplője részéről. Elemzések sora mutat rá arra, hogy Magyarország ma jelentős versenyképességi hátránnyal rendelkezik, mely probléma megoldása egyre sürgetőbb. Hisszük, hogy azoknak a környezeti hatásoknak a javítása segítheti a gazdasági teljesítmény növelését, melyek hozzájárulnak a társadalmi fejlődéshez is. Tanulmányunk arra vállalkozik, hogy összefoglaló elemzést adjon a gazdasági növekedés, a versenyképesség és a társadalmi fejlődés összefüggésrendszeréről, kitérve a vonatkozó szakirodalomra és az állami szerepvállalásra a negyedik ipari forradalom korszakában.

Kulcsszavak: gazdasági növekedés, versenyképesség, iparfejlesztés, fenntartható gazdálkodás, változásmenedzsment

¹ PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem Közgazdaságtani Doktori Iskola

² Nemzetgazdasági Minisztérium, kereskedelmi referens, PhD-hallgató, Szent István Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

³ egyetemi tanársegéd, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számvitel Kar / PhD-hallgató, Szent István Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

1. Gazdasági növekedés

A napjainkban meghatározó növekedési elméletekben a fizikai erőforrásokkal szemben a tudás, a kreativitás és az innováció azok, amelyek kiemelt szerephez jutnak. A neoklasszikus modellben megjelenő tőke (gépek, berendezések, épületek stb.) működésük során veszítenek értékükből, és egyre kevesebb új értéket lehet általuk előállítani. Amennyiben a tőke mennyisége konstans (Artner 2016), hiába növekszik a munkaerő számossága, a gazdasági teljesítmény nem fog arányosan bővülni. Továbbá, ha emelkedik a befektetett tőke mértéke, de a munkaerő-mennyiség nem változik, ez esetben minden egyes újabb tőkebefektetés csökkenő hozammal jár együtt (Mankiw 2010). Ezzel ellentétben áll azonban a humán tőkén nyugvó megközelítés, hiszen a tudás, az ötletek, az elképzelések bővíthetők, tovább alakíthatók – így növekvő hozamot termelnek. Így az új növekedési modell a tudásalapú társadalomra épít, melyben a szellemi tőke jelenti a versenyképesség legmeghatározóbb forrását. Mindezek ismeretében érdemes megnézni azt is, hogy egy nemzetgazdaság mivel tud hatékonyan fellépni a versenyképesség platformján. Alapvetően elmondható, hogy egy ország az alábbi tényezőkkel képes a versenyképes pozíció biztosítására (Csath 2014):

- természeti erőforrások (pl.: arab országok, Oroszország)
- tudás, innováció (pl.: Dánia, Svédország, Finnország)
- olcsóság; elsősorban olcsó munkaerő (pl.: Távol-Kelet országai).

A fentiek alapján érdemes átgondolni, hogy a hazai gazdaságot mely kategóriába sorolhatnánk be. Az elmúlt időszakban megjelent statisztikák mind alátámasztják, hogy azok az országok képesek versenyképességük stabil biztosítására, amelyek tudással, innovációval, magas hozzáadott értékkel jelennek meg a verseny piacon. Ezen a területen pedig kiemelt szerephez jutnak a hazai kis- és középvállalkozások, hiszen ők azok a gazdasági szereplők, akik a legrugalmasabban képesek alkalmazkodni a környezetben bekövetkező változásokhoz. A gazdaság versenyképességéhez elengedhetetlen egy jól működő pénzügyi rendszer, megfelelő és magas szintű pénzügyi szolgáltatás és a beruházásokhoz (Tangl 2016; Vajna 2014; Pataki – Tangl 2017), a működéshez szükséges banki és tőkepiaci források megfelelő mértékű biztosítása. A bankrendszer számára is hatalmas kihívás a fintech cégek által kínált pénzügyi technológiai/informatikai rendszer, a „peer-to-peer lending”, vagyis a hagyományos pénzintézetek kiiktatásával pénzt közvetítő cégek működése vagy a kriptopénzek menetelése, hiszen nem egyértelmű a forgalmi adatok exponenciálisan emelkedő görbéire nézve, hogy egy piaci buborék kialakulásának vagy olyan technológia felemelkedésének vagyunk tanúi, amelyek hosszabb távon felforgathatják a globális bankrendszer működését.

2. A versenyképesség értelmezése

A versenyképesség fogalmának meghatározására irányuló törekvések palettája meglehetősen széleskörű. Noha szakirodalmi meghatározása sokszínű, a versenyképesség hazai és nemzetközi szinten realizálható fogalma közötti differenciálás igénye egyaránt megjelenik valamennyi elméletben. Más aspektusból elemezhető ugyanis a versenyképességi helyzet egy külföldön működő vállalkozás, és másból egy nemzeti határokon belül működő vállalkozás esetében. Utóbbiak versenyképességének növeléséhez szükséges az állami szerepvállalás.

A nemzeti szintű versenyképesség az állammal szemben a következő feladatokat foglalja össze (Csath 2015):

- a rendelkezésre álló erőforrások hatékony hasznosítása
- a szaktudásra és képességekre vonatkozó hasznosítási képesség,
- a lakosság életszínvonalának, életminőségének javítása;
- olyan gazdasági szerkezet létrehozása, amelyben jelentős a hozzáadott érték
- az ország tudásszintjének emelése

A nemzeti erőforrásokkal való gazdálkodás különösen fontos, azaz, hogy mennyire hatékonyan, és jövőorientáltan használja fel egy ország a saját értékeit, úm. a fizikai, az anyagi és a humán erőforrásait. A humán tőke fejlesztése esszenciális jelentőségű a versenyképesség fokozásában (Fukuyama 2007). Megjegyzendő azonban, hogy magas szaktudású embereket is lehet olyan munkahelyeken alkalmazni, ahol tudásukat, képességeiket nem tudják eredményesen hasznosítani, s lehet úgy alkalmazni, hogy nemcsak igénybe veszik a tudásukat, de ösztönzik is őket arra, hogy azokat állandóan továbbfejlesszék. Ez pedig befektetést jelent a humán erőforrásba (Csath 2015). A humán tőkére vonatkozó megfelelő vállalati akciók nem csak a humán tőke „megszerzése”, de annak megtartása érdekében is nélkülözhetetlenek. Ennek kapcsán érdemes megemlíteni a vállalkozások által alkalmazott bérpolitikát. A vállalkozások profitmaximalizálásra irányuló céljai biztosítása érdekében költségeiket próbálják a lehető legalacsonyabb szinten tartani. Ennek érdekében törekednek a bérek alacsony szinten tartására. A költségcsökkentéshez az állam is hozzájárulhat, hiszen a cégen belüli képzési programok biztosítása, a kutatási-fejlesztési költségekhez és munkahelyteremtéshez való állami hozzájárulás is alapvető állami felelősség. Ebből következően a vállalkozások működése szempontjából azon ország tekinthető optimális telephelynek, ahol a vállalkozások a lehető legnagyobb költségcsökkentő és nyereségnövelő kedvezményekre tehetnek szert. Fontos azonban megjegyezni, hogy az alacsony bérek alacsony életszínvonalat és minőséget tesznek csak lehetővé, ez csökkenti az adóból származó állami bevétel mennyiségét, így pedig kevesebb forrás jut arra, hogy egy kormány képes legyen beruházni a tudásba és az egészségbe. Jóllehet éppen ezzel növelné a nemzeti versenyképesség-javítás jövőbeli esélyeit. Ezzel szemben a nemzetközi versenyképesség szemléletét jól szemlélteti az IMD

legfrissebb versenyképességi tanulmánya (2015), melynek értelmében Magyarország legfőbb versenyképességi előnye abban áll, hogy a külföldi befektetők számára a jó tudásszinthez és munkakultúrához képest olcsó a munkaerő, ugyanakkor a különböző támogatások és kedvezmények szintje magas. Számos magyarországi kutató, tudományos társaság, valamint nemzetközi szakirodalom vizsgálja a vállalati versenyképességet és az azt befolyásoló tényezőket. Az Európai Bizottság tanulmánya (2000) szerint egy gazdaság akkor versenyképes, ha a lakosságnak magas és állandóan javuló életszínvonalat, továbbá magas foglalkoztatottságot biztosít fenntartható módon. A Versenyképesség Kutató Központ több éven keresztül finomított definíciója, komplex megközelítésű meghatározása szerint a vállalati versenyképesség „a vállalatnak azon képessége, hogy a társadalmi felelősség normáinak betartása mellett tartósan tud olyan termékeket és szolgáltatásokat kínálni a fogyasztóknak, amelyeket azok a versenytársak termékeinél inkább hajlandók a vállalat számára nyereséget biztosító feltételek mellett megfizetni. E versenyképesség feltétele, hogy a vállalat legyen képes a környezeti és a vállalaton belüli változások érzékelésére és az ezekhez való alkalmazkodásra a versenytársainál tartósan kedvezőbb piaci versenykritériumok teljesítésével.” (Czakó – Chikán (2007: 3))

Czakó – Chikán (2009) a versenyképességet komplex rendszerben értelmezi, hiszen modelljükben három faktor kap kiemelkedő szerepet: a háztartás, a kormányzat és a vállalkozás. Ezzel szemben Findrik – Szilárd (2000) az üzleti szférában értelmezhető versenyképességet a piaci részesedés és a realizált profit növekedésében méri. Kerepesi és szerzőtársai (2006) pedig mindezt kiegészítve csak nemzetközi keretek között értelmezi a versenyképességet. A versenyképesség azt mutatja, hogy egy ország gazdasága milyen mértékben képes olyan termékek és szolgáltatások előállítására, amelyek eredményesen értékesíthetők a nemzetközi piacokon, és ennek következtében az állampolgárok jóléte is folyamatosan emelhető. (Cohen 1984) Továbbá mennyire képes egy ország – szabad és tisztességes piaci körülmények között – olyan termékeket és szolgáltatásokat előállítani, amelyek keresettek a nemzetközi piacokon, és mennyire képes hosszabb távon is növelni a lakosság reáljövedelmeit. (OECD 1997)

3. A gazdasági folyamatokban bekövetkezett változások

Jelenleg a negyedik ipari forradalom világában élünk, amely fókuszában a gépek, a technológiák és a szervezetek információs rendszerekbe, hálózatokba történő fonódása áll. Az „ipar 4.0” koncepció keretein belül korszerű technológiák, a környezethez alkalmazkodni képes stratégiák, azon belül új ismeretbázis, mindezek alapján pedig teljesen új vezetési és szervezési módszerek, szervezeti rendszerek, üzleti modellek jelennek meg. Ezen változásokhoz pedig komoly átalakulásra, modernizációra, szemléletmód-váltásra lesz szükség, melynek kialakításában a mindenkori kormányzatnak kiemelkedően fontos szerepe van.

A jólét, valamint a magas fokú mobilitás és életminőség három ipari forradalom eredményein nyugszik, melyek technológiai eredményei lehetővé tették a munkatermelékenység állandó növekedését. A következmények azonban paradox módon értékelhetők:

➤ Egyrészt: ugyanazon munkaráfördítással, egyre több termék kerül előállításra, valamint a fogyasztók a megemelkedett (illetve folyamatosan emelkedő) jövedelmekből egyre többet tudnak fogyasztásra költeni.

➤ Másrészt: ezen termelékenységfokozódás további következménye, hogy a munkafolyamatok gépiesítésének hatására az élők munkai-gény csökkenésnek indult.

A World Economic Forum (2015) tanulmánya szerint a következő néhány évben a világon mintegy 5 millió munkahely megszűnésére lehet számítani. A tanulmány arra is kitér, hogy mindemellett valamivel több mint 2 millió új munkahely jelenik meg a piacokon. Természetesen a megszűnő és az előálló munkahelyek nem ugyanazokat a képességeket igénylik, ezért óriási felelőssége van az országok oktatáspolitikáinak abban, hogy a jövő versenyképes munkaerőjét kiképezzék. Felmerül a kérdés, hogy milyen munkahelyekre lesz szükség a jövőben? Erre a következő két válaszlehetőség adható:

➤ Egyrészt olyan munkahelyekre és munkakörökre lesz szükség, amelyekben magas a hozzáadott érték, valamint nagy szerep jut az informatikai szaktudásnak és a digitális termelésnek. Ennek tükrében új termékek, ellátási láncok, gyártási folyamatok születnek meg.

➤ Másrészt a jelentős mértékű változásokhoz, elsődlegesen a mikrovállalkozások képesek majd alkalmazkodni a legjobban, hiszen ezek azok a gazdálkodó szervezetek, amelyek legjobban ismerik a helyi adottságokat, a leghatékonyabban és a leggyorsabban képesek reagálni a környezeti kihívásokra. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy rendkívül agilisan képesek működni, magas innovációs potenciál mentén.

A magyar kormány kiemelt figyelmet fordít az iparfejlesztésre, a termelő beruházások növelésére, a támogatások igénybevételének felgyorsítására, a hitelezési aktivitás növelésére, a rugalmas munkaerőpiac kialakítására. A cél, hogy a hazai kis- és középvállalatok minél versenyképesebben tudjanak bekapcsolódni a nagyvállalatok beszállítói láncába, és a nemzetközi porondon is új piacokhoz juthassanak. Az iparfejlesztés eredményes és hatékony megvalósítása érdekében szükséges a középvállalkozói körnek, továbbá azoknak a tőkehiányos nagyvállalati beruházásoknak a támogatása, amelyek jelentős mértékben járulnak hozzá a magyar gazdaság növekedéséhez és a foglalkoztatás bővüléséhez.

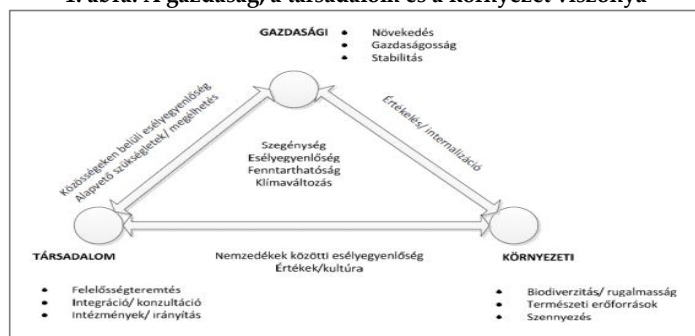
A fentiekben megnevezett változások természetesen hatással lesznek a termelékenység és profitrealizálás területeire is (természetesen jelentősen fokozzák azokat), hiszen előtérbe kerülnek a robotok, az intelligens megoldások. Ebből következik, hogy kiemelten szükséges foglalkozni a munkaerőpiaci következményekkel is. Azok a gazdaságok lesznek ezen rendszer haszonélvezői,

amelyek magas hozzáadott értékű, jelentős befektetést igénylő digitális termelésre rendezkednek be, és minden szinten támogatják az ipar ezen irányú fejlesztését.

4. Fenntartható fejlődés

A fenntarthatóság mint fontos fogalom napjainkban az élet szinte minden területén jelen van. Az ipari és fogyasztói társadalom hatásainak felismerése napjainkban odáig vezetett, hogy a gazdaság területén a fenntarthatóság a versenyképesség biztosításának egyik legfontosabb sikertényezővé vált. A törvényi előírások, a különböző piacok, piaci szereplők, valamint a vállalatok dolgozói is egyre magasabb követelményeket támasztanak a vállalatokkal szemben a fenntarthatóság tükrében. A fenntarthatóság megvalósításához elengedhetetlen a gazdaság, a környezet és a humán tőke közötti harmónia. A napjainkban zajló világgazdasági átrendeződés, a (világ)gazdasági válságok, a technológia rohamos fejlődése, a világ népességének átalakulása/növekedése, a világméretű specializációs folyamatok, az egyre erősödő verseny újszerű lépéseket követel. Ez esetben kijelenthető, hogy a gazdaság, a társadalom és a mindezt körülvevő környezet egymás nélkül aligha értelmezhető (Gyulay 2000). A gazdasági, a társadalmi és a környezeti szempontok egyenlő fontosságának deklarálása fontos kiinduló lépés volt, mivel felszínre hozta, hogy a gazdasági és társadalmi tényezők mellett a környezet sem hanyagolható el (Fleischer 2006). Amíg tehát a mainstream közgazdaságtan három egymástól elkülönült kategóriaként értelmezi a gazdasági, a társadalmi és a környezeti szempontokat, addig az újszerű felfogásban három egymásba ágyazott csoportnak feleltethetjük meg, amelyek szoros kölcsönhatásban állnak egymással (1. ábra). (Tóth – Kozma 2016).

1. ábra: A gazdaság, a társadalom és a környezet viszonya

Forrás: Pearce (1999) alapján

A 90-es években kezdtek a fenntartható vállalat definiálásával foglalkozni. A vállalati fenntarthatóság vagy fenntartható vállalat (Corporate Sustainability, CS) fogalma kezdetben csak a környezeti fenntarthatóságot foglalta magában, míg a társadalmi felelősségvállalás (Corporate Social Responsibility, CSR) elnevezés már a társadalmi aspektusokat is magában foglaló megközelítés. A vállalati

felelősségvállalás elsősorban egy szemlélet, miszerint a vállalatoknak kötelezettségei vannak a világ felé a cég falain túl is, tehát védenie kell a környezetét, és tevékenységével a társadalom javát kell szolgálnia. Természetesen mindezt mérhetővé is kell tenni a vállalatok számára, így nélkülözhetetlen a vállalatspecifikus mérőszámok kialakítása. A teljes pénzügyi szemléletmód helyett előtérbe kerül az ún. hármas optimalizálás módszere, vagyis a szociális, környezeti és pénzügyi eredmények integrált elemzése. Ezen módszert a szakirodalom 3P-nek is nevezi, vagyis:

- emberek (people),
- bolygó (planet) és
- nyereség (profit).

A 3P-gondolatrendszer alapja, hogy a szervezetek (egyik) legfőbb érdeke nem más, mint hogy a társadalomra, környezetre és gazdasági életképességre hatást gyakorolhassanak.

1. A társadalmi felelősségvállalás (emberek) alatt a gazdálkodó szervezetek viszonyát értjük a külső környezethez. Olyan kötelezéseket jelent többek között, mint a biztonságos munkahelyi környezet és a megfelelő bérezés biztosítását az alkalmazottak számára.

2. A környezetvédelmi feladatok (bolygó) a szervezetek környezetükkel kapcsolatos viszonyát jelentik, tehát hogy milyen pozitív vagy negatív hatással vannak a környezetre (környezetszennyezés, megújuló energiaforrás alkalmazása stb.)

3. A gazdasági életképesség (profit) a jövedelmezőség biztosítását jelenti. A vállalkozások számára létfontosságú a profittermelés. Profit nélkül az összes többi felelősség jelentéktelen lenne. Pénz nélkül képtelenség eleget tenni ezeknek a kötelezettségeknek. Az üzleti szervezetek általában a közösségek szociális szerkezetének részei. Elsődleges feladatuk a társadalomban az, hogy a közösségek által megkívánt árukat és szolgáltatásokat nyújtsanak, és ezzel profitot termeljenek. A vállalkozások, mint ahogy a társadalom többi tagja is, felelősséggel tartoznak az őket fenntartó társadalom iránt. A profitmaximalizálásra fektetett különös hangsúly nem lehet kifogás a kötelezettségek elmulasztására.

A fenntartható gazdasági fejlődés természetesen új üzleti modellek, eljárások térhódítását is magával vonta, melyek közül az egyik legnagyobb jelentőséggel rendelkezik az ún. sharing economy, amely egy olyan üzleti modellt foglal magában, amely a már rendelkezésre álló eszközök megosztásán alapszik, és lehetőséget biztosít használói számára, hogy akkor használják azokat, amikor épp szükségük van rá. Belk (2014) a közösségi gazdasági modell által elfoglalt helyet a megosztás és a piaci javak cseréje közé helyezi el. Ezen üzleti modell további sajátossága a tulajdonlásban áll, vagyis az adott eszközöket használója anélkül veheti igénybe, hogy azt megvásárolta volna (Weber 2014). Hyung és szerzőtársai (2014) a sharing economy modelljét a jövő azon üzleti modelljének tekintik, amely képes a profitmaximalizálás biztosítására. A sharing economy sajátosságát egy mondatban az

alábbiak szerint foglalhatjuk össze: A saját tulajdonról való lemondás a használati jogok megszerzésének javára. A fenti megközelítések rávilágítanak a fenntarthatóságra és a fogyasztói társadalom egy új szemléletmódjára, azaz a környezeti és társadalmi tényezők magas szintű figyelembevételére.

A globalizációról és a fenntartható fejlődésről alkotott téziseket alaposan átírta a robbanásszerű átalakuláson átmenő, az infokommunikációs technológiák (IKT) fejlődésének köszönhetően átalakuló tranzakciós tér és az ennek nyomán kialakult megosztásos üzleti modell. A sharing economy ma már a 21. század egyik megatrendjeként is értelmezhető, amely képes lehet a társadalmat alkotó személyeket újra „összekovácsolni”, és egy olyan, együttműködésen és bizalmon alapuló – a gazdasági racionalitást, valamint a technológiai infrastruktúrát és kulturális összefonódást is figyelembe vevő – új társadalmi rendszert kialakítani, amely képes lesz alapjaiban megváltoztatni a jelenleg uralkodó gazdasági (Kalóz 2015) és kormányzási mechanizmust. Túróczi (2015) arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyorsan változó, versengő világban tudomásul kell venni a minden irányú hatékonyság igényét, ami a jövedelmezőség és a növekedés egyik záloga.

5. Összegzés

Tanulmányunkban kiemelt figyelmet fordítottunk a gazdasági növekedés, a fenntarthatóság és a társadalmi fejlődés problémakörének bemutatására, ami a 21. században is aktuális témának mondható. Jól lehet, hogy a gazdasági növekedés és a társadalmi fejlődés egymással ellentétes irányú, amely egyáltalán nem szolgálja a fenntartható növekedés elméletének alap gondolatát. A tanulmányban arra törekedtünk, hogy bemutassuk ezen rendszer összetettségét, illetve az azt befolyásoló tényezők körét. Továbbá összefoglalóan kijelenthetjük, hogy a sharing economy üzleti modellje olyan társadalmilag koncentráltabb és felelősségteljesebb gazdaságot képes kialakítani, amely jelenlegi globális világunkban a fenntartható fejlődés érdekében elengedhetetlen hasznosságokkal szolgálna.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Artner A. (2016): Tőke, munka és válság a globalizáció korában. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Belk, R. W. (2014): You are what you can access: Sharing and collaborative consumption online. *Journal of Business Research*, 67 (8), 1595–1600.
- Csath M.: (2014) Közgazdaságtan, Társadalom-gazdaságtan, makroökonómiai alapok, Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- Csath M.: (2015): Rendszerváltás a gazdaságban – avagy hogyan tűnt el a magyar ipar? Budapest: Kairosz Kiadó.
- Czakó E. – Chikán A. (2007): Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból. 2004–2006. *Vezetéstudomány*, 38. (5), 2–8.
- Czakó E. – Chikán A. (2009): Versenyben a világgal – Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén. Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 402.

- Dani Rodrik (2014): The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World Economy] <http://www.nber.org/papers/w9129> (Letöltés: 2017. március 02. 16 óra 36 perc)
- Findrik M. – Szilárd I. (2000): Nemzetközi versenyképesség – képességek versenye. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Fleischer T. (2006): Fenntartható fejlődés: környezeti, társadalmi és gazdasági tényezők. In: Farkas P. – Fóti G.: Magyarország globális környezete 2020-ig. Háttér tanulmányok a magyar külstratégiához I. 290 p. MTA Világgazdasági Kutatóintézet – CEU Center for EU Enlargement Studies, Budapest, 192–202. http://www.vki.hu/~tfleisch/PDF/pdf07/fleischer_fe-fejl-kor-tar-gaz-tenyezok_kum07.pdf, letöltés dátuma: 2015. 06.13.
- Fukuyama, F. (2007): Bizalom – A társadalmi erények és a jólét megteremtése. Somogyi, P. (ford.) Budapest: Európa Könyvkiadó, 488-489.
- Gyulay I. (2000): Fenntartható fejlődés. Miskolc, Ökológiai Intézet a fenntartható fejlődésért Alapítvány, p. 109.
- Kalóz E. (2015): A közösségi gazdaság: elméleti megfontolások és a gyakorlat jellemzői, Kaleidoszkóp, http://epa.oszk.hu/01900/01963/00047/pdf/EPA01963_informacios_tarsadalom_2015_1_044-067.pdf (Letöltés:2016. augusztus 28. 11 óra 11 perc)
- Kerepesi K. – Opitz É. – Tóth A. (2006): Változások a magyar kis- és közepes vállalkozások nemzetközi versenyképességének kritériumaiban és gazdálkodásának külső feltételeiben. Tudományos Közlemények, Általános Vállalkozási Főiskola, április, 21–30.
- Pataki L. – Tangl A. (2017): Az IFRS-ek bevezetésének következményei a vállalkozások számviteli nyilvántartási kötelezettségeire, különös tekintettel a mezőgazdasági vállalkozásokat érintő hatásokra- In: Czegléd Tamás (szerk.) Managementhajó nemzetközi vizeken: Managementship on International Waters. 200 p. Sopron: Soproni Egyetem Kiadó, 2017. pp. 59-73. (ISBN:9789631290677)
- PwC Market Communications (2015): Share Economy Repräsentative Bevölkerungsbefragung 2015; <https://www.pwc.de/de/digitale-transformation/assets/pwc-bevoelkerungsbefragung-share-economy.pdf> (Letöltve: 2016. szeptember 11. 10 óra 43 perc)
- Stiglitz, J. (2016): Europa spart sich kaputt: Warum die Krisenpolitik gescheitert ist und der Euro einen Neustart braucht. München: Siedler Verlag.
- Tangl A. – Vajna I. (2016): Megbízhatóbb és olcsóbb vezetői számviteli és kontrollinginformáció minőségfejlesztéssel SZÁMVITELI TANÁCSADÓ VIII:(2) pp. 32-36.
- Tóth R. – Kozma T. (2016): A fenntarthatóság és a környezettudatosság fontossága - vélemények a fenntarthatóság, környezettudatosság vállalati gyakorlatban való érvényesítési lehetőségéről. Acta Carolus Robertus 6 (2), 284-301.
- Túróczy I. (2015): Modern vezetői számviteli módszerek, kontrolling a logisztikában; In: Gyenge Balázs – Kozma Tímea (szerk.) (2015): Folyamatmenedzsment kihívásai; Döntési pontok, kapcsolatok és együttműködési stratégiák a gyakorlatban, Gödöllő, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Üzleti Tudományok Intézete, Tevékenység-menedzsment és Logisztika Tanszék, ISBN: 978-615-5570-02-5, pp.144.

- Túróczy I. (2016): A versenyképességre ható tényezők a makrogazdaságban és a vállalkozások szintjén, In: Gyenge Balázs – Kozma Tímea – Tóth Róbert (szerk.) (2016): Folyamatmenedzsment kihívásai: Versenyképességi tényezők a 21. században. Gödöllő: PerfActa, 37-49.
- Túróczy I. (2017): Versenyképességi problémák az elmaradott régiókban, In: Nagy Zita Barbara (szerk.): LIX. Georgikon Napok. Kivonatkiötet: A múlt mérföldkövei és a jövő kihívásai. 194 p. Konferencia helye, ideje: 2017.09.28-2017.09.29. Keszthely: Pannon Egyetem Georgikon Kar, 2017. p. 184.
- Vajna Istvánné Tangl A. – Vajna I. (2014): Relationship between Inventory and Value Stream Management, In: Leszek Cichobłaziński (szerk.) New Trends in Management in the 21st Century: Cross-Atlantic Perspective. 135 p. Konferencia helye, ideje: Czestochowa, Lengyelország, 2014.06.12-2014.06.13. Czestochowa: Czestochowa University of Technology, 2014. p. 127.
- Weber, T. A. (2014): Intermediation in a Sharing Economy: Insurance, Moral Hazard, and Rent Extraction. No. EPFL-ARTICLE-201840.

TOVÁBBI FORRÁSOK

- Központi Statisztikai Hivatal: A kis- és középvállalkozások jellemzői 2014. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorkkv12.pdf> (Letöltés: 2015. december 20. 11 óra 09 perc)
- www.oecdbetterlifeindex.org/Hungary (Letöltés: 2017. 09. 16. 19 óra 4 perc)

5. FENNTARTHATÓ REGIONÁLIS FEJLŐDÉS

A HAZAI TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZATOK ADAPTÁCIÓS LEHETŐSÉGEI A KLÍMAVÁLTOZÁS EGÉSZSÉGHATÁSAINAK KEZELÉSÉBEN

Dr. Uzzoli Annamária – Dr. Bán Attila

*(tudományos főmunkatárs / tudományos segédmunkatárs
Magyar Tudományos Akadémia
Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Regionális Kutatások Intézete, Budapest)*

Az éghajlatváltozás okozta sérülékenység jelentős társadalmi-gazdasági kockázatokat rejt magában és kihívásokat okoz a települések működésében. A legfontosabb társadalmi következmények egyike az egészséghatások, vagyis a lakosság egészségi állapotának és az egészségügyi ellátórendszernek a sérülékenysége. A tanulmány célja bemutatni egy 2017. májusban indult kutatási projekt előzetes eredményeit, elsősorban a hóhullámokkal szembeni sérülékenység néhány vonatkozásában hazai példákon keresztül.

A tanulmány négy kisebb részből áll. A kutatás során alkalmazott módszertan ismertetése magában foglalja a projekt általános céljainak és felépítésének áttekintését is. A kutatási előzmények leírása elsősorban a hazai sérülékenységvizsgálatok bemutatására fókuszál. Két fejezet az egészségügyi és az önkormányzati szereplőkkel készített interjúk tapasztalatait tartalmazza. A tanulmány végén a legfontosabb következtetések és a kutatás folytatásának lehetőségei kerülnek összegzésre.

A kutatás fontosabb eredményei javaslatok formájában a hóhullámok egészséghatásaira való felkészüléssel és az adaptációval kapcsolatos döntéshozatal számára is felhasználhatóak.

Kulcsszavak: klímaváltozás, hóhullám, egészséghatás, adaptáció, területi sérülékenység

1. Bevezetés

Az éghajlatváltozás közvetlen várható regionális hatása a Kárpát-medencében egyrészt az átlaghőmérséklet növekedésével, másrészt a vízjárás szélsőségesebbé válásával, harmadrészt a hirtelen kialakuló viharok intenzívvé és gyakoribbá válásával azonosítható. Ezek a klimatikus hatások közvetetten is az időjárási szélsőségek kialakulásához vezetnek. Például az enyhébbé váló telek, a hóhullámok számának növekedése, nyári időszakban az aszály időbeli elhúzódása, az árvizek és villámárvizek hirtelen kialakulása, a talajdegradáció felgyorsulása már most megfigyelhetők, de a jövőben további fokozódásukra lehet számítani.

A KEHOP-1.1.0-15-2016-00007 sz. projekt keretében megvalósuló kutatás során abból indultunk ki, hogy az eddigi hazai klímamodellek alapján a jövőben az

átlaghőmérséklet növekedésével párhuzamosan a hőhullámok száma nőni fog, egyre tovább fognak tartani, illetve leginkább május eleje – szeptember közepe között lehet számítani bekövetkezésükre.

Mindezeknek a klimatikus változásoknak egyértelműek a társadalmi és gazdasági következményei, de vannak olyan gazdasági szektorok, amelyek érzékenyebben reagálnak az összefüggésekre (pl. mezőgazdaság, erdészet, turizmus, energiatermelés, egészségügy stb.). Az 1990-es évek eleje óta mind nemzetközi, mind hazai szinten egyre többet foglalkoztak a klímaváltozás okozta egészségkárosodás rizikótényezőivel. A globális klímaváltozás, a változó éghajlati viszonyok, a globális felmelegedés hatással vannak az általános egészségi állapotra, a halálozási és megbetegedési viszonyokra, valamint az egészségügyi ellátórendszer működésére. A hőhullámok bizonyított egészséghatásai hőstressz kialakulásával, a keringési rendszeri megbetegedések gyakoribbá válásával, és többlethalálzással járnak együtt. A közvetlen és áttételes egészséghatások mindenkit érintenek, azonban vannak olyan csoportok, amelyek demográfiai és/vagy társadalmi helyzetükből adódóan veszélyeztetettek, sérülékenyek (pl. kisgyerekek, idősek, krónikus betegek, hátrányos helyzetűek, szabadban dolgozók stb.).

Jelen tanulmányban egy 2017. május és 2018. május között megvalósítandó kutatás előzetes eredményeit tervezzük bemutatni. Ennek a kutatásnak a fő célja az éghajlatváltozás hazai népegészségügyi következményeinek feltárása, különös tekintettel a hőhullámoknak az egészségi állapotra és az egészségügyi ellátórendszerre gyakorolt hatásaira. A célok és feladatok megvalósítása során szerzett tapasztalatok segítségével nemcsak a lakosság, hanem az intézmények sérülékenysége is definiálható, amelynek segítségével az önkormányzatok felkészülése és adaptációja javítható.

2. Módszerek

A bemutatásra kerülő kutatás elsősorban társadalomtudományi szemléletre épül, és hangsúlyozottan a kvalitatív és kvantitatív vizsgálati módszerek együttes alkalmazására törekszik. A kutatás első szakaszában a felkészülés és az adaptáció felmérése interjúkkal történik (2017. május – szeptember), a második szakaszban a stratégiai tervezés értelmezése valósul meg dokumentum- és tartalomelemzéssel (2017. október – december), a harmadik szakaszban pedig az éghajlati sérülékenységvizsgálatok statisztikai elemzésére kerül sor (2018. január – május). Ezek során a kvalitatív vizsgálatok (tartalomelemzés, interjúkészítés) tapasztalatai megalapozzák a kvantitatív vizsgálatokat (sérülékenységvizsgálatok, előrejelzések), ezzel lehetővé válik olyan indikátorok alkalmazása a statisztikai elemzésekben, amelyek lehetővé teszik az önkormányzatok érzékenységének, sérülékenységének értelmezését és mérését.

Jelen dolgozat elsődlegesen a 2017. május és szeptember között elvégzett interjúk fő tapasztalatait, eredményeit prezentálja: ennek során összesen kilenc, félig strukturált interjú készült a témában releváns egészségügyi és önkormányzati

szereplőkkel. Az interjúk elkészítésével célunk a hóhullámokkal szembeni felkészülés (pl. kapacitástervezés) és alkalmazkodás (pl. stratégiai tervezés) folyamatában meghatározó országos és települési szereplők tapasztalatainak megismerése és összegzése volt. Az elkészített interjúk – a releváns kompetenciák definiálásán keresztül – segítettek egyrészt értelmezni a különböző szektorok együttműködési lehetőségeit a felkészülésben és az adaptációban, másrészt segítettek feltárni a hóhullámok várható egészséghatásaira való felkészülés jogi meghatározottságát és a helyi szintű intézkedések és beavatkozások gyakorlati megvalósítási lehetőségeit.

A kutatás megalapozásában előtérbe került a szakirodalmi elemzés módszere is. Lényegében a problémafelvetés arra a két megállapításra épült, amelyek korábbi klímaszcenáriók és sérülékenységvizsgálatok fő eredményei voltak:

1. Hazánkban a hőséghullámos napok gyakorisága az éghajlati forgatókönyvek alapján 2021–2050 között az ország egész területén 20-70%-os növekedést fog mutatni (Bartholy et al. 2010; Páldy – Bobvos 2011).

2. A hőséghullámok egészségkockázatait által kiemelten és fokozottan sérülékeny az ország területének 52%-a, amely a lakosság 37%-át fedi le, és területileg legsérülékenyebb az ország középső, keleti és délkeleti része (Páldy 2013).

A jövőben tehát nemzeti, regionális és lokális szinten prioritásként kell kezelni a hóhullámok egészségkockázataira való felkészülés és az alkalmazkodás egyéni, közösségi, önkormányzati és intézményi lehetőségeit. Mindezek mellett azt is fel kell ismerni, hogy az egészséghatások nem csupán egészségügyi jellegűek, hanem különböző szereplők – szociális, közigazgatási, katasztrófavédelmi, önkormányzati stb. – és társszervezetek együttes tevékenységeihez kötődnek. A lakosság, az intézmények és az önkormányzatok felkészítése tehát többféle és többszintű feladat végrehajtását igényli: ezek megszervezése és koordinálása komplex folyamat, amely interszektorális együttműködésekre épül (Uzzoli 2017).

3. Kutatási előzmények

A szakirodalmi előzmények ismertetésében előtérbe került az interdiszciplináris szemlélet, vagyis a különböző tudományterületeknek a témában közölt eddigi releváns eredményeinek és tapasztalatainak értékelő összegzése. A klímaváltozás várható hatásainak kutatása és az ezzel kapcsolatos scenáriók készítésének, klímamodellek alkalmazásának jelentős hagyományai és meghatározó előzményei vannak Magyarországon. Egy-egy intézmény (pl. Országos Meteorológiai Szolgálat, ELTE, Szegedi Tudományegyetem) és kutatócsoport aktív szerepvállalása meghatározó a téma kutatásában (pl. Bartholy J., Pongrácz R., Pieczka I., Torma Cs. stb.).

A hazai klímakutatás részeként nagy jelentőséggel bírnak az éghajlati sérülékenységvizsgálatok. Lényegében a 2000-es évek közepétől jelentek meg Magyarországon, amelyek kezdetben nemzetközi projektek (pl. CLAVIER) keretében alkalmazott módszertan hazai adaptálására épültek (Pálvölgyi 2008). Pálvölgyi Tamás és kutatócsoportja az ún. CIVAS-modell hazai alkalmazásával megteremtették az elméleti hátteret és a gyakorlati feltételeket az ilyen jellegű vizsgálatok elvégzéséhez (Pálvölgyi et al. 2010). A 2010-es évektől már nemcsak nemzetközi projektek hazai esettanulmányainak keretében készültek hasonló sérülékenységvizsgálatok Magyarországon, hanem több kutatócsoport például nemzeti támogatások (pl. TÁMOP) révén valósított meg ilyen jellegű kutatásokat. Kutatási eredményeikkel tipizálták a klímaváltozásból eredő károkat (pl. erdészetben, agrárszektorban), amelyek egyben segítenek a károk megállapítására szolgáló elemző, értékelő módszerek kidolgozásában (pl. Farkas et al. 2015; Kulcsár 2010).

Változatosan alakult a klímaváltozás társadalmi és gazdasági következményeinek vizsgálata is hazánkban: egyes kutatócsoportok pl. a városi klíma hatásait elemezték (Gál – Unger 2016), egyes szerzők a klímaváltozással kapcsolatos tudást mérték fel (Jankó 2015), míg mások a klímatudatosság tényezőit értelmezték (Antal Z. 2015), valamint születtek olyan kutatási eredmények is, amelyek elsősorban a társadalmi-gazdasági hatások előrejelzését tették meg (pl. Czirfusz et al. 2015). Lényeges, hogy ezek a különböző vizsgálatok a társadalmi és gazdasági hatások értékelésében egyre inkább felvállalták a területi szempontok alkalmazását, és az eredmények interpretálása települési és járási szinten is megtörtént.

Magyarországon a klímaváltozás egészségkárosító hatásaival az 1990-es évek vége óta rendszeresen foglalkoznak. Ezek a vizsgálatok egyrészt kvantitatív elemzésekre épültek, másrészt az egészséghatás-becslések mellett a hóhullámokra vonatkozó klímasérülékenységi-vizsgálatok révén információkat nyújtottak a klímaváltozás egészségi és egészségügyi következményeiről (Páldy – Bobvos 2014). Ezen kutatási előzmények mellett a jelen kutatás hangsúlyt helyez az egészségügyi szereplők hóhullámokkal kapcsolatos tapasztalatainak megismerésére, valamint annak mérésére, hogy milyen mértékben növekszik az egészségügyi ellátórendszer igénybevétele a hóhullámok idején, és mindezeknek milyen várható jövőbeli kapacitástervezési vonatkozásai vannak.

4. Az egészségügyi szereplőkkel készített interjúk fontosabb eredményei

Az egészségügyi szereplőkkel készített interjúk során fontos cél volt megismerni az interjúalanyok hóhullámok idején szerzett tapasztalatait egyrészt a lakosság sérülékenységevel, másrészt a megnövekedett egészségügyi igénybevétellel kapcsolatban. A kutatásban a limitált számban készíthető interjúk miatt végül öt egészségügyi szereplővel (házi orvos, kardiológus, belgyógyász, egészségfejlesztő,

mentőorvos) készült személyes beszélgetés vagy skype-interjú, amely átlagosan 35-50 percet vett igénybe. Ezek lényeges tapasztalatai a következők:

1. Az életkorral nő a sérülékenység: kisebb kitettség mellett romló alkalmazkodóképesség, növekvő érzékenység figyelhető meg, amely különösen az időseket érinti. Ez a jövőben meghatározó folyamat lesz a demográfiai idősödés hazai kibontakozásával párhuzamosan. Fontos megemlíteni, hogy a legfiatalabbakat (csecsemők, kisdedek) a sérülékenység magasabb szintje szintén veszélyezteti, hiszen esetükben az alkalmazkodóképesség még egyáltalán nem fejlődött ki.
2. Iskolai végzettségtől is függ a sérülékenység: az egészségmagatartás, az egészségtudatosság és az egészségműveltség szintje befolyásolja az egyéni érzékenységet és az adaptációs képességet, amelyek a szocio-kulturális helyzettel együtt a sérülékenység számottevő tényezői.
3. Rejtett morbiditás: főként az egészségügyi alapellátásban a betegek/esetek kb. 30%-a nem kerül be az ellátórendszerbe a hóhullámos napok idején, mert a páciens a fokozott hőhatás miatt jelentkező tünetekkel nem fordul orvoshoz. Ez a prehospitális idő növekedésével, a túlélési esélyek és/vagy a beavatkozások hatékonyságának csökkenésével jár együtt, hisz a tünetek súlyosbodása az idő előrehaladásával megkésett és eleve magasabb szintű ellátást fog igényelni.
4. Igénybevétel növekedése: az egészségügyi ellátórendszer minden szintjén megfigyelhető, hogy hóhullámos időszakban a betegforgalom legalább 10-30%-os növekedése tapasztalható. Az igénybevétel rövid időn belüli akár 5-10%-os növekedése is már ellátási problémákat okozhat.
5. Ellátási zavarok megjelenése hóhullámos napokon: nemcsak az egészségügyben, hanem akár a szociális ellátásban is felmerül az igény a kapacitások újratervezésére hóhullámok idején. Már jelenleg is megfigyelhető a gyógyító tevékenység átütetése, műtétek és beavatkozások elhalasztása stb. a hóhullámok idején.
6. Sérülékenység „város-vidék” tényezője: nagyobb településeken, városokban magasabb szintű ellátás és többféle szolgáltatás van jelen, jobbak a hozzáférési és elérhetőségi lehetőségek, mégis a kistelepülésen hatékonyabban működik a jelzőrendszer (helyi adottság!).
7. Stratégiai tervezés szerepe: helyi szinten egészségtervekre, nemzeti szinten egyértelmű szabályozásra van szükség, hogy az egészségügyi ellátás minden szintjén konkrét cselekvési feladatokhoz lehessen kötni a hóhullámokra való felkészülést, az adaptációt és a védekezést.

Az egészségügyi szereplőkkel készített interjúk felhívták a figyelmet arra, hogy a hóhullámos napok időszakában valóban tapasztalni lehet az egészségügyi ellátás nagyobb mértékű igénybevételét.

5. Az önkormányzati szereplőkkel készített interjúk fontosabb eredményei

Az önkormányzati szereplők kiválasztása során meghatározó szempont volt olyan szervezeteket megkeresni, akik rendszeres partnerségi munkakapcsolatban állnak önkormányzatokkal, így valóban átfogó ismereteik vannak az önkormányzatok klímaváltozással összefüggő tevékenységeiről. Ennek tudatában például a Klímabarát Települések Szövetsége, az Energiaklub, vagy az Országos Klímareferens Hálózat felkeresése történt meg. A kutatásban a limitált számban készíthető interjúk miatt végül négy önkormányzati szereplővel (1 önkormányzati tanácsadó, 3 országos civil szervezet) készült személyes beszélgetés, amely átlagosan 50-65 percet vett igénybe. Ezek lényeges tapasztalatai a következők:

1. Önkormányzatok klímatudatos magatartásának motivációs tényezői: az önkormányzati döntéshozatalban, a különböző tevékenységek koordinálásában és a közszolgáltatások működtetésében megjelenő környezet- és klímatudatos cselekvés nem csupán a forrásszerzési lehetőségektől (pl. pályázati kiírás) függ jelentős mértékben, hanem a helyi döntéshozók aktív szerepvállalásától (pl. önként vállalt feladatok).
2. Törvényi kötelezettség versus önként vállalt feladatok szerepe: az önkormányzati döntéshozatalban a „felülről” szabályozott folyamatok (top-down mechanizmus) mellett meghatározóak az „alulról” indított helyi kezdeményezések (bottom-up mechanizmus), amellyel a kötelező feladatellátásban érvényesíteni és kiszélesíteni lehet a helyi lehetőségeket a klímaváltozásra való felkészüléssel és az alkalmazkodással kapcsolatban.
3. Helyi adottságokhoz alkalmazkodó települési intézkedések, közösségi cselekvések: a település földrajzi, természeti, társadalmi és gazdasági adottságai nagymértékben befolyásolják a helyben eredményesen megvalósítható intézkedéseket, valamint az ezzel kapcsolatos önkormányzati döntéshozatalt, amely érvényesíthető a törvényi kötelezettségeknek való megfelelésben és az önként vállalt feladatok kidolgozásában.
4. Felkészülés és adaptáció többszereplős tevékenységként való értelmezése: az intézményi és a települési együttműködések erősítése lehetővé teszi a klímaváltozással kapcsolatos feladatok ágazatközi koordinálását, valamint az eltérő szabályozásból adódó joghézagok közös értelmezését.
5. Stratégiai tervezés összehangolása: egyelőre törvényi meghatározottság nélkül számos helyi stratégiai és/vagy fejlesztési dokumentumban van lehetőség a hóhullámokkal szembeni védekezésre, de ezeket a jövőben össze kell hangolni, pl. járási/települési egészségterv, megyei/települési klímastratégia, környezetvédelmi program, veszélyelhárítási terv stb.

Az önkormányzati szereplőkkel készített interjúk felhívták a figyelmet arra, hogy a klímaváltozás társadalmi-gazdasági hatásaira való felkészülés és az adaptáció egyre fontosabb szempont a közszolgáltatások működtetésében helyi szinten.

6. Következtetések és a kutatás folytatásának lehetőségei

A kutatási projektben az eddig elvégzett szakirodalmi elemzés és interjúkészítés eredményei és tapasztalatai alapján a következő fontosabb megállapítások fogalmazhatók meg, amelyek a későbbiekben – alátámasztva további vizsgálatokkal – javaslatok formájában ajánlhatók a nemzeti és helyi szintű szakpolitikai döntéshozatal számára.

Cél a klímaváltozásból eredő egészségkockázatok csökkentése a hőhullámok idején a felkészülési és az adaptációs képességeket javító intézkedésekkel. Ez alapvetően többszereplős tevékenységek megvalósítását igényli, amely csak összehangolt és interszektoralis együttműködésekre épülő rendszerben, hálózatban lehet hatékony.

Helyi szinten nagyobb figyelmet kell fordítani a hőhullámok idején leginkább sérülékeny társadalmi csoportokra (pl. gyerekek, idősek, krónikus betegek, hátrányos helyzetűek). Hosszú távon nemcsak az állami intézmények, hanem az önkormányzatok által működtetett közszolgáltatások klímatudatos irányítását kell előtérbe helyezni, ami magában foglalhatja a hőhullámok elleni védekezési és egészségtervek kidolgozását.

A kutatás folytatásában egyrészt a jogszabályi és stratégiai dokumentumok tartalomelemzésére, másrészt az éghajlati sérülékenységvizsgálatok elvégzésére kerül sor. A közeljövő feladatai között szerepel:

- a hőhullámok okozta sérülékenység csökkentésére irányuló nemzeti és helyi szintű beavatkozási lehetőségek jogszabályi és fejlesztési hátterének tanulmányozása,
- az éghajlati sérülékenységvizsgálatok indikátorainak kiválasztása, különös tekintettel az egészségügy, az intézmények és az önkormányzat érzékenységének mérésére vonatkozó statisztikai mutatókra,
- járási szintű sérülékenységvizsgálatok megvalósítása, amellyel a hőhullámokkal szembeni sérülékenység területi különbségei is értelmezhetővé válnak,
- javaslattétel jogszabály-módosításra és/vagy akciótervi beavatkozásra a hőhullámokkal szembeni védekezés, felkészülés és alkalmazkodás vonatkozásában.

A tanulmány a KEHOP-1.1.0-15-2016-00007 sz. projekt keretében készült el.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Antal Z. László (2015): Klímaparadoxonok. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Bartholy Judit – Pongrácz Rita – Torma Csaba (2010): A Kárpát-medencében 2021–2050-re várható regionális éghajlatváltozás a RegCM-szimulációk alapján. Klíma-21 Füzetek. 60. szám. 3-13.

- Czirfusz Márton – Hoyk Edit – Suvák Andrea (szerk.) (2015): Klímaváltozás, társadalom, gazdaság. Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon. Pécs: Publikon Kiadó.
- Farkas Jenő Zs. – Rakonczai János – Hoyk Edit (2015): Környezeti, gazdasági és társadalmi éghajlati sérülékenység: esettanulmány a Dél-Alföldről. Tér és Társadalom. 2015/1. szám. 149-174.
- Gál Tamás – Unger János (2016): Városklíma hálózat Szegeden. Egyetemi Meteorológiai Füzetek. 27. szám 49-55.
- Jankó Ferenc (2015): Éghajlatváltozással kapcsolatos tudás a világháló magyar részén. Tér és Társadalom. 2015/2. szám. 67-89.
- Kulcsár László (szerk.) (2014): A klímaváltozás társadalmi-gazdasági hatásai a vidéki Magyarországon. Kutatási zárójelentés. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem.
- Páldy Anna – Bobvos János (2011): A klímaváltozás egészségi hatásai. Sebezhetőség – alkalmazkodóképesség. In: Tamás Pál – Bulla Mihály (szerk.): Sebezhetőség és adaptáció – A reziliencia esélyei. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet. 97-114.
- Páldy Anna – Bobvos János (2014): Health impacts of climate change in Hungary – A review of results and possibilities to help adaption. Central European Journal of Occupational and Environmental Medicine. 2014/1-2. szám. 1-67.
- Pálvölgyi Tamás (2008): Az éghajlatváltozás hatásai az épített környezetre és az infrastruktúrára. In: Fodor István – Suvák Anrea (szerk.): A fenntartható fejlődés és a megújuló természeti erőforrások környezetvédelmi összefüggései a Kárpát-medencében. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja. 111-119.
- Pálvölgyi Tamás – Czira Tmás – Dobozi Eszter – Rideg Adrienn – Schneller Krisztián (2010): A kistérségi szintű éghajlat-változási sérülékenységvizsgálat módszere és eredményei. Klíma-21 Füzetek. 62. szám. 88-102.
- Pálvölgyi Tamás 2013: A sérülékenység vizsgálatok a második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiában. Konferencia-előadás. (http://nak.mfgi.hu/sites/default/files/files/NES_Muhelyvita_2013_11_13_Palvolgyi_Tamas.pdf)
- Uzzoli Annamária (2017): Éghajlatváltozás és egészség – A magyar lakosság sérülékenysége a hőhullámokkal szemben. In: Cserny Tibor – Alpek B. Levente (szerk.): „Bányászat és környezet – harmóniában”. Tanulmánykötet. Pécs: Magyarhoni Földtani Társulat. 62-65.

REGIONAL AND INTER-REGIONAL PROCESSES FOR SUSTAINABLE USE OF NATURAL RESOURCES

Prof. Dr. Edita Stojić Karanović¹ – Prof. Dr. Kristijan Ristić²

Sustainable use of natural resources means an equitable distribution of limited resources and opportunities in the context of the economy, society, and the environment. At the same time it aims to ensure access for everyone to the needed natural resource at present and in the future.

Sustainable use of natural resources is in fact one of the most important goals of humankind that ensures its own survival and that of future generations. However, resources are unevenly distributed among the countries of the world. Many natural resources today need cross-border, regional and even global cooperation instead of colonial politics and wars aimed at capturing territories with natural resources.

Keywords: sustainable use, natural resources, regional strategies, regional forms, inter-regional processes

1. Prologue

I was already working as a research fellow in the Department of Regional Researches of the Institute of International Politics and Economics in Belgrade when I met Professor György Enyedi at an international conference in Bulgaria in 1979. After he presented his lecture I walked up to him and greeted him in Hungarian, telling him that I was also researching regional issues, specifically the East European socialist countries and their economic cooperation among themselves and with other regions of the world in addition to the Hungarian Economic Reform, which started in 1968, and Hungary's transitional experiences. Likewise, I told him that his presentation inspired me to focus my future regional research more on subregional scope in which more nearer countries would be involved.

After our conversation, Professor Enyedi gave me a gift, his then recently published book, and invited me to visit him when I would come to Budapest. Talks with him in Sofia, later in Budapest convinced me definitively that I should concentrate my research on East-Central Europe, Southeast Europe, the Balkans and the Danube-Basin region.

¹ Research Professor, former director of the Institute of International Politics and Economics, Founder-President of the International Scientific Forum "Danube – River of Cooperation", Belgrade, Serbia

² Faculty of Industrial Business Management, University "Union – Nikola Tesla", President of the Program Board of the International Scientific Forum "Danube – River of Cooperation", Belgrade, Serbia

Illustration No.1: The precious gift from Professor Enyedi

Therefore, when I got the information about the conference devoted to remembering Professor György Enyedi whom I met almost four decades ago I felt a desire to participate and learn more about this outstanding regional scientist. I am glad that now I have this opportunity to meet the spirit and the successors of Professor Enyedi, thanks to the Tomori Pál College. And as I remembered also Professor Enyedi's attitude about the importance of spreading knowledge about and commitment to regional approach in all social and human sciences and especially to younger generations, thus I offered to write this article together with my young, but already very honored extraordinary professor and President of the Program Board of the International Scientific Forum „Danube – River of Cooperation“, Professor Kristijan Ristić.

2. Introduction

Regional cooperation is important in the modern world for each country but especially for smaller countries. Geographic location significantly affects the state of development of regional cooperation. International regional cooperation is of utmost importance not only for economic reasons, but has also environmental, political and cultural dimensions. It is especially important for the sustainable use of natural resources.

Sustainable use of natural resources means an equitable distribution of limited resources and opportunities in the context of the economy, society, and the environment. At the same time it aims to ensure access for everyone to the needed natural resource at present and in the future.

However, resources are unevenly distributed among the countries of the world. Therefore the geographic location significantly affects the state of development of regional cooperation. Many natural resources today need cross-border, regional and even global cooperation, instead of colonial politics and wars aimed at capturing territories with natural resources.

Unfortunately we have been the witnesses of terrible wars in past history and even nowadays and have deeply felt the meaning of the poem "Borders are scratched across the hearts of men, by strangers with a calm, judicial pen, and when the borders bleed we watch with dread the lines of ink along the map turn red." (Mannes n.a.)

Hopefully, in the next decades of the 21st century the regional and interregional cooperation forms will increasingly prevail. Therefore, global regional and national strategies for sustainable use of natural resources should be not only adopted, but practiced, too.

This paper presents our analyses of strategies – from the point of view of sustainable use of natural resources –that are developed in some of the European countries, regional strategies of some contemporary regional forms, such as the European Union's strategies in the Baltic, Adriatic, and the Danube Regions and also the global strategy of the New Silk Road program.

3. The Importance of Sustainable Use of Natural Resources

Natural resources are the bases of power and security, opulence and wealth. But using them without ecological balance would lead to their destruction and loss. Therefore, the term 'resource' "does not refer to a thing or a substance, but to a function that a thing or a substance may perform, or to an operation in which it may take part..." The dictionary definition shows that resources result from an interaction between (1) man (a) searching for means to attain given ends (such as the satisfaction of individual wants and the attainment of group or social objectives) and (b) possessed of the capacity to take advantage of opportunities or to extricate himself from difficulties, and (2) something outside of man which for the time being will be called nature." (Zimmerman 1972)

Some natural resources can be found everywhere, so they could be named as ubiquitous resources. Such are sunlight and air, for example. But most resources occur only in some areas, they are localized resources. At the same time, there are only a very few resources that are inexhaustible in the foreseeable future. The majority of resources are exhaustible, which means they have a finite quantity, and the possible length of their use depends how properly or improperly humankind uses them.

Illustration No. 2: Natural resources

Source: Aidan A7

The increasing nexus among food, water and energy in combination with climate changes will have far-reaching effects on global development, especially when taking in account the increase in the global population by 2030. But these problems we had to face much earlier. Today, speaking about energy resources, for example, we can say that the question of overall energy supply is the major economic and political issue in the whole world. Namely, all natural resources whether they are non-renewable or renewable should be used in a sustainable way.

Sustainable use of natural resources is really one of the most important goals of humankind in terms of ensuring its own survival, and that of future generations. Namely, sustainable use means the use of components of biological diversity in a way and at a rate that does not lead to the long-term decline of biological diversity, thereby maintaining its potential to meet the needs and aspirations of present and future generations. Although this problem affects the whole world and the goals are the same for the entire humankind, local actions are needed to have progress in the desired direction.

Illustration No. 3: The Necessity of Community at All Levels

Source: http://soil4234.okstate.edu/index_02.jpg

'*Think Globally, Act Locally*' urges people to consider the health of the entire planet and to take action in their own communities. These efforts are referred to as grassroots efforts. They occur on a local level and are primarily run by volunteers. This catchword refers to the argument that global problems can turn into action only by considering ecological, economic, and cultural differences of our local surroundings.

But local subjects will not be sufficiently successful if they are left alone, fragmented among themselves. Influence in the international arena can be reached only with cross-border and regional cooperation. Unfortunately, the grabbing of natural resources by the great powers through wars is a behavior difficult to eliminate, even more so with only ecological arguments. The hidden or open "tendencies of occasional eruptions of modern barbarism preoccupied with the state interest, ecotechnological domination, military industrial complex and ethnocentric

politics" still appear. But nobody should remain inactive, while there is so much need for action everywhere.

Moving towards sustainability is necessary not only in the fields of the environment and the economy; it is also a social challenge that entails international and national law, urban planning and transport, local and individual lifestyles and ethical consumerism.

All these requirements are mutually reinforcing, and a full-fledged, desirable sustainability in using natural resources and sustainable development can only be reached with their combined impact. But let us examine more closely the business and financial aspects of the issue.

4. Business and Financial Aspects of Regional Cooperation in the Environmentally Sustainable Use of Natural Resources

In today's business environment, the ecological performance of the supply chain is the basis of a competitive advantage in an increasingly tight market game. "The Value Chain represents a system of related business processes of procurement, inbound logistics, production, outsourcing logistics, marketing and return logistics. The achievement of environmental performance is relevant to all of the listed processes in the supply chain. The ecological performance of the supply chain affects the financial performance, value and competitive position of each company." (Ristić 2016)

Developed countries presently are going through a period of capitalist and consumerist social order, characterized by uncontrolled exploitation of natural resources, which is also transmitted to less developed countries. However, there are a lot of good examples in the developed countries, which could be, with their support, implemented as well in less developed countries. The occurrence of poverty has a negative impact on environmental protection: the use of natural resources is weakly (or not at all) controlled, for example, illegal exploitation of forests and the increase in the illegal capture of wild animals, which completely disturbs the biodiversity of the ecosystem, commonly occur. Thus, the economy and the protection of the environment are inseparable segments, and the improvement of the standard of living of the population can greatly protect nature. With the sustainable use of natural resources a country can and should improve the standard of living of its citizens. Therefore it is worth to investigate activism and the stimulation of entrepreneurial ventures that are relevant today for economic policy makers in strengthening regional cooperation.

1. *Subsidies*: In Italy subsidies are given for new production capacities and for procurement of installations and equipment for the prevention of pollution in less developed regions.

In France, premiums are given for the relocation of companies and work places from the Paris region to less developed regions.

In Ireland, subsidies are given for investments, as well as for scientific research work in underdeveloped areas.

In Sweden, the government stimulates employment in underdeveloped areas through premiums, given to every individual moving from the so-called development center.

2. *Grants*: In Italy, Germany and France are given for development in underdeveloped areas and border areas. In the United Kingdom, grants cover up to 85% of costs for cleaning up of neglected and polluted areas.

3. *Interest rate bonuses*: Interest rate bonuses and favorable loans are given in Belgium, Luxembourg, Italy, France, the Netherlands and Germany, for investment in new capacities and modernization and reconstruction of existing installations in less developed areas.

4. *Fiscal benefits*. Accelerated depreciation exists in all EU countries. In Italy, tax deductions are approved for the part of the profit reinvested in the south. In Belgium, tax exemptions are given and a reduction on profit tax that is reinvested exists. In France, deductions are approved on land tax and on reinvested profits and exemption from patent taxes and inheritance taxes. In the UK initial write-offs are allowed up to 40% of the value of investments, and up to 100% in the least developed regions. The state provides special privileges in the form of free or discount rental fees for factories.

5. *State and local municipality participation*. In addition to incentives for investments, the state or local governments may directly invest in companies. In France, this share of the state ranges up to 35% of the company's capital. Italy invests in companies in the south of the country through the Financial Society of the South. In the United Kingdom, the state participates in the costs of building, purchasing and adaptation of industrial buildings up to 20%, and in the costs of relocation of capacities up to 80%.

During the period 1980–2005, discussions were held in the EU on the reform of the regional development policy and the Fund for Regional Development, which was created as an instrument for reducing the differences within national economies of the member states. The Policy of Incentives for Regional Development through the Fund has been aligned with four sources: (1) Loans with interest rates approved by the European Investment Bank, (2) Assistance from the Agrarian Fund, (3) additional funding from the Social Fund, and (4) Funds of the Regional Fund development.

In the period 1985–2008, a huge amount of money was invested in the EU through the Fund, to activate investments where the Fund participated with 13-17%. There were disputes over the question of who contributes funds and in which size, and who receives funds and how much, primarily because grants represented a kind of subsidy to the budgets of the EU member states. Therefore, in the reformed Fund strategy, the funds are divided into two categories: a) funds allocated to Member States within the limits of fiscal quota according to the key for financing national programs of regional development, and b) funds used to finance joint projects. In this way, the Fund is not only a tool for collecting and allocating funds, but also deciding

on the use of funds and coordinating national policies of regional development with EU policy in order to achieve a unified, common regional development policy.

Fiscal benefits stimulate investment in scientific research and the 'production' of highly skilled personnel. Investments in human resources and the production of educational services have an impact of investments in human capital, which are returned to investors repeatedly by increasing the newly created value and social productivity of labor.

Special fiscal incentives stimulate rationalization and innovation. Import of equipment for scientific research work, as a rule, is exempted from customs. "The results of scientific research work in technical and technological areas are multiplying the investment through production." (Ristić – Milošević 2017) The activities of science and education are treated not as consumption, but as indirect production activities of particular social interest and as such, their needs are aligned with fiscal resources.

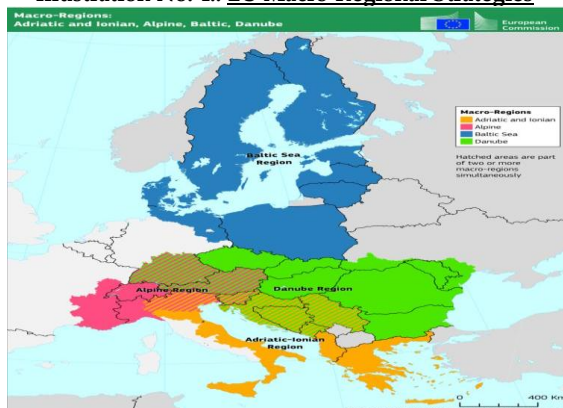
5. Contemporary Regional Cooperation Processes based on Common Natural Resource in the Danube-Basin

The Danube-Basin is the example that is closest to a regional cooperation process based on common natural resource, conceptualized by the European Council as one of European Unions' macro-regional strategies. These strategies aim to stimulate stronger co-ordination between different stakeholders and the alignment of resources in order to address common challenges in a defined geographical area.

To date, the European Union has four macro-regional strategies:

- EUSBSR - Strategy for the Baltic Sea Region – 2009
- EUSDR - Strategy for the Danube Region – 2010
- EUSAIR - Strategy for the Adriatic and Ionian Region – 2014
- EUSALP - Strategy for the Alpine Region – 2015

Illustration No. 4: EU Macro-Regional Strategies

Source: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/eu-macro-regional-strategies>

The EU Macro-Regional Strategies serve as multi-level platforms bringing together the national and regional authorities, sectoral ministries and agencies, program managing authorities, academia, research, entrepreneurs, local associations and other stakeholders such as civil society in an organized way in order to tackle common challenges. They also have an utmost positive impact on the regional cooperation among the countries they embrace. These wider and more comprehensive forms of regional cooperation might not only guarantee long-term peace, but also allow for good solutions in the field of complex economic development. However, this opportunity is not necessarily used.

These strategies involve 19 EU Member States and 6 non-EU countries altogether.

These EU Strategies support also the bottom-up, 'act locally', approach and have programs and action plans for issues which are important from the point of view of the sustainable use of natural resources.

Turning to our region, the Danube-Basin and the EU Strategy for the Danube region, we can state that the European Union's Strategy for the Danube River Basin (EUSDR) is the first EU strategy which includes non EU-member countries equally in its' implementation. This way it significantly extends the capabilities for the development of regional and cross-border co-operation between all countries of the Danube.

Illustration No. 5: EUSDR and the involved counties

Source: <https://www.danube-region.eu/about/the-danube-region>

The EUSDR is described in two documents: 1. in a Communication from the European Commission to the other EU Institutions, 2. in an accompanying Action Plan which complements the Communication. Once an action or project is included in the Action Plan, it should be implemented by the countries and stakeholders concerned.

The structure of the Action Plan incorporates 4 pillars addressing the headline issues and 11+1 priority areas which represent the main areas where this macro-regional strategy can contribute to improvements.

The first pillar, *Connecting the Danube Region*, focuses on the following four priority areas: *Transport, Energy, Culture and Tourism* issues' impact on people to people contacts.

The second pillar, *Protecting the Environment in the Danube Region* has three priorities: *To restore and maintain the quality of waters; To manage environmental risks and To preserve biodiversity, landscapes and the quality of air and soil.*

The third pillar, *Building Prosperity in the Danube Region*, focuses on: *developing the knowledge society through research, education and information technologies; supporting the competitiveness of enterprises; and investing in people and skills.*

The fourth pillar, *Strengthening the Danube Region*, addresses two priority areas: *Institution Building and Cooperation and Security Issues.*

In the research of regional cooperation issues in the smaller sub-regions, such as the Middle-Danube basin, there are also a number of very different problems from floods to sustainable economic development, none of which can be solved without regional cooperation among the neighbouring countries on the Danube and its tributaries.

Therefore, the International Scientific Forum is devoted to development of regional and cross-border cooperation, first of all, in the Middle-Danube basin.

Moreover, some global programs of cooperation, such as the New Silk Road, could help the economic strengthening and have positive impact on sustainable development in the Middle Danube region and the countries in it.

The New Silk Road, the inter-regional cooperation embracing the whole globe is of great importance in opening possibilities for economic development and taking care of sustainable use of natural resources and mutual cooperation among the countries of the middle-Danube region. "The ancients believed that the Danube is orbiting the Earth, and that there the sun rises and sets. In a figurative way we could say it is true – if we take in account the connection of the Danube with other inland waterways and sea waterways that allow navigation even around the world. The New Silk Road (NSR) using that connectivity should be the best contemporary evidence that the ancients were right" (Stojić – Jolović 2016: 181).

LITERATURE

Aidan A7, T1: Earth's Resources: <https://sites.google.com/a/eesd.org/aidan-a7/science/t1-earth-s-resources>, latest access 02-09-2017

Mannes Marya: <https://www.goodreads.com/quotes/7656105-borders-are-scratched-across-the-hearts-of-men-by-strangers>, latest access 30-10-2017

Ristić, K. – Milošević, A. (2017): Finansijski stimulansi i kreiranje politike regionalnog održivog razvoja – mogućnosti i perspektive, Demografski tokovi u zemljama Jugoslovenske evrope, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu, konferencija 23.06.2017., 133-144.

Ristić K. – Petričević B. (2016): Ecological entrepreneurship as a factor of economic growth and development. In: Stojić Karanović, E. (ed.): Commitment for the Sustainable

Development in the Danube Region. International Scientific Forum "Danube – River of Cooperation". (electronic edition)

Stojić Karanović E. – Jolović D. (2016): Danube's contribution to the new silk road and the position of Serbia In: Dimitrijević, D. (ed.): Danube and the New Silk Road. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 180-202.

Zimmerman, W. (1972): World Resources and Industries, Third Edition by W.N. Peach and James A. Constantin, New York: Harper & Row, 9.

ADDITIONAL RESOURCES

Mrkalj, B. – Ristić, K. (2013): *Ekološka kriza kao globalni problem*, Medjunarodni naučni simpozijum Ruske akademije nauka. Tematski zbornik: Novi funkcionalni materijali i visoke tehnologije. Crna Gora: Tivat, 60-66.

Ristić, K. (2015): Green economy management and new way of business strategy, EMFM 2015, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Zenici, BH. 309-316

Ristić, K. – Lutovac V. (2015): *Global bussines and enviromental management*, Thematic proceedings: Technosfera problems, Russian academy of science, FGBO VPO State technical university, Voronez (Russia), 216-224.

Stojić, Karanović E. (2011): Serbia and the European Union Danube Strategy. In: *On Borders: Comparative Analyses from Southeastern Europe and East Asia*, LICOSEC Vol 17. Osaka University, 110-118.

Stojić Karanović, E. – Petrović, D. (2010): Dunavska strategija: Od vizije ka ostvarenju. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

NEMZETKÖZI, NYERS ÉS MODELLEZETT VÍZGAZDÁLKODÁSI ADATOK KOMPLEX ÉRTÉKELÉSE IDŐSOROS ÉS REGIONÁLIS SZEMPONTBÓL

Pitlik Marcell – Dr. Pitlik László

(BME GPK Mechatronikai mérnöki szak BSc./ SZIE MY-X kutatócsoport)

A tanulmányban a Gábor Dénes Középiskolai Ösztöndíj Pályázaton matematikai különdíjban részesült és a Hlavay Országos Környezettudományi és Műszaki Diákkonferencián 3. helyezést elérő kutatás folytatásaként a figyelem középpontja az optimumtól való eltérés 6 dimenziós szemléletformáló adat-vizualizációja helyett az egyes országok/régiók becsült erőforrás/kockázat-indexeinek válság előtt és után megfigyelhető karakterisztika-váltásaira helyeződik át. A kutatás keretében úgy a nyers (méretfüggő és/vagy relativált) vízgazdálkodási statisztikák (pl. felszín alatti, felszín feletti vízmérlegek, csapadék, területhasznosítás, népsűrűség, GDP, populáció), mint a fenntarthatósági modellekkel levezetett kockázat/potenciál-indexek esetén kimutatásra kerül a válság előtti és utáni idősorok közötti különbségek előjele és mértéke, ill. ezen globális összehasonlítás alábontásra kerül regionális objektumok kapcsán is – Magyarország helyzetét önállóan is nagyító alá véve. A kutatáshoz a FAO-AQUASTAT (1978-2016 közötti) vízgazdálkodási adatai kerültek felhasználásra. A „minden-objektum-másként-egyforma” elv számonkérése a valóságon segíti a többdimenziós értékelés objektivitásának maximalizálását: vagyis újszerű kockázat- és/vagy potenciál-indexek fogalmának mesterséges intelligenciaalapú generálását. A nyers adatokból mesterséges intelligenciával – jelen esetben hasonlóságelemzéssel – egy főre és/vagy egy területegységre becsült kockázat/potenciál-indexek akkor legitimek csak, ha ezek mögött optimalizált súlyrendszer áll a benchmarking elemzések alapjaként. Minden más (szubjektív) pontozás, súlyozás preconcepciók visszatükrözésének eszköze. Az elemzések eredményeként olyan döntéstámogató információk állnak elő, melyek a regionális eltérések tény-alapú szakpolitizálás keretében való fenntarthatóság-orientált kezelését teszik lehetővé. A regionális aspektusok mellett a válságok utáni egyensúly-keresés hasonlóképpen támogatható a big data erőterekre és a megfelelő elemzési módszerekre támaszkodva.

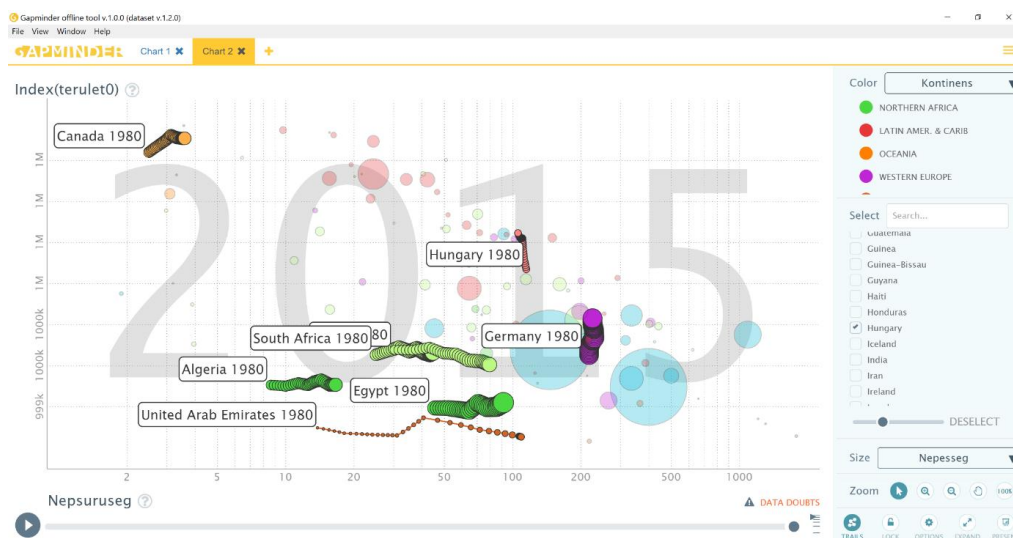
Kulcsszavak: vízgazdálkodás, big data, hasonlóságelemzés, regionalitás, idősor-elemzés

1. Bevezetés

A nemzetközi vízgazdálkodási adatok forrása a FAO AQUASTAT szolgáltatása volt. A Hlavay József Országos Környezettudományi és Műszaki Diákkonferencia pályaműveként elemzésre kerültek a statisztikai adatok (Pitlik M, 2017). Az elemzés keretében olyan új aggregált indexek jöttek létre, melyek kifejezik az összes rendelkezésre álló mutatószám relatív előnyösségét a vizsgált időszak és az adatszolgáltató országok tekintetében egy főre jutóan és egy hektárra jutóan relativálva az országok méretéből adódó eltéréseket.

A hasonlóságelemzéssel, a minden ország másként egyforma antidiszkriminatív elv mentén létrehozott aggregált indexek mellett a Gapminder szoftver segítségével ún. Rosling-animációk is kialakításra kerültek, melyek a vizuális összefüggés feltárás, bemutatás támogatására képesek. Ezek alapján a multikulturalitás jelenségkörében létrehozott megoldások adták (Pitlik L, 2017). Az 1. ábra például arra a jelenségre hívja fel a figyelmet, hogy a népsűrűség (X-tengely) növekedése és az idő múlása mentén egyes kiemelt országok milyen aggregált nyomot hagynak hátra: pl. Kanada népsűrűsége és a területarányos ökológiai potenciálja alapvetően javuló trendet mutat egy kisebb töréssel 1980-2015 között. Magyarország népsűrűsége inkább gyengén csökken, de ökológiai potenciálja javul. Dél-Afrika, Algéria, Egyiptom népsűrűsége erősen nő, de az ökológiai adottságok nem romlanak ezzel arányosan. Az Emirátus esetében a népsűrűség növekedése még nagyobb, s itt romló és javuló szakaszok váltják egymás az ökológiai potenciál tekintetében. S végül Németország esetében is egy fajta népsűrűség stagnálás/gyenge növekedés látható, de az ökológiai potenciál erős javulása mellett. Ahol a területarányos ökológiai potenciál a vizsgált országok és évek között, mint relatív Jó kerül szétosztásra, vagyis az egyes országok és egyes évek potenciálja a többiek erőfeszítései függvényében lehet relatíve romló akkor is, ha számos beruházás történt, de a többiekhez képest nem elég, ill. lehet javuló akkor is, ha abszolút értelemben romlás érhető tetten, de a többiek (benchmark) esetében a romlás még intenzívebb. A terület egységre jutó potenciált tehát egyfajta közlekedő edényben való áramlasként kell és lehet felfogni.

1. ábra: Példa a Rosling-animációra

(Forrás: a konferencia-előadás PPT-je)

Az előzetes munkálatok és az Enyedi Emlékkonferencia felhívása abban az értelemben magától értetődően találtak egymásra, hogy a válság kapcsán is feltehető

az a kérdés, vajon mely országok, ország-csoportok esetében volt a legnagyobb a kitettség, vagyis mely objektumok esetén vélelmezhető a legnagyobb negatív érintettség a többiekhez képest? Erre a kérdésre azért kell választ keresni, s lehetőleg automatizálásra alkalmas módon, mert a robot-politikus, a robot-újságíró ezen fókuszálási folyamaton keresztül láthatja meg objektíven, mely területekre kell adott pillanatban a legtöbb figyelmet szentelni. Ez a megközelítés a kazohin (Szathmári, 1941) környezetpolitika objektivitásra törekvő alapja – a tény-alapú szakpolitizálást szembeállítva a lobbi-alapú politikacsinálással.

Knuth (1992)-ben azt mondja: *„Tudományos az a tudás, amit már olyan mélységben értünk, hogy azt megtaníthatjuk a számítógépnek is. Amíg nem teljesen értünk valamit, addig egy fajta művészet vele foglalkozni. Egy algoritmus, egy számítógépes program mindennél hasznosabb lehetőséget biztosít tudásunk tesztelésére (bármely szakterületről legyen is szó), s mondhatjuk, hogy a művészettől a tudomány felé való haladás egyet jelent azzal, hogy megtanuljuk, hogyan lehet valamit automatizálni.”*

Enyedi ezzel quasi párhuzamosan azt tematizálja, hogy *„Arra vonatkozóan, hogy ilyennek képzeltem-e az ezredforduló magyar társadalmát, rövid a válaszom: nem ilyenek. A világ és Kelet-Közép-Európa folyamataiból ez nem volt levezethető. Ilyesmi elképzelésem volt (az utólagos rekonstrukciók persze mindig pontatlanok): a kelet-közép-európai társadalmak – az 1970-es évek elején bizonyítható – gazdasági felzárkózásuk eredményeként közeledni fognak a nyugat-európaihoz (amiben a nyugati szociális piacgazdaság is közrejátszik).”*

A két, nyelvi elemeiben és szakterületében egymástól látszólag távol álló gondolat meta-szinten triviálisan eggyé olvad össze: minden emberi gondolat/intuíció a valósággal való összevetésében válik értékessé tudományos értelemben – s végső soron a tudományos cél a jövő egyre pontosabb előrelátni tudása, bármiről is legyen szó. Ahol az előrelátás, a megértés képessége az, ami forráskódként átadható a gépeknek az ember intuitív tudásgenerálási folyamataiból. Minden más olyan művészet marad, mely folyamatosan termeli a tudományossá válni képes gondolatokat.

Mіндеzen bevezető és előzmények után a következő fejezetekben a (válság körüli) kitettség fogalmának mesterséges intelligencia keretek közötti értelmezéséhez szükséges matematikai alapvetések után bemutatásra kerülnek a konkrét számítások és ezek eredményei, ill. a konklúziók. Itt kell megjegyezni, hogy a tanulmány alapkérdése egyetlen egy elemi kérdés szemben a nagy jelenségköröket felölelő alternatív témaválasztással. Ez az elemi szálakhoz való erős kötődés a mesterséges intelligencia kutatás alapja: ugyanis csak erős elemi szálakból (vagyis egy-egy konkrét kérdésre adott quasi legjobb válaszokból) lehet erős (konzisztens) drótköteletet fonni (vö. az önvezető autó, mint felületi jelenség mögötti hatalmas mennyiségű elemi megoldás). Tudás tehát csak az, ami forráskódba átírható, minden más művészet...

2. Elméleti alapok

A kitettség emberi fogalmának számítógép számára való leképezése két matematikai apparátus együttműködésén alapul: egyrészt a feldolgozott egyedi idősorok válság előtti és válság utáni adatai alapján számítható trendek (vagy más megközelítésben átlagos változás mértékek) alapján fel lehet állítani egy objektum-attribútum mátrixot (OAM). Ebben a mátrixban az objektumok az országok/ország-csoportok és évek alapján képzett egységek, az attribútumok pedig a FAO AQUASTAT alapján kellő mennyiségben és minőségben rendelkezésre álló ökológiai érintettségű jelenségek. Az OAM-ba csak a válság előtti és utáni állapotok relatív különbségeinek objektumok szerint képzett sorszámai kerülnek áttemelésre. Vagyis egy-egy attribútum esetén a válság utáni és a válság előtti relatív versenypozíciók változása kerül sorszámozásra. A versenypozíció azt jelenti, hogy az országok/ország-csoportok átlagos éves abszolút változásai alapján kirajzolódó értelmezési intervallum szélső értékeit (maximumát és minimumát) tekintjük 100%-nak, ill. 0%-nak – a válság előtt és a válság után külön-külön. Majd minden objektum abszolút változásait az ismert intervallumba transzformálunk (vö. [aktuális-minimum]/[maximum-minimum]). A két immár relatív érték különbsége adja a krízis hatását az adott objektumra az adott jelenség kapcsán. Ha tehát egy objektum mind a válság előtt, mind a válság után a legnagyobb (vagy a legkisebb) ismert átlagos változást produkálta évente, akkor ez az objektum $100\%-100\% = 0\%$, ill. $0\%-0\%=0\%$ értéket kap, hiszen versenypozíciója, relatív kitettsége nem változott. Más szavakkal a válságnak nem volt hatása az adott objektum adott attribútumára. Ha tetszőlegesen sok ilyen egyedi objektum-rangsor áll rendelkezésre, akkor felmerül a kérdés, miként lehet ezeket aggregálni. A számítások ezen része nem igényel érdemi forrásmunkát, hiszen triviális műveletekről van szó.

Itt lép be azonban a hasonlóságelemzés, s ennek is az anti-diszkriminatív rétege egy költségmentesen bárki által elérhető online megoldás keretében (vö. <http://miau.gau.hu/myx-free/coco/index.html>), ahol az alaphipotézis nem más, mint lehet-e minden objektum másként egyforma (Y0)? Ez a megközelítés azért racionálisabb minden más alternatívánál, mert már az inputok is relatív versenypozíciót adnak meg, így egy önkényes súlyozással quasi egy előre elvárt eredményt lehet csak előállítani, s nem egy optimális súlyrendszerhez tartozó eredményt. Az önkényes súlyozás esetében arról, hogy lehet-e minden objektum másként egyforma csak véletlenül lehet szó. A hasonlóságelemzés keretében az a súlyrendszer kerestetik, ráadásul nem attribútumonként, hanem attribútum-szintenként (egy lépcsős függvény formájában), mely mentén minden objektum a legközelebb kerül a potenciális azonos értékűséghez, vagy éppen el is éri azt. Ha eléri, akkor nincs további alap arra, hogy objektum és objektum között különbségről beszéljünk. Ha nem éri el minden objektum a hipotetikus normaértéket, akkor már megalapozottan lehet jobb és gyengébb objektumokról beszélni (ill. azon objektumok esetén, melyekre nem igaz a tagadás-tagadása=igazság szimmetria-elvárás a direkt és az inverz modellek között, ott semmilyen értékítéletet nem illik megfogalmazni).

Amennyiben az objektumok úgy érik el a „minden-másként-egyforma”-elvet, hogy közben egyes attribútumok információértéke nem kerül feldolgozásra, akkor azokat az attribútumokat, melyek kombinációja kiadta a „minden-másként-egyforma”-állapotot, el kell hagyni, s csak a maradványhalmazzal kell továbbdolgozni mindaddig, amíg a végén minden egyes attribútum bevonásra nem kerül a modellbe. Végző soron előállhat egy olyan szélsőséges helyzet, melyben látszólag már csak egyetlen egy attribútum alapján kerülnek egyes objektumok a jobb, a normaszzerű, vagy éppen a gyengébb objektumok csoportjába. (Itt válik érthetővé az az általában véve zsumnaliszta kérdés: mi volt a legnagyobb hatással valamilyen jelenség alakulása kapcsán?)

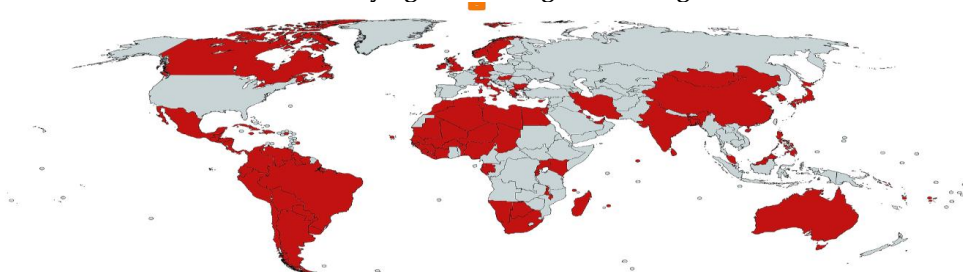
A hasonlóságelemzés eredményeként előáll egy aggregált jóság-skála, mely jelen esetben a kitettség mértékét mutatja meg objektumonként. Mivel a bemeneti adatok olyan sorszámok, ahol annál előnyösebb egy objektum pozíciója, minél inkább előnyére változott az adott objektum adott jelensége a válság kapcsán, így nem egyszerűen egy előjelmentes kitettségről van szó a modellezés során, hanem szó szerint a válság által leginkább negatívan érintett objektum mibenléte tárható fel.

Tudni kell, hogy a többváltozós modellek ezen formája sem garantál semmilyen módon klasszikus ok-okozati kölcsönhatásokat. A „minden-mindennel-összefügg”-elv alapján azon látszatkorrelációk, melyek közös ősrre vezethetők vissza, egy fajta hatástükröződési láncként épülnek be a végző konklúzióba. Amennyiben az ilyen modelleket szimulációs célra akarja valaki használni, vagyis azt szeretné modellezni, hogy egyes inputoldali változások miként hatnak (hatottak volna) a végző kitettségre, akkor ezek a modellek természetesen képesek a kölcsönhatások ilyen jellegű leképezésére.

3. Adat és módszer

Az adatvagyon részletes bemutatása érdekében a teljes háttérszámítás elérhető: <http://miau.gau.hu/miau/229/enyedil/enyedil.xlsx>. A 2. ábra a ténylegesen feldolgozásra érdemes 99 ország elhelyezkedését mutatja be térképi támogatással. A 3. ábra az országok csoportjainak számosságát jeleníti meg.

2. ábra: A ténylegesen feldolgozott országok

(Forrás: a konferencia-előadás PPT-je)

3. ábra: A feldolgozott országok csoportjai

Total internal renewable water resources per capita (m3/inhab/year)									Sorcímkek	Átlag / y2	Mennyiség / y2	
Attribútum									1982	0	4059	
									1987	1	4059	
									1990	2	2	
Mennyiség / v	Időszakok	0	1	2	3	4	5	6	7	1992	2	4057
Országcsoportok		12	12	12	12	12	12	12	12	1997	3	4059
ASIA (EX. NEAR EAST)		2	2	2	2	2	2	2	2	2002	4	4059
EASTERN EUROPE		7	7	7	7	7	7	7	7	2007	5	4059
LATIN AMER. & CARIB		5	5	5	5	5	5	5	5	2012	6	4059
NEAR EAST		1	1	1	1	1	1	1	1	2013	7	7
NORTHERN AFRICA		4	4	4	4	4	4	4	4	2014	7	3478
NORTHERN AMERICA		30	30	30	30	30	30	30	30	2015	7	574
OCEANIA		12	12	12	12	12	12	12	12	Végösszeg	3.5	32472
SUB-SAHARAN AFRICA		99	99	99	99	99	99	99	99			
WESTERN EUROPE												
Országok száma												

(Forrás: a konferencia-előadás PPT-je)

A 3. ábra bal oldali oszlopfejlécén látható számozás 0-7 között kb. 5 éves periódusokra utal, melyet az adatszolgáltatás zavarai kapcsán a 3. ábra jobb oldali riportja pontosít – a 0-7-es kódok mellett a rendelkezésre álló adat-darabszámokat jelezve (mindösszesen 32472 rekord).

Az alábbi ábrásor (4. ábra) az OAM sorszám-vektorainak keletkezését mutatja be attribútumonként. Mint látható, a válság előtti időszak hosszabb, mint a válság utáni, de ennek érdemi hatása nincs a relatív versenypozíciók alakulására. A színekkel jelzik az előnyös (primer és számított) állapotokat, míg pirossal az előnytelen állapotokat. A rangsorok esetében az 1-es érték a kitétség kedvező, míg a 10-es érték a kitétség kedvezőtlen alakulásának jele:

3. ábra: Az OAM sorszám-vektorainak keletkezése

Egy főre jutó aggregált erőforrás index									meredekség			relatív meredekség						
Átlag / Index(fo0)	Időszakok	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	Átlag	1980-2006	2007-2015	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
Országcsoportok		1000015	1000021	1000035	1000011	1000009	1000011	1000012	1000006	1000015	-0.4	-0.5	0.0	52.7%	49.2%	-3.6%	5	ASIA (EX. NEAR EAST)
ASIA (EX. NEAR EAST)		1000271	1000274	1000280	1000279	1000281	1000279	1000271	1000264	1000275	0.5	-1.5	0.0	80.5%	23.0%	-57.5%	9	EASTERN EUROPE
EASTERN EUROPE		1000221	1000212	1000219	1000224	1000208	1000207	1000204	1000215	1000214	-0.3	0.7	0.0	56.1%	83.7%	27.7%	2	LATIN AMER. & CARIB
LATIN AMER. & CARIB		999470	999467	999479	999461	999487	999470	999446	999447	999466	0.5	-2.3	0.0	81.9%	0.0%	81.9%	10	NEAR EAST
NEAR EAST		999380	999382	999400	999393	999400	999401	999418	999414	999398	1.0	1.3	0.0	96.2%	100.0%	3.8%	3	NORTHERN AFRICA
NORTHERN AFRICA		999685	999667	999691	999696	999699	999683	999688	999684	999687	1.1	0.1	0.0	100.0%	64.9%	-35.1%	8	NORTHERN AMERICA
NORTHERN AMERICA		1000073	1000078	1000078	1000075	1000095	1000093	1000086	1000090	1000083	0.8	-0.2	0.0	90.3%	57.3%	-33.0%	7	OCEANIA
OCEANIA		999927	999931	999932	999936	999947	999946	999952	999947	999940	0.9	0.1	0.0	92.8%	65.1%	-27.7%	6	SUB-SAHARAN AFRICA
SUB-SAHARAN AFRICA		1000118	1000121	1000077	1000090	1000079	1000089	1000087	1000084	1000093	-2.2	-0.5	0.0	0.0%	50.5%	50.5%	1	WESTERN EUROPE
WESTERN EUROPE		1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	0.0	0.0	0.0	65.6%	63.6%	-2.0%	4	Átlag
Átlag																		

Egy terület egységére jutó aggregált erőforrás index									meredekség			relatív meredekség						
Átlag / Index(terület0)	Időszakok	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	Átlag	1980-2006	2007-2015	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
Országcsoportok		999692	999688	999662	999665	999677	999698	999710	999728	999690	-1.0	3.0	0.0	14.5%	61.9%	47.4%	2	ASIA (EX. NEAR EAST)
ASIA (EX. NEAR EAST)		999960	1000012	1000073	1000125	1000138	1000144	1000156	1000169	1000097	9.4	2.5	0.0	100.0%	55.2%	-44.8%	10	EASTERN EUROPE
EASTERN EUROPE		1000250	1000246	1000267	1000271	1000279	1000275	1000270	1000269	1000266	1.7	-0.6	0.0	36.8%	19.4%	-17.4%	8	LATIN AMER. & CARIB
LATIN AMER. & CARIB		999369	999356	999357	999352	999381	999355	999348	999344	999357	0.4	-1.1	0.0	26.4%	13.6%	-12.8%	6	NEAR EAST
NEAR EAST		999565	999540	999591	999556	999602	999598	999606	999609	999583	1.8	1.2	0.0	37.8%	40.0%	2.1%	5	NORTHERN AFRICA
NORTHERN AFRICA		1000639	1000660	1000682	1000700	1000721	1000710	1000706	1000706	1000691	4.1	-0.4	0.0	56.4%	21.6%	-34.7%	9	NORTHERN AMERICA
NORTHERN AMERICA		1000359	1000370	1000344	1000353	1000365	1000377	1000427	1000440	1000379	-0.1	6.3	0.0	22.0%	100.0%	78.0%	1	OCEANIA
OCEANIA		1000051	1000046	1000048	1000040	1000027	1000019	1000007	999997	1000030	-1.1	-2.2	0.0	14.3%	0.0%	-14.3%	7	SUB-SAHARAN AFRICA
SUB-SAHARAN AFRICA		999922	999949	999898	999908	999872	999889	999896	999900	999904	-2.8	1.1	0.0	0.0%	39.1%	39.1%	3	WESTERN EUROPE
WESTERN EUROPE		1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	1000000	0.0	0.0	0.0	23.1%	26.2%	3.2%	4	Átlag
Átlag																		

Attribútum Urban population (1000 inhab)																
										meredekség						
Attribútum átlag										1980-2006	2007-2015	relatív meredekség				
Országcsoporthoz	Időszakok							Átlag	01234'	567'	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoporthoz
	0	1	2	3	4	5	6	7								
ASIA (EX. NEAR EAST)	48198	57872	68742	79647	91905	106724	121946	131072	88263	10919	12174	1%	100.0%	100.0%	0.0%	2 ASIA (EX. NEAR EAST)
EASTERN EUROPE	6274	6353	6301	6147	6045	6085	6139	6160	6188	-66	38	2%	0.0%	0.0%	0.0%	2 EASTERN EUROPE
LATIN AMER. & CARIB	9452	10949	12511	14090	15606	16973	18315	19123	14627	1545	1075	-3%	14.7%	8.5%	-6.1%	10 LATIN AMER. & CARIB
NEAR EAST	4070	5201	6147	6939	7876	9196	10733	11374	7692	935	1089	2%	9.1%	8.7%	-0.5%	4 NEAR EAST
NORTHERN AFRICA	8952	10629	12237	13668	15100	16663	18462	19638	14419	1524	1487	0%	14.6%	11.9%	-2.6%	8 NORTHERN AFRICA
NORTHERN AMERICA	18978	20307	21797	23397	24992	26519	28321	29353	24208	1512	1417	0%	14.4%	11.4%	-3.0%	9 NORTHERN AMERICA
OCEANIA	3309	3570	3849	4131	4443	4832	5518	4367	4367	283	343	1%	3.2%	2.5%	-0.7%	6 OCEANIA
SUB-SAHARAN AFRICA	1984	2510	3133	3797	4605	5638	6899	7752	4540	653	1057	9%	6.5%	8.4%	1.9%	1 SUB-SAHARAN AFRICA
WESTERN EUROPE	14746	14883	15331	15703	16030	16591	17122	17408	15977	339	409	0%	3.7%	3.1%	-0.6%	5 WESTERN EUROPE
Átlag	11905	13837	15981	18117	20451	23191	26073	27809	19670	2137	2309	1%	20.1%	18.7%	-1.3%	7 Átlag

Attribútum Rural population (1000 inhab)																
										meredekség						
Attribútum átlag										1980-2006	2007-2015	relatív meredekség				
Országcsoporthoz	Időszakok							Átlag	01234'	567'	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoporthoz
	0	1	2	3	4	5	6	7								
ASIA (EX. NEAR EAST)	128962	137168	144808	149182	150501	148459	145314	143163	143445	5509	-2648	-6%	100.0%	0.0%	-100.0%	10 ASIA (EX. NEAR EAST)
EASTERN EUROPE	3545	3361	3209	3109	2974	2732	2492	2343	2970	-139	-195	-2%	0.0%	69.1%	69.1%	7 EASTERN EUROPE
LATIN AMER. & CARIB	4973	5042	5036	4993	4952	4982	5002	4980	4995	-9	-1	0%	2.3%	74.6%	72.3%	6 LATIN AMER. & CARIB
NEAR EAST	3632	3430	3333	3393	3429	3411	3467	3562	3457	-44	75	3%	1.7%	76.7%	75.0%	3 NEAR EAST
NORTHERN AFRICA	10537	11655	12796	13736	14464	15176	16188	16979	13941	994	902	-1%	20.1%	100.0%	79.9%	2 NORTHERN AFRICA
NORTHERN AMERICA	6040	6235	6557	6474	6297	6463	6547	6387	6400	75	62	0%	3.8%	76.3%	72.5%	5 NORTHERN AMERICA
OCEANIA	726	795	843	835	797	799	857	909	820	18	55	5%	2.8%	76.1%	73.4%	4 OCEANIA
SUB-SAHARAN AFRICA	6012	6715	7438	8203	9047	9901	10835	11423	8697	756	761	0%	15.8%	96.0%	80.2%	1 SUB-SAHARAN AFRICA
WESTERN EUROPE	5682	5702	5653	5670	5570	5373	5219	5121	5499	-26	-126	-2%	2.0%	71.0%	69.0%	8 WESTERN EUROPE
Átlag	20399	21671	22861	23662	24089	24115	24057	24003	23107	937	-56	-4%	19.1%	73.0%	54.0%	9 Átlag

Attribútum Total internal renewab. water resources per capita (m3/inhab/year)																
										meredekség						
Attribútum átlag										1980-2006	2007-2015	relatív meredekség				
Országcsoporthoz	Időszakok							Átlag	01234'	567'	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoporthoz
	0	1	2	3	4	5	6	7								
ASIA (EX. NEAR EAST)	10698	9376	8289	7491	6871	6375	5936	5702	7592	-954	-337	8%	87.2%	89.4%	2.2%	2 ASIA (EX. NEAR EAST)
EASTERN EUROPE	1457	1460	1503	1571	1630	1686	1739	1773	1602	46	44	0%	100.0%	100.0%	0.0%	3 EASTERN EUROPE
LATIN AMER. & CARIB	54361	51039	47811	44413	41851	40040	38110	37080	44338	-3165	-1480	4%	58.9%	57.7%	-1.2%	7 LATIN AMER. & CARIB
NEAR EAST	943	847	770	705	649	598	553	528	699	-73	-35	5%	98.5%	97.8%	-0.7%	5 NEAR EAST
NORTHERN AFRICA	558	491	441	406	382	362	340	326	413	-44	-18	6%	98.9%	98.3%	-0.6%	4 NORTHERN AFRICA
NORTHERN AMERICA	113918	107377	100515	95410	91086	86411	81737	79299	94469	-5763	-3556	2%	25.6%	0.0%	-25.6%	10 NORTHERN AMERICA
OCEANIA	84755	74748	66572	59347	53636	48487	43982	41729	59157	-7764	-3379	7%	0.0%	4.9%	4.9%	1 OCEANIA
SUB-SAHARAN AFRICA	21298	18286	16513	14475	12412	10880	9538	8869	14034	-2158	-1005	8%	71.8%	70.9%	-0.9%	6 SUB-SAHARAN AFRICA
WESTERN EUROPE	73707	70101	66927	64001	61136	57686	54534	53444	62692	-3124	-2121	2%	59.4%	39.9%	-19.6%	9 WESTERN EUROPE
Átlag	35661	32798	30490	28180	26181	24504	22923	22171	27863	-2358	-1166	4%	69.2%	66.4%	-2.8%	8 Átlag

Attribútum Total population (1000 inhab)																
										meredekség						
Attribútum átlag										1980-2006	2007-2015	relatív meredekség				
Országcsoporthoz	Időszakok							Átlag	01234'	567'	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoporthoz
	0	1	2	3	4	5	6	7								
ASIA (EX. NEAR EAST)	177160	195040	213550	228829	242406	255182	267260	274235	231708	16428	9526	-3%	100.0%	100.0%	0.0%	9 ASIA (EX. NEAR EAST)
EASTERN EUROPE	9819	9713	9510	9256	9019	8816	8631	8503	9158	-206	-157	1%	0.0%	0.0%	0.0%	9 EASTERN EUROPE
LATIN AMER. & CARIB	14425	15991	17548	19083	20558	21954	23317	24103	19622	1536	1074	-2%	10.5%	12.7%	2.2%	7 LATIN AMER. & CARIB
NEAR EAST	7702	8631	9480	10332	11306	12608	14199	14937	11149	891	1164	2%	6.6%	13.6%	7.1%	3 NEAR EAST
NORTHERN AFRICA	19488	22284	25034	27405	29563	31839	34650	36617	28360	2527	2389	0%	16.4%	26.3%	9.9%	2 NORTHERN AFRICA
NORTHERN AMERICA	25018	26542	28354	29871	31289	32982	34868	35940	30608	1587	1479	0%	10.8%	16.9%	6.1%	4 NORTHERN AMERICA
OCEANIA	4034	4365	4692	4965	5240	5631	6145	6427	5187	301	398	2%	3.0%	5.7%	2.7%	6 OCEANIA
SUB-SAHARAN AFRICA	7996	9226	10571	12000	13652	15539	17734	19175	13236	1409	1818	3%	9.7%	20.4%	10.7%	1 SUB-SAHARAN AFRICA
WESTERN EUROPE	20428	20585	20984	21373	21600	21964	22341	22529	21475	313	283	0%	3.1%	4.5%	1.4%	8 WESTERN EUROPE
Átlag	32304	35508	38843	41779	44539	47306	50130	51812	42778	3074	2253	-2%	19.7%	24.9%	5.2%	5 Átlag

Attribútum		% of total country area cultivated (%)							meredekség		relatív meredekség		Sorszám		Országcsoportok			
Attribútum átlag	Időszakok	0	1	2	3	4	5	6	7	Átlag	1980-2006	2007-2015	delta	1234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
Országcsoportok											01234'	567'	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
ASIA (EX. NEAR EAST)		23	23	23	23	24	23	23	23	23	0	0	0%	61.0%	56.3%	-4.7%	5	ASIA (EX. NEAR EAST)
EASTERN EUROPE		47	47	46	47	42	40	40	41	44	-1	0	3%	0.0%	52.7%	52.7%	1	EASTERN EUROPE
LATIN AMER. & CARIB		14	15	15	15	15	15	14	15	15	0	0	0%	56.2%	40.6%	-15.6%	8	LATIN AMER. & CARIB
NEAR EAST		11	11	12	11	12	11	10	10	11	0	0	-4%	52.5%	0.0%	-52.5%	10	NEAR EAST
NORTHERN AFRICA		11	11	12	12	12	12	12	12	12	0	0	1%	62.7%	63.1%	0.4%	3	NORTHERN AFRICA
NORTHERN AMERICA		5	5	5	5	5	5	5	5	5	0	0	0%	52.4%	38.5%	-13.9%	7	NORTHERN AMERICA
OCEANIA		7	7	8	8	8	9	9	9	8	0	0	-5%	74.1%	43.1%	-31.0%	9	OCEANIA
SUB-SAHARAN AFRICA		15	16	16	17	19	19	21	21	18	1	1	-1%	100.0%	100.0%	0.0%	4	SUB-SAHARAN AFRICA
WESTERN EUROPE		21	21	20	19	19	19	19	19	20	0	0	2%	29.6%	38.2%	8.6%	2	WESTERN EUROPE
Átlag		16	17	17	17	17	17	18	18	17	0	0	0%	66.4%	58.8%	-7.6%	6	Átlag

Attribútum		GDP per capita (current US\$/inhab)							meredekség		relatív meredekség		Sorszám		Országcsoportok			
Attribútum átlag	Időszakok	0	1	2	3	4	5	6	7	Átlag	1980-2006	2007-2015	delta	1234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
Országcsoportok											01234'	567'	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
ASIA (EX. NEAR EAST)		3394	3702	5344	6336	6265	9736	13152	11813	7468	838	1038	3%	20.4%	73.8%	53.4%	3	ASIA (EX. NEAR EAST)
EASTERN EUROPE		2190	2835	2457	2968	4360	9864	10045	9563	5535	447	-151	-11%	11.8%	47.2%	35.4%	6	EASTERN EUROPE
LATIN AMER. & CARIB		1832	1805	2376	3452	3336	5570	7806	7790	4246	465	1110	15%	12.2%	75.4%	63.2%	2	LATIN AMER. & CARIB
NEAR EAST		14595	10183	12445	16377	18491	33516	39466	32854	22241	1398	-331	-8%	32.7%	43.2%	10.5%	8	NEAR EAST
NORTHERN AFRICA		2660	2287	2590	2500	2100	4632	5792	3840	3300	-91	-396	-9%	0.0%	41.7%	41.7%	5	NORTHERN AFRICA
NORTHERN AMERICA		12551	16238	20879	21861	24226	44267	52197	43127	29418	2897	-570	-12%	65.6%	37.8%	-27.7%	9	NORTHERN AMERICA
OCEANIA		4052	3752	5750	7287	6147	12047	19198	16471	9338	773	2212	15%	18.9%	100.0%	81.1%	1	OCEANIA
SUB-SAHARAN AFRICA		712	705	899	915	919	2144	2880	2255	1429	62	55	0%	3.4%	51.8%	48.5%	4	SUB-SAHARAN AFRICA
WESTERN EUROPE		10221	16150	23671	25524	27860	50461	49564	45933	31173	4465	-2264	-22%	100.0%	0.0%	-100.0%	10	WESTERN EUROPE
Átlag		3848	4302	5917	6905	7285	13146	15114	13540	8757	948	197	-9%	22.8%	55.0%	32.2%	7	Átlag

Attribútum		Total renewable watr (resources per capita (m3/inhab/year)							meredekség		relatív meredekség		Sorszám		Országcsoportok			
Attribútum átlag	Időszakok	0	1	2	3	4	5	6	7	Átlag	1980-2006	2007-2015	delta	1234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
Országcsoportok											01234'	567'	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
ASIA (EX. NEAR EAST)		11870	10402	9197	8308	7614	7066	6588	6331	8422	-1061	-368	8%	85.2%	87.5%	2.3%	2	ASIA (EX. NEAR EAST)
EASTERN EUROPE		6045	6152	6248	6342	6468	6574	6680	6766	6409	104	96	0%	100.0%	100.0%	0.0%	4	EASTERN EUROPE
LATIN AMER. & CARIB		67589	63082	58900	54601	51279	48910	46485	45188	54504	-4110	-1861	4%	46.4%	47.3%	0.9%	3	LATIN AMER. & CARIB
NEAR EAST		977	877	794	724	662	604	555	530	716	-78	-37	6%	97.7%	96.4%	-1.3%	7	NEAR EAST
NORTHERN AFRICA		822	722	646	592	553	518	481	459	599	-67	-29	6%	97.8%	96.6%	-1.2%	6	NORTHERN AFRICA
NORTHERN AMERICA		115996	109336	102349	97151	92748	87987	83228	80746	96193	-5868	-3621	2%	24.1%	0.0%	-24.1%	10	NORTHERN AMERICA
OCEANIA		84755	74748	66572	59347	53636	48487	43982	41729	59157	-7764	-3379	7%	0.0%	6.5%	6.5%	1	OCEANIA
SUB-SAHARAN AFRICA		25412	21867	19690	17233	14792	12996	11393	10586	16746	-2587	-1205	8%	65.8%	65.0%	-0.8%	5	SUB-SAHARAN AFRICA
WESTERN EUROPE		75076	71444	68231	65265	62370	58883	55696	54588	63944	-3159	-2148	2%	58.5%	39.6%	-18.9%	9	WESTERN EUROPE
Átlag		40819	37461	34759	32068	29742	27827	26027	25159	31733	-2755	-1334	4%	63.7%	61.5%	-2.1%	8	Átlag

Attribútum		Population density (inhab/km2)							meredekség		relatív meredekség		Sorszám		Országcsoportok			
Attribútum átlag	Időszakok	0	1	2	3	4	5	6	7	Átlag	1980-2006	2007-2015	delta	1234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
Országcsoportok											01234'	567'	delta	01234'	567'	delta	Sorszám	Országcsoportok
ASIA (EX. NEAR EAST)		224	251	278	302	324	346	366	379	309	25	17	-3%	100.0%	35.7%	-64.3%	10	ASIA (EX. NEAR EAST)
EASTERN EUROPE		98	97	95	92	90	88	86	85	91	-2	-2	0%	0.0%	0.0%	0.0%	2	EASTERN EUROPE
LATIN AMER. & CARIB		78	83	88	93	99	104	109	112	96	5	4	-1%	26.5%	10.6%	-15.9%	7	LATIN AMER. & CARIB
NEAR EAST		142	164	184	206	243	315	396	414	258	25	50	10%	97.4%	100.0%	2.6%	1	NEAR EAST
NORTHERN AFRICA		29	33	37	40	43	46	49	51	41	3	3	-1%	20.0%	8.8%	-11.3%	5	NORTHERN AFRICA
NORTHERN AMERICA		3	3	3	3	3	3	3	4	3	0	0	0%	7.8%	3.3%	-4.5%	3	NORTHERN AMERICA
OCEANIA		14	16	17	18	20	21	23	23	19	1	1	0%	12.1%	5.5%	-6.6%	4	OCEANIA
SUB-SAHARAN AFRICA		59	67	74	81	92	102	115	123	89	8	10	2%	36.6%	22.6%	-14.0%	6	SUB-SAHARAN AFRICA
WESTERN EUROPE		200	207	214	221	227	233	239	241	223	7	4	-1%	32.0%	11.3%	-20.7%	9	WESTERN EUROPE
Átlag		104	113	123	132	143	156	170	176	139	10	10	1%	42.5%	23.1%	-19.4%	8	Átlag

(Forrás: a konferencia-előadás PPT-je)

A fenti ábrásor mindenkor jobb szélén látható sorszámok alapján előálló OAM (vö. 5. ábra) akár egy iskolai értékelés táblázata is lehetne, ahol a sorok a gyermekek, az oszlopok a tantárgyak és a klasszikus jegyek helyett sorszámok szerepelnek a cellákban:

5. ábra: Az OAM sorszám-vektorainak keletkezése

Rangsor	X(A1)	X(A2)	X(A3)	X(A4)	X(A5)	X(A6)	X(A7)	X(A8)	X(A9)	X(A10)	Y(A11)
O1	2	10	5	3	2	9	2	10	5	2	1000
O2	4	2	1	6	3	9	2	7	9	10	1000
O3	3	7	8	2	7	7	10	6	2	8	1000
O4	7	1	10	8	5	3	4	3	10	6	1000
O5	6	5	3	5	4	2	8	2	3	5	1000
O6	10	3	7	9	10	4	9	5	8	9	1000
O7	1	4	9	1	1	6	6	4	7	1	1000
O8	5	6	4	4	6	1	1	1	6	7	1000
O9	9	9	2	10	9	8	5	8	1	3	1000
O10	8	8	6	7	8	5	7	9	4	4	1000

(Forrás: a konferencia-előadás PPT-je mögötti XLS-állomány)

A 6. ábra mutatja be a modellek részeredményét, amikor is a szürke háttérrel kiemelt attribútumok nem tudtak még bekerülni abba a modellbe, mely garantálta a „minden-másként-egyforma”-elv teljesülését.

A még fel nem dolgozott 3 attribútum alapján jutunk el immár a 7. ábrán ahhoz a modelleredményhez, mely egyértelmű választ ad az elemi kérdésre: melyik régiót érintette a válság a leginkább negatívan?

Mint a színek alapján leolvasható: Észak-Amerika (piros háttér) került a legkedvezőtlenebb helyzetbe, míg pl. Közép-Kelet-Európa (zöld háttér) az egyike volt a relatíve leginkább kedvező helyzetbe került ország-csoportoknak.

További értelmezésre szorul a világátlag fogalma és kitettségi értéke: azon modellezési módok keretében, ahol az átlagos objektumok sorszámokkal kerülnek jellemzésre, ott a sorszámok értelemszerűen átlagosak attribútumokként. Amint azonban a „minden-másként-egyforma”-elv érvényesítése megkezdődik, akkor előnyösek csak a győztes közeli pozíciók lehetnek, így a semmiben sem kiemelkedő átlag-objektumok kényszerűen elveszítik azt a potenciáljukat, hogy ún. védettségi erőtereket tudjanak építeni, így az átlag-objektum magas kitettsége quasi automatikusan előáll (ami egyben egy fajta ellenőrző nézetnek is megfelel).

6. ábra: Az OAM sorszám-vektorainak keletkezése

Lépcsők(2)	Total renewable water resources per capita (m3/inhab /year)	Population density (inhab/km 2)	% of total country area cultivate d (%)	GDP per capita (current US\$/inhab)	Total internal renewable water resources per capita (m3/inhab /year)	Total population (1000 inhab)	Urban populatio n (1000 inhab)	Rural population (1000 inhab)	Egy főre jutó aggregált erőforrás index	Egy terület egységre jutó aggregált erőforrás index
S1	9	42	929	56	877	933	9	9	929	34
S2	8	41	27	48	876	932	8	8	928	33
S3	7	40	26	47	7	931	7	7	7	32
S4	6	6	23	6	6	930	6	6	6	31
S5	5	5	22	5	5	929	5	5	5	5
S6	4	4	21	4	4	4	4	4	4	4
S7	3	3	20	3	3	3	3	3	3	3
S8	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
S9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
S10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

COCO:Y0	Total renewable water resources per capita (m3/inhab /year)	Population density (inhab/km 2)	% of total country area cultivate d (%)	GDP per capita (current US\$/inhab)	Total internal renewable water resources per capita (m3/inhab /year)	Total population (1000 inhab)	Urban populatio n (1000 inhab)	Rural population (1000 inhab)	Egy főre jutó aggregált erőforrás index	Egy terület egységre jutó aggregált erőforrás index	Becsítés	Tény+0	Delta	Delta/Tény
ASIA (EX. NEAR EAST)	8	0	22	47	876	1	8	0	5	33	1000	1000	0	0
EASTERN EUROPE	6	41	929	4	7	1	8	3	1	0	1000	1000	0	0
LATIN AMER. & CARIB	7	3	2	48	3	3	0	4	928	2	1000	1000	0	0
NEAR EAST	3	42	0	2	5	931	6	7	0	4	1000	1000	0	0
NORTHERN AFRICA	4	5	26	5	6	932	2	8	7	5	1000	1000	0	0
NORTHERN AMERICA	0	40	20	1	0	930	1	5	2	1	1000	1000	0	0
OCEANIA	9	6	1	56	877	4	4	6	3	34	1000	1000	0	0
SUB-SAHARAN AFRICA	5	4	23	6	4	933	9	9	4	3	1000	1000	0	0
WESTERN EUROPE	1	1	27	0	1	2	5	2	929	32	1000	1000	0	0
Világátlag	2	2	21	3	2	929	3	1	6	31	1000	1000	0	0

(Forrás: a konferencia-előadás PPT-je)

4. Eredmények

A 7. ábra színekkel is támogatott értelmezése mellett a valódi eredmény a kitettség fogalmának automatizálása. Ugyan ez a tanulmány nem taglalja helyhiány miatt azt, hogy számos alternatív megoldás közül miként lehet ismét csak automatikusan a legjobbat kiválasztani (Pitlik et al. 2017), de a legjobb megoldás kiválasztani tudását feltételezve, az elemi szálakra adott válaszok közül immár robot-elemzők képesek modelltényezeteket kialakítva a multidimenzionális „Jó” fogalma mentén robusztus modelleket alkotni – akár döntéstámogatási, akár döntési

céllal – állandó visszacsatolással támogatva a tény-alapú szakpolitizálást politikusi és/vagy újságírói szinten.

7. ábra: Az OAM sorszám-vektorainak keletkezése

COCO:Y0	Total renewable water resources per capita (m3/inhab/year)	Urban population (1000 inhab)	Rural population (1000 inhab)	Becslés	Tény+0	Delta	Delta/Tény	Sorrend
ASIA (EX. NEAR EAST)	988.8	10.5	0	999.3	1000	0.7	0.07	6
EASTERN EUROPE	986.8	10.5	8	1005.4	1000	-5.4	-0.54	3
LATIN AMER. & CARIB	987.8	0	9	996.8	1000	3.2	0.32	7
NEAR EAST	981.8	8.5	12	1002.4	1000	-2.4	-0.24	4
NORTHERN AFRICA	982.8	4.5	13	1000.4	1000	-0.4	-0.04	5
NORTHERN AMERICA	978.8	3.5	10	992.3	1000	7.7	0.77	9
OCEANIA	989.8	6.5	11	1007.4	1000	-7.4	-0.74	2
SUB-SAHARAN AFRICA	983.8	11.5	14	1009.4	1000	-9.4	-0.94	1
WESTERN EUROPE	979.8	7.5	7	994.3	1000	5.7	0.57	8
Világátlag	980.8	5.5	6	992.3	1000	7.7	0.77	9

(Forrás: a konferencia-előadás PPT-je)

5. Konklúziók

Ha csak az újságírás reformja oldaláról közelítünk a statisztikai adatok robotizált értelmezéséhez, akkor cikket (fakenews gyártása helyett) abból kell írni, ami a legnagyobb aránytalanságként érhető tetten adott jelenségkörben pl. országok, mint objektumok esetén.

A tudás az, ami forráskódba átirható mottó az Ipar 4.0 kihívását közvetíti a tudományos élet szereplői felé: akinek a tudása nem konvertálható forráskódba, az művész. Ez a minősítő rendszer erősebb, mint bármilyen citációs index és impakt faktor. A kihívás elől nem érdemes menekülni, sokkal inkább előnyös, ha megfelelő szakértői csoportok alakulnak és tesznek meg mindent azért, hogy minél több tudáselem legyen immár forráskódba átemelve...

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Enyedi Gy. (2001): Településformáló folyamatok. – *Educatio*, 10. 2001. 4. 663–669. p
- Knuth, D. E. (1992): *Literate Programming*, Stanford LCSI –SYI, 2007: Egyben az egész alapján, ISBN:9789639664357
http://miau.gau.hu/miau2009/index_tki.php3?filterText0=*knuth
- Pitlik L. (2017): Rosling-vizualizáció multikulturális jelenségek esetén,
http://miau.gau.hu/miau/225/multikulti_3_pitlik_2017.docx
- Pitlik M. (2017): Vízgazdálkodási adatok szemléletformáló adat-vizualizációja az optimumtól való eltérés alapján, Hlavay József Országos Környezettudományi és Műszaki Diákkonferencia, MIAÚ,
<http://miau.gau.hu/miau/224/gdkop/1Iad4wiga3.pdf>
- Pitlik M. – Pitlik. L. (2017): Nemzetközi, nyers és modellezett vízgazdálkodási adatok komplex értékelése idősoros és regionális szempontból. (PPT), MIAÚ,
http://miau.gau.hu/miau/229/enyedi1/Hlavay_Enyedi_PM_PL.ppt

Pitlik L. et al. (2017): Magyar statisztikai régiók érintettségi sorrendje a szálláshelyek árbevételének havi adatai alapján eltérő módszertanokkal. MIAÚ/SZIE, <http://miau.gau.hu/miau/229/szarvas/>
Szathmári S. (1941): Kazohinia, <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kazohinia>

A REGIONÁLIS KLÍMAVÁLTOZÁS SZEREPE A FENNTARTHATÓ TURIZMUSBAN

Dr. Zsarnóczky Martin

(egyetemi adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem,
Média és Marketing Intézet, Turizmus Tanszék)

A fenntarthatóság kérdése napjainkban szinte összeforrott az olyan trendi iparágakkal, amelyek körébe a turizmus is tartozik. A magyarországi turisztikai desztinációk mind a belföldi, mind a külföldi keresletet figyelembe véve jól működnek. A 2000-es évektől kezdődően a Nemzeti Fejlesztési Tervekben kiemelt fejlesztendő ágazatként szerepel a turizmus. A 2008-as gazdasági válság utáni visszaesést követően az Európai Unió célzott kohéziós alapjai által biztosított fejlesztési források eredményei mérhetők, tapasztalhatók. A 2016. év végén megjelent Turizmus Fejlesztési Törvény elképzelései szerint a turizmus fejlesztését a vidéki régiók fejlesztésével párhuzamosan kellene végezni. A turisztikai régiókban szereplő desztinációk fejlesztésére már eddig is voltak jó hazai példák, de egy régiókon átívelő komplex fejlesztési szándékra vonatkozóan még nem rendelkezünk tapasztalatokkal. A vidék turisztikai fejlesztésekor mindeztáig többnyire a kiemelt régiókban gondolkodtak a szakemberek. A regionális hatások vizsgálatának során megállapítható, hogy a városokban kialakult urbanus turisztikai terek jól működnek, viszont az elmaradott vidéki területek turisztikai terei nem alkalmasak ugyanerre a funkcióra. A turizmus egyik fő sajátossága speciális térhasználat. A vidék turizmusának térhasználatja sajátos, az urbanizált nagyvárosokétól eltérő. A turizmus tevékenysége során adótnak vesszük az externáliák, azaz a környezeti hatások negatív vagy pozitív folyamatait, amelyeknek kiemelt szerepük van a fenntarthatóságban. A fenntarthatóság folyamatát a klímaváltozás hatásai nagyban befolyásolják. A jövőbeli fenntartható turizmus gyakorlati modelljében az üzleti szempontokat figyelembe véve, gazdasági vonatkozásaiban is meg kell érnie, hogy semmilyen visszafordíthatatlan károsító tevékenységet ne szándékozzanak elkövetni a helyben működő vállalkozások.

Kulcsszavak: regionalitás, turizmus, fenntarthatóság, vidékfejlesztés, klímaváltozás

1. Bevezetés

A turizmus gyakorlata állandó változásnak van kitéve, és nincsenek a piaci szereplők számára általános érvényű globális szabályok. A nemzetközi turizmus és a belföldi turizmus szereplői számára különféle motivációs tényezők változtathatják a kialakult környezetet, akár ellentétes irányba is. A 2000-es évek közepén az Európai Unióba újonnan belépett közép-kelet-európai országok befolyása a turizmusra az uniós átlagot messze meghaladó mértékben növekedett (Pénzes et al. 2014). Ezt a növekedési tendenciát alakította át negatívan a 2008-as év második felében elinduló globális válság. Az Egyesült Államok bankszektorában kialakult csőd utáni időpont jelentős hatással volt a frissen társult új közép-kelet-európai tagállamok gazdaságára és egy újfajta, korszerű európai turizmustrend kezdetének kialakulására. A

megváltozott gazdasági környezetben sok, a turizmust befolyásoló tényező megváltozott. Kialakultak például olyan társadalmi csoportok, akik számára csökkent, és olyanok, akik számára nőtt a rendelkezésre álló szabad idő (free time), a szabadidő (leisure time) és a szabadon elkölthető jövedelem mértéke. A modernkori turizmus történetében a kötelező szabadidő törvényi előírása és a szabadság munkajogi intézményének bevezetése komoly lendületet adott a turizmus tervezésének és fejlődésének. A múltban a gazdagok kirándulóvágya és az alacsonyabb státuszú társadalmi rétegek ilyen irányú szimbóluméhsége kikényszerítette a turizmus iparaggá alakulását. A 18-19. századi ipari forradalmat követően vált értelmezhetővé a turizmusban a szabadon eltölthető idő, avagy a cselekvés szabadságának gyakorlata és az ezzel járó pozitív érzelmi állapot átélése.

Napjainkban a fogyasztói társadalom számára a szabadidő élvezete egyben az anyagi javak élvezetét is jelenti, így a szabadidős cselekvés élményorientált időtöltéssé alakult át. A szabadidő eltöltésének folyamata pedig ezáltal kapcsolatba kerül a hosszú távú fenntarthatóság kérdéskörével. A turizmus WTO által elfogadott definíciója alapján az összes olyan tevékenység turisztikainak mondható, amelyet az ilyen típusú szolgáltatást igénybe vevő a lakóhelyén kívül végez. Ugyanez a turisztikai tevékenység a desztináció vagy a vendégfogadó terület szempontjából úgy értelmezhető, hogy amennyiben egy látogató legalább egy éjszakát eltölt a helyszínen, akkor turistának számít, ha nem tölt el minimum ennyit, akkor kiránduló. Abban az esetben, ha csak átutazik a helyszínen, akkor tranzitutasnak számít. A turizmus iparának fejlődése a II. világháború utáni nyugati típusú gazdasági fellendülés következtében indult be. Mára a legnépszerűbb forma a tömegturizmus, amely létrehozta a piacot, az árut, az árat, a keresletet és a kínálatot. Ezzel párhuzamosan olyan új kihívások jelentek meg mint a klímaváltozás vagy a fenntarthatóság. A fenntarthatóság kérdését ma már a környező kihívásokkal együtt szükséges vizsgálni.

2. Anyag és módszer

Jelen munkámban a fenntartható turizmussal összefüggő főbb folyamatokat kívánom több szemszögből megvizsgálni. A kutatásom során turisztikai szakemberek és szakirodalmak segítségével vizsgáltam az alábbi területeket: fenntarthatóság, turizmustervezés és klímaváltozás. Kutatásomhoz egyaránt használtam kvalitatív és kvantitatív módszereket is. A kvantitatív kutatás során interjúkat készítettem a terepen a turizmusban működő vállalkozások vezetőivel. Kérdőíves vizsgálatom során 5 fogalom fontosságát mértem fel a válaszadó turisták körében azzal a céllal, hogy vajon mennyire foglalkoztatják őket a szakma által vélt legnagyobb megoldandó kihívások. A munkám eredményeképpen bemutatom a turizmus tereinek tervezési komplexitását, a fenntarthatóság kérdéseit, valamint a környezetet érintő kihívásokat.

3. A fenntartható turizmustervezés komplexitása

A turizmus szinte mindenhol jelen van globalizált világunkban, és ebben a világban a turista a helyi lakostól eltérő módon jól megkülönböztethető térhasználó. Az urbanizálódott nagyvárosokban a szolgáltatóipari kínálat erősen koncentrált magyszerű pontokban található. A nemzetközi repülőtereken, a nagyvárosok utcaterein a nemzeti sajátosságoktól független globális franchise hálózatok termékei, jelképei tájékoztatnak, igazítanak útba, hasonlóan a turizmus nemzetközi nyelvezetéhez. A globális metropoliszok központjaiban a fejlett turizmus megléte egyfajta elvárássá vált, amely univerzális nyelven kommunikál. A globális nagyvárosok mezőnye és egymással való vetélkedése nagyon erős, hiszen a nagyvárosok csak akkor képesek a még nagyobb léptékben gondolkodó transznacionális nagyvállalatok központjait magukhoz vonzani, ha egyúttal képesek a fejlett termelést segítő szolgáltatásokat koncentrálni (Cséfalvay 1999). A nagyvárosokban már legalább egy évtizede a kiszervezett bedolgozás a jellemző új életforma. Ennek a folyamatnak a következtében sokan az agglomerációs területek vagy vidéki települések munkahely-független pontjairól dolgoznak a nagyvárosi térben. Sokak számára az ilyen életforma egyenlő a nyugalom, a biztonság, a kiegyensúlyozott családi háttér jelentésével. Mások számára ez az életforma egyszerűen költséghatékonyt jelent, hiszen szerintük vidéken olcsóbb élni. Abban az esetben, ha pontosan szeretnénk megfogalmazni az ezzel az életformával járó központi életteret, akkor – a nagyvárosi munkahelyszíntől függetlenül – a vidéki életformára gondolunk, hiszen a vidéki térben történik a jövedelemszerzés és kedvező esetben a megszerzett jövedelem elköltése is. Amennyiben ezt elfogadjuk, úgy a technikai haladás következtében kiegészítésre szorul az a korábbi állítás, miszerint a vidéki népesség a városokba, a perifériákból a centrumokba „urbanizálódik” (Enyedi 2012). Avagy azt is mondhatjuk, hogy „technológiailag urbanizálódik”, de térbeli tevékenysége változatlan marad. A hétköznapi digitális technológia lehetővé teszi a távoli és időhossz-megkötés nélküli munkavégzést. A korábban jól kidolgozott munkaszervezési elképzelések, innovatív távmunka programok, a korszerű infokommunikációs technológia használata során a térben szinte bárhol vállalhatunk munkát. Az okostelefonokkal és a korszerű weblapokkal, alkalmazásokkal percek alatt szolgáltatásokat vásárolhatunk, foglalhatunk, megváltoztathatjuk saját helyzetünket és turistaként akár földrészeket is válthatunk.

Egy globalizált nagyváros centrumaiban elhelyezkedő urbánus terek, valamint a vidéki (rural) települések terei között hatalmas a helyben élők hozzáállásának különbsége. Bár a természet közelségének jelen terekben való megállapítása nem része a kutatásnak, azt megállapíthatjuk, hogy a nagyvárosokban történő „zöld” betelepítések gyakorlata éppen ellentétesen jelentkezik a vidéki települések városi magjainak zöldterületi csökkentésével. A vidéki területeken inkább fokozatos a közterek beépítése és az urbánus jegyek kialakítása. A fenntartható zöld terület kialakítása vidéken, ahol a természet jelenléte gyakran eleve meglévő adottság, másként értelmezhető, mint egy zsúfolt nagyváros belvárosi környezetében

(Zsarnóczky 2016a). A nagyvárosok táguló szuburbanizációja és a vidéki centrumok sajátos fejlődési üteme más és más erővel igyekszik átvenni a globalizációs lenyomatokat. A turisták és a helyi turizmusban dolgozók, valamint a helyben élők más hozzáállással rendelkeznek a turisztikai szolgáltatások iránt, és más a hozzá társított érték kapcsolatuk (Dávid et al. 2011). A bonyolult globalizált térben a gazdasági igényekhez igazított franchise hálózatok termékei nem ugyanazokat a termék életutakat futják be, és sok esetben – főleg a vidéki centrumokban – a helyi termékek megerősödéshez is hozzájárulhatnak, eredeti szándékukkal ellentétben. Eltérő piacra jutási lehetőségekkel rendelkeznek a vidéken helyi termékeket a helyi piacra eljuttató vállalkozók, akik minél kisebb piacon tudnak egyszerre jelen lenni, annál nagyobb megbecsülésnek örvendenek a helybeli közösségek szemében. Ezek a termelők helyben élnek és dolgoznak, ennek megfelelően példát mutatnak, és nem a semmiből hirtelen jövő, majd hamar elmúló „sikersztoriként” tekintenek rájuk a helyben lakók. Éppen ezért vidéken gyakran gazdaságilag és emocionálisan is értelmezhetetlenné válnak a globális termékek üzenetei, szimbólumai.

A fenntartható turizmus számára azért bizonyulnak nagyon hasznosnak a vidéken lassabb ütemben zajló gazdasági és társadalmi fejlődés eltérő szintjei, mert a folyamatos változás mindig valami újat, változatosságot kínál. A vidékre látogató turista akkor érzi magát a legelégedettebben, amikor „megszűnik” turistának lenni abban az értelemben, hogy vendégstátuszát megtartva, s egyben a „színfalak mögé nézve” szinte magának a vendéglátónak a helyében érezheti magát (Ryan 1990). Egy ilyen atmoszférában magát kellemesen érző, vidékre utazó turista teljesen maga mögött hagyja a megszokott környezetét, kilép a hétköznapi monotonitásából azért, hogy számára szubjektív módon önmagát egy jobbnak vélt vagy idealizált világba helyezze. Azt gondolom, hogy mindannyiunk számára ismerős utazásaink során az élethelyzet, amikor kíváncsiságból hosszabb vagy rövidebb ideig egy másik ember bőrébe bújhatunk. Ráadásul, ha abból a nézőpontból indulunk ki, hogy mindezen gyermekkori kíváncsiságunkat a mesebeli álruhában vidékre látogató királyok történeteivel állítjuk párhuzamba, akkor a vidéki turizmus számára hatalmas lehetőség vár az „álruhás” kíváncsiságra alapozó turizmus területén (Zsarnóczky 2017a).

A regionalizmusban nagy szerepe van a professzionális szemlélettel megközelített turisztikai tér tervezésének. A turizmus iparágában azok a térségek, régiók válnak népszerűvé, amelyek térben és időben könnyen elérhetők. Amennyiben egy regionális versenyt képzelünk el, akkor a centrumokban található városok és a vidéki területek a fejlettségi szintjük, valamint a helyi érdekeik alapján ellentétes törekvéseket képviselnek. A turizmus szempontjainak figyelembevételével, az ellentétes oldalakon állók és érdekeket képviselők konfliktusai a jobb szolgáltatásokat elősegítő fejlesztési törekvések hatására a többnyire nagy horderejű, például infrastrukturális változások során, gyakran felkészületlenül érik a településeket fejlesztőket/tervezőket (Vago 2002). Helyi szinten komoly problémát okozhat a mindennapokban, hogy egy településre kiterjedő infrastrukturális beruházás hátrányait kezdetben kizárólag a helyi lakosság éli át. A turizmus

szempontjából elérendő, kedvező beruházás pozitív eredménye helyben csak időben később, akár egy évtized csúszással jelentkezik, amikor a helyiek sokszor vagy megcsömörlenek, vagy ellenségesen fognak a projekthez viszonyulni. Ez azért jelenthet problémát, mert a turisztikai/desztinációs életciklusok megegyeznek a piaci termékek életciklusával (Butler 1980). Fontos a rövid-, közép- és hosszú távú célkitűzés. Korábban a turizmus vidéki gyakorlatához kapcsolódott egy-egy „sikeres” beruházó hirtelen megjelenése a kiválasztott helyszínen, majd ezt követte az igények és a profitmaximálás érdekeinek alárendelt tervezés, kivitelezés, amely végül sok esetben becsődölt projektekkel, lenullázott eredménnyel zárult. Sajnos ezek a projektek nem voltak érdekeltek az olyan egyszerű fogalmak megértésében, mint a vonzerő, szezonális, a logikusan egymásra épülő fejlesztés, az egyéb beruházási kedv fenntartása, a szakmai érdekképviseletek bevonása vagy a helyi humán infrastruktúra fejlesztése. Sok beruházás korábban csupán a turisztikai infra- és szuprastruktúra (Michalkó 1999) megépítésére, majd a csodavárásra koncentrált. Szerencsére korszerű tervezéssel, előkészítéssel a korábbi régi rossz gyakorlatokat egyre inkább felváltja a modern regionális alapokon nyugvó projektszemléletű tértervezés. Ilyen regionalitásban gondolkodó projektszemléletű tervezés volt közel fél évszázaddal ezelőtt például a vidéken található gyógy- és termálfürdők kiépítése során a helyi turisztikai infrastruktúra kiépítése, a századfordulós Főváros és Balaton hatalmas előnyének ellensúlyozására.

A fenntartható turisztikai terek tervezésének megértése során fontos az érdekeltek kooperatív együttműködése és az információk minél jobb átadása. Ennek szerepe különösen fontos a helyi társadalmak külső környezetében. A környezeti térelemek elsődlegesen nem a turizmus kapcsán kerülnek kiépítésre, de nagyon fontosak ahhoz, hogy egy turisztikai helyszín jól működhessen. A turisztikai vállalkozások számára ugyanúgy nélkülözhetetlen a külső környezet minél alaposabb megismerése, mert ezzel formálják, alakítják egymást (Keller 2017). A nagyvárosokban sokszor észre sem vehető, de vidéki környezetben újszerű, ha jól működő terek jönnek létre; ha a turisták megfelelően találják az útvonalak szélességét, a magasságok kényelmes váltásait, a közterületi külső terek megfelelő megvilágítását, a jól látható küszöbmentes bejáratokat, a tisztántartott útbaigazítók, információs táblák láthatóságát, a közterületi pihenőkben vízvételi helyek, padok, korszerű zárt szemetesek elhelyezését és a digitális elérhetőséget. A mindennapi jóléttel összefüggő terek tervezésénél egyaránt figyelembe kell venni az élıhetőség szükségességét és a felhasználóbarát tervezési szempontokat. Várhatóan a közeli jövőben a turizmusbarát tér tervezésénél bevezetésre fog kerülni az univerzalitás, a turisztikai akadálymentesség fogalma, ami nemcsak kizárólag a helyi közösségek számára kialakított „lakótér”, hanem egyben mindenki számára felhasználóbarátabb közterület. A környezeti zajterhelés hatásai, az elektroszmog csökkentése, a turisztikailag kiemelt gyalogátkelőhelyek átkelőidejének újragondolása, a fedett padok és pihenők kiépítése, a közterületi higiéniai pontok nagyobb számú elhelyezése, a kerékpárutak és a forgalmi útvonalak kereszteződésének egyszerűbb kialakítása mind olyan dolog, amelyet nemcsak a turisták tudnak meghálálni. Az

akadálymentesített megoldások (Zsarnoczky 2017b), a digitális többnyelvűség az egész társadalom számára hasznosabb, biztonságosabb környezetet fog jelenteni. A biztonságosabb tér, a kontrollált környezet pedig a helyben élő gyermekek, a fiatal egyedülálló nők, az idősek vagy akár az egyéb fogyatékkal élők számára is számos előnnyel jár. A tér biztonságos használata nélkül a turizmus fogalma az utazó tömegek számára nem értelmezhető (Zsarnóczky 2016b), hiszen egy olyan tér, ahol sem a mozgás, sem az egyéb aktivitás nem egyeztethető össze a rendeltetészerű használat szabályrendszerével, nem nyújthatja a kontrollált tér megnyugtató biztonságát.

4. Fenntartható turizmus kihívása: a klímaváltozás

A Földön jelenleg zajló klímaváltozási folyamatot elsősorban globális felmelegedésként tapasztalhatjuk. A korábbi évezredek feltárt leletei rámutattak arra, hogy a földi klíma megváltozása akár egy globális lehülési folyamat része lehet, amelyek okai többféle természetes módon kialakuló és hirtelen bekövetkező éghajlati változások lehetnek. Ilyen lehet például a vulkánkitörések porszennyezésének hatása vagy a fagyott területek jégéből kiolvadó, szivárgó gázszenyezés. A klímaváltozások hatásait összefoglalva bizonyosan megállapítható, hogy az emberiség számára környezeti, gazdasági és szociális következményekkel jár. A klímaváltozás következtében zajló globális felmelegedés napjainkban szinte valamennyi iparág tevékenységét befolyásolja, köztük a turizmusét is. A légköri gázegyensúlyt negatívan befolyásoló, emberi beavatkozással létrehozott üveghatású gázok többlete – ezen belül is a szén-dioxid-többlet – az ipari forradalom kezdetével, a XVIII. század Angliájában kezdett megjelenni a légkörben.

Az 1950-es évek óta zajló kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a jelenleg zajló melegedési folyamat okai közt egyaránt megtalálhatóak a természetes és a humán tevékenység által indukált okok. Ezzel kapcsolatosan meg kell jegyezni, hogy ha csak természetes okozati hatásokat feltételeznénk, akkor az elmúlt pár évtized felmelegedése maradna magyarázat nélkül. Ugyanakkor, ha csak az antropogén hatást vennénk alapul, úgy a XX. század első felének melegedésére nem kapnánk válaszokat (Mika 2002).

A klímaváltozás nem tesz kivételt az országok között. Az OECD⁷⁹ a fejlett országok turizmusának kitettségét az extrém időjárási események gyors bekövetkezésében (viharok, áradások, hó- és hideghullámok) látják, és sürgetik a megelőzést. Jelenleg a fejlett országokban a következményekből származó adaptációk nem eléggé előrehaladottak, bár lenne rá akarat és helyi erőforrás is. A megfelelő adaptációhoz az összes rendelkezésre álló információ minden érintetthez való eljuttatása lenne szükséges. Ezenkívül elengedhetetlenné válik a megfelelő földhasználat, a hosszú távú kormányzati klímahatás-tervezés és a társadalom jóval érintettebb szegény rétegei számára biztosítható, megelőző kölcsönök rendszerének

⁷⁹ <http://www.oecd.org/>

kidolgozása. A világban zajló népességrobbanás az élelmezési szükséglet növekedésével is együtt jár. A növekvő élelmiszerigények kielégítéséhez a mezőgazdasági területek növelése szükséges, ugyanúgy, mint az emberi fogyasztásra szánt állatállomány ellátásához és fenntartásához. Ez a probléma jelen pillanatban a fenntartható mezőgazdaság egyik legnagyobb kihívása. Az új területek termelésbe való bevonását a rendelkezésre álló területekből csak az erdős területek kárára tudja biztosítani a mezőgazdaság. A megfelelő klímaegyensúly fenntartásához azonban elengedhetetlenül szükségesek a nagy kiterjedésű erdők, amelyek a természetes széndioxid-elnyelő képességet biztosítják. Sajnálatos módon ezek a kiemelt fontosságú erdős területek fokozatosan zsugorodnak és tűnnek el, a környezetvédelmi előírások dacára. A korszerű tudományos ismereteket figyelembe véve aggasztó, hogy bár a közéletben folyamatosan beszélnek a klímaváltozás hatásairól, de abban az érdekeltek kötött nincs egyetértés, hogy valójában mikorra várható a klímaváltozás bekövetkezése. Mivel a mai kor embere ilyen irányú gyakorlati tapasztalattal nem rendelkezik, ezért csupán a történeti tudományra támaszkodhatunk a változás gyorsaságát és következményeit illetően.

A klímaváltozás tereit globális, regionális és lokális szintek jellemzik, amelyek holisztikusan átszövik a gazdaságot, társadalmat és a természeti környezetünket. A Föld hővisszatartó képessége a jelen pillanatban elérhető adatok alapján növekszik, ami hosszabb távon globális klímaváltozáshoz vezet. A klímaváltozás során bekövetkező éghajlatváltozás kapcsán a legtöbb környezeti feltétel megváltozik, és ahhoz az egész társadalomnak alkalmazkodnia kell. A fenntartható turizmus kialakítása során fokozottan kell ügyelni a levegő jó minőségére, a geológiai hatások minimalizására, a víz minőségének fenntartására, a Földön élő többi faj életterének tiszteletben tartására, az emberi tevékenység által okozott vizuális szennyezés csökkentésére, a jelenleg rendelkezésre álló erőforrások gondos használatára valamint a korszerű technológiák felhasználására. A fenntartható turizmus fejlesztéséhez a jelenlegi klímaváltozási folyamatok jobb megértése és megfelelő eszköztárak kidolgozása szükséges. A klímaváltozás okozta károk csökkentéséhez hatékonyabban hozzájárulnak az érintettek, ha nem holnap, hanem már ma elkezdik azoknak a gazdasági folyamatoknak a bevezetését, amelyek haszna a társadalmi célokat szolgálja. Az időjárás szélsőséges változása, a biztonságosabb épületek bekerülési költségei, a sokféle üzemeltetési költségek megnövekedése, a turizmus biztonsága és a megfelelő turisztikai desztinációk és régiók szezonálisának szűkössége ezzel párhuzamosan a turizmus drágulását fogja okozni. A turizmus iparági hatásai a gazdaságot tekintve rendkívül szerteágazók és a klímaváltozás tükrében immáron nemcsak paradigmaváltásról, hanem egy olyan szemléletváltásról is gondoskodnunk kell, amely a fenntarthatóságot egyaránt biztosítani képes.

A felszínre került klímaváltozással összefüggő problémák akár válságokként is leírhatóak (Zsarnóczky 2017c) mint például:

- gazdasági válságok természeti katasztrófák következtében,
- túlnépesedési egyenlőtlenség, ami egyes régiókban koncentrálnak és területileg nem egységes,

- egészségügyi járványveszély, új betegségek megjelenése,
- élelmiszerhiány, amely nem csupán mennyiségi, hanem minőségi alultápláltságot okozhat,
- ivóvízkészletek apadása, egyenrangú hozzáférés szűkössége,
- növekvő energiaellátás következtében a nyersanyag készletek korlátozottsága, a megújuló energiaforrások használatának lassú terjedése,
- környezetszennyezés és hulladékgazdálkodás, a vállalati technológiák nem számolnak a társadalmi összköltséggel,
- természetkárosítás, egyéni anyagi haszon szerzése céljából,
- ökológiai lábnyom mértékének növekedése.

5. Eredmények

A fenntartható turizmussal kapcsolatosan a klímaváltozás rengeteg kihívással szembesíti a szakembereket. Az éghajlat változása során több negatív jelenséggel kell szembenézi a turizmusban érdekelteknek. A kedvező klímával rendelkező desztinációk éghajlata elmozdulhat, kellemetlen változásokat idézve elő. Várhatóan változás elé néznek a korábbi téli sportokban érdekelt hegyvidékek, amelyek számára újra kell gondolni a főszezon és a téli sporttal kapcsolatos hozzáállást. A mediterrán országokban az átmeneti vízhiányok és a szárazság következtében bizonyára át kell gondolni a nyári szezonra érkező turisták kiszolgálásának ütemezését, hiszen a mezőgazdasági termelésnek is óriási a vízfelhasználása. Jelenleg a tömegturizmus a legnépszerűbb turizmusforma, viszont egyben ez a legnagyobb szennyezést kibocsátó is. Már most is vannak olyan turisztikai célhelyek, amelyek a fenntarthatóságra való hivatkozással korlátozni tervezik a napi vagy a maximális turistalétszámot. A jövőben további hasonló korlátozó megoldásokra lehet számítani, amely nemcsak a látogató számot, hanem a helyi erőforrások igénybevételeit jelentheti. Az éghajlatváltozással kapcsolatos hatások befolyással lesznek a turisztikai küldő és fogadó országok gazdaságára. A hatások miatt fontos, hogy a turizmus vállalati szektora is felismerje az alkalmazkodás fontosságát. Mivel a turizmus igen változatos gazdasági ágazat, sok helyi, nemzeti és nemzetközi szereplő perspektíváit kell közvetlenül bevonni a fenntartható turizmusfejlesztési folyamatokba. A nemzeti kormányok, a minisztériumok, az önkormányzatok, az idegenforgalmi ágazat képviselői, az idegenforgalmi munkaügyi képviselők, a helyi vállalkozások és közösségek – akiknek a megélhetését a turizmus befolyásolja – rendszerint a saját érdekeiket szem előtt tartó elképzeléssel rendelkeznek a fejlesztési folyamatokról.

A fenntarthatóság és a klímaváltozás hatásaival kapcsolatosan 2017 első felében készítettem félig strukturált interjúkat a Mátra vidéken található kereskedelmi szálláshelyek vezetőivel. A kvalitatív kutatás keretében készült interjúk alatt elhangzottakból általánosságban megállapítható, hogy a 20 szálláshely vezetői és tulajdonosai nem tulajdonítanak elég jelentőséget a klímaváltozásnak. A 2016-os

év hosszú és hideg tele⁸⁰ még mindig nyomot hagyott a környezetben, és prioritásként inkább a megfelelő infrastrukturális kiépítésen dolgoznak. Klímaváltozással kapcsolatosan az 1. ábrán található szófelhőben gyűjtöttem össze azokat a fenntarthatósággal és az azzal összeköthető felelősségtudattal kapcsolatos általuk megemlített legfontosabb kihívásokat. A mátrai vállalkozók számára a levegő és a víz megfelelő minősége áll a legfontosabb szerepkörben, amelynek a helyi turizmusban nagy szerepe van. A geológiai védelem az erdőirtások következtében hirtelen lezúduló esőzések csapadékmennyiségét jelöli. Mivel a magánerdők tulajdonosai nem tervezett, hanem profitalapú gazdálkodást folytatnak, ezért a frissen kivágott erdőterületek hiányának mellékhatásaként nehezen kiszámíthatók a felgyülemlett esőzések utáni vízfolyások irányai.

1. ábra: A Mátra vidéki szállásadók által a legfontosabb klímaváltozással és fenntarthatósággal kapcsolatos kihívásokra vonatkozóan megalkotott szófelhő

Forrás: Saját felmérés. Saját szerkesztés.

Kvantitatív kutatással Mátraházán készítettem kérdőíves vizsgálatot turisták körében a fenntarthatóság és a klímaváltozás kapcsán. A kérdőívek felvételének időpontja 2017. június-július hónapok. A kérdőívek feldolgozása és értékelése alapján az alábbi adatokat kaptam.

Objektív tényezők:

- A teljesen kitöltött kérdőívek száma 65 db, amely az összes kitöltött kérdőív 87%-a.
- A megkérdezettek neme: 59%-a nő, 41%-a férfi.
- A megkérdezettek lakóhelye, helyezés szerint (1-5): Budapest, Debrecen, Jászberény, Kecskemét, Miskolc.
- A megkérdezettek kora: a legtöbben az 51-64 éves korosztályt képviselték (51%). Ezt követi a 36-50 (32%), a 75-84 (1%), a 21-35 (13%) és a 6-20 (3%) közötti korosztály.
- A megkérdezettek legmagasabb iskolai végzettsége: 1% tudományos fokozattal, 22% egyetemi diplomával, felsőfokú tanulmánnyal, 42% középiskolai érettségivel,

⁸⁰ A szállásadók által elmondottak alapján a 2016-os évben az elmúlt 30 év legzordabb és leghidegebb tele volt.

19% szakmunkás végzettséggel, 15% általános iskolai végzettséggel, 1% semmilyen elvégzett iskolai tanulmánnyal, végzettséggel nem rendelkezik.

– A megkérdezettek családi állapota: 56% házas; 29% elvált, párkapcsolatban él; 12% egyedülálló élettárssal él; 2%; hajadon, nőtlen, 1% özvegy.

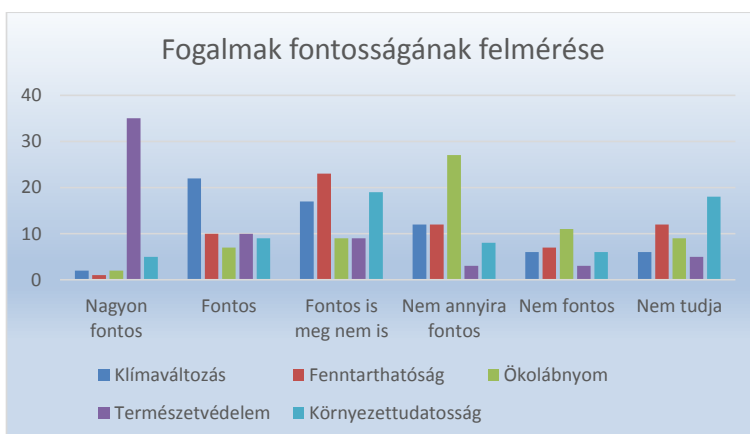
– A megkérdezettek közül évente legalább egyszer belföldön utazik (51%); legalább kétszer belföldön utazik (27%); legalább háromszor belföldön utazik (16%); legalább négyszer belföldön utazik (4%); legalább ötször vagy több mint ötször belföldön utazik (2)%.

– Az alábbi közlekedési eszközöket vette igénybe az utazáshoz: saját autó (70 %); bérautó (1%); távolsági autóbusz (13%); helyi járat (1%); kétkerekű kategória (1%).

– Az utazásait saját maga családi szervezésben (95%), szervezeten iroda vagy utazásszervező által (5%) végzi. Az online utazási vásárlások és utazások tekintetében a saját szervezés (97%) és a telefonos érdeklődés (3%) jelentőségű.

A kérdőívekben 5 fogalom fontosságára kérdeztem rá. Ezek a fogalmak voltak: klímaváltozás, fenntarthatóság, ökolábnyom, természetvédelem és a környezettudatosság. A kutatási eredmények nagyon érdekes sorrendet mutatnak.

2. ábra: 5 fogalom jelentőségének kérdőíves felmérése

Forrás: Saját kérdőív eredményei. Saját szerkesztés.

Az első észrevétel, hogy a természetvédelem fontosságát a válaszadók többsége kiemelkedően fontosnak találja. A klímaváltozás és a fenntarthatóság kérdése a 'fontos' és a 'fontos is, meg nem is' kategóriákban ért el komolyabb helyezést, amelynek háttérében vélhetően bizonyos ismeretek megléte szükséges. A környezettudatosság és az ökolábnyom csak ezután következett. Az ökolábnyom-számítás lehetőségéről összesen 15-en hallottak, és 9 turista végzett már ilyen számítást. Összességében megállapítható, hogy a 'természetvédelem' kifejezés minden turista számára nagyon fontos kérdés, de a fenntarthatóság, illetve az ökolábnyom nem helyezkedik el a prioritások között. A fenntartható turizmussal kapcsolatosan a legérdekesebb furcsa eredmény, hogy a megkérdezett turisták

jelentős részét, remélhetőleg csak éppen a lekérdezés időpontjában, egyáltalán nem foglalkoztatják ezek a fogalmak.

6. Összefoglalás

A turizmus sajátossága összetett térhasználata. A turizmus céljára alkalmas teretek mind az urbánus, mind a vidéki területeken rendelkezésre állnak, viszont egymástól eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek. A klímaváltozás kihívásainak következtében olyan új, fenntartható turizmusformák kifejlesztése szükséges, amelyek kevésbé szezonális kínálattal rendelkeznek. A professzionális tervezésben kimutatható, hogy a tömegturizmus útja jelenleg északról délre tart és a legnagyobb forgalom a nyári hónapokban – az iskolai szünetekhez és a szabadságolási szokásokhoz igazítva – zajlik. Európában egyre népszerűbbek a hétvégi repülő városlátogatások, és a jó infrastrukturális tervezésnek köszönhetően az Európán belüli turizmus várhatóan tovább nő, de hosszú távon kevésbé fenntartható. Fel fognak értékelődni az olyan, lakóhelyhez közeli régiókban fellelhető belföldi turizmusfajták, mint az időjárástól független egészségturizmus, az aktív, kulturális és falusi turizmus, amelyek remek lehetőséget biztosítanak arra, hogy helyben fejlesszék a gazdaságot, és környezettudatosságuk révén csökkentsék a környezeti terhelést. A hazai turisztikai vállalkozásokban ezidáig nem tudatosultak egyértelműen a klímaváltozások folyamatainak hatásai. A turisták kérdőíves kutatási eredményeinek alapján szintén elmondható, hogy a szakembereket legjobban foglalkoztató kihívások náluk még nem érik el azt az ingerküszöböt, amelyek utazási döntéseikben meghatározóak lennének.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Butler W. R. (1980): Concept Of A Tourist Area Cycle Of Evolution: Implications For Management Of Resources. *Canadian Geographer*, XXIV, Ontario, Kanada, 5-10.
- Cséfalvay Zoltán (1999): Helyünk a nap alatt. Budapest: Kairosz Kiadó. 37-71.
- Dávid Lóránt – Tóth Géza – Bujdosó Zoltán – Remenyik Bulcsú (2011): The role of tourism in the development of border regions in Hungary. *ROMANIAN JOURNAL OF ECONOMICS* (ISSN: 1220-5567) 32: (2), 109-124.
- Enyedi György (2012): Városi világ. *Modern Regionális Tudomány Szakkönyvtár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 186-189.
- Keller Krisztina (2017): A turizmusmarketing környezete. In: Lőrincz K. – Sulyok J. (szerk.): *Turizmusmarketing*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 49-55.
- Michalkó Gábor (1999): A városi turizmus elmélete és gyakorlata Budapest: MTA FKI, 165.
- Mika János (2002): A globális klímaváltozásról – Egy meteorológus kutató szemszögéből. *Fizikai Szemle* 9, 258-261.
- Pénzes János – Bujdosó Zoltán – Dávid Lóránt – Radics Zsolt – Kozma Gábor (2014): Differing development path of spatial income inequalities after the political transition – by the example of Hungary and its regions. *EKONOMIKA REGIONA / ECONOMY OF REGION* (ISSN: 2072-6414), 73-84.

- Ryan Chris (1990): *Recreational Tourism. A social science perspective*. London: Routledge Publishing, 39-49. p.
- Vago, Pierre (2002): *Egy mozgalmas élet*. Budapest: Holnap Kiadó, 51-63.
- Zsarnóczky Martin (2016a): *Az idősek turizmusának hatásai a falusi szálláshelyeken*. A Falu Magazin. Budapest: Herman Ottó Intézet. 68-90. p.
- Zsarnóczky Martin (2016b): *Az idősek szegmensének hatásai az egészségturizmusban*. Acta Carolus Robertus 6 (2). Gyöngyös. 318-332. p.
- Zsarnóczky Martin (2017a): *A falusi turizmus sajátosságai Egercsehiben*. Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar: Acta Regionis Rurum 10. pp. 70-79. doi: 10.21408/szie.actareg.2016
- Zsarnóczky Martin (2017b): *Accessible & Senior Tourism in the European Union. Engines of regional and urban development*. 6th Central European Conference, Conference Paper, Banská Bystrica.
- Zsarnóczky Martin (2017c): *Climate Change on Rural Sustainable Tourism Development*. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Annals of The Polish association of agricultural and agribusiness economists. Tom XIX, Zeszyt 3. Poznan. 337-344.
- Zsarnóczky Martin (2017d): *Az egészségturizmus folyamatainak vizsgálata észak-magyarországi mintaterületeken*. Doktori disszertáció.
https://szie.hu/file/tt/archivum/Zsarnoczky_Martin_ertekezes.pdf

6. ABSTRACTS

THE IMPACT OF TELEMEDICINE ON DISPARITIES IN HEALTH CARE SYSTEM

DR. BÁN Attila

*(Junior Research Fellow, Institute for Regional Studies Centre for Economic and Regional Studies
Hungarian Academy of Sciences)*

Telemedicine can be seen as the integration of info-communication technologies and healthcare, and thus it is an innovative form of healthcare. Methods of telemedicine are becoming increasingly important in healthcare systems and policies because telemedicine services speed up the delivery of health services to patients and also improve the quality and efficiency of these services.

Taking the above factors as a starting point, in this study I address the following main research question: what are the impacts of telemedicine on healthcare inequalities in Hungary? In order to answer the research questions I made semi-structured interviews with 63 interviewees (specialists, general practitioners, IT specialists and healthcare managers) between August 2014 and October 2015.

Considering the results of the interviews, telemedicine also has an impact on health inequalities. In some cases, it can reduce these inequalities, while in other cases it can reproduce them. Telemedicine presumably can mitigate territorial differences caused by physician shortage. However, given the sporadic operation, it can generate inequalities in access.

Keywords: telemedicine, health inequality, availability, interview, physician shortage

THE FATE OF OUR VILLAGES IN THE MID-TISZA REGION

BOGÁRDI Tünde

*(Doctoral candidate, Szent István University
Enyedi György Doctoral School for Regional Sciences)*

The purpose of my study is to present the picture and vision that is developing in a region characterized by social erosion (in the Mid-Tisza region, specifically at three settlements of the South-Heves internal periphery: Átány, Kömlő, Tiszanána), via soft methods. I have composed my study based on the results of surveys conducted amongst residents and at schools. Making use of my field experiences I attempt to define intervention points and recommendations, which could help in ending, or even reversing the current decaying process, and changing the typically pessimist vision – foreseeing further social exclusion, ghettoization – revealed by the results of the field research.

Keywords: backward situation, social exclusion, Mid-Tisza region, internal periphery, vision

SETTLEMENTS ON THE TOP – THE WINNER OF OPERATIONAL PROGRAM FOR TERRITORIAL AND SETTLEMENT DEVELOPMENT

Dr. DÁNIEL Zoltán András – NÉMETH Ingrid

(Assistant University Professor/ university student, Pannon University)

The primary goal of the 2014–2020 programming period for the Territorial and Settlement Development Operational Program is to increase employment through regional decentralized economic development. This is to be achieved along the two strategic goals (economic recovery, city/town development) by providing local conditions. The TOP projects seek to provide resources in the decentralized way to the development of local governments, thus supporting the economic development and settlement development programs of local governments. The Regional and Regional Development Operational Program's funding framework for the period 2014–2020 was around HUF 1190 billion, of which over 700 billion was awarded in 2016–2017. Our aim was to investigate the extent to which municipalities and counties have benefited from the resources, and whether the resources needed to catch up with disadvantaged settlements or regions have really come to fruition.

In our analysis, we examine the winning self-governments and the funds that have been obtained from the allocated Regional and Municipal Development Operational Program resources. During the investigation, we have collected the public data of about 4,000 applications so far, so we had more data than thirty thousand. These were supplemented by comparative studies with the data of the Central Statistical Office with demographic, economic and municipal management. During the study, we analysed the data of our database and compiled our conclusions using mathematical and statistical methods. The results show that the allocation of resources at NUTS II and III levels follows the principles of catching up lagging regions, as higher rates have been allocated to disadvantaged regions, but there are serious inequalities at the lower levels when allocating resources to certain settlements.

Keywords: community development, economic development, EU funds, convergence, resource allocation

THE ROLE OF EMPLOYMENT CO-OPERATION (FACTS) IN REGIONAL DEVELOPMENT

FILEPNÉ DR. NAGY Éva

(Corvinus University of Budapest)

In the decades before the millennium, the local authorities had a crucial role in the labour market of Hungary. In the smaller settlements, in many cases, they were the largest local employers, but they also had substantial influence in larger cities as a considerable proportion of the public sphere (e.g.: education, healthcare and public education) belonged to them.

In the Partnership Agreement, the Hungarian Government has set itself the objective of supporting the development of human resources, employment stimulation and the

promotion of social cooperation at local and county levels. The Government intends to achieve this goal by its cooperation with the county municipalities, the local governments of towns with county status, the local authorities, government offices and with other local and county level actors that are involved in employment development. The long-term purpose of this measure is to contribute to the achievement of the objectives that were set forth by the Europe 2020 Strategy in the field of employment by the improvement and implementation of economic and employment development programmes at local and regional levels.

In 2016, the compilation of feasibility studies, including the employment pacts that are related to the particular regions, started in all counties, towns with county status and districts on the basis of which the creation of the Employment Pact and then, in 2017, the formulation of the regional employment strategies and the implementation of the activities that were included in the Pact were launched.

Keywords: regionality, regional development, cooperation

THE INPUT FACTORS OF REGIONAL INNOVATION AND/OR HOW THE REGION CAN CONTRIBUTE TO THE FORMATION OF NEW ECONOMIC SPACE?

DR. GAJZÁGÓ Éva Judit

(College Associate Professor, Tomori Pál College)

In the paper, based on an effectiveness model built on the results of analytical research on the innovation intermediary organizations, the author summarizes how a region can contribute to the development of regional innovation potential and how it can promote the innovation of local enterprises. The input dimension and the indicators in this dimension of the effectiveness model are introduced theoretically then analyzed through the introduction of the innovation potential of a Hungarian region (e.g. Central-Transdanubian Region and Dunaújváros subregion). The input dimension of the model contains indicators measuring the development level of the region, the regional innovation system and the assets promoting local innovation factors, such as financial possibilities. The presentation emphasizes these financial factors introducing financial resources and also mentions factors based on local values, knowledge capital and cooperation networks which differ by regions and influence the regional innovation potential. Enyedi (1997) called the attention to these non-reproductive local factors influencing the success of the cities and their agglomerations e.g. the knowledge based innovative local environment or the intellectual capital or knowledge resource of the inhabitants. The author follows the ten success factors by Enyedi (1997), summarizes the factors of local innovation potential and explains the factors hindering the development of the innovation potential alike.

Keywords: innovation, effectiveness model, development of the innovation potential

THEORY AND PRACTICE OF THE REGIME OF DEVELOPMENT

GAJZÁGÓ Gergő

(PhD student, Széchenyi István University)

The leader of the regional economic development is the government and – at the local level – the municipality, but the other actors of the economy play an important role as well thus the model of the authority is a basic question. The theories of urban regime appeared in the 80's, which differentiate the regime established to particular goals from the traditional municipality, and they got a lot of impact from the so-called community-based development schools. This paper will examine the developer institutions and their connections in Dunaújváros from 2000 to 2010. This cooperation had an important role in the successful development of the city and the region, it was a certain regime with the collaboration of the governmental and civic institutions and enterprises.

Keywords: development, regime, city, Dunaújváros, cooperation

EU CROSS-BORDER DEVELOPMENT PROGRAMS IN THE HUNGARIAN-SLOVAKIAN BORDER REGION

HAKSZER Richárd

(Doctoral candidate, ELTE TTK)

The purpose of the article is to briefly summarize the results of EU cross border development programmes affecting the Hungarian-Slovakian border region and to outline the objectives for the next programming period and the existing development challenges. The first development program was the Phare CBC so-called “pre-accession fund” that helped the preparation of both Hungary's and Slovakia's accession to the EU. This program was first implemented as an Austrian-Hungarian-Slovakian tripartite program (since 1995) and later as a Hungarian-Slovakian bilateral program. After joining the EU (2004), under the INTERREG IIIA shortened programming period for years 2004–2006, the HU-SK-UA Neighbourhood Programme was launched and later the 2007–2013's bilateral HU-SK Cross-border Cooperation Programme operated. As a conclusion based on the evaluation of these three completed programs, it can be said that the eastern border regions were the most active, unlike the less active, the least disadvantaged middle border regions, which realized far fewer projects, especially in the 2007–2013 program period. In July 2016, the first call for proposals for the new INTERREG V-A SK-HU cooperation programme was announced with deadline of the 3rd of November 2016 for priorities 1 and 4, however, for priority 2 (cross-border infrastructure investment projects) the call is still open up to the end of January and to end of October, respectively. Contracting with the winners of first project call is currently underway and the projects are in the process of being implemented.

If the program objectives set for the 2014–2020 programming period will be successfully achieved then it can be said – quoting freely Professor György Enyedi – that we can look with moderate optimism to the future and that the Hungarian-Slovak INTERREG

cross-border cooperation program will be an effective aid to the development of border regions in Slovakia and Hungary.

Keywords: cross-border cooperation, South Slovakia, INTERREG, EU development program, border region

ANALYSES OF THE MANAGEMENT OF OFF-BUGDET COMPANIES IN HUNGARY

DR. HEGEDŰS Szilárd – MOLNÁR Petronella – URBANICS Roxána

(Assistant Professor, BGE PSZK / PhD student, Szent István University / Teacher in Economics, Budapest Business School PSZK)

As regards the task selection of the municipality sector, the local authorities have had freedom both during the former and the current legislation. The advantages of providing tasks through companies owned by the municipality include the flexible adaptation to market conditions and integration into the relationship network of the economy. In terms of their management, the companies can be characterized by higher cost efficiency and by providing services of higher quality to the citizens and business actors. Moreover, they ensure revenues for the municipality. The operation of companies, however, depends on municipality management, it is part of it because in many cases the tasks are assigned to them by the law.

Keywords: municipalities, enterprises, soe-s, management, cluster analysis

THE ROLE OF THE MONUMENTS IN THE SETTLEMENT DEVELOPMENT

DR. KISSNÉ DR. BUDAI Rita

(College Professor, Tomori Pál College)

The present research explores the role of the monuments in the structure, functions and development of a particular quarter of town. The lecture presents the narrower environment of Tomori Pál College, 22nd district of Budapest, its monuments, their care, utilization and the financing of their maintenance, including the legal, local governmental, economic, cultural and settlement development strategic background of these processes. The presence and the proper utilization of the monuments can be an important factor in the image design of a settlement or a quarter of town, it can affect the cultural life of its environment, attract tourism, change the surrounding environment, even in its narrowest surroundings. From the point of view of art history and monument conservation, it is of prime importance to search, restore and use properly these monuments, but in the long run, the residents and the local government will also benefit from paying attention to the town's outstanding artistic monuments. Besides the description of some of the most important monuments of the 22nd district, good examples are mentioned as well, and also some development proposals that would allow the district to increase the quality of the settlement by its monuments.

Keywords: monument, 22nd district, settlement development, cultural heritage, settlement image

**A NEW APPROACH TO URBAN AND DISTRICT PLANNING
PROPOSALS FOR A FICTIVE LOCAL COMMUNITY CURRENCY
IN ZUGLÓ**

LAKÓCAI Csaba

*(Junior Research Fellow, Institute for Regional Studies Centre for Economic and Regional Studies
Hungarian Academy of Sciences / PhD student, PTE KTK)*

The premise of this study is that the current economic, social and environmental troubles all originate in the structural problems of the monetary and financial system. The main negative effects are instability, extreme inequalities (both social and spatial), procyclical production, and degradation of social and natural values among others. Furthermore, it is a problem also that for different public policies on different scales, they use the same kind of central bank money that undermines the principle of subsidiarity in practice. By the use of local complementary currencies, issued or supported by local governments, the negative consequences could be compensated for by facilitating the implementation of certain urban development objectives and strengthening the local economy as some existing example already show in Europe and all around the world. Based on these examples as well as on the current urban development problems, this study analyzes briefly the conditions for a fictive local currency for the 14th District (called Zugló) of Budapest.

Keywords: urban planning, local currencies, local government, Zugló

**THE SUSTAINABLE SOCIAL DEVELOPMENT FROM THE POINT OF VIEW OF
COMPETITIVENESS, THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION AND THE
FINANCIAL LITERACY**

MESTER Éva¹ – TÓTH Róbert² – SZIJÁRTÓ Boglárka³

Economic growth and competitiveness are the most often studied areas of economics; their development has a direct influence on the welfare of both individuals and the whole society. Today is the age of the fourth industrial revolution, which has brought along a more increased interrelation between information and communications technologies and automation, and thereby fundamentally changing products, services, production methods and business models. Competitiveness is determined not only by economic factors, but also by the environmental and social aspects surrounding the economic system. These so-called soft factors closely complement quantifiable hard indicators, thus offering an opportunity to identify the framework conditions of sustainable growth and lasting innovations-based competitiveness. However, globalisation highlighted other social problems as well, such as environmental pollution, sustainability, mass consumption and social inequality. A possible solution is to create new values by using strong open source technologies; openness, transparency, originality, participation and opportunities are values that stem from the

¹ PhD student, University of Szeged

² PhD student, Szent István University

³ PhD student, Szent István University; college assistant lecturer, Budapest Business School

dominant technology of the past decade. In this light, it can be concluded that economic operators need novel innovative active strategies and business models to ensure efficient operation. A series of analyses show that Hungary today has a significant competitiveness gap that calls for immediate action. We believe that the improvement of those factors that increases economic performance also contributes to social development. The present study aims to provide a summary analysis of the context of economic growth, competitiveness and social development, including relevant literature and the role of the state in the fourth industrial revolution.

Keywords: economic growth, competitiveness, industry development, sustainable management, change management

SMART DESTINATION DEVELOPMENT

PÁSZTOR Márta Zsuzsanna – DR. BÉRES-VIRÁG Ágnes

(Doctoral candidate / Assistant Lecturer, Szent István University)

Over the past decades, the economic role of tourism has been increasing. Various technological innovations have emerged besides the growth of tourist performance, which had a significant impact on the practical operation of tourism. Innovation opportunities have emerged with the spread of the internet or smartphones. The aim of each tourist area is to create and operate a sustainable and competitive tourism. It has become clear that the use of various information and communication tools is indispensable in the tourist market. In recent years, more and more destination management organizations have been established in Hungary, their main task is the most marketable operation of tourism in a settlement or region. From this point of view, the application of new technological possibilities, through which smart destination development can be realized, can be decisive for them.

Keywords: destination, ICT tools, development, competitiveness, sustainability

ANNUAL RATIO OF WOMEN IN TERTIARY EDUCATION WORLDWIDE – A COMPLEX ANALYSIS OF INTERNATIONAL DATA CONCERNING REGIONAL AND TIME ASPECTS

PITLIK László (jun) – DR. PITLIK László

(ELTE TTK / SZIE MY-X research team)

The study behind it have the objective of looking at the visible differences between countries and/or regions before and after the crisis based on UNESCO statistics (1970–2015) in terms of the the annual ratio of women in tertiary education. This analysis is a kind of extension of a previous project managed by the My-X research team. The same data asset was used in a specific visualization in frame at the 3rd Conference of Multicultural Phenomena (2017). These animations have also been used for the EDEN presentation in Sweden. The motivation to focus on these data further has the following rationale: education policies as such are continuously changing worldwide and he analyses of the time series make it

possible to draw conclusions for the future based on appropriate benchmarking processes and visualizing effects. The expected results will show regional differences in trends before and after the crisis and (compared to them) and the special exposure of the CEEC countries to the crisis. The software being used for visualizing is GAPMINDER, which allows for the handling of six dimensions in a parallel way. In terms of the frame of the animation effects, Hungarian data will also be presented and compared to patterns characterizing western and eastern countries in Europe. The global results will be fine-tuned: the impact of the crisis in regional patterns will be searched for. The conclusions should be seen as an appropriate source for data-driven policy making.

Keywords: education, crisis, regions, time series, analysis

COMPLEX EVALUATION OF INTERNATIONAL RAW AND MODELLED WATER MANAGEMENT DATA FROM THE TIME SERIES AND REGIONAL POINTS OF VIEW

PITLIK Marcell – DR. PITLIK László

(BME GPK Mechatronikai mérnöki szak BSc. / SZIE MY-X research team)

In the present article, an elementary problem is handled based on previous (prized) activities (such as Gábor-Dénes-Application, Hlavay-József-Application). Instead of a 6-dimensional data-visualization about differences compared to an ideal case of environmental constellation (model-based risk/potential indices, and raw variables: e.g. GDP, population, water resources), the differences of the same attributes concerning their trends before and after crisis (2008) will be focused – involving regions (groups of countries and especially the benchmarking positions of Hungary/CEEC) as objects in the present study. Appropriate data asset could be downloaded from FAO AQUASTAT for the time interval of 1978–2016. Modeled risk/potential indices have been calculated based on the anti-discriminative principle (each-object-may-have-the-same-evaluation-value) ensuring the highest level of objectivity in case of a multidimensional evaluation process. The modeled indices are robust and use artificial intelligence solutions (like similarity analyses) to generate optimized staircase functions for benchmarking. Each other scoring/weighting would be a kind of reflection of arbitrary preconceptions. The results (it means: the most affected regions in a negative way) can be involved into decision support processes in form of data-driven policy making, which ensures a sort of sustainability of analyses. After a diagnosis, therapies can also be derived based on big data and sophisticated analytical methods.

Keywords: water management, big data, similarity analysis, regionalism, time series, analysis

THE EFFECTS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION ON THE NEW SPACES OF ECONOMY AND ITS CHALLENGES FOR HIGHER EDUCATION CONCERNING THE MANAGEMENT AND ECONOMY

DR. habil RÉGER Béla

(College Professor, EDUTUS College)

Nowadays, we hear more and more about things about the Internet, which is not a recent idea, but the communication and information technologies needed to create it are now able to support billions of devices and objects connected to the Internet, to transmit, store and process enormous amounts of data they generate. According to Industry 4.0's Fourth Industrial Revolution Concept, products and their components have a key role to play in manufacturing and logistics management processes. This recognition led to Industry 4.0, which, as a future research project, explores how information technology can be used to serve the fourth industrial revolution. Logistics in higher education is facing a new challenge. The companies set new requirements for their prospective logistical staff. Students should not be the basis of education, but the 21st century challenge, the use of mobile smart devices. This is not an IT task but can be applied in any area of logistics, marketing and commerce without the knowledge of a particular programming language. In the present paper the author reports the results of experiments in logistical education.

Keywords: Industry 4.0, Logistics 4.0, Internet of things (IoT), mobil smart device at education

REGIONAL AND INTER-REGIONAL PROCESSES FOR SUSTAINABLE USE OF NATURAL RESOURCES

PROF. DR. Edita STOJIC KARANOVIC⁴ – PROF. DR. Kristijan RISTIC⁵

Sustainable use of natural resources means an equitable distribution of limited resources and opportunities in the context of the economy, society, and the environment. At the same time it aims to ensure access for everyone to the needed natural resource at present and in the future.

Sustainable use of natural resources is in fact one of the most important goals of humankind that ensures its own survival and that of future generations. However, resources are unevenly distributed among the countries of the world. Many natural resources today need cross-border, regional and even global cooperation instead of colonial politics and wars aimed at capturing territories with natural resources.

Keywords: sustainable use, natural resources, regional strategies, regional forms, inter-regional processes

⁴ Research Professor, former director of the Institute of International Politics and Economics, Founder-President of the International Scientific Forum "Danube – River of Cooperation", Belgrade, Serbia

⁵ Faculty of Industrial Business Management, University "Union – Nikola Tesla", President of the Program Board of the International Scientific Forum "Danube – River of Cooperation", Belgrade, Serbia

**THE RESTRUCTURING OF THE HUNGARIAN TERRITORIAL
DEVELOPMENT INSTITUTIONS FROM THE POINT OF VIEW OF THE
REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES (RFÜ)**

SIMÓ Balázs

(Doctoral candidate, Hungarian Development Center)

The EU, throughout the whole process of the enlargement negotiations, strongly emphasized to Hungary, among other countries, the need for a regiocentric territorial development approach and the establishment of its institutional background. Few years ago the Hungarian government decided to run the 2014–2020 EU budgetary period with a much more centralized development institutional setup, which also meant putting an end to the two-decade long history of the Hungarian regional development agencies. The study attempts to look at the effectiveness and capabilities of the new institutional system by highlighting the constant evolution of the developed countries' agencies. It draws the attention to the fact that only those policies can achieve their goals, which are able to maintain institutions that are able to handle not only the change in the global arena but also capable of reflecting on the quantity and quality of the available funds as well.

Keywords: sustainable development, regional competitiveness, development institution, EU funds, Structural Funds

**THE SOCIO DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE HUNGARIAN
LARGE URBAN REGIONS ESPECIALLY IN THE BUDAPEST METROPOLITAN
REGION**

DR. SCHUCHMANN Júlia

(College Assistant Lecturer, Tomori Pál College)

The main focus of the study is to present the socio-demographic features of the nine Hungarian large cities. The analysis is based on two empirical researches carried out in 2005 and 2014 which allow us to compare the regional convergence or divergence between the metropolitan region and the eight large urban regions in terms of their socio demographic development. Finally, the study compares the results of the future scenario regarding regional inequalities in the socio-demographic development described in György Enyedi's published book.

Keywords: regional inequalities, socio-demographic features, large Hungarian urban regions

**CHANGES IN REGIONAL PROCESSES, THE FORMATION OF THE
NATIONAL AND INTERNATIONAL ROLE OF THE BUDAPEST
METROPOLITAN REGION**

SCHUCHMANN Péter

*(Pro Regio Award Winning Regional Planner, Professor at Corvinus University, the Head of
PESTTERV Ltd, board member of the Enyedi György Regional Science Foundation)*

The current study summarizes the most important elements of the presentation held on 8th September 2017 at Tomori Pal College at the Enyedi György Memorial Conference in the section of regional processes. The study is based on the book titled "Regional Processes in Hungary" written by professor Enyedi and published in 1996. The aim of the study is to analyse the most important new processes in regional development including changes in the regional population within the country. In this context the study presents the changes of regional patterns in human capital which is one of the most important elements of regional development, especially the growing concentration of population and human capital in the Budapest Metropolitan Region.

Keywords: regional inequalities, human capital, regional development, Budapest metropolitan region

**GYÖRGY ENYEDI AND THE SOCIAL ISSUES OF EUROPEAN
REGIONAL DEVELOPMENT**

PROF. DR. SZIRMAI Viktória

*(DSc (Doctor of the HAS) Research Professor, Institute for Sociology, Centre for Social
Sciences Hungarian Academy of Sciences / Kodolányi János University of Applied Sciences,
University Professor and Head of Department)*

The main aim of the study is to analyse the principal trends of Hungarian and Eastern- and Central European regional development processes, based on the works of György Enyedi. In addition to this, another objective is to present the similarities and the differences that appeared between the Hungarian and Western-European regional development trends, in the framework of the debate on the socialist urbanization model. According to the facts, during the transition period in the 1990s the convergence trends intensified between the two diverse models. But at the same time, new divergence trends appeared, firstly, because the spatial properties of the Western model changed during this time: several new spatial social trends emerged, as the Eastern models were approaching the Western model. Secondly, because the Hungarian and Eastern-Central European regional development processes slowed down due to the intensification of social issues and economic difficulties.

Keywords: socialist urbanisation, global urbanisation, European regional development

ADAPTATION POSSIBILITIES OF LOCAL GOVERNMENTS IN MANAGING THE HEALTH EFFECTS OF CLIMATE CHANGE

DR. UZZOLI Annamária – DR. BÁN Attila

*(Senior Research Fellow / Junior Research Fellow, Institute for Regional Studies Centre for
Economic and Regional Studies Hungarian Academy of Sciences)*

Vulnerability based on climate change can cause many socio-economic challenges especially for settlement management. One of the most important social consequences are health effects and difficulties in health care. The aim of this study is to present some preliminary results of a research project which was started in May of 2017.

The paper contains four short chapters. The first chapter is based on the presentation of applied methodology and a review about the scientific activities of our research project. In the second chapter we give a summary about national research projects regarding vulnerability. There are two chapters which contain the most notable experiences of interviews made with stakeholders from health care and settlement management. The final chapter of conclusions is also based on the description of future plans for the present research. The most informative results of the research can apply as proposals for policy making to improve adaptation possibilities related to health effects of heat waves.

Keywords: climate change, heat waves, health effects, adaptation, vulnerability

THE STATE OF ELDERLY EMPLOYMENT IN SOUTH-TRANSDANUBIA

ZLATICS József

Pannon – Work Zrt.

Aim of my study is to examine the labour market of the South-Transdanubia region. The research analysed how the elderly employees were affected by change in the labour market. This study focuses on state of elderly employees and answers given to domestic and international changes. Different tendencies and trends are presented and examined involving what motivation and competencies this generation has.

Keywords: old age, employment, science of labour, labour market, lack of labour force

THE ROLE OF REGIONAL CLIMATE CHANGE IN SUSTAINABLE TOURISM

DR. ZSARNÓCZKY Martin

(Assistant University Professor, Corvinus University of Budapest)

Today, the idea of sustainability is a core principle in most industries, and tourism is no exception to that. In Hungary, tourism destinations are well-managed, both in terms of domestic and international demand. Since the 2000s, the development of the tourism

industry has been a priority in the National Development Plans. After the decline caused by the 2008 world economic crisis, the targeted cohesion funds provided by the European Union have contributed to a development process that produced measurable results by now. According to the objectives of the national tourism development act – issued in December 2016 –, the development of the Hungarian tourism industry should be facilitated simultaneously with regional development. Although there are many good practices for the development of Hungarian tourism destinations, we still have no experience in complex, inter-regional development projects. As of today, rural tourism development has always been focusing on the priority regions. However, impact assessments of regional development have clearly revealed that although the tourism spaces of urban areas are operating well, the less developed rural destinations are not able to function properly. The special use of space is one of the key features of tourism. In rural areas, tourism spaces are used in a special way, different from urban destinations. When talking about tourism, externalities – the positive and negative environmental processes – are considered as definitive key factors of sustainability. The processes of sustainability are also affected by climate change. In future practical sustainable tourism models, local tourism service providers must understand that they also serve their own economic benefit by avoiding activities that would cause irreversible environmental damage.

Keywords: regionalism, tourism, sustainability, rural development, climate change

LONG-RUN SPATIAL INEQUALITIES: REGIONALISING NATIONAL-LEVEL FORECASTS

DR. ZSIBÓK Zsuzsanna

(Research fellow, Institute for Regional Studies Centre for Economic and Regional Studies Hungarian Academy of Sciences)

The present study investigates a specific way of model-based, long-run forecasting of spatial inequalities in Hungary. Its aimed to review methodologies that follow a two-step approach concerning the forecast of regional dynamics. At the first stage it takes a national-level economic forecast as given. The second stage it is more important to our research in which a top-down approach is used in the downscaling (regionalising) of the aggregate forecast into the regional level. Current standard regional modelling practices employ large-scale, multi-sector, multi-region econometric or structural models. In contrast, our research aims to arrive at a method which requires relatively less resources, which is more easy to use, at the same time is able to convey sufficiently sound results in the forecast of Hungarian spatial inequalities.

Keywords: spatial inequalities, forecasting, downscaling, regional modelling, Hungary

7. ZÁRÓFEJEZET HELYETT

DR. GAJZÁGÓ Éva Judit – GAJZÁGÓ Gergő – DR. SCHUCHMANN Júlia

Enyedi György munkásságának rövid bemutatása

Enyedi György emlékére

TUDOMÁNYOS ÉLETRAJZ

Enyedi György (Budapest, 1930. augusztus 25. – Budapest, 2012. szeptember 10.) Széchenyi-díjas magyar geográfus, közgazdász, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, 1999 és 2002 között alelnök. A magyar regionális tudomány alapítója. 1949-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen a regionális tervezés-gazdaságtudományi szakon, ahol 1953-ban szerzett diplomát. 1956-ban szerezte meg egyetemi doktori címét.

Diplomájának megszerzése után egyetemen tanársegédként állt be, majd 1956-ban átvette a Gödöllői Agrártudományi Egyetemre, ahol előbb tanársegédként, majd adjunktusként dolgozott. 1960-ban távozott az egyetemről, amikor a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Intézetének munkatársa lett. 1962-ig osztályvezető volt, majd az intézet helyettes igazgatójává nevezték ki. Ezt a tisztségét 1969-ig töltötte be. 1974-ben főmunkatársi címet kapott, valamint 1976 és 1983 között ismét osztályvezetőként dolgozott. 1983-ban távozott az intézetről, amikor az MTA Regionális Kutatási Központjának főigazgatójává nevezték ki. 1991-ben az intézet kutatóprofesszora.

Intézeti állásai mellett több egyetemen tanított: 1962 és 1969 között a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem docense, majd 1970-től címzetes egyetemi tanára. 1985 és 1990 között a pécsi János Pannonius Tudományegyetem egyetemi tanára volt, majd 1990-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociálpolitikai Tanszékének egyetemi tanára lett. Az egyetemről 2001-ben, az intézetről 2008-ban vonult nyugdíjra.

1962-ben védte meg a földrajztudományok kandidátusát, 1975-ben akadémiai doktori értekezését. Az MTA Regionális Tudományok Bizottságának lett tagja. 1982-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1990-ben pedig rendes tagjává választották. 1988 és 1996 között az akadémia nemzetközi titkára volt. 1999-ben három év Londoni Európai Akadémia is felvette tagjai sorába. 1998 és 1999 között az Országos Tudományos Kutatási Alap alelnöke volt. 1996-tól 1999-ig az MTA tudományos szakszerveletének, a Magyar Tudomány Főszerveletének volt. A magyar és nemzetközi tudományos közéletben is szerepet vállalt: 1984-ben a Nemzetközi Földrajzi Unió (IGU) alelnökévé választották, mely tisztségét 1992-ig töltötte be. 1994 és 1997 között az Országos Környezetvédelmi Bizottság, 1995 és 1996 között az Országos Terülefejlesztési Tanács tagja, 1998 és 2002 között a Magyar UNESCO-Bizottság elnöke volt. Több nemzeti és külföldi földrajzi társaság tiszteletbeli tagjává választották.

Felnevelte Enyedi Irén, házasságukból egy leánygyermek, Enyedi Ildikó (Arany medve-díjas filmrendező) született.

Tudományos, szakmai közéleti tevékenység

- Academia Europaea (London), tag
- CEU Kormányzati Tanács (Board of Regents), tag
- Collegium Budapest, felügyelőbizottsági tag
- Commission on Applied Geography, tag
- Croatian Geographical Society, tiszteletbeli tag
- French Geographical Society (Société Géographique), tiszteletbeli tag
- Finnish Geographical Society, tiszteletbeli tag
- International Geographical Union, tag
- International Social Science Council (Párizs), tag
- Kossuth- és Széchenyi-díj Bizottság Elnökség, Felső- és Területfejlesztési Albizottság, elnök
- Magyar Földrajzi Társaság, tiszteletbeli tag
- Magyar Regionális Tudományi Társaság, alapító tag
- MTA Regionális Tudományok Bizottság, tag
- Magyar Szociológiai Társaság, tag
- Magyar Tudomány, szerkesztőbizottság tagja (főszerkesztője 1996-1999 között)
- Royal Geographical Society, tiszteletbeli tag
- Polish Geographical Society, tiszteletbeli tag
- Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, alelnök
- Sigma XI Scientific Society, tag
- Stratégiai Tanulmányok (DOK) Kutatócsoport Programbizottság, tag
- Tér és Társadalom, szerkesztőbizottság elnöke
- World Society of Ecotics, tag

Jelentősebb díjak, elismerések

- 2012 Doctor Honoris Causa, Szent István Egyetem
- 2009 Hild-díj, Magyar Urbanisztikai Társaság
- 2008 Lauréat d'Honneur, Nemzetközi Földrajzi Unió
- 2008 Pro Renovanda Cultura Alapítvány Földj
- 2007 Hazám Díj
- 2004 Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje
- 2002 Doctor Honoris Causa, Pécsi Tudományegyetem
- 1998 Széchenyi-díj
- 1995 Pro Regio Díj
- 1994 Trefort Ágoston-díj
- 1986 Magyar Földrajzi Társaság Kőrösi Csoma Sándor emlékérem
- 1961 Akadémiai Díj

Enyedi Györgyöt köszöntő jubileumi kötetek

- **A területi kutatások csomópontjai.** Szerkesztette: Barta György – Belsőzy Pál – Földi Zsuzsa – Kovács Katalin, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010. 531 oldal
- **Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition.** Edited by György Barta – Eva G. Fekete – Irén Székényesi Kúroczki – Judit Timár, Centre for Regional Studies Hungarian Academy of Sciences, Pécs, 2009. 595 p.
- **Magyarország területi szervezése és folyamatai az ezredfordulón.** Szerkesztette: Horváth Gyula – Rechinzer János, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2000. 615 oldal
- **Regions and Cities in the Global World.** Edited by Gyula Horváth, Centre for Regional Studies Hungarian Academy of Sciences, Pécs, 2000. 243 p.
- **Tér – Idő – Társadalom.** Szerkesztette: Tóth József, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 1990. 500 oldal

Bibliográfia

KÖNYVEK, ÖNÁLLÓ KIADVÁNYOK	36
TANKÖNYVEK, EGYETEMI JEJEGYZETEK, OKTATÁSI ANYAGOK	20
SZERKESZTÉSEK	28
SÖRÖZMŰVEK ÉS FOLYÓIRAT-SZERKESZTÉSEK	4
KANDIDÁTUSI ÉS AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉSEK	2
KÖNYVFEJEZETEK, TANULMÁNYOK, TUDOMÁNYOS CIKKEK	344
MEGJELENT KONFERENCIA-ELŐADÁSOK, ABSZTRAKTOK	52
ISMERETTERESZTŐ CIKKEK, KISEBBI ÍRÁSOK	103
KÖNYVISMERTETÉSEK	93
REGISZTRÁLTOK, TÁJÉKOZTATÓK, NEGEMÉLKÉZÉSEK	66
MAPA- ÉS HETILAPCIKKEK, INTERJÚK	48

Jelentősebb művei

Lengyelország földrajza
Budapest: Gondolat Kiadó
1967.
242 oldal

Farmok és farmerek. Az amerikai mezőgazdaság
Budapest: Mezőgazdasági Kiadó
1970.
172 oldal

Hungary. An Economic Geography
Boulder: Westview Press
1976.
289 oldal

Bernát Tivadar: A magyar mezőgazdaság területi problémái, területi körzetek és a területi fejlesztés
Budapest: Akadémiai Kiadó
1977.
205 oldal

Kelet-Közép-Európa gazdaságföldrajza
Budapest: Közgazdasági és jogi Könyvkiadó
1978.
292 oldal

Falvaink sorsa
Budapest: Magvető Kiadó
1980.
184 oldal

Földrajz és társadalom
Budapest: Magvető Kiadó
1983.
494 oldal

A városnövekedés szakaszai
Budapest: Akadémiai Kiadó
1988.
116 oldal

Szirmai Viktória: Budapest a Central European Capital (World Cities Series)
John Wiley & Sons Ltd.
256 oldal

Social Change and Urban Restructuring in Central Europe
Akadémiai Kiadó
1998.
287 oldal

Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában
Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület
1996.
138 oldal

Városi világ
Budapest: Akadémiai Kiadó
2012.
186 oldal

Enyedi Györgyről írtak tanítványai, pályatársai, kollégái, barátai

"A regionális tudomány Enyedi professzor által elindított tudatos építkezése révén ma Magyarországon megvannak az intézményi és szellemi feltételei annak, hogy a térrel foglalkozó társadalomtudományok közös alapfogalmait, elméleteit és módszereit egységes rendszerbe foglaló, a társadalmi és gazdasági jelenségeket, folyamatokat ezek felhasználásával vizsgáló regionális tudomány önálló diszciplínaként fejlődjön a 21. században, és hozzájáruljon a magyar tudományosság európai versenyképességének erősítéséhez. A regionális tudomány számos intézményét, kutatóhelyeket, egyetemi tanszékét és gyakorlati szakmáitokálta műhelyek Enyedi-tanítványok irányítanak." (Horváth Gyula, http://www.rkk.hu/rkk/news/2012/Enyedi_Gyorgy_1930-2012.pdf)

"Az életmű lenyűgöző, grandiózus. A geográfusi indulás minden frissességét megőrző műveitől a térben élő társadalom kérdéseit együttesen kezeli képes gondolkodásig, amelyben a társadalomtudományok szinte minden eleme megjelenik a közgazdaságtudománytól a szociológián át a településtudományig. Mindez az összefogottság, a társadalom és a gazdaság kérdéseinek együttes kezelése visz le Enyedi Györgyöt a regionális tudományhoz, annak az új társadalomtudományi diszciplínának a hazai megvalósításához és bölcsek működtetéséhez, amely az életmű csúcса, s egyben időtlen üzenet." (Rechinzer János, http://www.rkk.hu/rkk/pdf/Rechinzer_Janos.pdf)

Enyedi György ... az ember, a főnök, a mester, az alkotó társ, s egyben az iskolateremtő. Életem első nagy zivatárában éppen ennek az alkotó társnak köszönhetem a szakmám, de embert mekkorára emelt és sikeres újjákezdésemet, majd szakmai karrieremet." (Rechinzer János, http://www.rkk.hu/rkk/pdf/Rechinzer_Janos.pdf)

"It is sad news to hear of Gyorgy's death, but he left us with many great contributions and much to celebrate in his life." (Ford: Somori) *hiv György haláláról hallani, de nagyszerű műveket és sok magasztalni valót hagyott ránk.* (Professor Robert J. Bennett, http://www.rkk.hu/rkk/pdf/commemorative_letter_Robert_Bennett.pdf)

"Mert vilázi is lehetett vele, odagyelt a másik, az én esetemben a szociológus szempontjára. Egy ízben, mikor megkísztintem a segítséget valamilyen munkám, vagy éppen közös írásunk, közös könyvünk kapcsán, azt mondta, én is tanultam tőled." (Szirmai Viktória, http://socio.hu/uploads/files/2012_4/2_szirmai_enyedi.pdf)

"Ami fontos, hogy Enyedi György – bár közgazdász és geográfus volt, de – első helyet foglalt el azon közgazdászok és geográfusok között, akik erős társadalmi szemlélettel rendelkeztek, akik a teret társadalmi egységként fogták fel, s akik mindig tudták, hogy a területi folyamatok egyben társadalmi folyamatok is." (Szirmai Viktória, http://socio.hu/uploads/files/2012_4/2_szirmai_enyedi.pdf)

"Már kislányként is csodáltam hihetetlen tájékozottságát, és mely tudását a káprázottként levő világ dolgaírói. Nem lehetett olyan kérdés. Tőle, amire nem tudott válaszolni. Lenyűgözött a jártasság a világ különböző országainak kultúrájában amelyekről nagy világtutató lévén nem csupán olvastott, hanem személyesen is megéppasztalt. Talán nincs is olyan földész, ahol ne járt volna élete során" (Schuchmann Júlia, http://socio.hu/uploads/files/2012_4/3_schuchmann.pdf)

"Enyedi György neve fogalomná vált a szakmában, iskolát teremtett. Élevesítésével és szakmai nagyságával, mely tudásával Enyedi professzor ezúttal is irányt mutatott a szakmának." (Schuchmann Júlia, http://socio.hu/uploads/files/2012_4/3_schuchmann.pdf)

"...fontosnak tartjuk kiemelni Enyedi olvasmányos, görődékény stílusát, és nem utolsá sorban humorát: Sokak szerint a humor és a tudomány nem összeegyeztethető, egy tudományos munkának minden esetben tényyszerűnek, kizárólag a kutatási témával foglalkozó feltétleneknek kell lennie. Ennek előfordozásáig ugyanakkor elegendő beleolvasni a Városi világ Előszavába: "A Városi világ azonban utolsó művem. Nem "hattyúdalom", ez nagyon lírai hangzású lenne, másrészt a hatványának szerzőitől ronda a hangja, s talán ér kötettem nem érvényes". Ez a sokakat megragadó és gondolkodásra ösztönző mondat kifejező a Professor Úr hallatlanul jó, helyénvaló humorát." (Berk Márton-Halász Levente-Várodi Zsuzsanna, http://socio.hu/uploads/files/2012_4_4_berki_halasz_varadi.pdf)

"György Enyedi was a gentleman in social sciences, knowing how to promote new fields of research, new types of organizations inside the institutional framework, how to combine inside and outside owing to his personal international experience and sensibility." (Enyedi György uriember volt a társadalomtudományokban, tudta, köszönhetően személyes nemzetközi tapasztalatainak és érzékenységének, hogyan kell támogatni az új kutatási területeket, új típusú intézményeket az intézményi kereteken belül, hogyan hozza össze a külső és belső területeket.) (Violette Rey, http://www.rkk.hu/rkk/pdf/commemorative_letter_ENS_Lyon.pdf)

Források

- fo.org/ae/Member/Enyedi_Gy%3C3%B9rgy/ICV
- [https://hu.wikipedia.org/wiki/Enyedi_Gy%3C3%B9rgy_\(geog%3C3%A9rfi\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Enyedi_Gy%3C3%B9rgy_(geog%3C3%A9rfi))
- <http://socio.hu/archivum/2012/4/>
- <http://rtdi.gtk.szie.hu/doktori-iskola/iskolank-nevadaja/>
- http://www.rkk.hu/hu/cos/enyedi_gyorgy.html
- <http://www.rkk.hu/rkk/publishing/series/kutbi/b/kutbi102.pdf>
- moty.hu